

979
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**Київський національний університет
внутрішніх справ**

**Навчально-науковий інститут
заочного та дистанційного навчання**

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

**Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Київ, 21–22 квітня 2006 року)
Частина II**

Київ 2006

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**50 років
ІННІЗДН**

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЗАОЧНОГО
ТА ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

код екземпляра

2900

**ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

*Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Київ, 21–22 квітня 2006 року)
Частина II*

Київ 2006

Рекомендовано до друку Радою з наукової роботи КНУВС
(протокол № 77 від 22.03.2006 р.)

Редакційна колегія:

Відповідальний редактор: **Л.В. Кравченко** – проректор Київського національного університету внутрішніх справ з заочного та дистанційного навчання, кандидат філософських наук, доцент.

Заступники відповідального редактора: **А.М. Колодій** – начальник кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор; **Ю.О. Заїка** – заступник начальника кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук, професор.

Члени редакційної колегії: **Р.А. Калюжний** – начальник кафедри теорії держави та права, доктор юридичних наук, професор; **В.В. Василевич** – начальник кафедри кримінології та юридичної соціології, кандидат юридичних наук, доцент; **А.П. Мозоль** – начальник навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, кандидат юридичних наук; **В.І. Осадчий** – начальник кафедри теорії кримінального права, доктор юридичних наук, професор; **С.М. Стахівський** – начальник кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, доктор юридичних наук, доцент; **О.І. Якимець** – начальник кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук; **В.К. Весельський** – начальник кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук, доцент; **В.П. Чабан** – заступник начальника кафедри адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент; **С.І. Мінченко** – заступник начальника навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, кандидат юридичних наук; **В.Я. Микитчик** – заступник начальника навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання; **М.Л. Заїнчковський** – начальник факультету післядипломної підготовки навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, кандидат філософських наук; **А.В. Ромашко** – завідувач відділення післядипломної підготовки навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання; **С.М. Зав'ялов** – начальник факультету підготовки спеціалістів-правознавців навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, кандидат юридичних наук; **В.М. Вовк** – начальник кафедри філософії права та юридичної логіки, кандидат філософських наук, доцент; **Ю.О. Тараненко** – начальник кафедри економічної безпеки, кандидат економічних наук, доцент.

Відповідальний секретар: **В.С. Заяць** – заступник начальника навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання, магістр права;

Літературний редактор: **С.І. Поворознюк** – кандидат філологічних наук.

Формування громадянського суспільства та правової держави в контексті європейської інтеграції. – Ч. II. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, 2006. – 268 с.

Токова І.В.,

*курсант III курсу ННІ підготовки
кадрів оперативних служб міліції
Науковий керівник – доцент кафедри
ОРДД, кандидат юридичних наук
Тарасюк І.В.*

ПРОФЕСІОГРАМА ОПЕРУПОВНОВАЖЕНИХ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ МВС УКРАЇНИ

Професійна діяльність оперативних співробітників відрізняється складністю і багатогранністю. Її психологічний аналіз завжди дає можливість виділити ряд етапів, через які відбувається рух до кінцевої мети – встановлення істини. В тій чи іншій мірі в професійній діяльності оперативних співробітників МВС можна виділити такі сторони: пошукова (пізнавальна), комунікативна, посвідчувальна, організаційна, реконструктивна (конструкційна) та соціальна, які в сукупності складають професіограму оперативних співробітників, що являє собою складну ієрархічну структуру, у якій всі сторони професійної діяльності, а також особистісні якості, навички й уміння представлені у взаємному зв'язку або залежності.

Кожна зі сторін професіограми відображає, по-перше, певний цикл професійної діяльності, а по-друге, саме в ній реалізуються особистісні якості, навички, уміння оперуповноваженого, а також знання, які забезпечують професійний успіх на цьому рівні діяльності.

Основою професіограми є пошукова сторона діяльності, що реалізує прагнення до розкриття злочину й полягає в збиранні вихідної інформації для виконання професійних завдань.

Сутність пошукової сторони діяльності полягає у виокремленні з навколишнього середовища криміналістично-вагомої інформації (сліди злочинця, потерпілого, зброї або знарядь злочину тощо), що дає можливість реконструювати подію злочину з тим ступенем точності, як цього вимагає закон.

Наступний рівень – це комунікативна сторона діяльності, у процесі якої оперуповноважений повинен одержати необхідну для розкриття злочину інформацію.

При цьому оперуповноважений, насамперед, повинен мати неабиякі здібності співрозмовника, тому що здійснює опитування, веде бесіду в особливо важких умовах.

Оперуповноважений повинен уміти організувати свій психічний стан. Оперуповноважений-професіонал має навички керування своєю вольовою й емоційною сферою й – у рамках закону – емоціями опитуваного.

Вся інформація, отримана в результаті пошукової й комунікативної діяльності оперуповноваженого, у процесі посвідчувальної діяльності перетвориться в спеціальні, передбачені законом форми: протоколи, постанови тощо. Отже, оперуповноважений повинен добре володіти письмовим мовленням, мати навички швидкого переведення усного мовлення в письмове.

Для посвідчувальної діяльності характерна переробка (перекодування) отриманої інформації, тобто усунення семантичної невизначеності, що дає протокольний опис. При цьому документи, складені оперуповноваженим, мають відповідати вимогам процесуального закону за зовнішнім їх оформленням та власне за змістом.

На наступному етапі (організаційному) оперуповноважений виступає як організатор розкриття злочину. Він приймає відповідальні рішення та здійснює їх реалізацію. Організаційна сторона діяльності оперуповноваженого проявляється у:

- 1) здатності оперуповноваженого до швидкого переключення уваги з одного виду діяльності на інший;
- 2) здібності до зберігання протягом тривалого часу стійкої уваги, незважаючи на втому та сторонні подразники;
- 3) умінні переборювати труднощі, внутрішню напруженість, страх тощо.

Наступним рівнем є реконструктивна сторона діяльності оперуповноваженого. Важливе значення на цьому рівні має загальний і спеціальний інтелект оперуповноваженого. Сучасний оперуповноважений повинен мати багато знань з різних галузей. Також важливу роль відіграють інтуїція та уява оперуповноваженого.

Уява на основі синтезу отриманої інформації й професійного досвіду створює моделі (версії) минулої події, які зіставляються з усіма зібраними в справі доказами. Інтуїтивний процес виражається в комплексному підході при аналізі інформативних орієнтирів пошуку. Сутність його полягає в наявній у оперуповноваженого “мозайці

ознак”, що відповідає предмету доказування у певній категорії злочинів. Чим більша у оперуповноваженого така мозаїка й чим вище розвинене в нього вміння накласти, зіставити її з отриманою інформацією, тим результативніший його підбір версій. Завершує структуру професіограми соціальний бік, у якому оперуповноважений виступає організатором боротьби зі злочинами у своєму районі або на дільниці. Вся увага в боротьбі зі злочинністю зосереджується ним на з’ясуванні її причин та умов і вжитті заходів до їх усунення.

Соціальна сторона діяльності передбачає аналіз злочинності, профілактичні заходи, правову пропаганду й початкову стадію перевиховання злочинця для повернення його до соціальної норми поведінки.

Всі ці сторони стосуються діяльності як оперуповноваженого карного розшуку, так і оперуповноваженого ДСБЕЗ. Але якщо в карному розшуці роботу ведуть “від злочину” (від закінченого вбивства, пограбування, крадіжки тощо), то в ДСБЕЗ оперуповноваженим, як правило, доводиться “йти до злочину”, відшукуючи його за малопомітними ознаками, тобто від особи до злочинця.

Отже, професійно-психологічні якості оперативного співробітника є продуктом взаємодії його особистої психології з професійними вимогами в конкретних видах його діяльності. Ця взаємодія відбувається в нормативно заданих особливих (включаючи й небезпечні) умовах, які вимагають від оперуповноваженого професійної компетентності, підвищеної відповідальності, здоров’я, високої працездатності, точності виконання завдань, стійкої емоційно-вольової регуляції тощо.

Крім поєднання в оперативному співробітнику всіх цих рис, не менш важливим для ефективної професійної діяльності оперуповноваженого карного розшуку є професійний досвід. Для оперуповноваженого ДСБЕЗ, мабуть, головним є вміння розумітися на людях, знаходити шляхи до їхніх сердець і душ. Відрізнити чесну людину від користолобців, орієнтуватися в складній ієрархії групи розкрадачів і безпомилково виділяти в ній слабку ланку, через яку можна було б розкрити складне, замасковане розкрадання.

Хусанова К.Ю.,
студентка V-К-В курсу
Науковий керівник – начальник
кафедри теорії кримінального права,
доктор юридичних наук, професор
Осадчий В.І.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ ЗАЙНЯТТЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ТА БАНКІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Обравши європейський напрямок своїх економічного та зовнішньополітичного курсів, Україна намагається втілити в життя принципи, закріплені у прийнятих нормативно-правових актах та здійснити реальні заходи для приближення до європейських стандартів відповідно до задекларованих Конституцією України ідей.

На сьогоднішній день де-юре Україна визнана державою з ринковою економікою, проте де-факто існує ряд проблем, які потребують розв'язання як в економічній, так і в соціальній сферах. Серед пріоритетних напрямів розвитку визнається поліпшення інвестиційного клімату в державі.

Потребує дослідження питання суспільної небезпеки злочину, визначення його об'єкта, відносин, на які посягає вказаний злочин, інтересів та цінностей, на які негативно впливають результати діяльності, передбаченої ст. 202 Кримінального кодексу України.

Описово-бланкетний характер диспозиції норми зумовлює необхідність однозначного підходу до розуміння основних понять, таких як “господарська діяльність”, “ліцензійні умови” та інші, що містяться в нормативно-правових актах інших галузей права.

За конструкцією об'єктивної сторони аналізований злочин є формальним. За діяння, визначені в ст.202 Кримінального кодексу України, винна особа притягується до кримінальної відповідальності у випадку отримання нею доходу у великих розмірах, діапазон якого розкривається у примітці до статті. При вивченні цього питання виявлено, по-перше, неоднозначне тлумачення науковцями та дослідниками законодавчого поняття “дохід”, у зв'язку із чим виникають труднощі у притягненні до кримінальної відповідальності справді винних осіб; по-друге, пріоритетність застосування ознак підприємництва під час притягнення до кримінальної відповідальності перед умовами примітки до ст. 202 Кримінального кодексу України вважається недоцільним і невиннованим.

З суб'єктивної сторони злочин частіше виражається в прямому умислі винної особи, рідше – в непрямому умислі або необережності. Визначити форму суб'єктивної сторони можливо шляхом дослідження та аналізу ставлення особи до участі у відносинах, які можуть складати об'єкт складу іншого злочину, наприклад, умисна несплата податків та інших обов'язкових платежів з отриманого доходу та ін.

Суб'єктом аналізованого злочину є: 1) фізична осудна особа 16-річного віку (загальний суб'єкт); 2) фізична особа, на яку постійно чи частково покладено обов'язок виконувати повноваження керівника суб'єкта підприємницької діяльності або від його імені (спеціальний суб'єкт).

Дискусійним щодо цього елементу складу злочину є встановлення співучасників у вчиненому діянні. Оскільки функції, покладені на суб'єкта підприємницької діяльності чи на відповідальних осіб при здійсненні банківської діяльності, банківських операцій, операцій небанківських фінансових установ, можуть здійснюватися декількома особами, які перебувають у відносинах підпорядкування.

Оглобліна І.В.,

студентка V-K-B курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри
кримінального права та процесу*

Плугатир В.С.

ВІДПОВІДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ МІЖНАРОДНІЙ КОНВЕНЦІЇ ПРО КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ

Електронні та комп'ютерні технології на сьогоднішній день посідають вагоме місце і є універсальним засобом комунікації в інформаційному просторі будь-якої країни світу. Це дозволяє підвищити ефективність використання ресурсів в усіх сферах суспільного життя. Дійсно, пройшовши шлях від примітивних обчислювальних машин до рівня гігантів комп'ютерного прогресу, електронно-технічні засоби зв'язку та обробки інформації займають новий щабель у своєму розвитку і вдосконаленню.

Такі позитивні процеси не залишаються непоміченими в суспільстві, і паралельно з розвитком комп'ютерної мережі, зростає кількість злочинних посягань у цій сфері. Висока суспільна небезпека таких злочинних проявів характеризується, нерідко, серйозною дезорганізацією управління, роботи як державних, так і комерційних

підприємств та установ, завдає величезних матеріальних збитків, а в ряді випадків, порушує громадський порядок і шкодить моральним засадам суспільства. В той же час не можна недооцінювати особистість злочинця, адже це люди талановиті; вони, безсумнівно, володіють знаннями в галузі програмного забезпечення, “інструментами” підробок та копіювання даних електронних носіїв, або мають такі здібності, які дозволяють їм самостійно опановувати цю “науку” і з легкістю отримувати несанкціонований доступ до інформаційних систем. Як наслідок, – великі та “легкі” гроші, а лави любителів поживитися, як-то кажуть, “на халяву” збільшується, ніби снігова лавина. Характерними прикладами такої злочинної діяльності є: використання сервісів інформаційних ресурсів мережі Інтернет; підробка документарної інформації; кардерство – порушення захисту платіжних карток як вид шахрайства; розсилання вірусних спамів; розповсюдження творів порнографічного характеру тощо.

У 1996 році з'являється окремий вид шахрайства – фішинг, дослідження статистичних даних за структурою й динамікою розвитку цього виду злочинного зазіхання й формулювання основних напрямків політики протидії шахрайству в Інтернеті. Шахраї використовують будь-які прийоми, які, як правило, змушують користувачів особисто позбутися конфіденційних даних. Наприклад, вони посилають електронні листи із пропозиціями підтвердити реєстрацію аккаунта, що містять посилання на сайт, зовнішній вигляд якого повністю копіює дизайн відомих ресурсів. Також популярності набувають торгівля через “віртуальні” магазини, брокерські операції, віртуальні банки тощо, де прямо зазначено, що товари були придбані за рахунок зламаних кредитних карток. На жаль, як зазначає голова комісії з безпеки інформаційного ринку Ради підприємців при мерії Уряду Москви, “..все эти преступления относятся к категории так называемых латентных преступлений, то есть неявных. В большинстве своем люди, которые пострадали в результате действий преступника, не спешат обращаться в правоохранительные органы с заявлением. И банки и Интернет-магазины опасаются, что подача заявления в милицию может вызвать утечку информации и тогда разразится скандал, который приведет к потере клиентов и вероятному разорению...”¹.

¹ Садабаш В. Компьютерная преступность – фишинг, как самый распространенный вид мошенничества // Центр исследования компьютерной преступности. – К., 2006.

Особлива увага приділяється питанню протидії розповсюдженню творів порнографічного характеру, в розвиток положень Закону України “Про захист суспільної моралі” від 20.11.2003 року². Інвестиційна газета в свій час писала: “...Одним з основних зовнішньополітичних напрямків нашої держави є інтеграція в Європу. Але європейська мораль не відповідає високим українським стандартам. Держави Європи вважаються найбільш вільними в плані сексуального самовияву та лояльними по відношенню до багатьох продуктів сексуальної індустрії. Як після цього ми будемо інтегрувати в співтовариство держав, які мають такі уявлення про мораль...”³. До цього часу практично не можна розмежувати поняття творів еротичного характеру і порнографічної продукції відповідно. Та в будь-якому випадку, визначення характеру, змісту подібних матеріалів здійснюється на основі висновку відповідних експертиз: мистецтвознавчих, літературознавчих та ін. Сьогодні це реальна проблема для суспільства, особливо для молоді, і боротьба повинна, насамперед, проводитись на міжнародному рівні з необхідними пропозиціями на національному, тим паче, що разом із цим виникає ряд інших проблемних питань. Наприклад, у Сполучених Штатах – захисту конституційного права свободи слова. Так, Верховний Суд США своїм рішенням 29 червня 2004 року заблокував дію американського закону про захист дітей від матеріалів порнографічного змісту в Інтернеті. За думкою більшості суддів, застосування закону в його теперішнім вигляді може призвести до порушення конституційного права свободи слова. Більшість членів Верховного Суду рекомендували повторно розглянути це законодавство з урахуванням появи нових технологій, які дозволяють блокувати доступ неповнолітніх до матеріалів порнографічного змісту, не порушуючи при цьому прав дорослих⁴.

Це не є вичерпний перелік злочинів, протидія яким однією з нагальних проблем, з якими довелося зіткнутися людству. До того ж суспільна небезпека цих злочинних діянь полягає також в тому, що вони, утворюючи особливу підмножину злочинів, системно взаємодіють з іншими видами злочинної діяльності – порушення прав

² Закон України “Про захист суспільної моралі” від 20 листопада 2003 р.

³ http://www.pr.azov.net/archiv/2004/N_8/pod.htm

⁴ Верховний Суд США отменил действие закона о защите детей от порнографии в Интернете // Інформаційне агентство “Русская линия”, 2004.

інтелектуальної власності, захисту авторських прав, банківської та комерційної таємниці тощо.

Сьогодні на законодавчому рівні кваліфікація злочинів у сфері Інтернет-технологій здійснюється розділом XVI КК України та такими нормативними актами, як Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах” від 05.07.1994 р. (зі змінами від 31.05.2005 р.), Закон України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22.05.2003 р., Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 24.06.2005 р., Указ Президента України “Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні” від 31.07.2000 р. тощо.

Клименко Л.О.,

студентка IV курсу

Вінницького відділення

Науковий керівник – доцент

кафедри криміналістики, кандидат

*юридичних наук **Радецька В.Я.***

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНТЕРПОЛУ У РОЗКРИТТІ ТА РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

У сучасному світі найбільш дієвим органом координації міжнародного співробітництва у боротьбі з кримінальною злочинністю визнана утаємниченою Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол). Засоби масової інформації, представники видавничої справи та кіноіндустрії вже кілька десятиліть успішно експлуатують героїчний образ міфічних агентів Інтерполу, які протистоять міжнародній злочинності, а саму поліцейську організацію інакше, як “сірий павук” (маються на увазі тенета, які розставляє поліція на міжнародних злочинців), і не називають. Внаслідок цього у суспільній свідомості склалося неадекватне уявлення про Інтерпол, а багато хто і донині продовжує його асоціювати з “гігантським спрутом”, “світовою імперією поліцейських сищиків”, вважає суперполіцією з надзвичайними повноваженнями відносно до національних органів кримінальної поліції. Насправді ж істина дуже далека від подібних вигадок. Організація покликана виконувати функцію інформаційного забезпечення боротьби з транснаціональною злочинністю, реалізуючи, по суті, роль посередника між поліцейськими службами країн – членів організації.

Головним призначенням Інтерполу залишається координація роботи поліцейських відомств у боротьбі з кримінальними злочинами міжнародного характеру, оперативне надання поліції окремих країн інформації, необхідної для здійснення практичних заходів з виявлення і затримання кримінальних злочинців, діяльність яких виходить за межі однієї країни. Крім того, важливим напрямком роботи Інтерполу завжди було узагальнення кримінальної статистики, отриманої від поліції країн-членів організації, визначення динаміки розвитку злочинності у світовому масштабі, аналіз її новітніх проявів і т.д.

Як свідчить правоохоронна практика, територіальний принцип організації поліцейської боротьби з кримінальною злочинністю залишається найбільш виправданим і ефективним. Це означає, що основний тягар у протистоянні злочинності, як і раніше, припадає на національні кримінально-поліцейські служби тих держав, на території яких здійснюються злочини. Одночасно – правоохоронці все чіткіше усвідомлюють необхідність поглиблення міжнародного співробітництва у цій галузі, особливо враховуючи стрімке зростання кількості тяжких злочинів і появу нових прийомів насилля.

Знаки Інтерполу (ім'я, емблема, прапор) захищаються ст. 6 Паризької конвенції про захист інтелектуальної власності.

Правовий статус керівників і службовців Інтерполу досить парадоксальний: працюючи в організації, яка очолює боротьбу із кримінальною злочинністю у міжнародному масштабі, вони не мають права застосовувати зброю чи здійснювати арешт. Працівник Інтерполу – не безстрашний учасник збройних перестрілок, автомобільних погонь, драматичних арештів і напружених допитів. Реально він має єдину, але вагому перевагу – передаючи інформацію з одного місця в інше, він досягає виняткових результатів.

Міжнародна організація кримінальної поліції на прохання повноважних відомств країн-членів може координувати діяльність органів кримінальної поліції кількох країн по боротьбі з конкретними проявами злочинності. Будучи згідно з положеннями статуту координатором, посередником, Інтерпол не може за власною ініціативою організувати і здійснити практичну акцію, оскільки для цього потрібне звернення однієї з країн.

Інтерполом сформульовані п'ять основних закріплених принципів, яких має дотримуватись міжнародне співробітництво поліції:

- діяльність поліції у рамках реалізації спільних акцій не може обмежуватися географічними критеріями, тобто при міжнародному кооперуванні не повинно бути обмежень у пересуванні з однієї країни до іншої країни;

- при спільних діях поліція повинна торкатися тільки тих аспектів злочину, стосовно яких існує узгодженість позицій;

- поліцейські структури країн – членів організації повинні мати доступ до каналів інформації;

- ефективність кооперації досягається в результаті налагодженої оперативної роботи;

- співробітництво повинно здійснюватися на перманентній (постійній) основі.

Інтерполом накопичено величезний позитивний досвід координації боротьби з транснаціональною кримінальною злочинністю, але його потенціал реалізований ще недостатньо. Нині стоїть проблема оптимізації діяльності організації, розширення і поглиблення контактів на цьому рівні між відомствами кримінальної поліції різних країн світу.

Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол) за час існування накопичила величезний позитивний досвід і повністю себе виправдала. Країнам-членам організації вдалося налагодити продуктивний обмін оперативною поліцейською інформацією, активізувати через Інтерпол зв'язки національних служб кримінальної поліції з іншими міжнародними правоохоронними організаціями, досягти відчутних успіхів в оперативно-технічному забезпеченні боротьби з міжнародною злочинністю і організації спільних криміналістичних наукових досліджень. Не менш важливим є й те, що підкреслена аполітичність організації дає можливість для плідного співробітництва у боротьбі з міжнародною кримінальною злочинністю поліцейських служб країн з різними політичними системами. Це об'єктивно сприяє налагодженню кращого взаєморозуміння між народами різних країн.

Інтерпол нині є великим міжнародним інформаційно-комунікаційним центром. Щорічно його службами обробляється понад 300 тис. повідомлень (близько 80 % повідомлень надходить від поліцейських органів європейських країн). Важливою сферою діяльності Інтерполу є організація розшуку осіб і викраденого майна, направлення попереджувальних повідомлень, ідентифікація злочинців і потерпілих

осіб, а також аналіз способів здійснення протизаконних дій міжнародними злочинцями.

Свірчевська І.О.,

слухач III курсу

Житомирського відділення

Науковий керівник – доцент кафедри

кримінального права та процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

Вартилецька І.А.

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХНІХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ: СТАВЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ І ДІЮЧЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Результати проведеного вибіркового анонімного дослідження засвідчили, що поширення субкультури наркотизму в останнє десятиліття змінило ціннісно-нормативну структуру громадської свідомості, і, незважаючи на те, що молодь дає цілком реальні оцінки ситуації, що склалась, для молодіжної популяції характерні високі рівні толерантності щодо споживачів наркотиків, лояльне ставлення до поширення адиктивних речовин і їхніх споживачів, значне, у порівнянні з більш старшими віковими групами, розширення припустимих меж поведінки стосовно адиктивних речовин і підвищення мотивації на вживання наркотиків. Все це, перетворюється в потужний епідеміологічний чинник поширення адиктивних речовин і субкультури їхнього споживання серед молоді Житомирщини.

Результати опитування показали неоднозначне ставлення до питання легалізації наркотиків, але якщо таке станеться, ми спровокуємо серйозну загрозу для генофонду нації. Тому протидіяти наркобізнесу необхідно постійно і на всіх рівнях, але система боротьби має бути розроблена з урахуванням не лише одноразових операцій з виявлення, розкриття та знешкодження конкретних груп наркоділків лише на території України, а повинна мати такий системний та гнучкий механізм, який передбачав би, по-перше, врахування змінного та відновлюваного характеру наркобізнесу – на місці ліквідованої групи наркоділерів виникне нова, ймовірно, більш пристосована до способів ведення оперативного-розшукової діяльності правоохоронців, більш законспірована з урахуванням провалів попередників, і тому з

більшим ступенем латентності. Це аргументується також і тим, що у разі конфіскації товару та арешту ринкового оператора або його загибелі роздрібна ціна у масштабах наркоринку не змінюється та наркоспоживач у будь-якому разі має забезпечуватися наркотиком.

По-друге, вкрай важливим завданням постає виважена міжнародна співпраця, оскільки віддаленість країн-виробників та країн-споживачів одна від одної відбивається на конспіруванні діяльності наркобізнесу на всіх його етапах. Основний платоспроможний попит на наркотики припадає на країни з розвиненими правовими системами, де закон (заборона наркобізнесу) суворо виконується, тоді як виробляються наркотики у тих країнах, де правова система відносно слабка або терпима до наркобізнесу. Але порівняльний аналіз зарубіжного кримінального законодавства вимагає окремого розгляду з метою з'ясування суто законодавчих детермінант поширення наркобізнесу.

Потрібно ввести альтернативну підслідність щодо злочинів у сфері обігу наркотиків. Сьогодні ці сфери розділені між спецпідрозділами МВС та СБУ, а загальна справа від цього лише програє. Крім того, роботу правоохоронних органів варто оцінювати не за кількістю порушених кримінальних справ проти самих наркозалежних, бо реальний критерій – наявна роздрібна ціна наркотиків на наркоринку. Якщо вона низька, як сьогодні, – то ламаного шеляга не варті всі зусилля, якщо висока – значить правоохоронці діють проти наркозлочинців ефективно.

Необхідно впровадити в судову практику норми, які звільняли б від кримінальної відповідальності або її пом'якшували стосовно осіб, що добровільно допомогли у розкритті злочинів, пов'язаних із наркотиками. Але разом з тим необхідно застосовувати кримінальну відповідальність до осіб, які вживають наркотичні речовини. А також чітко визначити у Кримінальному кодексі України нижню межу кількості культивованих рослин.

По-третє, для забезпечення ефективної боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин в Україні потрібно надати уповноваженому органу-підрозділам органів внутрішніх справ – у цій сфері необхідне матеріально-технічне і фінансове забезпечення, збільшити кількість працівників, розширити структуру, створити експертні та робочі територіальні органи. І, що важливо, враховуючи серйозність покладених на них завдань, – вирішити питання соціального забезпечення та захисту співробітників міліції, підвищити оплату їх праці.

По-четверте, слід витіснити з медичної практики сумнівні методики лікування наркоманії та навести порядок у ліцензуванні цього виду діяльності. А отже, внести зміни до законодавства, що регламентує таку діяльність.

Законодавцям потрібно прийняти нову редакцію Закону України "Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів" і взяти під парламентський контроль проведення відповідних змін у підзаконні акти.

Необхідно спростити схему отримання дозволів для проведення працівниками міліції огляду та обшуку помешкань громадян та інших приміщень на предмет виявлення слідів злочину.

Діючий Кримінальний кодекс має передбачити більш сувору відповідальність за створення підпільних нарколабораторій.

Аналіз практики кваліфікації злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів свідчить, що чим загальніше визначені окремі ознаки злочину, тим більше помилок припускається при виявленні, оцінці і використанні цих ознак. Ці помилки ведуть не лише до порушення прав і законних інтересів громадян, а й дискредитують відповідні державні органи, заподіюють шкоду суспільним інтересам.

Особливої актуальності набуває ця проблема для кваліфікації злочинів цієї категорії, оскільки злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків мають специфічний предмет злочину та особливості складу злочину, на які необхідно звернути увагу при правовій оцінці, і будь-яка неточність, відхилення у застосуванні кримінального закону зачіпає інтереси держави і суспільства в сфері протидії наркозлочинності.

Соловйов М.О.,

слухач магістратури

Науковий керівник – заступник

начальника кафедри криміналістики,

кандидат юридичних наук, доцент

Шарай Л.Г.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

Криміналістика як наука на сучасному етапі розвитку відзначається активним дослідженням всіх складових елементів своєї системи:

загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики і методики.

Стосовно загальної теорії криміналістики слід зазначити, що важливим і найбільш перспективним напрямом розвитку виступає адаптація її досягнень до умов діяльності тих професійних учасників кримінального судочинства, які раніше не перебували у переліку суб'єктів судового дослідження злочинів, власне, криміналістичними засобами – прокурора і адвоката-захисника. Теоретичні дослідження в цьому напрямі, зокрема щодо криміналістичних аспектів діяльності адвоката-захисника, останнім часом проводяться доволі активно, відображаючи тим самим потребу в них правозахисної практики.

Сьогодні на стадії формування як нового криміналістичного вчення загальної теорії криміналістики є криміналістична конфліктологія. Прикладний, практичний характер зазначеної криміналістичної теорії функціонально спрямований на забезпечення якісно нового рівня можливостей суб'єктів досудового розслідування і кримінального судочинства.

Доволі перспективним є поглиблене дослідження окремих спеціальних криміналістичних теорій: про загальний метод розслідування злочинів, про криміналістичні класифікації, про теорії криміналістичного прогнозування й просторово-часових зв'язків і відношень, про подолання протидії розслідуванню злочинів тощо.

Існуюча кримінальна обстановка в Україні, що ускладнює і без того нелегкий процес розкриття й розслідування злочинів, зумовила й об'єктивно визначила інтенсивний розвиток наукових технічних досліджень, передусім, у сфері створення, розробки та впровадження в практику нових способів ідентифікації особи за слідами з місць вчинення злочинів: створення “банків запахів”, “генної дактилоскопії”; нових, найбільш раціональних методик експертних досліджень, раніше не поширених криміналістичних об'єктів (голоси людей, зафіксовані на аудіо- й відеокасетах, саморобні вибухові пристрої тощо).

Для судової практики стає важливим напрацювання науково обґрунтованих методик виявлення й з'ясування різних фальсифікацій доказів, зокрема, тих самих аудіо- і відеозаписів, зміни до яких можуть вноситись зацікавленими у протидії розслідуванню особами шляхом монтажу із використанням найновіших технологічних досягнень (“справа з підслуховуванням майором Мельниченком розмов Президента України”).

З часом може стати актуальною і для суб'єктів судочинства в Україні проблема розпізнавання штучних папілярних візерунків, сутність якої полягає у тому, що сучасні полімерні молекулярні технології дозволяють створити рукавички, на яких практично адекватно відтворюються папілярні візерунки пальців рук певної людини. Ці відбитки зацікавлена особа, яка вчинила злочин у таких рукавичках, власне і залишає на місці злочину з тим, щоб направити слідство по хибному шляху. До речі, у зарубіжній криміналістиці вже виникла така проблема. Також перспективними у галузі криміналістичної техніки, незважаючи на критичні зауваження з боку окремих науковців, є дослідження в галузі використання для діагностики інформаційного стану людини технічних засобів типу поліграфа.

Слід вказати про актуальні теоретичні та практичні напрацювання щодо розробки оптимально діючих різних інформаційно-пошукових систем на базі комп'ютерних технологій. Як найкраще, всі ці системи повинні утворювати єдину державну мережу, а окремі з них – мати вихід на аналогічні інформаційно-пошукові системи інших держав, насамперед країн СНД і міждержавних криміналістичних установ (зокрема, Інтерполу).

Дослідження в галузі криміналістичної тактики характеризуються на сьогодні активним і різноаспектним вивченням її теоретичних основ. Зокрема, відбувається усвідомлення того, що предметом її цілеспрямованого вивчення є діяльність слідчого та інших суб'єктів кримінального судочинства в умовах протидії виконанню кожним із них своїх процесуальних функцій. Саме для цих умов і напрацьовуються відповідні тактичні засоби роботи слідчого, адвоката й інших професійних учасників кримінального судочинства. Розв'язанню цих проблем присвячені, насамперед, поглиблені дослідження теорії слідчих ситуацій, а також перспективні роботи в галузі тактичних операцій, названих також у літературі “тактичними комбінаціями”, “криміналістичними” чи “тактичними” комплексами, наприклад, тактичні операції “затримання на гарячому”, “перевірка алібі” тощо.

Тенденції розвитку криміналістичної тактики характеризується розробкою так званих “нетрадиційних методів розслідування”: можливостей використання при розслідуванні злочинів теорії і практики біоритмології, одорології, гіпнології, поліграфології тощо. Провідними науковцями вважається можливим і необхідним

дискутувати про наукову обґрунтованість і допустимість цих методів. Тому що, зазначені теорії все ж таки виникли і їх поява зумовлена, передусім, потребами практики розслідування й судового провадження у кримінальних справах, яка надмірно ускладнена кримінальною обстановкою в українському суспільстві та державі.

Розвиток криміналістичної тактики має ще один напрямок, який, відповідно, започаткує комплекс цікавих, вагомих і практичних проблем – це адаптація її досягнень до наявних і в майбутньому можливих серйозних змін кримінально-процесуального законодавства. Мова йде, насамперед, про тактику провадження окремих слідчих дій.

Криміналістична методика в останній час поповнюється поглибленим розвитком її теорії, сутності наукових та методичних основ, переважно розслідування окремих видів і категорій злочинів.

У науковому та практичному плані перспективним є дослідження зі створення узагальнених криміналістичних портретів (“психологічних профілів”) осіб, які вчиняють злочини окремих видів, переважно серійних злочинців. Вони дозволяють з достатнім ступенем імовірності встановлювати до- та післякримінальну поведінку цих осіб. А тому не тільки цілеспрямовано вести їх розшук, а й визначати тактику і методику розслідування злочинів, ними вчинених.

Стан сучасного розвитку криміналістичної методики (заклучного розділу науки криміналістики), який акумулює в собі за суттю всі досягнення попередніх розділів, відбувається у напрямках поглибленого вивчення теорії криміналістичної методики, сутності наукових і методичних основ розслідування окремих видів і категорій злочинів; адаптації вже розроблених окремих методик до реалій сьогодення, модифікації способів вчинення як вже відомих злочинів (вбивства, майнові злочини), так і виникнення деліктів, злочинів, які раніше не визнавались такими, зокрема, таких як злочини в сфері комп’ютерної інформації, захоплення заручників тощо; створення криміналістичних характеристик окремих видів злочинів, що дозволяють оптимізувати процес слідчого пошуку при розслідуванні конкретних злочинів, зокрема, шляхом обґрунтованого висунення найбільш ймовірних слідчих і оперативно-розшукових версій.

Отже, незважаючи на усі труднощі, криміналістика успішно розвивається, виникають нові криміналістичні школи, удосконалюються вже існуючі, продовжується науково-дослідна робота, перебудовують роботу відповідно до сучасних потреб науково-дослідні установи.

Данішевська Ю. Б.,
студентка II курсу
Миколаївського відділення
Науковий керівник – заступник
начальника ННІЗДН, кандидат
юридичних наук **Мінченко С.І.**

УКРАЇНА В ЕПІЦЕНТРІ НАРКОМАНІЇ ТА ВІЛ-СНІДУ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Останнім часом в засобах масової інформації опубліковано цілий ряд статей, присвячених наркоманії, серед підлітків. Це серйозні роздуми про причини зростання наркоманії, аналіз конкретних людських життів, опис різноманітних форм вживання токсичних речовин, які практично не аналізувались у спеціальній літературі.

Наркоманія – це хвороба, яка викликається систематичним споживанням наркотичних речовин і проявляється синдромом змінної реакції, психічною та фізичною залежністю, а також деякими іншими психотичними та соціальними феноменами. Епідемія наркоманії набирає обертів та стає все більш небезпечною. Україна за короткий період часу перетворилась на так звану “наркозалежну” країну. Наркоманія має безпосереднє відношення до кримінології, вона є одним з суспільно прийнятих явищ, які сприяють та супроводжують злочинність, загальновідоме зростання злочинності, пов’язане з наркотичним оп’янінням; здійснюються злочини, пов’язані з добуванням наркотиків або засобів на їх придбання. За останні 5 років показники розповсюдження та смертності від наркоманії, а також число осіб, які епізодично вживають наркотичні речовини, зросло у два рази.

Наркоманія розповсюджена не лише серед підлітків, але і серед людей різних вікових категорій. Якщо врахувати великий вплив наркоманії на стан злочинності, то є всі підстави констатувати факт набуття нею статусу потужного криміногенного характеру. Криміногенний характер наркоманії – це розвиток наркотичного голодування (“ломка”), при якому заради придбання наркотика особа здатна здійснити злочин – крадіжку, пограбування, розбій чи шахрайство. У стані абстиненції наркомани часто вчиняють також тяжкі злочини.

Наркоманія породжує злочинний бізнес – *наркобізнес*, який є різновидом організованої злочинності (незаконний перевіз, збут

наркотичних речовин, утримання притонів для їх потреби та ін.) В Україні тільки в 1998 р. у наркобізнес та інші пов'язані з наркотиками злочини було втягнуто більш 76 тис. осіб.

Наркотики – це хімічні речовини рослинного або синтетичного походження, що здатні викликати зміни психічного стану, систематичне приймання яких призводить до залежності. Тим, хто починає приймати наркотик, треба пам'ятати, що відмовитись від цієї звички буде дуже важко.

З кожним часом кількість наркоманів та ВІЛ-інфікованих зростає. На Україні перший ВІЛ- інфікований був зареєстрований у 1987 році. На 1 грудня 1992 року їх кількість зросла в 19 разів. У 1997 році епідемія охопила усі області країни. За даними на кінець 2000 року, найбільш ураженими є Дніпропетровська, Донецька, Одеська та Миколаївська області, АР Крим, тобто Схід і Південь країни. Стрімко зростає численність інфікованих, хворих і померлих від СНІДу. На 1 грудня 2005 року в Україні було зареєстровано 80 000 ВІЛ- інфікованих, 7 000 вже померло.

В Україні дуже багато витрачається зусиль для боротьби з наркоманією, але це проблема не є тільки проблемою держави. Важливе саме ставлення до цієї проблеми нашого суспільства. Адже позитивний результат можливий тільки у сукупності всіх наявних засобів як з боку держави, так і нашого народу. Потрібне співчуття до наркоманів не як до “дна” суспільства, а як до хворих людей. І чим скоріше суспільство це зрозуміє, тим здоровіша буде нація, яка зможе будувати наше світле майбутнє. Україна має бути здоровою та цивілізованою державою, свято примножувати надбання багатьох поколінь. Інакшого шляху не повинно бути.

Стосовно соціально-психологічної профілактики ВІЛ-СНІД на державному рівні, важливо виділити такі складові, як Закон України “Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення”, доповнення до діючого Кримінального Кодексу та деякі аспекти соціально-психологічної консультативної допомоги ВІЛ-інфікованим, а також реалізацію відповідних загальнодержавних, регіональних та місцевих програм, що передбачають систему заходів щодо профілактики ВІЛ-інфекції, інформування та навчання населення, спеціальна підготовка медичного персоналу, проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень, розвиток міжнародного співробітництва в цій сфері.

Важлива роль у профілактиці СНІД належить і співробітникам органів внутрішніх справ, які в силу специфіки своєї діяльності тісно контактують з населенням, особливо з людьми що вживають наркотики, які можуть бути джерелом розповсюдження ВІЛ-інфекції.

Карпов О.Н.,

слухач магістратури

*Науковий керівник – начальник центру
підготовки науково-педагогічних кадрів,
кандидат юридичних наук, доцент Баулін О.В.*

ІНТЕРПОЛ ЯК МЕХАНІЗМ БОРОТЬБИ З МІЖНАРОДНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

Інтерпол – найбільша у світі міжнародна поліцейська організація, що об'єднує 184 країни світу, створена для надання правової, методичної та практичної допомоги всім правоохоронним структурам країн-учасниць. Практична діяльність цієї міжнародної організації ґрунтується на принципах невтручання у внутрішню політику кожної з держав та поваги до прав людини. Саме міжнародний характер діяльності цієї організації вимагав від її засновників забезпечення та розвитку взаємного співробітництва всіх установ кримінальної поліції, створення та розвитку установ, які можуть плідно працювати в галузі попередження за умови того, що не буде порушено Загальну декларацію прав людини та національне законодавство кожної окремо взятої держави.

Україна є однією з країн-учасниць цієї організації та спрямовує всі зусилля на розвиток міжнародних взаємовідносин у галузі протидії злочинності. НЦБ Інтерполу в Україні за 2005 рік встановлено 123 злочинці, які розшукувалися правоохоронними органами України. На території зарубіжних країн встановлено 53 злочинці, розшукуваних правоохоронними органами України. Кожного дня співробітники НЦБ Інтерполу опрацьовують більше 100 запитів з питань розшуку злочинців, встановлення місцезнаходження осіб, що зникли безвісти, розшуку автомобілів, протидії тероризму, злочинів, пов'язаних з торгівлею наркотиками та зброєю, у 2006 році НЦБ Інтерполу в Україні встановлено ефективну співпрацю з Міжнародною організацією з міграції, завдяки цій взаємодії проводиться профілактика нелегальної міграції, реабілітація постраждалих від торгівлі людьми, прослідковуються шляхи незаконного вивозу громадян України за межі нашої держави. За сприяння та безпосередньою участю працівників НЦБ Інтерполу у 2005 році проведено 374 екстрадиції (видачі) злочинців, що свідчить про ефективність і необхідність міжнародного співробітництва в попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів.

Разом з тим НЦБ Інтерполу в Україні не має змоги працювати з максимальною ефективністю, що насамперед пов'язано з питанням взаємодії НЦБ з іншими правоохоронними органами України та матеріально-технічним оснащенням співробітників експертних підрозділів, кримінального розшуку та слідства. Запити, надіслані до правоохоронних органів у областях, не завжди виконуються у строк, надіслані повідомлення та запити не потрапляють до адресата, що викликано передусім несправністю засобів зв'язку на місцях. На пунктах пропуску громадян через державний кордон України не встановлено базових станцій, забезпечених доступом до глобальної пошукової системи Інтерполу (I-24/7), що робить неможливим контроль за переміщенням злочинців через кордон, проведення невідкладних оперативно-розшукових заходів та слідчих дій (зокрема затримання) не врегульовано на рівні національного законодавства, процес екстрадиції може затягнутися або не завершитись в строк, у зв'язку з проходженням матеріалів справи через велику кількість інстанцій та достатню неврегульованість питання екстрадиції у законодавстві України. Через необізнаність особового складу правоохоронних органів України у правових питаннях порядку розшуку та передачі злочинців правоохоронним органам інших країн, запитах НЦБ Інтерполу приділяється недостатня увага, що має результатом пропускання строків провадження по цих справах, які чітко регламентовані міжнародним законодавством, що в кінцевому результаті призводить до зниження авторитету України як учасника міжнародних відносин.

Розв'язання цих проблем полягає у широкому аналізі всіх факторів, які негативно впливають на взаємодію правоохоронних органів. За модель можемо взяти позитивний досвід діяльності НЦБ Інтерполу у Австрії та Німеччині. Їхня структура практично не відрізняється від структури НЦБ Інтерполу в Україні, з єдиною відмінністю у тому, що між НЦБ та територіальними підрозділами внутрішніх справ встановлено надійні та захищені засоби передачі інформації, питання розшуку та екстрадиції врегульовано на законодавчому рівні, підписано велику кількість міжнародних угод з питань взаємодії та правової допомоги з правоохоронними органами інших країн, за працездатність технічних засобів відповідають закріплені за ними співробітники, здійснення розшуку злочинців контролюється та здійснюється за безпосередньою участю співробітників Інтерполу, які

здійснюють методичну функцію, надають документальне супроводження та допомогу працівникам практичних підрозділів.

Латишева О.А.,
слухач IV-А курсу
факультету післядипломної підготовки
Науковий керівник – професор кафедри
теорії кримінального процесу та
судоустрою, кандидат юридичних наук,
доцент **Письменний Д.П.**

ПРОВАДЖЕННЯ ДІЗНАННЯ

У кримінально-процесуальному законі надається право міліції як органу дізнання розслідувати кримінальні справи.

Основний обсяг процесуальної діяльності в міліції здійснюють штатні підрозділи дізнання. Їх кримінально-процесуальна діяльність включає:

- прийняття, реєстрацію, розгляд, перевірку заяв і повідомлень про злочини та вжиття щодо них необхідних заходів або вирішення питання про порушення кримінальної справи у разі безпосереднього виявлення ознак злочину (ст.ст. 94-100 КПК України);
- провадження дізнання у кримінальних справах за злочини невеликої та середньої тяжкості (ч.1 ст. 104 КПК України);
- провадження дізнання у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини (ч.2 ст. 104 КПК України);
- досудову підготовку матеріалів протокольної форми (ст.ст. 425, 426 КПК України).

КПК України також наділяє працівників оперативних підрозділів правом виконання розшукової, правозастосовчої та кримінально-процесуальної діяльності, спрямованої на виявлення, попередження, запобігання та розкриття злочинів, розшук та викриття винних, забезпечення виконання завдань кримінального судочинства.

Дізнання в міліції проводять працівники карного розшуку, державної служби боротьби з економічною злочинністю, органи охорони громадського порядку та вищезгадані штатні підрозділи дізнання – дізнавачі.

Потрібно зазначити, що процесуальні дії виконують не будь-які працівники міліції, а лише ті, які визначені відповідними відомчими

нормативними актами (положеннями, інструкціями, наказами), спеціальними рішеннями керівника органу дізнання.

Вирішення питання про те, за правилами якого виду дізнання буде розслідуватися конкретна справа, відбувається разом із прийняттям органом дізнання рішення про її порушення, в якому вказується кваліфікація встановлених ознак діяння за нормою кримінального закону. Рішення про порушення кримінальної справи оформляється постановою про порушення кримінальної справи та прийняття її до свого провадження.

У зв'язку з цим появляється суб'єкт кримінального процесу, особа, яка проводить дізнання. Таким суб'єктом дізнання є: начальник органу дізнання (орган дізнання) та особа, яка проводить дізнання. Керівнику органу дізнання належить право перевірки справ, давання вказівок особі, яка проводить дізнання щодо провадження слідчих і процесуальних дій. Він має право передавати справи від одного працівника органу дізнання іншому, доручати розслідування групі працівників, а також самостійно проводити дізнання.

Постанова про порушення кримінальної справи дає початок встановленню предмета доказування, виконання невідкладних та інших слідчих дій і прийняття рішення про закінчення дізнання в кримінальній справі.

Щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості орган дізнання чи особа, яка проводить дізнання, порушує кримінальну справу, керуючись вимогами кримінально-процесуального законодавства, проводить будь-які слідчі та процесуальні дії для встановлення особи, яка його вчинила (огляд, допит потерпілого, допит свідків, допит підозрюваного, обшук, виїмку, очну ставку, відтворення обстановки й обставин події, призначення експертизи та інші, крім допиту обвинуваченого – цю слідчу дію проводить лише слідчий).

Якщо особа встановлена, дізнання проводиться у строк не більше 10 днів. Після того справа направляється прокуророві для затвердження і передачі слідчому. Якщо особу не встановлено, орган дізнання зупиняє провадження у кримінальній справі, керуючись ст. 206 КПК України.

При порушенні органом дізнання справи про тяжкий чи особливо тяжкий злочин він зобов'язаний передати її слідчому через прокурора після виконання невідкладних слідчих дій у строк не більше 10 днів з моменту порушення кримінальної справи, не залежно від того, чи встановлена особа, яка вчинила злочин, чи не встановлена.

У разі обрання до підозрюваного запобіжного заходу в порядку передбаченому ст. 165² КПК України, дізнання провадиться у строк не більше 5-ти діб з моменту обрання запобіжного заходу (незалежно за якими злочинами).

Після проведення невідкладних слідчих дій орган дізнання або особа, яка провадить дізнання, складає постанову про направлення справи для провадження досудового слідства. Постанову обов'язково затверджує прокурор. Підставою для направлення справи слідчому є:

- закінчення строків дізнання;
- виконання всіх слідчих дій.

Сьогодні КПК України встановлено вичерпний перелік органів, наділених правом провадити дізнання, кожен з яких розслідує злочини у справах, віднесених до їх відання, проте доцільним було б розширити коло органів дізнання і включити в їх склад органи державної санітарно-епідемічної служби, до компетенції яких передати справи про випадки порушення санітарно-епідемічних правил. А також державні екологічні інспекції, які б здійснювали дізнання у справах про кримінальне забруднення навколишнього середовища, державні органи рибної охорони та лісового господарства для розслідування злочинів у сфері їх діяльності та інші державні інспекції, служби та органи яких здійснюють функції щодо регулювання правовідносин, що охороняються кримінальним законом.

Голоскевич Н.В.,

слухач магістратури

Науковий керівник – старший викладач

кафедри теорії кримінального

процесу та судоустрою, кандидат

*юридичних наук **Омельченко О.Є.***

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Захист прав людини вимагає надання громадянину, який постраждав від злочину, таких прав, що забезпечуватимуть йому можливість активно захищати свої інтереси в кримінальному судочинстві.

Згідно зі ст. 28 КПК України, “особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, має право при провадженні у кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну

відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою.

Закриття справи з підстав, зазначених у статтях 7 і 7-1 цього кодексу, не звільняє особу від обов'язку відшкодувати в установленому законом порядку матеріальні збитки, завдані нею державним, громадським організаціям або громадянам.

Ст. 28 Конституції України проголошує, що кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий жорстокому нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Держава гарантує захист усіх прав, свобод і законних інтересів людини.

Останнім часом зросла актуальність дослідження проблем, пов'язаних із розробкою правових механізмів відновлення порушених прав, у тому числі й майнових.

Проблемам відновлення майнових прав фізичних і юридичних осіб, відшкодуванню матеріальної шкоди, заподіяної злочином, в юридичній літературі постійно приділяється увага. Ці питання висвітлювалися в працях С.А.Альперта, Б.Т.Безлепкіна, П.Г.Гурєєва, В.Г.Даєва, О.Г.Мазалова, В.Т.Норас, І.Л.Петрухіна, М.І.Гошовського та інших.

Щоб отримати судовий захист порушеного чи оспорюваного права, зацікавлена особа повинна звернутись до суду з позовом. Як правило, позов розглядається в порядку цивільного судочинства. Проте, якщо позивач вимагає відшкодування шкоди, заподіяної злочином, то згідно з законом він має право пред'явити свій позов і при провадженні в кримінальній справі, з тим, щоб він був розглянутий одночасно з останнім. Такий цивільний позов називається цивільним позовом у кримінальній справі або цивільним позовом у кримінальному процесі.

Громадянину, який потерпів від злочину, слід відшкодовувати не тільки матеріальну шкоду, але й моральну, особливо щодо захисту його честі та гідності, авторських прав, права інтелектуальної власності.

Чесць, гідність, інтелектуальна та інша приватна власність людини мають бути захищені однаковою мірою.

Підставами для розгляду цивільного позову в кримінальній справі є наявність юридичних фактів, які вказують на те, що:

- фізичній чи юридичній особі дійсно заподіяна матеріальна шкода;

- матеріальна шкода заподіяна фізичній чи юридичній особі саме злочином.

Цивільний позов може бути розглянутий разом з кримінальною справою за умови, що матеріальна шкода, яка становить предмет позову, є наслідком розслідуваного злочину.

Не підлягають розгляду в кримінальній справі позови за вимогами про відшкодування матеріальної шкоди, що не впливають з пред'явленого обвинувачення.

Отже, цивільний позов у кримінальному процесі – це вимога потерпілої особи, яка зазнала матеріальної (моральної) шкоди від злочину, її повноважного представника або в її інтересах прокурора до підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного або осіб, які несуть майнову відповідальність за його дії, про відшкодування цієї шкоди, яка заявлена органу дізнання, слідчому, прокурору, судді (суду) по кримінальній справі до початку судового слідства.

У цивільному позові, що пред'являється і розглядається спільно з кримінальною справою, так само як і в будь-якому позові, розрізняють складові частини, або елементи: предмет і підставу. Будь-який цивільний позов відрізняється від іншого передусім своїм предметом, тобто конкретно матеріально-правовою вимогою позивача до відповідача за цивільним позовом, що пред'являється в кримінальному процесі на розгляд та вирішення суду. У свою чергу, ця вимога впливає з певних обумовлених законом юридичних фактів, що складають у сукупності другий елемент позову – його підставу. Ці два елементи зумовлюють обсяг (межі) та напрями провадження за цивільним позовом у кримінальному процесі.

Основними суб'єктами провадження за цивільним позовом у кримінальній справі є ті його учасники, процесуальний інтерес яких має майновий характер. До них слід віднести цивільного позивача і відповідача за цивільним позовом.

Звертаючись до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.09.1989 року № 3 (зі змінами від 25.12.1992 року) "Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна", необхідно звернути увагу на ряд суттєвих моментів.

По-перше, для розгляду цивільного позову разом із кримінальною справою необхідні не тільки підстави, а й певні умови. До їх числа належать:

1) процесуальні право та дієздатність заявника;

- 2) додержання встановлених строків давності;
- 3) пред'явлення позову до початку судового слідства;
- 4) відсутність судового рішення, яке набрало законної сили, або ухвали суду про прийняття відмови позивача від позову, або рішення про утвердження мирової угоди, винесеного за спором між тими самими сторонами, про той самий предмет і за тими самими підставами.

Для забезпечення цивільного позову в кримінальному процесі можуть бути вжиті такі заходи:

- вилучення цінностей, незаконно відібраних у власника;
- вилучення майна, нажитого злочинним шляхом;
- вилучення інших матеріальних цінностей, які належать обвинувачуваному;
- накладання арешту на майно обвинуваченого;
- накладання арешту на вклади обвинувачуваного.

По-друге, як об'єктивна істина в цілому, так і окремі факти, обставини справи встановлюються слідчими органами, прокурором і судом лише шляхом кримінально-процесуального доказування, під час якого збираються, перевіряються, оцінюються докази і на їх підставі приймаються й обґрунтовуються процесуальні рішення.

Основні способи перевірки доказів та їх джерел – аналіз кожного з них окремо, зіставлення з іншими доказами та їх джерелами, провадження повторних або нових слідчих і судових дій.

Оцінка доказів та їх джерел є розумовою, логічною діяльністю. Вона супроводжує кожний крок осіб і органів, які ведуть процес щодо збирання і перевірки доказів та їх джерел. Об'єктом оцінки є як докази (фактичні дані, відомості), так і процесуальні джерела, що їх містять (показання свідків, потерпілих, висновки експерта тощо). До змісту оцінки доказів як фактичних даних (відомостей про факти) входить встановлення їх достовірності, належності, допустимості і достатності для вирішення як окремих питань у справі, так і справи в цілому.

Достовірність доказів означає, що вони правильно, адекватно відображають матеріальні та нематеріальні сліди.

Належність доказів визначається їх придатністю для встановлення наявності чи відсутності обставин, які входять до предмета доказування в справі, конкретизованого кримінальним законом, а також інших обставин, які мають у конкретній справі характер допоміжних або супутніх відносно предмета доказування.

Повне і своєчасне відшкодування заподіяної злочинами матеріальної та моральної шкоди, стягнення безпідставно нажитого внаслідок дій майна мають неабияке значення для відновлення порушених прав громадян, а також підприємств, установ, організацій (незалежно від форми власності) та інших юридичних осіб, і є одним з важливих засобів підвищення ефективності правосуддя.

У ст. 56 Конституції України зазначено, що кожний громадянин має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Аналіз норм чинного кримінально-процесуального закону, що регулюють провадження по цивільному позову в кримінальній справі, а також постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 р. № 4 “Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди” дає підставу для висновку, що законодавець при формулюванні цих норм також виходить з концепції єдиного поняття позову в нерозривній єдності двох його сторін – матеріальної і процесуально-правової, і відображає в нормах всі необхідні його ознаки.

Переваги розгляду цивільного позову разом з кримінальною справою очевидні як для громадянина, так і для осіб, які ведуть процес:

- позовна заява складається в довільній формі;
- позивач звільняється від сплати державного мита;
- підставою для позову є встановлені обставини події злочину, що звільняє позивача від необхідності їх доказувати;
- розмір шкоди входить до предмета доказування у кримінальній справі і досліджується в ході попереднього розслідування та судового розгляду незалежно від позову;
- виключається необхідність у спеціальному цивільному процесі, а значить, усувається дублювання, економляться час і кошти.

Чорна Ю.Ю.,

студентка V-K-B курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
теорії кримінального процесу та судоустрою,
кандидат юридичних наук Галаган О.І.*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСОВИХ ЗАХОДІВ МЕДИЧНОГО ХАРАКТЕРУ

В сучасних умовах реалізації судово-правової реформи, основною метою якої є охорона прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, особливої актуальності набувають питання застосування примусових заходів медичного характеру. Поміщення людини у психіатричну установу пов'язано з її ізоляцією від суспільства і серйозним чином порушує права і свободи особистості, оскільки особа, що вчинила діяння, не в змозі самотійно в силу свого психічного стану захищати свої права. Тому примусове (недобровільне) поміщення особи у психіатричну установу можливе лише при наявності передбачених законом підстав і тільки за рішенням суду. В останні роки спостерігається значне зростання кількості суспільно-небезпечних діянь, вчинених особами у стані неосудності.

Можливість застосування примусових заходів медичного характеру передбачена в чинному кримінально-процесуальному законодавстві, згідно з якими примусові заходи медичного характеру застосовуються до особи, яка:

- а) визнана неосудною (при доведенні факту вчинення нею передбаченого кримінальним законом діяння, а також її суспільної небезпеки, що визначається психічним станом і характером вчиненого);
- б) якщо є достатньо доказів, що вказують на вчинення нею передбаченого кримінальним законом діяння і доведена її суспільна небезпека, що визначається психічним станом і характером вчиненого;
- в) втратила пенітенціарну дієздатність за характером вчиненого нею злочину та психічним станом, що виник внаслідок психічного розладу після винесення вироку.

Чинне кримінальне законодавство України передбачає систему примусових заходів медичного характеру, які призначаються психічно хворим у зв'язку з вчиненням ними суспільно-небезпечних діянь. Ці

заходи не є формою реалізації кримінальної відповідальності, а являють собою державний примус, застосування якого викликано міркуваннями безпеки суспільства. Такий примус має бути мінімальним і достатнім для досягнення цієї мети.

Примусові заходи медичного характеру полягають не тільки в ізоляції осіб, небезпечних для суспільства в силу свого хворобливого психічного стану, але і в усуненні цієї небезпеки шляхом ефективного лікування хворої людини, полегшення її страждань і впливу на неї шляхом ресоціалізації.

Відповідно до ст. 93 КК України примусові заходи медичного характеру застосовуються до осіб:

а) які під час вчинення суспільно-небезпечного діяння були в стані неосудності, тобто не могли усвідомлювати свої дії або керувати ними;

б) які вчинили злочин у стані осудності, але до винесення вироку захворіли на душевну хворобу, що позбавляє їх можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними;

в) які захворіли на душевну хворобу під час відбуття покарання.

Незважаючи на те, що в усіх випадках примусові заходи медичного характеру є заходами соціального захисту, що мають загальну мету – захистити суспільство від небезпечних дій психічно хворих осіб і виліковувати їх, їх правова природа змінюється залежно від правового стану осіб, які підлягають лікуванню.

При застосуванні до осіб, які визнаються неосудними, такі заходи являють собою реакцію держави на встановлений судом факт вчинення протиправного діяння, у зв'язку з чим вони набувають зовнішньої схожості з покаранням. Ця схожість полягає насамперед у тому, що подібно покаранню примусове лікування – це захід державного примусу, який суд призначає особі, що вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння.

Специфіка прав про застосування примусових заходів медичного характеру не виключає необхідності дослідження обставин, що дозволяють прийняти рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності (в процесуальному сенсі). Якщо ці обставини не встановлені з достатньою вірогідністю, постановка питання про неосудність чи особливий психічний стан особи після вчинення протиправного діяння вбачається неправомірною. Отже, перш ніж справа “перейде” до категорії справ про застосування примусових заходів медичного характеру, мають бути встановлені обставини для обвинувачення або для реабілітації підозрюваного чи обвинуваченого.

Психічно хвора людина не може бути визнана неосудною і піддана примусовому лікуванню, якщо за вчинення такого діяння законодавець не передбачає кримінальної відповідальності осудної особи або якщо існують обставини, що виключають її кримінальну відповідальність. Тільки в тому випадку, якщо за аналогічне діяння осудний суб'єкт підлягає кримінальній відповідальності, виникає необхідність встановлення умов застосування примусових заходів медичного характеру.

Питання про підстави закриття кримінального переслідування в стадії досудового розслідування щодо осіб, визнаних за висновком судово-психіатричної експертизи неосудними або недієздатними, належать до спірних. Не вдаючись до подробиць дискусії, що розгорнулася щодо проблеми, треба відзначити, що у її розв'язанні необхідно виходити з того, що в стадії досудового слідства не можна говорити про неосудність особи як про особливе правове становище. До визнання особи неосудною на неї повністю поширюється законодавство стосовно підстав припинення провадження у справі.

Банштега Р.І.,

здобувач кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою

Науковий керівник – професор кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, кандидат юридичних наук, професор Удалова Л.Д.

ОХОРОНА ТАЄМНИЦІ ДІЯЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Слід зазначити, що вирішення питання про таємницю діяльності психолога є важливою і гострою проблемою, яка потребує негайного розв'язання і справляє визначальний вплив на надання психологічної допомоги в цілому. При обговоренні цього питання виникає багато дискусійних проблем, передусім, щодо визначення поняття таємниці психолога, її предмета та строків зберігання.

Принцип таємниці психолога – це один із найважливіших принципів, яким керується фахівець при наданні особі відповідної допомоги. Специфічність відносин, що виникають у процесі надання психологом допомоги, покладають на нього певні

зобов'язання щодо нерозголошення інформації, що стає відомою у зв'язку з виконанням професійної діяльності. Адже особа, яка звертається по психологічну допомогу, має бути впевнена у нерозголошенні даних про неї, її близьких родичів. Вона повинна мати гарантії збереження таємниці тих розмов, що велися з психологом.

На жаль, у чинному законодавстві немає визначення самого поняття "таємниця психолога". Це поняття обумовлюють складові елементи її предмету. Виходячи зі змісту розділу IV Етичного кодексу психолога, можна прийти до висновку, що предметом таємниці психолога є питання, що стосуються взаємин з клієнтом, його особистого життя і життєвих обставин. Виняток становлять випадки, коли виявлені симптоми є небезпечними для клієнта та інших людей. І психолог зобов'язаний проінформувати тих, хто може надати кваліфіковану допомогу. Конфіденційності можна не додержуватись, якщо клієнт просить або погоджується, аби в його інтересах інформацію було передано іншій особі.

Документація роботи психологів повинна вмішувати лише професійно необхідні матеріали. До цих матеріалів, пов'язаних з конфіденційним змістом діяльності психологів, має виключатися доступ сторонніх осіб.

Якщо психолог не в змозі надалі виконувати свої функції, він з'ясовує, чи потрібно зберігати матеріали (також і інформацію, занесену до комп'ютера). В разі потреби психолог повинен передати виконання покладених на нього функцій іншому фахівцеві.

Якщо не існує заборони клієнта, психолог вправі на свій розсуд використовувати довірені йому відомості, але тільки в його інтересах. Розпоряджатися ж довіреними відомостями наперекір волі клієнта психолог не вправі, за наступними винятками: 1) якщо положення закону зобов'язує психолога повідомити про отриману інформацію відповідних посадових осіб; 2) якщо закон звільняє його від зобов'язання щодо зберігання професійної таємниці. Розголошення такої таємниці, припустиме також в тому випадку, якщо особа повідомляє психолога про тяжкий злочин, який готується, вчинення якого ще можна попередити.

В кримінальному судочинстві існує три процесуальних способи встановлення відомостей, які складають таємницю діяльності психолога:

1) допити психологів як свідків, якщо вони звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості;

2) доручення спеціалістам у галузі психології проведення судово-психологічних експертиз;

3) огляди і виїмки документів: журналів щоденного обліку роботи практичного психолога, журнал проведення корекційно-відновлювальної та розвивальної роботи практичним психологом, індивідуальні картки психолого-педагогічного діагностування, журнал індивідуальних консультацій та інші, які повинні проводитися в присутності понятих – працівників відповідного закладу (заклад народної освіти; центр профконсультацій; психологічне служба підприємств та ін.).

Гарантії збереження таємниці діяльності психолога полягають і в тому, що дізнавач, слідчий, прокурор і суд, отримавши від нього відомості, які становлять його професійну таємницю, не вправі її розголошувати. Всі учасники тієї чи іншої слідчої дії повинні бути попереджені про відповідальність за розголошення таємниці, яка стала їм відомою (ст. 121 КПК). Також і суд має бути наділений таким правом. В інтересах охорони таємниці психолога також припустиме проведення закритого судового розгляду (ч.1 ст.20 КПК).

Викладене дає підставу підтримати існуючу практику анонімного звернення громадян для отримання психологічної допомоги. Необхідно змінити структуру вищезазначених документів, виключивши з них все, що веде до розголошення таємниць, довірених психологу.

Гелемей О.В.,

здобувач кафедри криміналістики

Науковий керівник – начальник

кафедри криміналістики, кандидат

*юридичних наук, доцент **Весельський В.К.***

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ СЛІДЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД

Забезпечення оптимізації слідчої діяльності – це насамперед пошук шляхів удосконалення її правових, організаційних, методичних і тактичних засад.

Наша система розслідування злочинів суттєво відрізняється від більшості зарубіжних: а) практично відсутньою змагальністю (слідчий збирає докази, в повній мірі відомі захиснику, який тільки “готується до бою у суді” і не відкриває “свої козири”, а у суді навпаки – захисник діє, а слідчий відсутній, його тільки представляє прокурор; б) значним обсягом документообігу і складністю процесуального оформлення доказів (у зарубіжних країнах за незначні злочини або при відсутності серйозних наслідків злочинець може бути засуджений суддею одноосібно на основі тільки усної доповіді поліцейського про випадок); в) тривалістю строків розслідування (що призводить не тільки до негативного впливу фактора часу на встановлення істини у справі, але і тягне ураження прав особи, що притягується до відповідальності – порушення строків розслідування і утримання під вартою); г) створенням додаткових можливостей для впливу на потерпілих і свідків з метою зміни їх свідчень (чим далі від події, тим спокійніше оцінюється подія – “час лікує” і т.д.

Багато із недоліків, властивих нашій судово-слідчій системі, могли б бути усунені шляхом її зміни (заміни), але оскільки це зараз нереально, то часто ставиться питання про її удосконалення. Але й це часткове удосконалення повинно бути, достатньо суттєвим, а не просто “лакуванням” для створення вигляду змін. У проекті Кримінально-процесуального кодексу 1995 року, підготовленого робочою групою Кабінету Міністрів, є глава про спрощене і прискорене попереднє слідство, у якому його відмінність від звичайного слідства полягає тільки у строку (до 20 днів) і тим, що “слідчий має право обмежитись виконанням тих слідчих дій, яких, на його думку, достатньо для правильного вирішення справи”. Цікаво запитати: хто, крім слідчого при звичайному порядку визначає перелік слідчих дій, необхідних для правильного вирішення справи? Особи, що контролюють слідство, можуть дати вказівку про проведення додаткових слідчих дій, але тільки у випадку неповноти проведеного розслідування, що передбачено, і для спрощення процедури розслідування. Фактичне скорочення тільки строку нічого не міняє по суті. При цьому слід відмітити, що у цьому варіанті проекту КПК було те, що “зникло” з наступних варіантів проектів, а саме: “При цьому допускається засвідчення перебігу і результатів слідчої дії у скороченому вигляді”, – тобто знову-таки відмовилися від внесення суттєвих змін. А саме у цьому – у спрощенні процедури розслідування – полягає необхідність і можливість усунення багатьох наявних

недоліків діяльності правоохоронних органів щодо розкриття і розслідування злочинів. Процес має бути швидким і ефективним. Його форма може бути диференційована залежно від тяжкості злочину, ставлення обвинуваченого до пред'явленого йому обвинувачування – звичайною, дещо ускладненою чи навпаки до розумних меж спрощеною.

За нормативами МВС України експерт повинен виконувати за рік біля 100 простих за складністю експертиз. А експерт поліцейського відомства США проводить у рік біля тисячі експертиз. Така різниця визначається тим, що, по-перше, там експерт працює з помічником (технічне обслуговування), по-друге, тим, що наш експерт основний час затрачає на оформлення результатів проведеного дослідження, а американський – практично тільки на власне дослідження і виклад висновків (у випадку необхідності він запрошується до суду для роз'яснення по суті проведеної експертизи). Очевидно, і у нас є можливість, якщо не зовсім усунути “бюрократію оформлення висновків” (які практично ніхто не читає, окрім, мабуть, адвокатів), то значно її скоротити, щоб експерти активніше і повноцінніше брали участь у забезпеченні реального використання науково-технічних досягнень у розслідуванні, а не витрачали дорогоцінний час на розмноження паперів. До речі, роль і значення спеціалістів у виконанні завдань кримінального судочинства суттєво зросли, якщо б їх частіше залучали до суду для роз'яснення результатів і методики проведених ними експертиз, оскільки одна справа – скласти абстрактний висновок, і зовсім інше – у присутності великої аудиторії і спеціалістів доповісти і обґрунтувати свої висновки.

Пошук резервів часу для успішного розкриття і розслідування злочинів також актуальний для слідчих і оперативних працівників, оскільки через велике навантаження слідчий перетворюється на “ремісника”, не має можливості в повній мірі реалізувати свої професійні навички. Одним із шляхів економії сил, засобів і часу правоохоронних органів є встановлення певних “лімітів” реагування на факти правопорушень. Наприклад, в ряді зарубіжних країн встановлений порядок, при якому після заяви про вчинення крадіжки починається робота бригади: якщо в результаті роботи протягом доби перспективи розкриття злочину виявляться реальними, діяльність бригади продовжується, якщо ж справа виявиться безперспективною, наявна розшукова інформація (дані про викрадене, прикмети злочинців і т.д.) вводиться в обліково-реєстраційні системи, а справа

здається в архів, і робота за нею буде продовжена тільки в тому випадку, якщо що-небудь буде з'ясовано за даними обліку. Таким чином, сили і засоби витрачаються тільки раціонально, без спроби "обійняти необіймане", як це відбувається у нас. Як зазначають М.М. Михеєнко, В.П. Шибіко і А.Я. Дубинський, протокольна форма досудової підготовки матеріалів за деякими видами злочинів, які не являють великої суспільної небезпеки, була введена з метою розвантаження слідчих з тим, щоб вони змогли зосередити свої зусилля на розслідуванні більш тяжких злочинів. Однак, як свідчить практика, цього недостатньо і необхідні інші способи спрощення і оптимізації процедури розслідування. Мова йде про спрощення процедури розслідування, а не про "спрощенство", яке може потягти порушення прав учасників кримінального судочинства.

Голуб Є.В.,

слухач III курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри
кримінального права та процесу*

Плугатир В.С.

ЗЛОВЖИВАННЯ СЛУЖБОВИМ СТАНОВИЩЕМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ОСНОВНОГО СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ ТА КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК

Будь-яка держава для того, щоб на світовій арені визначилась як правова, демократична, з високим економічним становищем і рівнем розвитку, повинна спочатку забезпечити такий правовий порядок, щоб дотримувались всі норми законів у всіх сферах.

Сьогодні службові злочини є однією з найбільш актуальних проблем суспільства, і це стосується всіх без винятку держав світу.

Службові злочини надають чималої шкоди як інтересам суспільства в цілому, так і інтересам окремих юридичних осіб і громадян. Небезпека службових злочинів також полягає в тому, що вони підривають авторитет і дестабілізують роботу органів державної влади, органів місцевого самоврядування та установ, організацій, підприємств різних форм власності. А особливо небезпечними із службових злочинів є ті, що вчинені працівниками правоохоронних органів, оскільки вони є кінцевою інстанцією захисту прав та законних інтересів громадян і юридичних осіб.

Службові злочини часто поєднуються з тяжкими злочинами у сфері економіки зі злочинами проти власності, а також з найбільш небезпечними проявами організованої злочинності.

Одним із службових злочинів, передбачених ст. 364 КК, є зловживання владою або службовим становищем.

Зловживання владою або службовим становищем – один із службових злочинів, що полягає в умисному, з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб, використанні службовою особою влади чи службового становища, всупереч інтересам служби, якщо воно заподіяло істотну шкоду правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, які охороняються законом.

Об'єктивна сторона має три обов'язкові ознаки: діяння (дія або бездіяльність) зловживання владою або службовим становищем може бути вчинене як шляхом вчинення дій, так і шляхом утримання від їх вчинення; наслідки у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам та інтересам – фактичне настання істотної шкоди необхідно для визнання цього злочину закінченим, адже склад його за своєю конструкцією є матеріальним, тобто обов'язково передбачає настання суспільно-небезпечних наслідків, які говорять про закінчений злочин. Наслідки можуть виражатися в матеріальних збитках, у втраченій вигоді або нематеріальній шкоді; причинний зв'язок між діяннями і наслідками – для кваліфікації діяння за ст. 364 КК України необхідно встановити, що порушення службових обов'язків передувало настанню істотної шкоди чи тяжких наслідків, що це порушення було їх необхідною умовою і що службова особа усвідомлювала чи повинна була усвідомлювати розвиток причинного зв'язку, тобто те, що її діяння стане причиною настання зазначених суспільно-небезпечних наслідків.

Об'єктом злочину є суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність в окремих ланках державного апарату, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян підприємств, установ організацій незалежно від форми власності, а також, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності.

Суб'єктивна сторона цього злочину виявляється у формі умислу або може мати змішану форму вини. Обов'язковою ознакою

суб'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем є наявність у винного корисливих мотивів, іншої особистої зацікавленості або прагнення до забезпечення інтересів третіх осіб.

При кваліфікації службових злочинів взагалі, і зловживання владою або службовим становищем зокрема, виникає ряд труднощів, що мають своє логічне пояснення.

Перший “підводний камінь”, що зустрічається, це визначення суб'єкта. На перший погляд, примітка до ст. 364 дає доволі ґрунтовне визначення суб'єкта всіх службових злочинів (крім давання хабаря), але в практичному застосуванні виникає безліч проблем під час кваліфікації.

Це, насамперед пов'язано з тим, що кримінальне право в цій сфері тісно співпрацює з адміністративним правом, і, на жаль, це співпраця не завжди є плідною, оскільки існують численні розбіжності в уживанні понятійного апарату, відсутності чіткої аргументації дії адміністративного законодавства, відсутності чітких механізмів відповідальності і контролю влади, і як наслідок розбіжності в цих галузях права, що істотно впливає на кваліфікацію злочинів.

Поруч з поняттям “службова особа”, яке використовує кримінальне законодавство, в адміністративному застосовуються інші: “посадова особа”, “державний службовець”. І не лише терміни, але й їх зміст неоднаковий. Тобто різне адміністративно-управлінське та кримінально-правове тлумачення одного поняття, що виражається різними термінами “службова особа” та “посадова особа”, призводить до цілої низки проблем.

У кримінально-правовому аспекті такі поняття, як “службова особа” не можна тлумачити за аналогією. Адже відповідно до положень ч. 4 ст. 3 КК України застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією заборонено. Також, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 62 Конституції України, обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях (зокрема, про те, що та чи інша особа є не посадовою, а саме службовою). Усі сумніви щодо доведеності вини особи при кваліфікації її діяння тлумачаться на користь обвинуваченої особи.

Отже, неоднозначне тлумачення терміну “службова особа” породили неоднозначне розуміння цього поняття, що призводить і в судовій практиці до того, що суд одну категорію працівників визначає службовими особами і засуджує за службовий злочин, іншу – ні.

Аналізуючи питання про зловживання владою або службовим становищем і взагалі про службові злочини, просто неможливо

уникнути взаємодії таких понять, як “корупція” і “влада”. Корупція як явище є, напевне, природним атрибутом механізму державного управління. Вона виявляється в усіх формах організації держави і в усі часи, і це не залежить від того, наскільки розвинена держава і наскільки в ній демократизована влада.

Виникає питання, яким чином протидіяти вчиненню службових злочинів. Першим і доволі ефективним кроком повинно стати усунення суперечностей у понятійному апараті.

Для ефективного подолання службової злочинності (особливо в правоохоронних органах) необхідно провести ряд реформ у галузі державної служби. Але, на жаль, існує ряд причин, що не дозволяють це зробити. Серед причин, які не дозволяють провести ефективні реформи, називають ті, які викликані спадщиною, яка дісталася від минулого – соціалістичні традиції, негативне ставлення до приватної власності та іноземного капіталу, які формувалися роками, слабкість демократичних механізмів. Ці причини загальні для всього суспільства.

Тож проведення цих реформ може позитивно вплинути на профілактичне проведення засобів протидії службовим злочинам.

Гончаров І.В.,

слухач IV курсу

Волинського відділення

Науковий керівник – начальник

кафедри криміналістики, кандидат

*юридичних наук, доцент **Весельський В.К.***

КРИМІНАЛЬНІ ВИБУХИ: КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Злочини, вчинені з використанням вибухових пристроїв, характеризуються особливою жорстокістю, оскільки усвідомлено спрямовані проти життя та здоров'я людей, на значне знищення державного та приватного майна та інші тяжкі наслідки.

Розкриття злочинів цієї категорії у середньому за рік складає 35 – 40%, а з числа неочевидних 10 – 15%. З року в рік збільшується кількість нерозкритих злочинів, тому залишаються актуальними вимоги до експертних підрозділів щодо активного пошуку нових та удосконалення існуючих форм експертного забезпечення розкриття та

розслідування злочинів, вчинених з використанням вибухових пристроїв.

Під вибухом розуміється явище, пов'язане з раптовою зміною стану речовини, що супроводжується різким звуковим ефектом і швидким виділенням енергії. Завдяки цій енергії, відбувається нагрів, рух і стискування продуктів вибуху й оточуючого середовища. Виникнення тиску викликає утворення в оточуючому середовищі ударної хвилі з сильною руйнівною дією.

Вибух і його прояви завжди індивідуальні та відмінні один від одного, що пов'язано не тільки з великим різноманіттям вибухових пристроїв, які застосовуються із злочинною метою (як промислового, так і саморобного виготовлення), а й побічними факторами: неповторністю обставин події, а саме з умовами підготовки і здійснення вибуху. Виявлення будь-яких ознак вибуху на одному місці події не означає їх обов'язковості в іншому місці. Але виявлення і фіксація якомога більшої кількості ознак є основним завданням огляду місця події, пов'язаної з вибухом.

Однією з форм експертного забезпечення розкриття злочинів, вчинених за допомогою вибухових пристроїв, є результати проведених комплексних вибухових експертиз. Дослідженням вибухових пристроїв, обставин і механізму вибухів виконується завдання класифікаційного, ідентифікаційного, діагностичного та ситуаційного характеру. Як правило, такі експертні дослідження дають можливість формувати слідчі та оперативно-розшукові версії для розслідування злочинів по "гарячих слідах".

Метою класифікаційних вибухотехнічних досліджень є визначення відношення предметів до зарядів вибухових речовин, вибухових пристроїв боєприпасів. Встановлення відношення застосованого пристрою до вибухового способу виготовлення боєприпасів, визначення їх реальної небезпеки для людей, техніки і споруд важливо для розслідування кримінальної справи і враховується при правовій оцінці пригоди і кримінально-правовій класифікації злочину.

Метою діагностичних вибухотехнічних досліджень є встановлення найменування, конструкції, принципу дії, призначення, галузей застосування та інших характеристик вибухових пристроїв, їх стану, визначення придатності до вибуху, наявності або відсутності професійних знань і навичок у вибуховій справі, розпізнання інших типових характеристик виготовлення вибухового пристрою і виконавця вибуху або мінування.

Метою ідентифікаційних досліджень є встановлення спільних родових, групових та індивідуальних ознак тотожності складових частин і фрагментів вибухових пристроїв, встановлення цілого за частинами, та як підсумковий результат – реконструкції вибухових пристроїв. Отримані результати використовуються слідчими для встановлення зв'язку об'єктів дослідження, доведення причетності осіб до вчинення злочинів.

Ситуаційне дослідження включає встановлення технічних обставин, за яких вчинені вибухи, визначення наслідків вибухів у конкретній обстановці, встановлення відповідності масштабів руйнувань від застосованих вибухових пристроїв, відтворення обстановки перед вибухом, визначення професійних навичок злочинців, що встановили вибухові пристрої.

Отримана інформація про найменування та джерела походження елементів, матеріалів, технологій їх виготовлення, наявність на деталях реконструйованих вибухових пристроїв мікрооб'єктів та інших слідів дозволяють слідчим і оперативним працівникам цілеспрямовано здійснювати оперативно-розшукові заходи за принципом: від речових доказів до затримання злочинця.

Особливо важливе місце в попередженні злочинів, пов'язаних із застосуванням вибухових пристроїв, відіграє профілактична робота. Проводяться постійні перевірки місць масового перебування громадян під час проведення футбольних матчів, концертів, святкових фєсєрверків. Заняття, які проводять фахівці вибухотехнічних підрозділів у навчальних закладах, значно зменшили кількість анонімних повідомлень “про загрозу вибуху”. Проводиться постійний контроль місць прийому, зберігання, обробки, транспортування металобрухту, де можуть траплятися бойові припаси часів Великої Вітчизняної війни. Публікації в пресі, виступи на радіо та телебаченні, розповсюдження інформаційних матеріалів сприяють попередженню злочинів з використанням вибухових пристроїв.

Злочини, які скоюють із застосуванням вибухових пристроїв, несуть у собі значну громадську небезпеку. На жаль, дуже багато громадян поверхнево сприймають проблему особистої безпеки, згадуючи про неї лише у випадках скоєння злочину відносно них, родичів чи знайомих. Разом з тим, за висновками фахівців, у більшості випадків трагедію можна було б попередити за умови дотримання громадянами у повсякденному житті простих правил обережності.

Слід пам'ятати, що своєчасне повідомлення органів внутрішніх справ про всі факти правопорушення або злочинного задуму, а також підозрілі дії невідомих осіб відносно Вас підвищують ефективність роботи органів правопорядку.

Гуменюк І.В.,

слухач III-В курсу

*Науковий керівник – старший викладач
кафедри кримінального права та процесу*

Симчук А.С.

ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДОЗРЮВАНОМУ ТА ОБВИНУВАЧЕНОМУ ПРАВА НА ЗАХИСТ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Верховенство права, конституційне закріплення статусу України як суверенної демократичної, соціальної, правової держави послужили підставою для визнання людини, її життя та здоров'я, честі і гідності, недоторканності та безпеки найвищою соціальною цінністю.

Одночасно Конституція України в ст.ст. 29, 59, 62, 63 конкретизувала загальноприйнятий у демократичному суспільстві конституційний принцип забезпечення особі права на захист, в тому числі і від обвинувачення.

Поряд з тим, забезпечення процесуальних гарантій підозрюваному, обвинуваченому конституційного права на захист на стадії досудового розслідування на сьогодні залишається ще теоретично і практично недостатніми.

Не всі положення Конституції України можливо застосувати через те, що вони часто носять декларативний характер за відсутністю законодавчого механізму.

Кримінально-процесуальне законодавство України потребує ревізії з погляду його відповідності міжнародним стандартам у сфері захисту основних прав і свобод людини¹. Нині назріла потреба у прийнятті Верховною Радою України відповідних нормативних документів, в яких висвітлювалися б питання відповідності норм КПК України Конституції України і відповідним міжнародно-правовим актам.

Забезпечення підозрюваному, обвинуваченому права на захист полягає в тому, що закон наділяє їх як учасників процесу такою

¹ Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – С. 30.

сукупністю процесуальних прав, використання яких дозволяє їм особисто захищатися від підозри чи обвинувачення у вчиненні злочину, обстоювати свої законні інтереси; надає згаданим особам право скористатися юридичною допомогою захисника; покладає на особу, яка проводить дізнання, слідчого обов'язок до першого допиту підозрюваного і обвинуваченого роз'яснити їм право мати захисника і скласти про це протокол, надати їм можливість захищатися встановленими законом засобами від пред'явленого обвинувачення, забезпечити охорону їхніх особистих і майнових прав (ст. 21 КПК), а також забезпечити безпеку підозрюваному, обвинуваченому, захиснику, членам сімей та близьким родичам цих осіб (ст. 2 Закону про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві².

Зупинимося тільки на деяких проблемних питаннях щодо застосування в кримінальному процесі норм Конституції України та Кримінально-процесуального кодексу України.

Відповідно до вимог ст. 63 Конституції України особа не несе відповідальності за відмову давати свідчення або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів.

Поряд з тим, доводиться констатувати, що до цього часу у КПК немає прямої вказівки про обов'язковість ознайомлення допитуваних зі ст. 63 Конституції, незважаючи на те, що багато юристів (як науковців, так і практиків) вже ставили про це питання. Правда, органи дізнання і досудового слідства, орієнтуючись на п. 20 постанови Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 "Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя"³, певним чином відреагували на цю неординарну ситуацію. Так, у типових процесуальних документах (виготовлених друкарським способом бланках протоколів допитів) з'явилась згадка про те, що допитуваний ознайомлений зі змістом ст. 63 Конституції.

Інша справа, що на практиці досить часто органи дізнання і досудового слідства такого ознайомлення не здійснюють. Не всі громадяни України самостійно ознайомлювались зі ст. 63 Конституції. Проте з формального погляду можна вважати, що заходів для

² Закон України від 18 лютого 1992 року "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві" // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22.

³ Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України (1963-1997 роки). – Сімферополь: Таврія, 1998. – 712 с. – С. 54 – 61.

забезпечення прямої дії Конституції України у кримінальному процесі вжито. Правда, якщо законодавець визнав Україну демократичною, суверенною і незалежною, соціальною, правовою державою, він повинен був би своєчасно закріпити позитивно правову, застосовну практику на законодавчому рівні.

Законодавчого врегулювання потребує і ст. 43¹ КПК України. Відповідно до частини першої зазначеної статті, пунктом другим підозрюваним визнається особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого. Але такій позиції законодавця суперечить норма ст.148 КПК України, в якій говориться, що запобіжні заходи застосовуються до підозрюваного, обвинуваченого, підсудного...

Частина друга ст.43¹ КПК серед прав підозрюваного називає мати захисника і побачення з ним до першого допиту. А ч. 1 ст.44 КПК визначає, хто може бути захисником. Захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного обвинуваченого... Виходить, що підозрюваний та обвинувачений має право на особу. Змінити це положення можна було б внесенням змін до ч. 2 статті 43¹, виклавши вищезазначену норму таким чином: “ ... на правову допомогу, яка надається захисником та побачення з ним до першого допиту...” Далі за текстом. Частина перша ст. 44 КПК залишити без змін.

КПК України передбачає участь захисника в справі за угодою і за призначенням (ст. 47). Захисник за призначенням (причому лише з числа адвокатів) залучається до участі в справі особою, яка провадить дізнання, слідчим, суддею чи судом через адвокатське об'єднання у випадках, коли відмова від захисника не може бути прийнята і він не запрошений підозрюваним, підсудним або іншими зазначеними посадовими особами. На прохання підозрюваного, обвинуваченого, підсудного участь захисника в справі забезпечується особою, яка провадить дізнання, слідчим, суддею чи судом і в інших випадках (наприклад, коли обвинувачений перебуває під вартою, не знає будь-кого в певній місцевості, є малозабезпеченим тощо). В ч.4 ст.47 КПК йдеться про те, що захисник дізнавачем, слідчим чи судом може призначатися у встановленому порядку через адвокатське об'єднання.

На сьогодні адвокатура є добровільним професійним громадським об'єднанням, адвокат має право займатись цією діяльністю або вступати в об'єднання з іншими адвокатами. Всеукраїнською організацією адвокатів країни є Спілка адвокатів України – теж

добровільна незалежна, самоврядна організація. Ні юридичні асоціації, ні Спілка адвокатів питань оплати праці адвокатів, які виступали в судах за призначенням, не вирішують. Коли через малозабезпеченість особа не має чим заплатити, адвокат згідно з законом здійснює захист особи за призначенням, оплата його праці провадиться за рахунок держави. Тому багато адвокатів не бажає з певною відповідальністю виконувати свої професійні обов'язки, не будучи впевненими у майбутній оплаті своєї праці. Розмір оплати, який пропонується державою у справах за призначенням – 15 грн. за повний робочий день.

Це питання необхідно вирішувати, щоб забезпечити підозрюваному та обвинуваченому максимальну можливість реального захисту своїх прав і інтересів від необґрунтованого арешту або засудження.

Сьогодні зміст права обвинуваченого на захист і правовий механізм його забезпечення та реалізації права підозрюваного та обвинуваченого на захист неможливий без розгорнутої системи гарантій. В цю систему входять загальні (економічні, політичні, духовні) і спеціальні (юридичні) гарантії. Лише сукупність загальних та юридичних гарантій створює найкращу можливість для захисту прав підозрюваного і обвинуваченого.

Недооцінка значущості права обвинуваченого на захист, ототожнення цього права з правовим механізмом його забезпечення та реалізації іноді приводять до помилкових теоретичних висновків та сумнівних пропозицій.

Довбаш Р.С.,

*здобувач кафедри криміналістики
Науковий керівник – начальник відділу
організації наукової роботи КНУВС,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник Чернявський С.С.*

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБУ НЕЗАКОННОГО ВІДШКОДУВАННЯ ПДВ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Все більшого поширення та масштабів набуває застосування організованими злочинними угрупованнями механізмів привласнення значних бюджетних коштів за рахунок незаконного відшкодування

податку на додану вартість (далі – ПДВ), насамперед, у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Якщо у 2001 р. податківці попередили безпідставне відшкодування ПДВ на суму 413 млн. грн., то у 2002 р. цей показник склав вже 1,3 млрд. грн.¹ Впродовж 2005 року працівники ДСБЕЗ МВС України викрили 344 злочини, пов'язані з незаконним відшкодуванням ПДВ, зокрема 50 – зі збитками понад один мільйон гривень. Загальна ж сума збитків, нанесених державі такими злочинами, в минулому році перевищила 1 млрд. гривень².

Фахівці констатують, що відшкодування бюджетної заборгованості з ПДВ перетворилось в Україні у досить прибутковий кримінальний бізнес і водночас є підґрунтям для корупційних зловживань чиновників, а ПДВ став одним з найкриміногенніших податків³. Очевидно, що існуючий наразі законодавчий порядок адміністрування цього податку, загрожує економічній безпеці країни, завдає серйозної шкоди механізму формування і використання бюджетних коштів.

Проведений нами аналіз матеріалів кримінальних справ про незаконне відшкодування ПДВ під час здійснення експортних операцій надав можливість встановити ряд типових схем, які найчастіше використовуються з метою одержання надприбутків.

1. Використання фіктивних підприємств з метою переведення податкових зобов'язань на неіснуючі комерційні структури, з наступною конвертацією безготівкових грошових коштів у готівкову вільноконвертовану валюту.

Використовується суб'єктами господарської діяльності при здійсненні ними експортних операцій. Фіктивне підприємство – це суб'єкт підприємницької діяльності (СПД), як правило, з формою організації “приватного підприємства”, який зареєстровано на підставних осіб, не надає звітність у податкові органи, має значні обсяги фінансово господарських операцій, не веде бухгалтерського і податкового обліку, виступає постачальником та споживачем товарів (робіт, послуг) самого різного роду для реальних підприємств, банківські рахунки якого, використовуються для акумулювання і конвертування коштів, що надходять від реальних СПД.

¹ ПДВ потребує законодавчого реформування // Урядовий кур'єр. – 2003. – 21 січня. – № 11.

² ДСБЕЗ “розв'язали руки” // Іменем Закону. – 2006. – № 1. – С. 4.

³ Відшкодування ПДВ: боротьба з “тінню” // Юридичний вісник України. – 2005. – 26 листопада. – С. 7.

Зазначена схема реалізується таким чином: відповідно до п. 7.7 Закону України “Про ПДВ” від 03.04.1997 № 168/97 у випадку, якщо за результатами звітного періоду сума, що була визначена як різниця між загальною сумою податкових зобов'язань (тобто виникла у зв'язку з будь-яким продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду) і сумою податкового кредиту звітного періоду має від'ємне значення, така сума підлягає відшкодуванню платнику податків із державного бюджету України протягом місяця, наступного після подання декларації. На підставі підробленої угоди експортер перераховує на розрахунковий рахунок Ф.Ф. кошти для нібито придбання товару, що повинен бути експортований. Фактично цей товар закупається за готівку або проводиться як неврахований. При цьому оформлюються бухгалтерські документи, що засвідчують сплату фіктивною фірмою ПДВ (платіжні доручення, рахунки – фактури, накладні й ін.). Для ускладнення перевірки обґрунтованості відшкодування експортер переводить кошти на рахунок фіктивної фірми не безпосередньо, а через 3-5 (або більш) фірм посередників (“буферів”).

2. Реалізація товарів по експортних угодах без його фактичного перетину митного кордону (“псевдоекспорт”).

Реальний суб'єкт підприємництва документально оформляє надходження неіснуючого товару від “транзитних або фіктивних підприємств” і тим самим збільшує свій податковий кредит на 20% від ціни придбання. Далі товар, який існує лише на папері, начебто експортується за межу в адресу вигаданого або спеціально створеного для здійснення операції підприємства нерезидента. У результаті, експортер мінімізує власні податкові зобов'язання або претендує на відшкодування ПДВ. Скажімо, якщо був фіктивно експортований якийсь товар вартістю 20 млн. грн., то сформувався податковий кредит на суму близько 4 млн. грн. Ці засоби і “зобов'язано” компенсувати держава.

3. Проведення бартерних (товарообмінних) операцій та реалізації готової продукції, виробленої з давальницької сировини.

Згідно п.1.19. Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” бартер (товарний обмін) – це господарська операція, яка передбачає проведення розрахунків за товари (роботи, послуги) у будь-якій формі, іншій ніж грошова, включаючи будь-які види заліку. Датою виникнення податкових зобов'язань по бартерних (товарообмінних) операціях (п. 7.3 Закону України “Про ПДВ”)

вважається будь-яка з подій, що настала раніше: дата відвантаження платником податку товарів (дата оформлення документів) і дата оприбуткування даного товару.

Товарообмінна (бартерна) операція у галузі зовнішньоекономічної діяльності – це один з видів експортно-імпортних операцій, оформлених бартерним договором або договором із змішаною формою оплати, яким часткова оплата експортних (імпортних) поставок передбачена в натуральній формі.

Давальницька сировина – сировина, матеріали, напівфабрикати, комплектуючі вироби, енергоносії, ввезені на митну територію України іноземним замовником (чи закуплені іноземним замовником за іноземну валюту в Україні) або вивезені за її межі українським замовником для використання у виробленні готової продукції з наступним поверненням усієї продукції або її частини до країни власника.

Встановлено ряд фактів, коли на порушення цих вимог правопорушники включали до податкового кредиту витрати по сплаті ПДВ з бартерних операцій, по яких податковий кредит виникає в інших періодах. Правопорушники до відшкодування ПДВ з бюджету відносять витрати по сплаті податку за продукцію, вивезену на експорт за межі митної території України. При цьому розрахунки за продукцію вони проводять шляхом заліків зустрічних однорідних вимог (між підприємством постачальником і підприємством – експортером). Тобто, з початку між цими підприємствами складаються двосторонні договори купівлі-продажу, а після здійснення зустрічних поставок додаткові погодження на товарообмінні операції.

4. Завищення вартості придбання товарно-матеріальних цінностей або реалізації їх за кордон.

В цьому випадку підприємство-експортер неофіційно за готівку купує у постачальників різні товари (іноді – не придатні для використання), і через фіктивних посередників оформляє їх придбання за ціною, що в багато разів перевищує реальну. Потім ця продукція реалізується фірмам – нерезидентам, створеним, як правило, в офшорних зонах. Характерна ознака такої схеми полягає в тому, що для експорту використовуються товари, вартість яких не регулюється встановленим ціновим коридором (різноманітне устаткування, інтелектуальна власність і тому подібне). Після здійснення подібних операцій підприємство-експортер може претендувати на

відшкодування ПДВ в розмірі, що дорівнює 1/6 частині ціни від придбаних і реалізованих за кордон товарів.

Нерідко такі схеми включають незаконне використання “ЛОРО” рахунків банків. Їх існування дає можливість легальним платникам податків ухилятися від сплати ПДВ. Підприємство складає угоду з “фіктивною” фірмою про придбання товару (виконання робіт або надання послуг) і перераховує на розрахунковий рахунок гроші з урахуванням ПДВ. Ф.Ф., у свою чергу, за фіктивною угодою з іноземним підприємством перераховує одержану суму на “ЛОРО” рахунок банку – нерезидента, після чого вона конвертується у ВКВ та переводиться у готівку.

Відомо, що у кожного “захворювання” існують свої причини. І лише подолавши їх, можна позбавитися негативних наслідків. В даному випадку суть полягає в тому, що недосконалість чинного законодавства про ПДВ, а також визначений цим самим законодавством інститут відшкодування цього податку за певних умов з держбюджету, відкривають широкий простір для зловживань. В більшості випадків різні схеми ухилення від сплати ПДВ і його незаконного відшкодування супроводжуються створенням і використанням фіктивних підприємств, фальсифікацією різних документів фінансово-господарської діяльності.

Приведені вище окремі схеми незаконного відшкодування ПДВ, звичайно ж, не охоплюють всі можливі ситуації, які зустрічаються на практиці, проте в цілому відображають найбільш характерні особливості способів здійснення даної категорії злочинів, що потребує подальшої наукової розробки.

Єгоров А.А.,

слухач III-В курсу

Науковий керівник – викладач

*кафедри кримінального права та
процесу Осауленко О.А.*

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Враховуючи положення чинного цивільного законодавства України, шкода, заподіяна внаслідок порушення правовідносин, підлягає відшкодуванню в повному обсязі. Також, крім цивільно-правового обов'язку здійснення відшкодування заподіяної злочином шкоди, правові системи багатьох країн передбачають покладення на

особу, винну у вчиненні злочину, обов'язку відшкодувати потерпілому заподіяну злочином шкоду на основі норм кримінально-процесуального права.

За останні роки актуальність досліджень, пов'язаних із розробкою правових механізмів відновлення порушених прав, у тому числі й майнових, значно зросла. Захист прав людини вимагає надання громадянину, який постраждав від злочину, тих прав, що забезпечуватимуть йому можливість активно захищати свої інтереси в кримінальному судочинстві. Надання потерпілому та цивільному позивачеві таких прав відповідає також завданню щодо посилення боротьби зі злочинністю.

Потерпілий і цивільний позивач, активно захищаючи свої законні інтереси, тим самим допомагають слідчому і суду розкрити злочин, викрити винного, справедливо покарати його за вчинене. Проблемам відновлення майнових прав фізичних і юридичних осіб, відшкодуванню матеріальної шкоди, заподіяної злочином, в юридичній літературі постійно приділяється увага. Ці питання було розглянуто в працях С.А. Альперта, Б.Т. Безлепкіна, П.Г. Гурєєва, В.Г. Дасєва, О.Г. Мазалова, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, М.І. Гошовського, О.П. Кучинської та ін. Однак багато питань з цієї проблеми досліджені не достатньо повно, деякі аспекти взагалі не ще розглядалися.

Діючий кримінально-процесуальний закон не містить визначення поняття цивільного позову в кримінальній справі. Дати таке поняття – одна із завдань теорії кримінального процесу.

В поглядах авторів, які досліджували чи порушували проблему цивільного позову в кримінальному процесі, немає єдності з приводу цього поняття. Більшість вчених з незначними редакційними змінами визначають цивільний позов як вимогу особи, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, про її відшкодування до обвинуваченого або до осіб, які несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого.

Інтереси захисту майнових прав осіб, які потерпіли від злочину, потребують застосування в кримінальному судочинстві різних правових форм відшкодування заподіяного злочином матеріальної шкоди. Такими формами є: а) цивільний позов (ст. 28 КПК); б) кримінально-правова реституція (ст. 80 і 81 КПК); в) відшкодування шкоди за ініціативою самого суду (ч. 3 ст. 29 КПК). При цьому між правовими формами відшкодування шкоди в кримінальному процесі просліджується відповідний зв'язок.

Кожна людина у нашому суспільстві повинна знати, що вона в законодавчому порядку захищена від будь-яких протиправних посягань, у тому числі проти індивідуальної власності.

У ст. 56 Конституції України зазначено, що кожний громадянин має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Положення цієї статті, слід доповнити пунктом, в якому б розв'язувалися проблеми відшкодування потерпілому не тільки шкоди, завданої громадянину незаконними рішеннями чи діями органів державної влади та органів місцевого самоврядування, але і шкоди, завданої злочином. З врахуванням досвіду багатьох країн у правовій науці є пропозиції про створення в такій ситуації державного грошового фонду для відшкодування за рахунок держави шкоди громадянам, які постраждали від злочинів.

Поряд з вимогою про відшкодування матеріальної шкоди цивільний позивач може пред'явити вимогу про відшкодування моральної шкоди. При цьому перешкодою для регулювання цього питання є обставина, що ні в законодавстві, ні в науці немає єдиної дефініції моральної та немайнової шкоди. Зазвичай визначення моральної та немайнової шкоди різняться обсягом, причому зміст першого охоплюється другим. Крім того, якщо питання про визнання моральної шкоди як юридичного факту, що породжує відносини матеріальної відповідальності, заперечень не викликає, то питання, які виникають при її компенсації потерпілому в грошовій формі, в літературі є дискусійними.

Не викликає, як правило, яких-небудь ускладнень у слідчій і судовій практиці визнання особи, що зазнала матеріальних збитків від злочину і пред'явила вимогу про його відшкодування, цивільним позивачем у кримінальній справі. Ускладнення можуть виникнути лише у разі, якщо матеріальна шкода була наслідком розкрадання, знищення або пошкодження майна, що було на момент здійснення злочину не у його власника (наділеного правом оперативного управління), а у законного титульного власника.

Предметом цивільного позову в кримінальній справі може бути вимога з відшкодування збитку, завданого майну, і матеріального збитку, що виник через завдання шкоди особі. Відшкодування

матеріальної шкоди за цивільним позовом у кримінальній справі повинно полягати у відновленні колишнього стану або відшкодуванні збитків, тобто реального збитку. Однак, крім цього з предметом цивільного позову в кримінальному процесі пов'язано вирішення проблемного питання про задоволення регресних вимог, що пред'являються до обвинуваченого особами, які повністю або частково відшкодували матеріальні збитки потерпілим від злочину особам до розгляду кримінальної справи в суді.

Дискусію викликає також визначення сукупність фактичних юридичне значущих обставин (юридичних фактів), з якими матеріальний закон пов'язує виникнення правовідносин між посадовими особами та особами, зобов'язаними

його відшкодувати (обвинуваченим, цивільним відповідачем), і з яких позивач виводить свою матеріально-правову вимогу. Йдеться про підстави цивільного позову. При цьому чітке розмежування матеріальної, процесуальної та юридичної підстав цивільного позову в кримінальній справі має як теоретичне, так і практичне прикладне значення при його реалізації як одного із способів захисту порушених злочином майнових прав та інтересів потерпілих від злочину осіб.

Загалом, наявність численних прогалин у законодавстві про забезпечення прав осіб, що зазнали шкоди в результаті вчиненого злочину і потреба захисту їхніх інтересів ставить на порядок денний питання про необхідність розроблення і прийняття спеціального нормативного акта про посилення захисту прав і законних інтересів громадян, щодо яких вчинено злочин.

Єник С.М.,

слухач I курсу

*Науковий керівник – начальник кафедри
кримінального права та процесу, кандидат
юридичних наук, доцент Сисоєнко Г.І.*

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ З ОРГАНАМИ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД

Головним завданням взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами є своєчасне виявлення, якісне документування злочинів, забезпечення їх повного, усебічного та об'єктивного розслідування, притягнення винних осіб до встановленої законом

відповідальності, відшкодування заподіяної злочинами шкоди, відновлення порушених прав громадян. Саме тому взаємодія слідчих з оперативними підрозділами повинна базуватися на принципах відповідальності слідчого за повне, усебічне й об'єктивне дослідження обставин у кримінальній справі, його процесуальної самостійності в прийнятті рішень, за винятком випадків, коли законом передбачено одержання згоди від суду (судді) або прокурора, та самостійності оперативних служб у виборі засобів і методів оперативно-розшукової діяльності, тактичних прийомів їх застосування в межах чинного законодавства, спрямованих на встановлення осіб, які вчинили злочин. Зазначимо, що відповідальність за належну організацію взаємодії слідчих та оперативних служб органів внутрішніх справ у виявленні та розслідуванні злочинів щодо розслідування ДТП несе начальник органу внутрішніх справ.

Проблема взаємодії між органами дізнання та досудового слідства при розслідуванні ДТП не є новою, але з огляду на особливості сучасного розвитку кримінального, кримінально-процесуального законодавства, відомчої нормативно-правової бази з цього питання, а головне судово-слідчої практики вказана проблема є досить актуальною.

На сьогодні питання взаємодії між органами дізнання та досудового слідства під час розслідування ДТП регламентовано не тільки нормами чинного КК (ст.ст. 101, 103, 104, 114, 114¹, 118 та ін.), але й значною кількістю відомчих нормативно-правових актів системи МВС України, зокрема, наказ МВС України №1381 від 17 листопада 2003 року "Про вдосконалення діяльності штатних підрозділів дізнання МВС України"; наказ МВС України № 1155 від 4 жовтня 2003 року "Про вдосконалення реагування на повідомлення про злочини, інші правопорушення і події та забезпечення оперативного інформування в органах і підрозділах внутрішніх справ України"; наказ МВС України № 1177 від 10 жовтня 2004 року "Про затвердження Положення про порядок роботи зі зверненнями громадян і організації їх особистого прийому в системі Міністерства внутрішніх справ України"; наказ МВС України № 458 від 30 квітня 2004 року "Про затвердження Положення про основи організації розкриття органами внутрішніх справ України злочинів загальнокримінальної спрямованості"; наказ МВС України № 400 від 14 квітня 2004 року "Про порядок приймання, реєстрації та розгляду в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються"; наказ МВС України № 777 від 9 вересня 2005 року "Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними службами органів внутрішніх

справ України в розкритті і розслідуванні вчинених злочинів"; наказ МВС України № 1260 від 31 грудня 2005 року "Про затвердження інструкції з організації взаємодії органів і підрозділів внутрішніх справ України при документуванні та розслідуванні дорожньо-транспортних пригод" тощо.

З метою всебічного дослідження кримінально-процесуального аспекту проблем, пов'язаних з питаннями розслідування ДТП, доцільно виконати такі завдання:

- дати загальну кримінально-правову характеристику злочинів, які вчиняються у сфері забезпечення дорожнього руху, при цьому прослідкувавши динаміку та стан злочинності тощо;
- визначити особливості прийняття, реєстрації та перевірки заяв та повідомлень про злочини; особливості проведення слідчих дій у стадії порушення кримінальної справи, зокрема, огляду місця події;
- дослідити проблемні моменти прийняття процесуальних рішень, а саме винесення постанови про порушення та відмову у порушенні кримінальної справи;
- з'ясувати особливості процесуальної діяльності підрозділів ДАІ, як і органів дізнання у стадії досудового розслідування, при цьому більш детально розглянути проблемні аспекти зупинення досудового розслідування, закриття кримінальної справи, направлення справи через прокурора для провадження досудового слідства;
- розглянути основні напрями процесуальних та організаційних форм взаємодії між підрозділами досудового слідства та підрозділами дізнання щодо розслідування ДТП, а саме планування та проведення невідкладних слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, виконання доручень органів слідства, проведення слідчих дій та прийняття процесуальних рішень.

Вважаємо, що на етапах виявлення, документування, розслідування та судового розгляду ДТП взаємодія слідчих і працівників оперативних служб повинна виявлятися:

- на стадії надходження заяв і повідомлень про вчинення злочину чи його виявлення;
- на стадії порушення справ і організації досудового слідства;
- на стадії супроводження кримінальної справи при судовому розгляді.

При надходженні до органу внутрішніх справ заяви чи повідомлення про злочин, що вчинений або готується, керівник органу внутрішніх справ чи оперативний черговий негайно направляє на місце події слідчо-оперативну групу чи оперативну групу та вживає всіх можливих заходів щодо його розкриття в максимально короткий строк. У разі

дорожньо-транспортних пригод, злочинів, учинених у процесі дорожнього руху (незаконних заволодінь транспортними засобами, розбійних нападів на водія або пасажирів, їх пограбування, крадіжок вантажу), до складу СОГ включаються працівники ДАІ, які під керівництвом старшого групи беруть участь в огляді місця події. З'ясовують обставини вчинення злочину, установлюють свідків, прикмети злочинців і транспортних засобів, які ними використовувалися, ймовірні шляхи їх зникнення. Уживають заходів для переслідування транспортних засобів, якими заволоділи злочинці, або тих, що використовувалися при вчиненні злочину. Спільно з працівниками КР, інших підрозділів ОВС виявляють під час нагляду за дорожнім рухом на маршрутах і постах, виставлених згідно із затвердженими дислокаціями, транспортні засоби, якими незаконно заволоділи злочинці, або ті, що використовувалися при вчиненні злочинів. Беруть участь у розшуку і затриманні осіб, які підозрюються в учиненні цих злочинів.

Забожчук О.В.,

студент IV курсу

Волинського відділення

Науковий керівник – *старший викладач*

кафедри кримінального права та процесу,

кандидат юридичних наук Смаглюк О.В.

ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ ЯК СПОСІБ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Прийняття Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Кримінального кодексу України (далі КК), покликаного забезпечити ефективну боротьбу зі злочинністю, припускає не тільки необхідність розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо правильного його застосування, але й проведення досліджень фундаментальних проблем кримінального права з метою подальшого вивчення сутності, соціальної зумовленості й ефективності кримінального законодавства, опрацювання пропозицій з подальшого його вдосконалення.

Дослідження зловживання довірою як способу вчинення злочинів взагалі, і майнових зокрема, має дуже важливе значення в правозастосовчій діяльності: для з'ясування злочинної поведінки, її фактичних і соціальних властивостей (суспільної небезпеки), для кваліфікації злочинів, розмежування суміжних злочинів і відмежування злочинних діянь від незлочинних, подолання

конкуренції кримінально-правових норм, встановлення сукупності злочинів, індивідуалізації покарання та ін.

Сучасна ситуація в Україні характеризується підвищенням ділової активності населення і, відповідно, збільшення кількості угод, які регулюються цивільним правом, але певна частина таких угод укладається під впливом обману чи зловживання довірою.

Усім відома сумна участь вкладників таких вітчизняних фінансових компаній, як “Оберіг”, “Меркурій”, а також російських – “МММ”, “Русский Дом Селенга”, “Русская недвижимость”, які показали наочний приклад ошукування вкладників і “завдячуючи” яким слово шахрайство асоціюється з назвами саме цих компаній. Доречно згадати нещодавній приклад вчинення шахрайства стосовно до вкладників столичного будівельного холдингу “Еліта-центр”. Резонанс, який отримала зазначена діяльність, додатково актуалізує дослідження зловживання довірою як способу вчинення майнових злочинів.

Зловживання довірою як спосіб учинення злочину – це використання наданих винному повноважень, зумовлених фактичними чи юридичними підставами й особливим характером відносин довіри на шкоду довірительові (інтересам третіх осіб).

У структурі злочинного посягання зловживання довірою безпосередньо наближається до суспільно-небезпечного протиправного діяння, вказує на операціональну своєрідність його виконання. Розглядуваний спосіб входить до змісту діяння, визначає форму зовнішнього вираження злочину. Іноді зловживання довірою виступає у вигляді окремої дії відносно основного діяння, яка забезпечує його виконання, і, знаходячись із ним в органічній єдності, є прийомом (операцією) виконання останнього.

Зловживання довірою ґрунтується на попередньому існуванні відносин довіри, які можна класифікувати таким чином:

- а) не сполучені з правовим обов’язком повірника діяти належним, установленим для нього чином, тобто фактичні відносини довіри;
- б) сполучені з правовим обов’язком повірника діяти належним чином, тобто юридичні відносини довіри.

Альтернативним зловживання довірою способом вчинення злочинів проти власності (ст. 190, 192 КК) є обман. При вчиненні зазначених суспільно-небезпечних діянь злочинець може застосовувати обман щодо потерпілого, зловживати його довірою, а також може поєднувати обидва ці способи.

Аналіз змісту та основних видів обману дає змогу запропонувати власне визначення цього способу вчинення злочину (у складі злочинів проти власності) – це повідомлення завідомо неправдивих відомостей або приховування, замовчування інформації про факти чи обставини, повідомлення про які було обов'язковим, спрямовані на введення потерпілого в оману або на підтримання помилки особи з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно, які призвели до такого стану потерпілого.

З метою удосконалення норм КК, які передбачають відповідальність за корисливі злочини проти власності, необхідно доповнити ст. 190 КК приміткою, яка б містила визначення зазначених вище способів вчинення шахрайства та заподіяння майнової шкоди шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 192 КК).

Визначаючи основні положення, які дозволяють відмежувати шахрайство (ст. 190 КК) від заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК), слід зазначити, що при шахрайстві відбувається безпосереднє заволодіння майном, що призводить до зменшення фонду майна його власника, а при заподіянні майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою винний своїми протиправними діями перешкоджає правомірному збільшенню цього фонду.

Особливістю суспільно-небезпечних наслідків злочину, передбаченого ст. 192 КК, є те, що майнову шкоду становлять не лише прямі збитки, а й не одержані власником кошти. За вказаною ознакою цей злочин відрізняється від інших корисливих злочинів проти власності, при вчиненні яких завжди має місце пряма дійсна матеріальна шкода, пов'язана із фактичним зменшенням майнового фонду власника в результаті вилучення з нього майна.

Кузнєцов В.В.,

*заступник начальника кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент*

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОВТОРНОСТІ ТОТОЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

В судово-слідчій практиці іноді трапляються випадки неправильного визначення повторності злочинів.

Враховуючи такі поширені помилки, Пленум ВСУ був змушений присвятити окремі положення власних постанов питанням кваліфікації повторності тотожних злочинів.

Так згідно з п. 15 постанови ПВСУ від 26 квітня 2002 р. № 5 “Про судову практику у справах про хабарництво”, повторністю охоплюються як перший, так і наступні злочини, тому кваліфікувати перший із них додатково ще й за ч. 1 ст. 368 чи 369 КК не потрібно. Це не стосується тих випадків, коли одні злочини були закінченими, а інші – ні, і випадків, коли особа одні злочини вчинила як виконавець, а інші – як організатор, підбурювач або пособник, оскільки незакінчені злочини і злочини, які особа вчинила не як виконавець, повинні одержувати окрему кваліфікацію з посиланням на відповідну частину ст. 15 чи ст. 27 КК.

Одночасне одержання службовою особою хабаря від декількох осіб належить кваліфікувати як вчинене повторно тоді, коли він дається за вчинення дій в інтересах кожної особи, яка дає хабар, а службова особа усвідомлює, що одержує його від декількох осіб.

Така кваліфікація відбувається лише у випадках, коли злочини, належні до повторності, всі є закінченими чи всі є замахами на злочин або готуванням до нього. В інших випадках при повторності тотожних злочинів настають такі правила її кваліфікації. Ці правила зводяться до того, що в разі, якщо один зі злочинів є закінчений, а інший – замах (або навпаки), вчинене потребує кваліфікації кожного злочину окремо, за відповідною частиною застосовуваної однієї і тієї ж статті КК.

Повторність тотожних злочинів, якщо вона прямо не передбачена в статті Особливої частини КК (наприклад, особа вчинила послідовно два умисних тяжких тілесних ушкодження), розглядається в п. 1 ст. 67 КК як обставина, що обтяжує покарання.

У зв'язку з цим є неточним формулювання кваліфікації, передбаченої в п. 17 постанови ПВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 “Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи”, а саме: “якщо винний не був засуджений за раніше вчинене *вбивство* чи готування до нього або замах на нього, ці його дії підлягають самостійній кваліфікації, а повторно вчинене *вбивство* кваліфікується за п. 13 ч. 2 ст. 115 КК”. Тобто формула кваліфікації повторного вбивства повинна складатися лише зі сукупності кримінально-правових норм. Така формула кваліфікації викликає обґрунтовані сумніви. Вона не може бути застосована при вчиненні першого вбивства, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, і наступного

(повторного) вбивства, передбаченого ст. 115 КК, тому що це б суперечило вищезазначеним правилам кваліфікації повторності злочинів.

В інших ситуаціях вона може бути застосована, про що далі згадується в п.17 постанови ПВСУ від 7 лютого 2003 р. № 2 “Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров’я особи”.

При кваліфікації повторності тотожних злочинів є один виняток, який стосується правової оцінки різних згвалтувань. Так судово-слідча практика свідчить, що згвалтування потерпілої особи без обтяжуючих ознак цього злочину, а потім повторне згвалтування за наявністю ознак, передбачених ч. 3 чи ч. 4 ст. 152 КК, повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч.1 ст. 152 КК та відповідно ч. 3 чи ч. 4 цієї статті. В таких ситуаціях кваліфікація дій винного за другою частиною цієї статті не потрібна. Проте, вказана ознака має бути зазначена в постанові про притягнення особи як обвинуваченого, обвинувальному висновку та у вирокі, тому що вона може бути визнана, згідно з п.1 ч. 1 ст. 67 КК, обставиною, що обтяжує покарання.

Правила кваліфікації при вчиненні тотожних повторних злочинів:

1) злочини кваліфікуються за кваліфікуючою ознакою – повторність відповідної статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 186 КК);

2) якщо один зі злочинів був закінченим, а інший – ні, кваліфікація здійснюється окремо за відповідною частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 185 КК), а наступний злочин кваліфікується за ч.1 ст. 14 (готування) або ч.1, 2,3 ст. 15 (замах) і кваліфікуючою ознакою повторність цієї статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 185 КК);

3) якщо особа перший злочин вчинила як виконавець, а інший – як організатор, підбурювач або пособник (при цьому була попередня змова між співучасниками), кваліфікація здійснюється окремо за відповідною частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 185 КК), а наступний злочин кваліфікується за ч. 3, 4, 5 ст. 27 і кваліфікуючою ознакою – повторність цієї статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 185 КК);

4) якщо ж один чи кілька з вчинених винним повторних злочинів підпадають під норми КК, які є особливо кваліфікованими складами (наприклад, ч.ч. 3, 4 ст. 190 КК), вчинене кваліфікується за тією частиною відповідної статті, яка передбачає найбільш тяжке покарання. Окрема кваліфікація за ознакою повторності у цих

випадках не потрібна, проте у відповідних процесуальних документах (обвинувальному висновку, вироку тощо) обов'язково має бути вказана і така ознака вчинених злочинів, як повторність;

5) при згвалтуванні потерпілої особи без обтяжуючих ознак цього злочину (ч. 1 ст. 152 КК), а потім повторне згвалтування за наявності ознак, передбачених ч.3 чи ч.4 ст. 152 КК, дії особи повинні кваліфікуватися за сукупністю злочинів, передбачених ч. 1 ст. 152 КК та відповідно до ч.3 чи ч.4 цієї статті.

Малик І.І.,

слухач V курсу

*Науковий керівник – заступник начальника
кафедри криміналістики, кандидат
юридичних наук, доцент Шарай Л.Г.*

УЧАСТЬ ПСИХОЛОГА-КРИМІНАЛІСТА В РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ

Розкриття злочинів і розслідування справ за ними в сучасних умовах являє собою складну багатогранну діяльність, яка неможлива без участі спеціалістів. Тому нам сьогодні дуже важко уявити висококваліфіковане розслідування злочину без залучення спеціальних психологічних знань, оскільки на різних етапах кримінального процесу може виникнути необхідність у констатації, оцінці та поясненні існуючих суттєвих особливостей психічного життя обвинувачених, підозрюваних, потерпілих та свідків, які не страждають психічними захворюваннями. Залучення професійного психолога-криміналіста компенсує недостатню глибину знань і компетентності слідчого, який відповідальний за прийняття рішення, створює можливість комплексного підходу до рішень, що приймаються, забезпечує можливість аналізу справи з різних позицій.

Під спеціальними психологічними знаннями слід розуміти психологічні теоретичні і методологічні знання про закономірності й особливості протікання і структури психологічної діяльності людини, що мають юридичне значення, отримане в результаті спеціальної психологічної підготовки і впровадженні в практику судової експертизи та практичного застосування, що використовуються в ході розслідування злочинів і розгляді кримінальних справ у суді з метою

сприяння встановленню істини у справі на підставі і в порядку, визначеному кримінально-процесуальним кодексом¹.

Сьогодні залучення психолога в процес розслідування реалізується у таких формах: психологічна консультація, участь спеціаліста-психолога та експертне психологічне дослідження.

Для розслідування злочинних діянь органом дізнання, слідчим необхідно знати психологічні особливості злочинця, передбачати його подальшу злочинну поведінку. Неоціненну допомогу в отриманні цієї інформації правоохоронним органам можуть надавати саме психологи-криміналісти.

Лише за допомогою психологічних знань психолог-криміналіст, а також суддя, слідчий, особа, яка проводить дізнання, можуть реалізувати заходи щодо здійснення психологічного впливу, нейтралізації негативних чинників під час пошуку та оцінки процесуально значущих фактів.

Психолог-криміналіст також сприяє у встановленні психологічного контакту між слідчим та іншими учасниками слідчої дії. При залученні його до кримінальної справи він міг би вивчення особистості злочинця спрямувати в конкретному напрямі залежно від виду вчиненого ним злочину, підказати можливі джерела інформації про конкретну людину.

Витонченість, відвертий цинізм злочинної діяльності ставить завдання дослідження не лише кримінологічних, але й психологічних якостей з метою створення психологічного портрету злочинця чи передбачуваної жертви за конкретним епізодом, а також розробки превентивних заходів з метою недопущення злочинної діяльності.

Знання особливостей внутрішнього світу людини робить справедливим використання психологічних знань у криміналістичному моделюванні ситуації, що саме по собі полегшує провадження у кримінальній справі.

Ситуації можуть бути як класичними, такими, що повторюються мають загальні риси і ознаки, так і проблемні, атипичні, не властиві навіть для серійних злочинів. Останній вид ситуацій не має однозначного вирішення, він потребує спеціальних пояснень психологічних особливостей поведінки індивіда чи цілої злочинної групи. За даних обставин без допомоги психолога-криміналіста обійтись буває дуже складно.

¹ Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві: Автореф... дис. канд. юр. наук / НАВСУ. – Київ, 2003.

Психолог-криміналіст може надавати неоціненну допомогу в збиранні доказової інформації, допомогти в створенні психологічного портрету передбачуваного злочинця. Ще одним видом використання спеціальних знань в області психології є проведення судово-психологічної експертизи.

Судово-психологічна експертиза – це дослідження, здійснюване експертом на підставі спеціальних знань у галузі психології з метою дачі висновку з приводу обставин, які мають значення для справи. За допомогою судово-психологічної експертизи можна отримати дані, що дозволяють зрозуміти та правильно оцінити особливості психічної діяльності і впливів людини, які мають значення для висновків правового характеру.

Отже, **судово-психологічна експертиза** – це процесуальна дія під час дослідження особою, яка володіє фаховими психологічними знаннями, за завданням слідчого, наданих їй підекспертних матеріалів з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для справи та дачі висновку в установленій формі².

Предметом вищеназваної експертизи є індивідуально-своєрідні риси психологічного відображення учасниками процесу різних явищ навколишньої дійсності, які мають значення для правильного вирішення кримінальних та цивільних справ. Об'єктом дослідження судово-психологічної експертизи є психологічні виявлення людини, що не виходять за межі норми, тобто такі, які не викликають сумніву у її психічній повноцінності. Головними завданнями судово-психологічної експертизи є з'ясування можливості допитуваної особи через її індивідуальні особливості протікання психічних процесів адекватно сприймати, зберігати в пам'яті та відтворювати відомості про факти, які підлягають доказуванню. Основними психологічними проявами можуть бути: стан афекту, фрустрації, емоційних переживань, психотравмуюча ситуація, психічний примус, певні індивідуальні особливості допитуваного (підозрюваного).

Підводячи підсумок, можна сказати, що в нашому законодавстві немає спеціальних статей, що конкретно регулюють участь психолога-криміналіста в процесі розслідування злочинів. Також немає спеціально визначених статей, що конкретно регулюють специфіку проведення судово-психологічних експертиз, хоча передбачені

² Кошинець В.В. Використання спеціальних знань судом при розгляді кримінальних справ про злочини проти життя, здоров'я та гідності особи: Автореф. дис...канд.юр.наук / НАВСУ. – Київ, 2003.

кримінально-процесуальним законодавством загальні норми застосування спеціальних знань дозволяють призначати судово-психологічну експертизу. Шляхом видання відповідних підзаконних актів можна буде усунути існуючі суперечності між загальними положеннями закону і відомчими нормативними документами. Це створить передумови для більш широкого застосування спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві.

Мурашковський М.О.,

слухач IV-А курсу

Науковий керівник – доцент кафедри

теорії кримінального процесу та

судовоустрою, кандидат юридичних наук

Савицький Д.О.

ПОТЕРПІЛИЙ І ЙОГО ПРЕДСТАВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Становлення в Україні правової демократичної держави нерозривно пов'язане з процесом оновлення юридичної бази захисту прав і свобод людини, використання нетрадиційних для старої системи права елементів.

Особливе значення у системі гарантування цих прав і свобод має Конституція України, норми якої є нормами прямої дії. У конституції проголошується, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, для якої утвердження й забезпечення цих прав та свобод є головним обов'язком. Крім цього, конституційно закріплене й положення про судовий захист прав і свобод людини та громадянина у статті 55 Конституції України.

Конституція гарантує громадянам України можливість захисту їхніх прав та свобод і в міжнародних органах. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, учасником яких є України. Це вимагає від неї дотримуватись положень таких міжнародно-правових документів, як Загальна декларація прав людини, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року; розроблені на основі цього документа та прийняті

16 грудня 1966 року Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, ратифіковані Україною у 1973 році; Конвенція про захист прав і основних свобод людини, підписана в Римі урядами держав-членів Ради Європи 4 листопада 1950 року, ратифікована Україною у 1997 році; Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року; інші міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Вступаючи до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов'язання не лише визнати, а й закріпити у своєму законодавстві та дотримуватись європейських стандартів прав людини, в тому числі у кримінальному судочинстві. Нині вона приводить своє законодавство у відповідність із європейськими нормами. Одне з важливих завдань, яке необхідно при цьому виконати, гарантування надійного захисту потерпілим від злочинів.

Потерпілий є одним із учасників кримінального процесу. Його законодавче визначення міститься у статті 49 КПК: "Потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду.

Про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу".

Надання особі правового статусу потерпілого є способом кримінально-процесуального захисту його прав. Питання про те, хто є потерпілим, вирішується в кожному конкретному випадку залежно від обставин справи.

Поняття потерпілого нерозривно пов'язане з поняттям шкоди. Там, де немає шкоди, там немає і не може бути потерпілого. Шкода, заподіяння якої перетворює особу на потерпілого, може бути трьох видів: фізична, тобто заподіяна людині як фізичній істоті, її життю, здоров'ю, фізичній волі; майнова або матеріальна, що виявляється в заподіянні майнових збитків; моральна, яка полягає в приниженні честі й гідності особи, в заподіянні їй моральних страждань.

Таким чином, особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду, відповідно до статті 49 КПК визнається потерпілим.

У кримінальному процесі існує два види представництва законних інтересів потерпілого – за законом і за угодою. Інститут

представництва потерпілого свідчить про прагнення законодавця створити для потерпілого всі необхідні умови, аби він міг практично реалізовувати свої права у процесі.

Представником потерпілого при провадженні у кримінальній справі може бути адвокат, законний представник, близький родич або інша особа, допущена до участі у справі за постановою дізнавача, слідчого, судді чи за ухвалою суду. Представник, повноваження якого засвідчуються відповідним дорученням, користується тими ж правами, що й потерпілий, і може діяти як поряд з потерпілим, так і замість нього.

Таким представником за угодою може бути особа, яка в змозі надати юридичну допомогу потерпілому. Найчастіше ним є адвокат. І правильним є те, що закон першим серед осіб, котрі мають право брати участь у кримінальній справі як представники потерпілого, називає саме адвоката. Потерпілий має право сам визначитись, хто повинен виконувати повноваження представника його інтересів, вправі вибирати представника, в тому числі й із числа адвокатів. Адже згідно зі статтею 59 Конституції України “кожен має право на правову допомогу” і “кожен є вільним у виборі захисника своїх прав”. Оскільки правову допомогу кваліфіковано може надати насамперед фахівець у галузі права, потерпілий, реалізуючи своє право на правову допомогу, може звернутися не тільки до адвоката, а і до будь-якого фахівця в галузі права, укласти угоду про правову допомогу, а суд в таких випадках має надати можливість фахівцю брати участь у справі на боці потерпілого.

Надточій Н.С.,

слухач IV курсу

Науковий керівник — начальник кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент Сисоєнко Г.І.

СЛІДЧІ ДІЇ, ПОНЯТТЯ, ВИДИ І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

При розслідуванні кримінальної справи слідчий виконує дії та ухвалює рішення, передбачені або зумовлені кримінально-процесуальним законом. Ці дії та рішення різні, кожне з них, як правило, має свої завдання, виконати які прагне слідчий.

Кожна слідча дія має безліч індивідуальних особливостей. Проте слідчі дії не можна розглядати як розрізнені і незалежні один від одного способи збирання доказів, вони являють собою організовану цілісну систему, що виявляється в їх внутрішньому взаємозв'язку і впорядкованості: всі слідчі дії мають загальну правову конструкцію ("гіпотеза", "диспозиція", "санкція"), в рівній мірі підлеглі принципам кримінального процесу і етичним вимогам людського суспільства, в їх основі лежать одні і ті ж пізнавальні і посвідчувальні операції. Єдина пізнавальна основа, єдині правові і етичні вимоги додають сукупності слідчих дій внутрішню цілісність і організованість.

Перш ніж говорити про сукупність слідчих дій як про систему, необхідно з'ясувати, з яких елементів ця система складається. Інакше кажучи, які слідчі дії має право проводити слідчий для отримання доказів.

Процесуальні дії слідчого, незалежно від їх безпосереднього завдання, в сукупності спрямовані на всебічне, повне й об'єктивне розслідування кримінальної справи. У такому значенні всі процесуальні дії слідчого у кримінальній справі, здавалося б, повинні називатися слідчими. Однак в юридичній літературі прийнято називати слідчими лише ті процесуальні дії слідчого, які, на відміну від інших (винесення постанов про направлення справи, обрання запобіжних заходів, роз'яснення прав учасникам процесу тощо), спрямовані на виявлення, перевірку і закріплення доказів.

Термін "слідча дія" багато разів згадується в кримінально-процесуальному кодексі. Однак законодавець не роз'яснює його змісту, як це зроблено щодо ряду інших юридичних термінів (ст. 32 КПК).

У випадках, коли акцент робиться на пізнавальний аспект, слідчими іменуються лише ті дії, які служать способами дослідження кримінальної справи, отримання пояснень від окремих громадян або посадових осіб або витребування необхідних документів. У подальшому будемо вживати термін «слідча дія» саме в цьому, більш вузькому значенні, розуміючи під ним дії по збиранню доказів. Звичайно слідчу дію визначають як дію (або вид діяльності), що проводиться згідно з кримінально-процесуальним законом по виявленню і закріпленню доказів.

У подібних визначеннях у найбільш загальній формі розкриваються пізнавальна і нормативна сторони слідчої дії. Кожна з них має важливе практичне значення і заслуговує самостійного розгляду. Пізнавальна

сторона слідчої дії полягає в тому, що внаслідок її проведення слідчий отримує фактичні дані, відомості про обставини, що підлягають доведенню у справі. Отримані законним способом і зафіксовані в передбаченій законом формі, ці дані стають доказами.

Отже, слідча дія являє собою спосіб збирання доказів. Потрібно відзначити деяку умовність самого терміну “збирання доказів”. Не можна представляти справу так, що докази – показання свідків, потерпілих, обвинуваченого, підозрюваного, висновки експертів і тим більше протоколи слідчих дій – існували в природі і до проведення слідчих дій. Якби це було так, задача слідчого стало б гранично простим: відшукати і залучити до справи “готові” докази. Насправді процес формування доказу є значно більш складним.

Слідчі дії, що виконуються в зв’язку з розслідуваною справою, але з порушенням порядку, встановленого кримінально-процесуальним законом, не можна розглядати як засоби отримання або перевірки доказів. А слідчі дії, оформлені за всіма правилами, але не у зв’язку з кримінальною справою або до її порушення, недопустимі. Правомірність слідчих дій визначається такими умовами:

- будь-яка слідча дія може проводитися за рішенням органу дізнання і слідчого тільки після порушення кримінальної справи; в ст. 190 КПК виняток зроблено лише для огляду місця події – він можливий і до порушення кримінальної справи, також може бути застосовано до порушення кримінальної справи арешт на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв’язку з метою запобігти злочину (ст. 187 КПК);

- порядок провадження слідчої дії та її процесуальне оформлення повинні суворо відповідати кримінально-процесуальному законодавству України;

- слідчі дії проводяться за наявності правової і фактичної основ.

Отже, визначаючи сутність слідчих дій, можна помітити дві сторони, що характерні для цього виду кримінально-процесуальних дій: пізнавальну і нормативну.

Пізнавальна сторона слідчих дій представлена, зокрема, такими прийомами пізнання, що використовуються слідчим при їх провадженні, як спостереження, допит, опис.

Нормативна сторона слідчих дій полягає в детальній регламентації правил і умов їх проведення, що встановлені кримінально-процесуальним законодавством. Багато слідчих дій супроводжуються застосуванням заходів процесуального примусу, втручанням в

особисті, майнові й інші права громадян, а також права і законні інтереси підприємств, установ, організацій. Усі слідчі дії здійснюються в ім'я правосуддя – рішення про кожного з них повинно бути законним і обґрунтованим.

Всі рішення у кримінальній справі, в тому числі про проведення слідчих дій, слідчий приймає самостійно (за винятком випадків, якщо законом передбачено отримання санкції); він несе повну відповідальність за їх правомірність і якість. Приймаючи рішення про проведення будь-якої слідчої дії, слідчий повинен враховувати місце і час її виконання, можливе коло учасників, необхідність застосування тих або інших технічних засобів. Законодавець дозволяє слідчому при виконанні слідчих дій звертатися до органів дізнання, які в цьому разі здійснюють свої функції суто в межах доручень і вказівок слідчого.

Слідчий не має права нікому передоручати проведення слідчих дій, якщо він може сам їх виконати і якщо не виникає необхідності дати доручення органу дізнання або слідчому іншої місцевості. Разом з тим, слідчий згідно зі своїми повноваженнями (ст. 114 КПК) не зобов'язаний доводити, чому виконати ту або іншу слідчу дію він доручає в кожному конкретному випадку органу дізнання або слідчому іншої місцевості.

Ніхто з посадових осіб органу внутрішніх справ або іншого відомства без спеціального доручення або вказівки слідчого не має права проводити жодної слідчої дії у справі, що знаходиться в його провадженні.

Прокурор наділений правом у необхідних випадках брати участь у проведенні тієї або іншої слідчої дії у кримінальній справі, що перебуває у провадженні слідчого, та особисто проводити окремі слідчі дії або розслідування в повному обсязі у будь-якій справі (ч. 1 п. 5 ст. 227 КПК). При цьому він не набуває повноважень слідчого, а діє в порядку нагляду за досудовим слідством.

Слідчі дії проводяться не тільки з ініціативи слідчого, а й за вказівкою прокурора, начальника слідчого відділу або за клопотанням осіб, що беруть участь у справі: обвинуваченого, його захисника, потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача, а також їх представників. Необхідність проведення слідчих дій за клопотаннями вказаних осіб визначає слідчий. Свою відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих дій слідчий повинен мотивувати в постанові. Однак це не означає, що можна відхиляти обґрунтоване клопотання.

Обрання тих або інших слідчих дій залежить від характеру кримінальної справи, однак закон передбачає і випадки обов'язкового їх проведення. Наприклад, ст. 76 КПК передбачає обов'язкове проведення експертизи для встановлення причин смерті та характеру тілесних ушкоджень, для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого.

До слідчих дій кримінально-процесуальне законодавство відносить: допит свідка, потерпілого, затримання підозрюваного, допит підозрюваного, обвинуваченого, експерта, очну ставку, огляд, ексгумацію трупа, освідування, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки й обставин події, обшук, виїмку, призначення експертизи, накладання арешту на кореспонденцію і зняття інформації з каналів зв'язку.

Слідчі дії можна класифікувати залежно від мети, об'єктів, методів виконання, часу і правил провадження, а також деяких інших критеріїв. Класифікація за різними критеріями допомагає усвідомити внутрішню сутність слідчих дій, визначити їх місце серед інших подібних.

Ефективність слідчих дій переважно залежить від умов сприйняття слідчим доказової інформації, яку він отримує в результаті виконання слідчих дій. Особливо важливими щодо цього є приписи закону про місце і час провадження слідчих дій.

Найчастіше слідчі дії проводяться в кабінеті слідчого, де зберігається кримінальна справа і під рукою завжди є необхідні довідкові матеріали, бланки.

Сьогодні існує тенденція щодо можливості розширення слідчих дій, які дозволяються проводити органами досудового розслідування з метою отримання доказової інформації як до порушення кримінальної справи, так і після її порушення. Про цей факт може свідчити проект КПК України, підготовлений робочою групою в складі народних депутатів України, а саме Васильєвим Г.А., Кармазіним Ю.А., Онопенком В.В. та ін. Так, в ст. 211 зазначеного проекту КПК серед засобів перевірки інформації про злочини дозволяється призначення судових експертиз та проведення освідування. Крім того, в цьому проекті передбачено проведення таких слідчих дій як перевірка показань на місці (ст. 261) та слідчий експеримент (ст. 262).

Отже, вибрати слідчу дію – значить зупинитися на одному з численних способів збирання доказів, що складають арсенал слідчого, визнати його відповідним для конкретного випадку інструментом

пізнання. У правозастосовчому аспекті мова йде про прийняття заснованого на законі рішення оглянути, допитати або здійснення іншої конкретної слідчої дії. Правильний вибір слідчої дії відіграє важливу роль у досягненні мети розслідування. Проведення неналежної дії шкодить потрійно: робиться непотрібна робота, втрачається повністю або істотно утрудняється можливість отримати і закріпити необхідні фактичні дані, необґрунтовано принижуються права громадян.

Сердюк Н.Г.,

слухач I курсу

Науковий керівник — *начальник кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент Сисоєнко Г.І.*

УЧАСТЬ ЗАХИСНИКА НА ДОСУДОВИХ СТАДІЯХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Деклароване Конституцією України право громадян на отримання правової допомоги (частина перша статті 59) має спиратися на норми галузевих законодавчих актів. Лише за таких умов право ефективно реалізовуватиметься, а не лишатиметься декларацією. Ефективна реалізація цього права можлива за умови надання, по-перше, професійної, по-друге, високоякісної правової допомоги. Отже, виникає питання: хто може бути суб'єктом здійснення захисту у кримінальних справах? Конституція України містить норму, яка однозначно визначає, що для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги діє адвокатура (частина друга статті 59). Тому розглянемо: хто саме має право займатися адвокатською діяльністю?

Дискусії з приводу тлумачення понять “адвокат” і “захисник” та їх співвідношення тривають у сьогоденні. У рішенні Конституційного Суду України вказано, що однозначного визначення терміна “захисник” — немає. При розкритті даного питання з’ясуємо тотожність та різницю понять. Дослідженню має підлягати: чи кожен адвокат може бути захисником у кримінальній справі, та чи кожен захисник у кримінальній справі є адвокатом?

Дискусійною залишається й проблема щодо розгляду питання про порядок допуску захисника в справу на стадії досудового слідства та підстави його призначення. Закон розрізняє участь захисника за угодою

і за призначенням. У коментарі до КПК України вказано, що на прохання затриманого участь захисника в справі забезпечується слідчим органом, суддею чи судом. Таким чином, здійснення захисту як і надання правової допомоги здійснює належно підготовлений спеціаліст.

Доцільно також розв'язати проблему щодо участі адвоката у процесі. По-перше: чи потрібен адвокат на початку слідства? У кримінальному процесі, як вважає Я.П. Зейкан, немає об'єктивних перепон для позитивного вирішення питання про допуск адвоката з моменту порушення кримінальної справи. Для цього потрібно визнати особу, щодо якої порушено кримінальну справу, підозрюваною. Але, як склалася практика досудового слідства, з моменту порушення кримінальної справи щодо певної особи і до моменту визнання її обвинуваченим (підозрюваним), адвокат не допускається до участі у справі на тій підставі, що немає суб'єкта злочину. Важливим є момент, з якого особа вважається затриманою і має право на адвоката. По-друге, розширення можливостей захисника на попередньому слідстві, особливо при збиранні доказів, зокрема, можливість відібрання від свідків пояснень за їх згодою, допуск адвоката до участі у допиті свідків слідчим, право захисника оскаржити дії слідчого до суду та інші.

Взаємовідносини між захисником і підзахисним, якому надається правова допомога, має досліджуватись у напрямку встановлення необхідного контакту між захисником і підзахисним при перших зустрічах, їх психологічні взаємовідносини.

Питання вини – це кардинальне питання захисту, і якщо із самого початку слідства було прийнято неправильне рішення, це може мати “фатальне” значення при розгляді справи у суді”. В цьому питанні з'ясуємо: чи має адвокат право приймати за клієнта рішення про те, визнавати останньому вину чи ні; та чи повинен захисник роз'яснити клієнтові усі позитивні та негативні сторони такого рішення? Як діяти на стадії досудового слідства, брати участь у слідчих діях або відмовитися від такої участі? При вирішенні цього питання найголовнішим правилом адвоката є не зашкодити клієнту.

Помилкою вважається, що захист обвинуваченого здійснює тільки адвокат. Усі органи, від яких залежить доля обвинуваченого, повинні забезпечити останнім реальне здійснення прав і законних інтересів. Тому, “адвокат має бути добре обізнаний у професійних обов'язках та

можливостях посадових осіб і органів, щоб не дати їм перетворити кримінальний процес на свавілля”.

Дії захисника при затриманні підозрюваного та пред’явленні особі обвинувачення доцільно розглядати через призму питання про взаємовідносини між захисником та підозрюваним, затриманим, обвинуваченим та іншими учасниками кримінального процесу в ході досудового слідства. Присутність захисника при пред’явленні обвинувачення особі – обов’язкова, крім випадків, передбачених частиною першою ст. 46 КПК України.

Повноваження захисника при зібранні та вивченні доказів полягають у виявленні виявленні, фіксації та отриманні доказів в ході досудового слідства. Адвокат, виконуючи свій професійний обов’язок, аналізує кожен доказ, що є у справі.

Зазначимо, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. У визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи та інші обставини, що мають значення для справи. Адвокат на попередньому слідстві надає докази переважно шляхом подання клопотань. Коли саме подавати докази – це питання тактики захисту.

Повноваження захисника при використанні НТЗ та проведенні експертиз полягають у наданні законом можливості застосування науково-технічних засобів під час призначення та проведення експертиз, використання висновків експерта як доказів у ході досудового слідства.

Повноваження захисника реалізуються також під час прийняття остаточного рішення у кримінальній справі та ознайомлення клієнта з матеріалами справи.

Тертична А.В.,

слухач IV курсу

*Науковий керівник – професор
кафедри кримінального права та
процесу, кандидат юридичних наук,
доцент Коваленко Є.Г.*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Демократичні перетворення, які розпочалися в Україні декілька років тому, зумовили зміни відносин, що існували в нашій державі за

часів її належності до СРСР, й на сьогодні пріоритетним визнається охорона законних прав та інтересів громадян та юридичних осіб.

Відповідно до Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави й захищаються судом. Кожен зобов'язаний неухильно додержувати вимог Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь та гідність інших людей.

Сьогодні важливе місце посідає інституту відшкодування фізичної, матеріальної та моральної шкоди. Матеріально-правовою базою при вирішенні в кримінальній справі позовів про відшкодування моральної шкоди, завданої злочином, є норми цивільного законодавства. Питання про відшкодування моральної шкоди може вирішуватися шляхом пред'явлення цивільного позову в кримінальному процесі або в порядку цивільного судочинства. Цивільний позов у кримінальному процесі регулюється ст. 28, 29, 122-126, 247, 328, 399 Кримінально-процесуального кодексу України (КПК)¹. Виходячи зі ст. 28 і 50 КПК України можна зробити висновок, що Кримінально-процесуальний кодекс передбачає право потерпілого на компенсацію лише матеріальної, а не моральної шкоди, завданої злочином, у порядку цивільного позову. В КПК право потерпілого пред'являти цивільний позов про відшкодування моральної шкоди, завданої злочином, ст. 49 взагалі в процесі не передбачено.

На сьогоднішній день, як свідчить життя, суди все ж таки приймають до провадження в кримінальній справі зазначені позови, керуючись п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 3 від 31.03.89 "Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна"². А з тих питань, що не врегульовані КПК, керуються відповідними нормами Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК).

Часто суди безпідставно залишають цивільний позов без розгляду, незважаючи на те, що в кримінально-процесуальному законодавстві

¹ Кримінально-процесуальний кодекс України (із змінами, внесеними Законом України № 2533-III "Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України" // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 34-35.

² Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 1. – С. 304.

чітко встановлено лише два випадки, при яких дозволяється зробити це. (ст. 291 КПК; ст. 328).

Сьогодні загальною нормою цивільного матеріального законодавства, що передбачає право вимагати компенсацію моральної шкоди, заподіяної злочиним, є стаття 440-1 ЦК. Оскільки найпершою процесуальною передумовою заявлення цивільного позову про компенсацію моральної шкоди є порушення кримінальної справи, необхідно дослідити вплив кримінального матеріального закону на застосування вказаних норм. Так, ст. 125, 126 КК України звужують диспозицію ст. 7 ЦК України, оскільки охороняють честь та гідність потерпілого від поширення завідомо неправдивих вигадок, що гноблять його, та (чи) від умисного приниження у непристойній формі. Як бачимо, кримінально-правовий захист честі та гідності можливий від діянь із умисною формою вини заподіювача моральної шкоди. Цей висновок підтверджується п. 11 постанови Пленуму ВС України від 28 вересня 1990 р. № 7 “Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян і організацій”.³

Юридичній підставі цивільного позову про компенсацію моральної шкоди притаманний такий недолік, як відсутність безпосередньої процесуальної підстави для його подання та розгляду у структурі чинного КПК України.

Чесť і гідність людини як члена суспільства і громадянина є сукупністю його моральних якостей і відносяться до числа моральних цінностей. Так, право кожного на повагу його гідності зафіксоване в Конституції України (ч. 1 ст. 28). Посягання на честь і гідність людини можуть нести як громадянську (ст. 7 ЦК України), так і кримінальну відповідальність, що настає за наклеп (ст. 125 КК України) і образу (ст. 126 КК України).

Вимога про компенсацію моральної шкоди може бути заявлена разом із вимогою захисту честі, гідності та ділової репутації, вимогою про спростування, або незалежно від них. Допускається також пред’явлення вимоги про компенсацію моральної шкоди у кримінальному процесі. Незважаючи на те, що компенсація моральної шкоди виконується в грошовій оцінці, моральна шкода відноситься законодавством до категорії немайнової шкоди, і вимога про його компенсацію сплачується державним митом, встановленим у твердій

³ Постанова Пленуму верховного Суду України в кримінальних та цивільних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 1. – С. 107.

сумі, а не від ціни позову, як у випадку відшкодування шкоди, заподіяної наклепом.

Матеріально-правовою базою при вирішенні в кримінальній справі позовів про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином, є норми цивільного законодавства, а саме ст. 440-1 Цивільного кодексу України. Згідно з нею шкода, заподіяна громадянину або організації діями іншої особи, яка порушила їхні законні права, відшкодовується особою, котра заподіяла шкоду, якщо вона не доведе, що моральна шкода заподіяна не з її вини. Моральна шкода відшкодовується в грошовій або іншій матеріальній формі за рішенням суду незалежно від відшкодування майнової шкоди.

Суди України відповідно до роз'яснень, що містяться в п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 р. № 3 “Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна”, приймають до провадження в кримінальній справі такі позови. При цьому з питань, не врегульованих КПК, керуються відповідними нормами Цивільного процесуального кодексу України.

Тихенко Г.А.,

слухач IV курсу

*Науковий керівник — начальник кафедри
кримінального права та процесу, кандидат
юридичних наук, доцент Сисоєнко Г.І.*

ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ІНШІ ФАХІВЦІ У ГАЛУЗІ ПРАВА” У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Право особи на захист у кримінальному судочинстві є одним з найважливіших інститутів забезпечення прав і свобод людини та розглядається як принцип кримінального процесу. Реальне забезпечення права підозрюваного, обвинуваченого, підсудного на захист можливе лише за умови неухильного додержання на всіх стадіях розслідування та судового розгляду кримінальних справ норм кримінально-процесуального законодавства, які гарантують і регламентують реалізацію цього права.

Статтею 63 Конституції України передбачено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист, а в ст. 29 зазначено, що кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно

роз'яснено його права і надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правовою допомогою захисника. На жаль, у самій Конституції є розбіжності. У ч. 3 ст. 129 йдеться про забезпечення обвинуваченому права на захист, а в ст. 63 — що особа має право на захист, однак нічого не говориться про те, що здійснення цього права йому гарантується. Але на практиці обвинувачений, як правило, не може сам реалізувати своє право на захист у зв'язку з відсутністю коштів, тому вимушена відмова від участі захисника в кримінальному судочинстві стала поширеним явищем.

Реалізація суб'єктивного права обвинуваченого на захист у дійсності двоелементна і полягає у: самозахисті встановленими законом засобами; захисній діяльності захисника (законного представника). Участь захисника у кримінальному процесі є одним з найважливіших проявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантований Конституцією України.

Науково-теоретична та довідково-енциклопедична література не містить однозначного визначення терміна “захисник”. За одним тлумаченням, цей термін ототожнюється з терміном “адвокат”, за іншим, — терміну “захисник” надається більш широке значення. У кримінальному судочинстві ці поняття не тотожні, а мають суттєву різницю.

Захисник — це учасник кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і в силу цього він зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність.

Відповідно до ст. 44 чинного КПК захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі.

В той же час, слід відзначити, що рішенням Конституційного Суду України від 16 листопада 2000 року у справі про право вільного вибору захисника були викладені в новій редакції Законом України від 21 червня 2001 року визнані неконституційними окремі положення статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України та статті 268 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зокрема, відповідно до частини другої статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України в редакції Закону від 21 червня 2001 року як захисники допускаються особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю в Україні та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Практика застосування в Україні правових норм, що передбачають право особи на правову допомогу та регламентують реалізацію цього права, висвітлює неоднозначність розуміння самого поняття правової допомоги не лише науковцями в галузі права, а й державними органами і їх посадовими особами.

Існує думка, поширена, зокрема, серед адвокатів, що конституційна норма про те, що правова допомога може надаватись лише адвокатурою (ст. 59 Конституції України), а не особою, яка є "фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи", що фактично забороняє здійснювати діяльність для надання правової допомоги особам, які підпадають хоча б під одну з таких ознак: по-перше, за освітою не є правознавцем, а по-друге, не існує спеціальної норми в законі, яка б дозволяла здійснювати надання правової допомоги іншим особам, навіть маючи при цьому диплом правознавця.

Таким чином, стверджується, що законодавець визначив: надання правової допомоги може здійснюватись лише у випадках, коли про це зазначено у спеціальному законі. Таким законом сьогодні є лише Закон України "Про адвокатуру". Решта законів не дають права іншим фахівцям у галузі права, крім адвокатів, здійснювати захист у кримінальному процесі.

В той же час, практика, яка склалася, і про це зазначається у листі Спілки адвокатів України на адресу Міністерства юстиції України, свідчить про те, що судді допускають до участі в кримінальному процесі фахівців у галузі права, які не є адвокатами, що, на думку Спілки адвокатів, руйнує адвокатуру.

На думку Тертишника В.М., у законі доцільно дати визначення, що захисником є учасник процесу, який, використовуючи свої спеціальні знання в галузі права, виконує функцію захисту обвинуваченого (підозрюваного, підсудного, засудженого) чи потерпілого.

У законі слід визначити: захисником обвинуваченого в кримінальному процесі на будь-якій із його стадій може бути будь-яка особа, яка має вищу юридичну освіту, а також усі близькі родичі чи

члени сім'ї обвинувачуваного, які не працюють у правоохоронних органах чи органах законодавчої і виконавчої влади, не визнані неосудними і не мають судимості.

Практика застосування цього рішення у різних судах склалася неоднакова – одні суди допускають у процес як захисників тільки адвокатів (оскільки єдиним законом, який закріплює право надавати юридичну допомогу, є закон про адвокатуру), а інші – також осіб, які мають диплом правознавця. Ця проблема могла би бути розв'язана у Кримінально-процесуальному кодексі. На жаль, проект обійшов її і відклав вирішення цього питання до прийняття спеціального закону.

Таким чином, існує дві протилежні думки з розглянутого питання, що не сприяє однаковій практиці застосування норми Кримінально-процесуального кодексу України.

Ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини, ратифікованою Україною 17 липня 1997 р., на державу покладено обов'язок надання особі безкоштовної юридичної допомоги, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. Однак відразу необхідно підкреслити, що законодавець до цього часу не вирішив у законодавчому порядку питання надання безкоштовної юридичної допомоги, і судова практика не визначилась із поняттям "інтереси правосуддя", яке пов'язано з обов'язковою участю захисника в кримінальному судочинстві.

Федоренко О.А.,

слухач V курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри криміналістики, кандидат юридичних наук **Перкін В.І.***

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістична техніка – це важливий розділ криміналістики, що виник у результаті впровадження досягнень природно-технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Кримінальна техніка в XIX столітті заклала підґрунтя сучасної криміналістики.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики – це сукупність наукових положень і рекомендацій щодо застосування природничо-наукових методів і технічних засобів під час розкриття злочинів. Цей розділ криміналістики включає в себе систему наукових положень і

розроблених на їх основі технічних засобів, прийомів і методів призначених для збирання, дослідження і використання доказів, а також інших мір розкриття і попередження злочинності.

Криміналістична експертиза виникла на основі судово-медичних досліджень, результатом чого було створення на початку XIX ст. Медичної ради, а в 1811 р. – Міністерства поліції, при якому було засновано Другу медичну раду, що здійснювала судово-медичну експертизу. Власне, це була перша експертна установа Росії.

Криміналістична техніка як розділ криміналістики має певну систему. До неї входять такі складові:

- основи криміналістичної техніки (загальні положення);
- відеозапис, судова фотографія та кінематографія;
- трасологія;
- судова балістика;
- техніко-криміналістичне дослідження документів;
- криміналістичне дослідження письма;
- ідентифікація людини за ознаками зовнішності (судова габітологія);
- кримінальна реєстрація.

У другому значенні *криміналістична техніка* – це сукупність (система) спеціальних засобів і методів (у тому числі суспільно-наукових), які застосовують для виявлення, фіксації, дослідження, оцінювання та використання доказів під час розслідування злочинів. Отже, *криміналістична техніка* — це розділ криміналістики, що становить систему теоретичних положень (концепцій, теорій) і створених на їх основі технічних засобів і методів, застосовуваних для збирання, обробки, дослідження, використання і подання криміналістичної інформації для розслідування й попередження злочинів.

Завдання криміналістичної техніки:

- розробка технічних засобів і методів, що забезпечують залучення до процесу доказування нових джерел криміналістичної інформації;
- виявлення та вилучення матеріальних слідів злочину;
- з'ясування механізму утворення слідів і причин взаємодії;
- виявлення властивостей, станів, групової належності й тотожності об'єктів – джерел інформації;

- обробка й використання криміналістичної інформації для розслідування та попередження злочинів;

- розробка прийомів і технічних засобів оцінювання та подання криміналістичної інформації у правоохоронній діяльності.

Джерела криміналістичної техніки:

- кримінально-процесуальний закон;
- потреби слідчої та судової практики;
- досягнення природничих і технічних наук, які сприяють удосконаленню наявних і розробці та впровадженню нових методів і засобів криміналістичної та спеціальної техніки¹.

Засоби криміналістичної техніки поділяють також на науково-технічні, техніко-криміналістичні та криміналістичні.

За галуззю наукового знання розрізняють загальні та спеціальні технічні засоби. *Загальні* – запозичені з інших галузей науки і техніки і їх застосовують без жодних змін і вдосконалень. Ці засоби не належать до суто криміналістичних, бо їх застосовують у різних науках. До *спеціальних* належать засоби, що є інструментами пізнання для будь-якої однієї галузі знання чи техніки.

Отже, **спеціальна техніка** – це сукупність технічних засобів, спеціальних пристроїв, речовин та відповідних тактичних прийомів, що використовуються ОВС із суворим дотриманням законності під час здійснення оперативно-службових заходів з метою профілактики та розкриття злочинів, охорони громадського порядку та забезпечення охорони окремих установ.

До поняття спеціальної техніки включено, як ми бачимо, не лише технічні засоби та прилади, але й відповідні тактико-технічні прийоми, що також мають свою специфіку, наприклад, способи використання засобів активної оборони під час охорони громадського порядку².

Конкретне призначення спецтехніки полягає у:

- створенні умов, що сприяють запобіганню злочинам;
- полегшенні розкриття скоєних злочинів.
- створенні можливостей одержання достовірних відомостей про осіб, причетних до підготовки чи скоєння злочинів.

¹ Криміналістика: Підручник для студентів юр. вузів і фак. / За редакцією проф. В.Ю. Шепітька. – К., 2001. – 682 с.

² Хабєрюш І.Ф. Спеціальна техніка в органах внутрішніх справ. Загальна частина. Навчальний посібник. – Донецьк: Донецький інститут внутрішніх справ, 2002. – 204 с.

- припиненні групових порушень громадського порядку та хуліганських проявів.
- виявленні причин скоєння злочинів та умов, що сприяють їх скоєнню.

Хабібуллін В.М.,

здобувач кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою

Науковий керівник – професор кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, кандидат юридичних наук, професор Удалова Л.Д.

ОХОРОНА АДВОКАТСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Охорона адвокатської таємниці в контексті Європейської конвенції з прав людини є дуже актуальною, оскільки без належної охорони адвокатської таємниці втрачається сама ідея здійснення належного правового захисту і, відповідно, надання правової допомоги.

До кола цих питань неодноразово звертались науковці та практики, а саме: О.П. Заднепровський, М.Ю. Барщевський, І.Ю. Гловацький, Р.Ю. Гревцова, С.М. Логінова, В.В. Король, З.В. Макарова, А.Л. Ципкін, Д.М. Ватман, Н.М. Таварткіладзе, Н. Обрізан, С.І. Чорнооченко, О. Жуковська, К. Бузаджи, С. Гончаренко, К.Ф. Гуценко, Л.В. Головка, Б.А. Філімонов, В.І. Шишкін, В.П. Веріна, В.В. Мозякова, Д. Гомієн, Л.В. Брусніцин, Д. Харрис, Л. Зваан, Т.В. Варфоломєєва, С.Г. Гончаренко, С.М. Стахівський, В.Т. Маляренко, З.З. Зінатулліна, Л.Д. Удалова.

Адвокатською таємницею є: 1) інформація про клієнта та третіх осіб, що стала відома адвокату у зв'язку зі здійсненням адвокатської діяльності; 2) факт звернення клієнта до адвоката або адвокатського утворення; 3) суть доручення чи питання, з яким клієнт звертався до адвоката (адвокатського утворення), суть консультацій, порад, роз'яснень, наданих адвокатом (адвокатським утворенням), складені документи правового характеру, всі матеріали, що складають адвокатське дос'є, інформація, яка зберігається на електронних носіях, та будь-які документи і відомості, одержані адвокатом при здійсненні адвокатської діяльності; 4) зміст договору про надання правової допомоги; 5) документи, передані адвокату клієнтом; 6) інші відомості, пов'язані з наданням адвокатом правової допомоги.

Адвокат не має права при здійсненні професійної діяльності в суді будь-яким чином, безпосередньо або опосередковано порушувати конфіденційність інформації, яка відноситься до предмета адвокатської таємниці або є конфіденційною згідно з Правилами.

Адвокатська таємниця – це не таємниця клієнта, передана адвокату “на зберігання до вимоги”, і не таємниця лише одного адвоката, на яку поширюється його, а не клієнта “право власності”; це – їх спільна таємниця, правовий режим розголошення якої залежить від взаємної згоди клієнта і адвоката.

Спілкування підозрюваного, обвинуваченого, підсудного з адвокатом мають проходити в умовах повної конфіденційності, інакше втрачається сама ідея здійснення захисту і надання правової допомоги. Порушення принципу конфіденційності призводить до невиконання обов’язку не погіршувати становище підзахисного при використанні адвокатом своїх повноважень, до порушення конституційного права на захист. Адвокат може до першого допиту підозрюваного чи обвинуваченого мати з ним конфіденційне побачення, а після першого допиту – такі ж побачення без обмеження їх кількості та тривалості.

Право захисника мати конфіденційне побачення з підзахисним без обмеження їх кількості та тривалості є абсолютним. Тривалість побачення з обвинуваченим у СІЗО обмежується робочим часом працівників цієї установи. Практика склалася таким чином, що на кожне побачення захисник повинен отримувати від слідчого спеціальний дозвіл, що законом для нього не передбачено. Національне законодавство не передбачає обмежень щодо права захисника мати конфіденційне побачення із підзахисним.

У Нідерландах право захисника мати конфіденційне побачення із підзахисним може бути обмежено “за наявності серйозних підозр, що контакти між обвинуваченим і адвокатом використовуються для перешкоджання розслідуванню”. У Великобританії поліція в особі “офіцерів з нагляду” може перешкодити участі у справі конкретного адвоката, якщо є підстави вважати, що він буде впливати на свідків чи фальсифікувати докази.

Закон Федеративної Республіки Німеччини передбачив невідомий раніше в цій державі інститут виключення захисника із процесу, “якщо він серйозно підозрюється в конспіративних зв’язках з підозрюваним або зловживає своїм правом відвідувати місце ув’язнення з метою вчинення злочину”.

Відповідно до Закону Франції з відома керівника адвокатської корпорації можуть прослуховуватися переговори адвоката, “незалежно від того, бере він участь у конкретній справі чи ні”.

Згідно з канадським законодавством можуть прослуховуватися переговори адвоката з клієнтом, якщо є вагомі підстави вважати, що адвокат або залучена їм за дорученням інша особа, або член його контори можуть бути співучасниками правопорушення.

У Російській Федерації спроба захисника передати в ході побачення підзахисному дані, які можуть перешкодити встановленню істини у кримінальній справі чи сприяти вчиненню злочину, тягне за собою — дострокове припинення побачення та направлення адміністрацією СІЗО матеріалів перевірки за таким фактом у колегію адвокатів для вирішення питання про відповідальність адвоката, який припустився порушення з наступним повідомленням” адміністрації СІЗО.

Обмеження права захисника на конфіденційність побачення з ув'язненим обвинуваченим в розвинутих країнах Європи ще не є вагомим аргументом в дискусії з приводу того, чи слід встановлювати такий порядок в Україні.

Обмеження контактів з адвокатами під час поміщення обвинувачених в одиночну камеру не є таким обмеженням, яке б серйозно перешкоджало у підготовці до захисту заявникам, оскільки їм дозволялось контактувати з адвокатами, а згодом, протягом дев'яти місяців, що передували судовому розгляду, вони мали можливість зустрічатися з адвокатами віч-на-віч.

Хохотва Р.С.,

слухач IV курсу

Науковий керівник — начальник кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент Сисоєнко Г.І.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДОЗРЮВАНОГО (ОБВИНУВАЧЕНОГО, ПІДСУДНОГО) ЗА ЗАВІДОМО НЕПРАВДИВІ ПОКАЗАННЯ

На сучасному етапі реформування кримінально-процесуального законодавства особливої актуальності набувають питання, які стосуються визначення процесуального статусу підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) у кримінальному процесі України.

Виходячи з вимог ст. 43¹ КПК як підозрюваний може бути допитана тільки: 1) особа, затримана за підозрою у вчиненні злочину; 2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченої.

Обвинуваченим є особа, щодо якої в установленому КПК України порядку винесена постанова про притягнення як обвинуваченого. Після призначення справи до судового розгляду обвинувачений набуває статусу підсудного (ст. 43 КПК).

Між показаннями цих осіб більше спільного, ніж особистого, тому розглянемо їх разом.

Згідно з чинним законодавством за дачу завідомо неправдивих показань вони не попереджаються і ніякої відповідальності не несуть. Обвинувачений (підозрюваний) має право давати показання або відмовитися давати показання і відповідати на запитання як у стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду справи (ст. 263 КПК).

Різновидами показань підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) є повне, часткове визнання або заперечення ними своєї вини в інкримінованому злочині, а також самообмова, обмова, завідомо неправдиві показання:

– *самообмовою* є такі показання підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), в яких вони зізнаються у вчиненні злочину, якого в дійсності не вчинили; у більш тяжкому злочині, ніж учинили насправді; або ж беруть лише на себе всю вину за вчинений злочин, хоча в дійсності він був груповим; чи перебільшують свою роль у вчиненні злочину порівняно з тим, якою вона є насправді;

– *обмова* – це такі показання підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), у яких він викриває (правдиво чи неправдиво) інших осіб у вчиненні інкримінованого злочину. Мотивами обмови є, зокрема, бажання уникнути відповідальності або применшити свою вину, помста, прагнення сприяти розкриттю злочину, заслужити прихильність працівників міліції та слідчих або ж бажання уникнути незаконного впливу з їхнього боку тощо;

– *завідомо неправдиві показання* – це показання підозрюваного (обвинуваченого, підсудного), в яких викладена завідомо хибна версія, спрямована на приховування дійсних обставин у справі, введення досудового слідства чи суду в оману з метою затягування слідства, уникнути покарання або применшити свою вину.

Фактично у кримінальному процесі України, у якому діє принцип об'єктивної істини, одному з його учасників надається право на неправдиві показання:

- по-перше – підозрюваний (обвинувачений) не несе кримінальної відповідальності за дачу неправдивих показань, так всі інші учасники кримінального процесу.

- по-друге – непослідовним є визнання права підозрюваного (обвинуваченого) не давати показання, і разом з тим невизнання за ним права на дачу неправдивих показань.

Закон зобов'язав органи не сприяти введенню суду в оману, а навпаки, вести боротьбу з подібного роду спробами з боку обвинуваченого, вживати всіх заходів до встановлення істини. За цих умов проголосити, що обвинувачений не тільки звільняється від кримінальної відповідальності за дачу неправдивих показань, але і має право на брехню, що означає наділювати обвинуваченого правом, яке насправді йому ніщо не гарантує і нічим не забезпечено, і несумісне з диспозицією ст. 16 КПК України, де вказано, що прокурор, підсудний, його захисник чи законний представник, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники беруть участь у судовому засіданні як сторони і користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом.

Що ж до права обвинуваченого на захист, то воно припускає можливість законними засобами добиватися свого виправдання або визнання меншого ступеня винності. Для досягнення цієї мети обвинувачений зовсім не потребує права на брехню. Якщо обвинувачений не винен, то саме його правдиві про це свідчення і пояснення сприятимуть здійсненню його законних інтересів. І навпаки, помилкові свідчення, що даються у такому разі, здатні лише відвести суд убік від встановлення об'єктивної істини.

І звичайно ж, не можна змішувати використання обвинуваченим свідчень для захисту своїх законних інтересів і використання неправдивих показань для того, щоб відвести суд убік від істини, тобто в таких інтересах, які законом не охороняються.

А чи не свідчить про право обвинуваченого на брехню та обставина, що він звільняється від відповідальності за дачу неправдивих свідчень? Ні, не свідчить. Бо звільнення від відповідальності за дачу неправдивих свідчень не рівнозначно і не рівносильно наданню права на такі свідчення. Якби особа, що дає

неправдиві свідчення, діяла за наданим законом правом, то не могло б бути мови ні про його відповідальність, ні про звільнення від відповідальності. Той, хто скоює правомірні дії в межах наданого йому права, ні в якому звільненні від відповідальності не має потреби.

Законодавче закріплення розглянутої правової норми не буде суперечити демократичним принципам кримінального судочинства, буде спрямоване на охорону прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, сприяючи при цьому процесу розкриття та розслідування злочинів. Зазначимо, що саме таким чином доцільно забезпечити рівні умови підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) з потерпілим, свідком, експертом і перекладачем, які відповідно до ст. 384 КК України несуть відповідальність за завідомо неправдиві показання.

Чернявський С.С.,
*начальник відділу організації
наукової роботи КНУВС,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ХОЛДИНГОВИХ КОРПОРАЦІЙ В УКРАЇНІ

Криміногенна ситуація в нашій державі у 2001 – 2005 роках залишається тривожною. Серед негативних явищ у сфері економіки, що гальмують розвиток підприємництва та становлення реального ринкового середовища в суспільстві, слід передусім назвати зростання тіньового сектору та поширення економічної злочинності.

Кількість злочинів, зареєстрованих у сфері економічної діяльності, вчинених організованими групами, за останні десять років збільшилась майже на 80%, насамперед у стратегічно важливих галузях – у паливно-енергетичному комплексі (кожний п'ятий злочин), у бюджетній сфері (кожний шостий), у сфері приватизації (кожний восьмий).

Практика роботи правоохоронних органів, а також дані експертних оцінок свідчать про те, що упродовж останніх років у сфері економіки набувають поширення нові види правопорушень і злочинів, а на криміногенну ситуацію впливають нові тенденції.

Однією з принципово важливих характеристик сучасної організованої економічної злочинності є її інтеграція в легальний бізнес, створення потужних *фінансово-промислових груп (корпорацій)*,

що включають власні банки, біржі, торговельні підприємства, страхові компанії та інші ринкові інституції.

Кримінальні корпорації через корумповані зв'язки проникають у фінансову систему, прагнуть впливати на політику держави. Ця “паралельна” мережа виробничих і фінансових відносин є складовою тіньової економіки, на яку, за підрахунками експертів, сьогодні припадає від 40 до 60% ВВП України.

В основі всіх найприбутковіших технологій злочинної діяльності в Україні був і залишається прямий або опосередкований перерозподіл державних коштів, засобів та майна, що передусім відбувається за рахунок виведення з обігу або прямого розкрадання грошей та матеріальних ресурсів. В будь-якому разі це пов'язано з глобальною корупцією, а також різними схемами ухилення від оподаткування з подальшою легалізацією доходів, як правило, через “офшорні схеми”.

Корпоративна (холдингова) форма організації організованих злочинних груп економічного спрямування на сьогодні успішно виправдовує себе перед іншими формами об'єднання промислового і фінансового капіталу. Холдинг – це компанія, яка контролює дочірні підприємства на основі володіння контрольними пакетами акцій або паями в їх капіталі. Через холдингові холдингові компанії інвестиційного типу можуть здійснюватися інвестиції портфельного характеру, тобто такі, які не ведуть до придбання контролю над іншими підприємствами. За допомогою холдингових компаній проводяться комерційні операції з пакетами акцій дочірніх фірм.

Важливою сферою діяльності зарубіжних компаній є міжнародні операції з нерухомістю. Для ілюстрації можливостей використання компанії для зниження податкових платежів розглянемо одну з поширених схем. Відповідно до неї володіння нерухомістю здійснюється не безпосередньо, а через посередницьку компанію. Для цього компанія розміщується в юрисдикції, де відсутні податки на доходи від переоцінки і продажу нерухомості. У офшорних юрисдикціях від податку на прибуток можуть звільнитися орендні платня і інші доходи. Торгівля нерухомістю відбувається через продаж офшорної компанії, якій вона належить.

Все більш широкого поширення набуває практика використання офшорних компаній як елемент процесу легалізації кримінальних фондів грошових коштів. На стадії інтеграції доходів, одержаних злочинним шляхом, в національну економіку злочинні організації через такі компанії здійснюють оперативний контроль і управління

дочірніми фірмами, капіталами і різними видами рухомого і нерухомого майна. При цьому забезпечується необхідна анонімність і конфіденційність володіння, а також оптимальний податковий маршрут руху дивідендів.

Наприклад, власник фінансових фондів злочинного походження заснував офшорну компанію, потім набуває від її імені об'єкта нерухомості за кордоном і надалі розпоряджається цією нерухомістю на їм же самим обумовлених умовах. Під заставу цієї нерухомості може бути кредит в іноземному банку, а к також використані у легальному або нелегальному бізнесі. Таким чином, можливості встановити джерело походження капіталу надто ускладнюються.

Стосовно України може бути розглянута така схема. Власник капіталу злочинного походження реєструє офшорну компанію В., наприклад, на Кіпрі. Потім компанія В. купує акції фірми А. або безпосередньо, або через посередницьку інвестиційну компанію С. Компанія В. може уповноважити підприємця або його довірену особу голосувати на зборах акціонерів А. Дивіденди і прибуток від продажу акцій перераховуються на Кіпр, не оподатковуючись, за умов наявності у компанії заяви про звільнення від подвійного оподаткування, виконаного відповідно до вимог законодавства України, завіреної податковою службою Кіпру і консульським відділом Посольства України.

Холдингові корпорації бувають двох основних типів. До першого відносяться держави, де холдингові фірми сплачують місцевий податок на прибуток, мають можливість користуватися перевагами угод про усунення подвійного оподаткування. Серед них Швейцарія, Нідерланди, Кіпр. До другого типу холдингових юрисдикцій відносяться так звані "податкові гавані". Розміщені тут холдингові компанії з офшорним режимом звільнені від податків на прибуток. Проте "податкові гавані" звичайно не мають податкових угод із зарубіжними країнами. Тому холдингові фірми позбавлені можливості скористатися відповідними пільгами. Більшість холдингових юрисдикцій, що зараховуються до другого типу (за винятком Люксембургу), знаходяться в офшорних зонах.

Холдингові компанії, які використовуються в комбінації з фінансовими компаніями, офшорними банками, торгово-посередницькими фірмами і іншими видами офшорних фірм, є найпоширенішою юридичною особою для приховання злочинної діяльності.

Корпоративний принцип структурної побудови кримінального холдингу необхідний для його успішного функціонування. Головний критерій, що визначає специфіку діяльності таких структур серед інших видів злочинної діяльності в сфері економіки – використання легальних фінансово-господарських механізмів.

Корпорації дозволяють у такий спосіб сформувати структуру управління власністю та управління нею, що справжніх кримінальних власників або ж нелегальний характер кінцевих операцій виявити практично неможливо. Лише в деяких випадках справжніми володарями контрольних пакетів акцій (паїв) є головні офіційні акціонери холдингових кампаній. Як правило, право власності та управління реалізується через ланцюг підставних юридичних (іноді фізичних) осіб, в тому числі зарубіжних. Таким чином, в холдингових структурах зовнішній економічний контроль втрачає персоніфікований характер, типовою є анонімність реальних власників та управлінців. Саме це визначає універсальність холдингової форми організації кримінальних корпорацій.

Використання підконтрольних корпорації підприємств, де кримінальний характер діяльності прихований акціонерною власністю, відкриває для злочинців додаткові можливості у досягненні злочинної мети – незаконного збагачення:

- по-перше, офіційний статус суб'єкта господарської діяльності дозволяє легалізуватись у ринковому середовищі, а також гарантує доступ до механізму розрахункових операцій, передусім, через використання банківських рахунків;

- по-друге, завдяки відокремленню фінансових операцій від виробничої діяльності безпосередні виконавці, як правило, не обізнані з начальними та кінцевими етапами руху фінансових потоків, у зв'язку з чим потрапляння окремого підприємства в скрутне становище (доведення до банкрутства, податкові претензії тощо) не веде до послаблення фінансового центру, який не відчуває перешкод у бізнесі;

- по-третє, через складність виробничих і комерційних циклів, міжрегіональний і міжнародний характер обігу фінансових та матеріальних ресурсів, використання корупційних зв'язків та сучасних інформаційно-технічних можливостей виявити кримінальні фінансово-господарські операції традиційними методами та засобами вкрай важко.

Все вищевикладене вимагає не лише теоретичного осмислення, але й конкретного сутнісного аналізу та визначення напрямів розвитку

кримінальних тенденцій у сфері діяльності великих фінансово-промислових груп (корпорацій), а також формування на цій основі методичних рекомендацій протидії організованих злочинності в окремих сферах (галузях) економіки. Вивчення загальних тенденцій дозволить дослідити специфічний механізм вчинення окремих видів злочинів, поєднання яких у вигляді єдиної злочинної технології дозволить більш ґрунтовно описати їх кримінально-правові та кримінологічні ознаки, а також запропонувати більш ефективні рекомендації стосовно їх попередження, виявлення та розслідування.

Чорноус Ю.М.,

*викладач кафедри криміналістики,
кандидат юридичних наук*

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ

Як свідчить аналіз законодавства, наукової літератури та практики розслідування злочинів, процесуальні, тактичні аспекти слідчої дії пред'явлення для впізнання (ст. ст. 174, 175 КПК України) потребують подальшої розробки та удосконалення. Актуальною є потреба удосконалення процесуальних правил пред'явлення для впізнання, розширення кола об'єктів, які підлягають впізнанню, форм і способів впізнання, що суттєво розширило б можливість отримання доказової інформації та усунуло суперечності й прогалини законодавства¹.

Проблемна ситуація склалася із так званим зустрічним чи взаємним впізнанням, що тривалий час відомо як теорії, так і практиці, знаходить позитивні відгуки у науковців та практичних працівників, проте через законодавчу і організаційну неврегульованість продовжує залишатися в якості винятку, нестандартного способу.

Питання зустрічного чи взаємного впізнання неодноразово обговорювалося у науковій літературі і викликало неоднозначні відгуки теоретиків і практиків. Так, одні з них вважають, що проведення такого впізнання можливо у межах діючого законодавства, є ефективним, оскільки підвищує достовірність встановлення контакту двох осіб за певних обставин². Інші висловлюються про

¹ Головецький М.О. Тактика узнавання і впізнання під час досудового слідства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 19 с.

² Розовский Б.Г. Ненаучные записки о некоторых научных проблемах уголовного процесса: Эссе. – Луганск: РИО ЛАВД, 2004. – 600 с.

неприпустимість зустрічного пред'явлення для впізнання, оскільки це не узгоджується ні з процесуальним законом, ні з криміналістичною тактикою³.

Проте у практиці розслідування злочинів нерідко виникають випадки, коли потерпілий або свідок може впізнати підозрюваного (обвинуваченого), а останній у свою чергу також висловлює таку можливість. Як вчинити слідчому у такій ситуації, особливо тоді, коли з моменту сприйняття осіб одна одною пройшов тривалий час, сприйняття за певних причин було неякісне (наприклад, погане освітлення тощо), через ці причини як потерпілий (свідок), так і підозрюваний (обвинувачений) не повністю впевнені в успішності впізнання.

У літературі пропонуються різні варіанти розв'язання цієї проблемної ситуації. Наприклад, у процесі пред'явлення для впізнання особи, яка була впізнана (чи яку впізнаючий не впізнав), може бути запропоновано у свою чергу відповісти на питання, чи не впізнає вона впізнаючого⁴. Відповідь фіксується у протоколі. Практично ніякої доказової цінності таке "впізнання" не має, адже в порушення 174 ст. КПК України впізнаючого пред'явлено наодинці, і в такій ситуації особа, яка пред'являлася для впізнання, не сумнівається, хто знаходиться перед ним. По суті, це очна ставка, проте проводиться за участі понятих та з порушеннями кримінально-процесуального законодавства.

Тому, вважаємо, що у цьому випадку порядок проведення зустрічного впізнання буде неправильним. Тут має місце не впізнання як слідча дія, а просто впізнання, оскільки порушується вимога закону про пред'явлення для впізнання особи у кількості не менше трьох, і вказана дія проводиться під навідним впливом, у якості якого виступає перша процедура пред'явлення для впізнання.

Вихід слід шукати у взаємному впізнанні, яке можна і потрібно провести із дотриманням всіх вимог законодавства. Успішні випадки із практики неодноразово описувалися у літературі⁵ і демонстрували його високу ефективність та доказову цінність. Ефективність

³ Карпов Н.С. Теоретичні основи і практика використання передового досвіду органів внутрішніх справ у протидії злочинній діяльності. – К., 2003.

⁴ Кузьмічов В.С., Черноус Ю.М. Слідча діяльність: характеристика та напрями удосконалення: Монографія. – К.: ЗАТ "НІЧЛАВА", 2005. – 448с.

⁵ Гинзбург О.Я. Опознание в следственной, оперативно-розыскной и экспертной практике: Учебно-практическое пособие. – М., 1996. – 128 с.

проведення зустрічного впізнання зумовлюється підвищенням достовірності встановлення факту безпосереднього контакту двох осіб за певних обставин⁶.

Проведення взаємного впізнання базується на об'єктивних закономірностях сприйняття і передачі інформації людиною, відповідає меті та природі слідчої діяльності. Інша справа, що ці обставини повинні бути враховані при оцінці отриманої інформації, адже жоден із видів доказів (без будь-яких винятків) не може бути підставою для остаточного висновку у кримінальній справі, а тільки їх сукупність⁷.

У межах діючого законодавства можна вважати допустимими такі варіанти зустрічного впізнання. Отже, потерпілий (свідок) і обвинувачений (підозрюваний) розміщуються окремо в різних групах осіб, серед яких вони будуть пред'являтися. При цьому дотримуються всі правила, що регламентують порядок пред'явлення особи для впізнання (особи пред'являються у числі інших осіб, подібних за зовнішністю; учасникам слідчої дії роз'яснюються їх права та обов'язки; потерпілому (свідку), обвинуваченому (підозрюваному) пропонується зайняти будь-яке місце серед інших осіб тощо). Кожний учасник цих груп попереджується про обов'язок дотримуватися порядку пред'явлення для впізнання і, зокрема, не звертатися із запитаннями ні до кого з учасників тієї групи, яка буде йому пред'явлена. Щоб уникнути запитань та клопотань у ході слідчої дії, слідчий до початку її проведення застерігає, які дії, на думку кожного впізнаючого, повинні виконати учасники групи, котрі пред'являються для впізнання. Він з'ясовує, чи не висловлює потерпілий (свідок), обвинувачений (підозрюваний) побажання, щоб особи з іншої групи підвелися, пройшлися, заговорили тощо. Обидві групи розміщуються у просторому приміщенні на достатній відстані один від одного. Кожна особа, яку пред'являють для впізнання, сама обирає собі місце у групі. Після цього слідчий пропонує учасникам груп уважно подивитися один на одного, знову попереджає про необхідність дотримання правил впізнання та не звертатися ні до кого з будь-якими запитаннями. На цьому етапі учасники виконують за командою слідчого ті дії, які були заздалегідь обумовлені. Наприклад, слідчий по

⁶ Стороженко С. Деякі питання проведення впізнання // Радянське право. — 1978. — № 10. — С. 51 — 54.

⁷ Самошина З.Г. Вопросы теории и практики предъявления для опознания на предварительном следствии. — М., 1976.

черзі пропонує кожній групі учасників встати, пройти, заговорити. Після того, як зазначені дії буде виконано, одна із груп виходить до іншого приміщення у тій же послідовності, у якій вони пред'являлися одна одній. У присутності понятих потерпілий (свідок), обвинувачений (підозрюваний) роблять заяву про те, кого саме вони впізнали і за якими ознаками. Ці заяви заносять до окремого протоколу із зазначенням вказаних ознак. Потім групи зводять в одне приміщення, і слідчий з'ясовує, чи є у когось із учасників клопотання у зв'язку з проведенням впізнання або якісь заяви⁸.

З метою забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства зустрічне впізнання може бути проведено також у формі організації двох окремих пред'явлень для впізнання, в яких потерпілий (свідок) і обвинувачений (підозрюваний) виступають по черзі у ролі відповідно впізнаючого і особи, яку впізнають поза візуальним спостереженням. Раніш мова йшла про взаємне впізнання з використанням завіси та спостереженням через спеціально пристосовану щілину⁹, нині актуальною є необхідність вирішення організаційних питань, а саме, обладнання спеціального приміщення, розділеного дзеркальною перегородкою. За таких умов і потерпілий, і обвинувачений змогли б без будь-яких ускладнень виступати у ролі впізнаючого без їх безпосереднього візуального контакту до тих пір, поки це необхідно слідчому, виходячи з тактичних міркувань.

Безумовно, проведення взаємного впізнання пов'язане із деякими процесуальними, тактичними, організаційними труднощами, але результат виправдовує витрачені зусилля. Вести мову про повноцінне використання зустрічного впізнання, можливо, звичайно, після регламентації такого виду впізнання у кримінально-процесуальному законодавстві. Але зважаючи на потреби слідчої практики, пошук нових ефективних методів, способів роботи, запровадження зустрічного впізнання у практику розслідування злочинів вбачається перспективним і необхідним.

⁸ Алєнін Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. – К-д, Центр-укр.изд., 2002 – 264 с.

⁹ Розовский Б. О взаимном опознании // Советская милиция. – 1965. – № 10. – С. 73.

Якубів Л.Я.,
слухач IV-А курсу
Науковий керівник – начальник
кафедри теорії кримінального
процесу та судоустрою, кандидат
юридичних наук, доцент **Стахівський С.М.**

ЦИВІЛЬНИЙ ПОЗОВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Одним із завдань кримінального судочинства є відшкодування шкоди, заподіяної злочином фізичним і юридичним особам. Ряд положень кримінально-процесуального закону закріплюють право заявлення цивільного позову в кримінальній справі, обов'язок усіх, наділених владними повноваженнями у кримінальному процесі, за наявності достатніх даних про те, що злочином завдано шкоди, вжити заходів для забезпечення такого позову. Прокурор теж зобов'язаний пред'явити та підтримати цивільний позов про відшкодування збитків, заподіяних злочином, якщо цього вимагає охорона інтересів держави, а також громадян, котрі за станом здоров'я та з інших причин не можуть захистити свої права. Обов'язок суду в зазначених випадках з власної ініціативи вирішити питання про відшкодування шкоди, заподіяної злочином. Під шкодою розуміємо не тільки майнову, фізичну, а й моральну (немайнову), оскільки згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.95 року "Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди" потерпілий отримав право пред'являти цивільний позов про відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином. Разом з тим, як свідчить практика, органами досудового слідства більше приділяється уваги відшкодуванню майнової шкоди, що, насамперед, пояснюється неврегульованістю цього питання в чинному кримінально-процесуальному законодавстві та не завжди правильним розумінням практичними працівниками органів досудового слідства можливостей та порядку відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві.

Чинним кримінально-процесуальним законодавством передбачені такі форми відшкодування заподіяної злочином шкоди:

- а) розгляд цивільного позову в кримінальній справі;
- б) вирішення судом за власною ініціативою питання щодо відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином.

Недосконалість процесуального законодавства полягає в тому, що забезпечуючи право потерпілої особи на відшкодування збитків, заподіяних злочином, зокрема, понесені витрати закладу охорони здоров'я на стаціонарне лікування потерпілого від злочину, відновлення його порушених прав власності, процесуальне законодавство не встановлює таких самих підходів щодо захисту честі та гідності людини, захисту прав інтелектуальної власності, відшкодування моральної шкоди, заподіяної злочином.

Недопустимо будь-яке зневажання прав потерпілого на заяву цивільного позову в кримінальній справі, невмотивовані відмови в прийнятті позовної заяви.

Розгляд цивільного позову разом з кримінальною справою має очевидні переваги, зокрема: підставою для позову є встановлені обставини події злочину, що звільняють позивача від необхідності їх доказувати, розмір шкоди входить до предмету доказування у кримінальній справі і досліджується в ході досудового розслідування та судового розгляду незалежно від позову, виключається необхідність в окремому цивільному процесі, а отже, усувається дублювання, непотрібна бюрократична паперотворчість, економиться час та кошти.

Підставами для розгляду цивільного позову в кримінальній справі є наявність юридичних фактів, які вказують на те, що:

- фізичній чи юридичній особі дійсно заподіяна матеріальна шкода;
- матеріальна шкода заподіяна фізичній чи юридичній особі саме злочином.

Позов підлягає задоволенню, якщо буде встановлено, що мала місце подія злочину, в діях обвинуваченого встановлено наявність складу злочину, обвинувачений є винним у вчиненні злочину, між його протиправними, винними і кримінально-караними діями (злочином) та матеріально шкідливими наслідками є причинний зв'язок.

Розмір заподіяних потерпілому збитків належить відзначати з вартості майна на момент вчинення злочину за роздрібними (закупівельними) цінами. Це стосується і тих випадків, коли вилучені в потерпілого предмети були створені ним в результаті трудової діяльності. За відсутності цінності майна, його вартість можуть бути визначені шляхом проведення експертизи. При визначенні розміру шкоди необхідно застосовувати ціни (роздрібні, оптові, закупівельні, ціни реалізації тощо) і відповідні коефіцієнти (поправочні, кратності), чинні на момент прийняття рішення про відшкодування шкоди.

У силу п. 5 ст. 81 КПК України гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їх законним володільцям, у разі відмови останніх від одержання таких речей внаслідок втрати ними первісних якостей і вартості, що сталася з вини підсудного, з нього стягується вартість речей і приймається рішення про їх реалізацію. Вилучені при цьому суми підлягають зарахуванню на відшкодування матеріальної шкоди.

Таким чином, вирішуючи питання щодо цивільного позову, наявності необхідних підстав і певних умов для розгляду останнього, обчислення розміру спричинених збитків, здійснення заходів для забезпечення цивільного позову, відшкодування моральної (немайнової) шкоди, завданої потерпілій особі, орган дізнання, слідчий, прокурор і суд захищають права та інтереси потерпілої особи, відновлюють порушені майнові та немайнові права і блага громадянина. Тим самим здійснюють значні внески у становлення інституту захисту в кримінальному судочинстві. Інститут відшкодування шкоди потребує принципово нового законодавства, котре б ґрунтувалося на конституційному положенні: "Пріоритет інтересів особистості над інтересами держави". Це сприятиме викоріненню тих чинників, що формують недовіру у населення з приводу захисту їх прав, свобод та інтересів правоохоронними органами.

Останін О.В.,

ад'юнкт кафедри теорії кримінального процесу та судустрою

Науковий керівник – професор кафедри теорії кримінального процесу та судустрою, кандидат юридичних наук, доцент Карпов Н.С.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА НЕДОТОРКАНОСТІ СЛІДЧИХ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ "ПРО СТАТУС І ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ СЛІДЧИХ УКРАЇНИ"

Розбудова правової держави, подальший розвиток демократичних засад у нашому суспільстві тісно пов'язані з вдосконаленням законодавчої бази, якою б не тільки забезпечувалося приведення правової системи України у відповідність до міжнародних стандартів,

а й враховувалися би позитивні надбання вітчизняної юридичної науки та національні особливості правозастосовної практики.

Особливо актуальним постає питання вдосконалення кримінально-процесуального законодавства як найважливішого чинника реформування системи органів досудового слідства. Цей процес є неминучим, оскільки у п. 9 перехідних положень Конституції України передбачене створення єдиної системи досудового слідства.

Відповідно до ст. 121 Конституції України прокуратура не наділена правом проводити досудове слідство. Але п. 9 її Перехідних положень встановлено, що прокуратура продовжує виконувати функцію досудового слідства до сформування системи досудового слідства і введення в дію законів, що регулюють її функціонування. На жаль, цей “перехідний період” продовжується та триває ще і досі. Це є негативним моментом, оскільки гальмує процес реформування. Зазначимо, що прокуратура України не єдиний правоохоронний орган, що має у своїй структурі слідчі підрозділи. Такі ж підрозділи є в органах внутрішніх справ, Служби безпеки України та податкової міліції.

Згадаємо, що створення єдиної системи досудового слідства передбачене ще Концепцією судово-правової реформи, затвердженою Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року, якою, окрім іншого, встановлюються і напрямки реформування досудового слідства.

По-перше, законодавчо закріпити реальну процесуальну самостійність слідчого, його права і обов’язки, диференціювати форми розслідування. Чітко розмежувати функції органів досудового слідства і органів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність як у процесуальному, так і в організаційному плані.

По-друге, створити єдиний слідчий апарат. Визначити науково обґрунтовані критерії навантаження слідчих (які, до речі, останній раз визначалися ще у 1974 році) та забезпечення їх технічними засобами.

Сьогодні на розгляді Верховної Ради знаходиться законопроект “Про статус і процесуальні та соціальні гарантії слідчих України”, яким законодавець намагається вивести статус слідчого на вищий рівень ніж є зараз, а також підвищити вимоги до особи слідчого та звести всі існуючі різноманітні відомчі нормативні акти, які регулюють соціальні та процесуальні гарантії слідчих, до єдиного закону. Це є черговим кроком до створення єдиної системи досудового

слідства та законодавчого закріплення гарантій незалежності процесуальної діяльності слідчих, що у свою чергу є запорукою соціального та матеріального забезпечення діяльності слідчих, підвищення вимог до їхнього фахового рівня, а також упорядкуванню підстав прийняття та звільнення з посади.

На жаль, більш уважне ознайомлення з положеннями розділу IV законопроекту свідчить, що процесуальна незалежність слідчих забезпечується низкою гарантій переважно декларативного характеру. Автори законопроекту вважають, що поставленої мети можливо досягти за допомогою таких новацій.

1. Заборонаю під загрозою відповідальності втручання в процесуальну діяльність слідчих осіб, які не мають на те повноважень (ст. 12. “Будь-яке не передбачене законом втручання в діяльність слідчого при провадженні досудового слідства забороняється. Вплив у будь-якій формі на слідчих з метою перешкоджання всебічному, повному і об’єктивному встановленню обставин у кримінальній справі тягне відповідальність, встановлену законом”).

2. Відповідальністю за неповагу до слідчого (ст. 14. “Прояв неповаги до слідчого з боку осіб, які беруть участь у справі, беруть участь у провадженні слідчих дій або причетні до неї, а так само вчинення поза провадженням досудового слідства у справі будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до слідчого у зв’язку з його службовою діяльністю, тягнуть за собою відповідальність, передбачену Законом”).

3. Обов’язковістю виконання вимог слідчого (ст. 15 “Вимоги слідчого, які відповідають чинному законодавству, є обов’язковими для виконання всіма органами, підприємствами, установами (незалежно від форм їх власності), посадовими та фізичними особами і виконуються у передбачені законом строки.

Невиконання процесуальних рішень або законних вимог слідчого, вчинення перешкод його діяльності в розслідуванні злочинів тягне за собою відповідальність, передбачену законами України”).

При цьому не уточнюється, про які саме закони України йде мова. У дійсності ж чинне законодавство про кримінальну відповідальність і законодавство про адміністративні правопорушення не передбачають спеціальної відповідальності за протидію слідчому та неповагу до нього.

Більше того, окремі положення законопроекту взагалі мають характер побажань. Наприклад: “Всі державні органи, установи та

організації (незалежно від форм їх власності), органи місцевого самоврядування, фізичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність слідчих і не посягати на неї”.

Безумовне виконання такого законодавчого припису викликає великі сумніви.

Разом з тим, законопроектом не передбачено внесення доповнень до КК України та КУАП, якими б була встановлена дійсна відповідальність за наведену суспільно-небезпечну діяльність.

Тому, існує невідкладна потреба внесення відповідних доповнень щодо законодавчих гарантій забезпечення незалежності слідчих і підвищення їхнього статусу до законодавства про кримінальну та адміністративну відповідальність.

Чабайовський Т.В.,

ад'юнкт кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою

Науковий керівник – професор кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, кандидат юридичних наук, доцент Письменний Д.П.

ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ

Право на особисте життя, як і будь-яке суб'єктивне право, є соціальним благом, для захисту якого громадянин може вдатися до примусової сили держави.

Конституція України й інші законодавчі акти, називаючи приватне життя, особисту й сімейну таємницю як об'єкти правового захисту, не розкривають змісту цих понять, тому що вони належать до сфери моральних відносин, пов'язаних з етико-філософськими категоріями. У літературі зустрічаються спроби необґрунтованого, звуження сфери особистого життя. Так, важко погодитися з тим, що під особистим життям, насамперед, варто розуміти лише інтимні подробиці. При такому підході залишається “за кадром” безліч граней такого різноманітного у своїх проявах феномена, як особисте життя людини. В практичній діяльності органів досудового слідства це тягне до необґрунтованого звуження гарантій недоторканності особистого життя і, як наслідок, можливість довільного обмеження прав особистості цими органами.

Аналізоване явище варто визначати більш широко. Особисте життя – це особлива сфера сімейних, родинних, побутових відносин, дружніх й інтимних зв'язків, симпатій, антипатій, прихильностей і захоплень, що не підлягають зовнішньому контролю (як з боку держави, так й інших осіб та організацій), що включає: свободу міркування, визначення кола контактів з іншими людьми; недоторканність житла, особистих записів, листування, інших поштових відправлень, телеграфних й інших повідомлень; таємницю змісту телефонних й інших переговорів; таємницю усиновлення; гарантовану можливість довірити особисті й сімейні таємниці лікарю, адвокату й нотаріусу, не побоюючись її розголошення; таємницю сповіді.

В російській юридичній літературі поняттям приватного (особистого) життя охоплюється широке коло відносин, що перебувають за межами державної, виробничої, суспільно-політичної й іншої публічної діяльності. Недоторканність особи, як правило, розглядається вітчизняними дослідниками як самостійний правовий інститут¹.

Разом з тим варто відзначити, що недоторканність особи й недоторканність особистого життя тісно взаємозалежні й взаємозумовлені. Вони становлять різні боки більш широкого поняття – свободи особи як особливого стану людини, що припускає “її розкутість, незалежність, суверенність, здатність розпоряджатися собою, своєю долею, самостійно визначати свої вчинки, діяти на свій розсуд за власним рішенням, власний вибір реальної можливої лінії поведінки”.

Таким чином, права, що становлять (або забезпечують) свободу особи, не обов'язково одночасно виступають як компоненти права на особисте життя.

У ст. 29 Конституції України говориться: “Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність”, а ст. 31 і 32 проголошують таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, невтручання в особисте і сімейне життя. Ці положення відповідають міжнародним стандартам, але, безумовно, вимагають відповідних правових гарантій у галузевому законодавстві України.

¹ Петрухин И.Л. Человек и власть: (В сфере борьбы с преступностью). – М., 1999.

В українській юридичній літературі існують різні погляди на недоторканність особистого життя громадян. Професор В.І. Галаган вважає, що особисте життя – це функціонування людини в особливій сфері сімейних, побутових, інтимних стосунків, які не піддаються безпосередньому контролю з боку держави, громадських організацій, окремих осіб; це свобода самотності, роздумів, листування, ведення щоденників та інших записів, контакту з іншими людьми, свобода висловлювань і вчинків за межами службових відносин; це стан обґрунтованої впевненості в тому, що власні таємниці особи не будуть виявлені і розголошені². Іншої думки дотримується М.І. Сисоєнко, яка вказує: “Приватне життя ... представляє собою життєдіяльність людини в особливій сфері відносин, які не підлягають контролю з боку держави, суспільних організацій, громадян”³.

Співвідносити особисте і суспільне життя людини необхідно як дві чітко не розділені частини єдиного цілого – життя людини взагалі. При цьому чітко розмежувати ці сфери в соціологічному аспекті неможливо, оскільки кожна людина на основі загальноприйнятих стереотипів має своє бачення власного особистого життя і особистого життя інших людей. Отже, визначити зміст особистого життя можна лише для певної людини. Кожний має власне бачення особистого життя, і це бачення залежить лише від психологічних характеристик конкретної людини та від тих норм і традицій, що існують у тому чи іншому суспільстві у визначений історичний період, тобто зміст особистого життя визначається самою особистістю на основі соціальних детермінант (соціально-економічного ладу суспільства, його соціально-культурної і побутової основи тощо). Також необхідно враховувати, що особисте життя – це така сфера життєдіяльності людини, в якій вона має максимум свободи, але при цьому особисту свободу і особисте життя не можна ототожнювати, оскільки перше поняття значно ширше за друге.

Необхідно мати на увазі, що деякі прояви особистого життя виходять за його межі і стосуються суспільної діяльності (роботи, навчання та ін.), тобто мають елемент публічності, але внаслідок

² Дженіс М., Кей Р., Бредлі Е. Європейське право у галузі прав людини: джерела та практика застосування / Пер. з англ. – К.: АртЕк, 1997. – 624 с.

³ Сисоєнко М.І. Інформаційні права особи // Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції “Захист прав, свобод і законних інтересів громадян в процесі правоохоронної діяльності”: Донецьк, 27 квітня 2001 р. / Гол. ред. І.Г. Кириченко. – Донецьк: ДІВС, 2001. – С. 491 – 494.

їхнього виключного значення для особистості, тісного зв'язку з нею, переважання в них приватного змісту над публічним, розглядаються законодавцем як частина особистого життя.

Це дає право стверджувати, що поняття “особисте життя” має величезний обсяг і відповідно до вольового підходу є відносним стосовно кожної людини. Саме тому Європейський суд з прав людини, розглядаючи справу Даджен проти Північної Ірландії, дійшов висновку про неможливість і недоцільність вичерпного визначення поняття “приватне життя”⁴.

Вищевикладене свідчить про те, що визначення поняття “особисте життя” не може вважатися таким, що однозначно розглядається в сучасній українській правовій літературі і вимагає подальшого наукового осмислення.

П'ятакова О.П.,

студентка V-К курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
теорії кримінального процесу та
судустрою, кандидат юридичних наук,
професор Удалова Л.Д.*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Правове регулювання питань, пов'язаних з доказуванням у судочинстві підпорядковано принципам, які є основою правосуддя за будь-якими категоріями справ – принципу об'єктивної істини та суворого дотримання законності.

В юридичній науці саме поняття доказування досі визначається по-різному. Основою різного визначення є проведення межі між практичною та розумовою (логічною) діяльністю в доказуванні.

Проте на сьогодні серед науковців не знайдено однозначної відповіді на питання, що є змістом об'єктивної істини. Спірною є також теза про “справедливе вирішення справи”. Критерій справедливості може розглядатися як бажаний, а обов'язковими в доказуванні є вимоги законності та обґрунтованості.

⁴ Галаган В.І. Конфіденційна інформація: поняття, зміст і значення в кримінально-процесуальній діяльності органів внутрішніх справ України // Науковий вісник НАВСУ. – 1999. – № 1. – С. 168–174.

Доказування – це єдиний процес, а тому мова може йти про доказування в окремих стадіях кримінального процесу, а не про окремі, ізольовані етапи доказування.

Проблема полягає в тому, що визначення мети як досягнення істини не достатньо, тому що мета конкретного виду пізнавальної діяльності повинна неодмінно відображати його специфіку. Об'єктивна істина як реальна дійсність існує незалежно від процесу розслідування та суб'єктів доказування.

Поряд з пізнавальними рисами кримінально-процесуальному доказуванню притаманні й інші властивості, зумовлені його правовим характером.

Проблема також в тому, що з предметом *доказування* тісно пов'язано поняття *меж доказування* (дослідження), оскільки для успішного досягнення мети доказування потрібне правильне розуміння не тільки його предмета, але й меж.

Але через дослідницький характер процесуальної діяльності доказування на стадіях досудового розслідування та судового розгляду, а також неправильно або неточно визначення меж доказування, ці межі в них фактично можуть і не збігатися.

Доказування в кримінально-процесуальній діяльності спрямовано на пізнання як події минулого, так й інших, що мають до неї відношення, обставин. У цьому розумінні “встановлення об'єктивної істини” – є метою кримінально-процесуального доказування.

Класифікація суб'єктів доказування повинна бути визначена законодавчо, шляхом доповнення КПКУ статтею “Мета і суб'єкти кримінально-процесуального доказування”.

Подальшого дослідження й сучасного розв'язання потребують проблеми, пов'язані зі становищем і діяльністю слідчого як суб'єкта кримінально-процесуального доказування в досудових стадіях.

Докази не становлять єдине ціле з їх процесуальними джерелами. Безперечно, докази та їх процесуальні джерела взаємопов'язані між собою, але то є об'єктивно існуючий зв'язок між змістом і формою.

Неточність визначення окремих завдань ускладнює визначення мети і структури процесів кримінально-процесуального доказування.

При комплексному дослідженні проблем у кримінальному судочинстві розглядаються питання щодо суті та елементів доказування. Потрібне подальше дослідження ролі презумпцій та преюдицій, реалізації моральних засад у цій діяльності. Встановлення істини в кримінальному судочинстві забезпечується насамперед

повним і безпосереднім дослідженням усіх зібраних у справі доказів, а також використання права застосування презумпцій і преюдицій у процесі доказування. При цьому актуальною залишається теза про те, що зміни в кримінальному судочинстві держави, необхідність яких зумовлює стан злочинності, вимагають переосмислення мети і завдань кримінального процесу. Саме тому в руслі демократичних започаткувань зростає теоретичне і практичне значення удосконалення ефективності кримінально-процесуального регулювання.

Семенюк О.О.,

курсант III курсу навчально-наукового інституту підготовки кадрів оперативних служб міліції

Науковий керівник – професор кафедри кримінального права і процесу,

кандидат юридичних наук, доцент

Коваленко Є.Г.

ПІДСТАВИ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ ЗА ПІДОЗРОЮ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ

Затримання підозрюваного, порядок якого регламентовано Кримінально-процесуальним кодексом (далі КПК) України, потрібно відрізнити від фізичного, адміністративно-правового та інших видів затримання громадян, що не пов'язані з перевіркою причетності останніх до вчинення злочину і не мають кримінально-процесуального характеру.

Таке затримання проводиться з метою з'ясування причетності особи до злочину і вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Затримання як процесуальна дія в КПК України виступає в двох розуміннях. Це затримання як слідча дія, що проводиться для запобігання злочину та закріплення його слідів, і згідно зі ст. 149 КПК як засіб процесуального примусу – запобіжний захід, який полягає у взятті підозрюваного під варту на строк до 72-ох годин.

Метою затримання є запобігання злочину і з'ясування питання про причетність затриманого до вчиненого злочину. Вона досягається лише після того, як будуть вирішені такі питання: захоплення підозрюваної особи, виявлення та закріплення слідів злочину та інших

фактичних даних, що мають значення у справі, перешкоджання спробам підозрюваного приховатися від слідства або завадити встановленню об'єктивної істини у справі.

Затримання особи є процесуальним актом, який офіційно ставить особу в стан підозрюваного, відповідно до чого його можуть здійснювати особи, які наділені процесуальними повноваженнями згідно зі ст. 101 і ст. 107 КПК України. Ця дія можлива лише після порушення кримінальної справи, оскільки конкретна підстава підозрювати особу у вчиненні злочину завжди виникає пізніше, ніж підстава для порушення справи, тобто коли є достатні фактичні дані, які вказують на ознаку злочину.

При встановленні підстав для затримання використовуються дані про обставини, передбачені ст. 106 КПК України, а саме:

- 1) коли цю особу застали при вчиненні злочину або безпосередньо після його вчинення;
- 2) коли очевидці, в тому числі й потерпілі, прямо вкажуть на цю особу, що саме вона вчинила злочин;
- 3) коли на підозрюваному або на його одязі, при ньому або в його житлі буде виявлено явні сліди злочину.

В кримінально-процесуальній літературі існує таке висловлювання, що іншими даними, які дають підстави підозрювати особу в скоєнні злочину, можуть бути відомості, отримані оперативним шляхом.

Слід зазначити, що поняття “інші дані” за своєю процесуальною формою тотожне з відомостями щодо підстави затримання. Оперативна інформація не наділена якимись перевагами і може використовуватись для обґрунтування затримання підозрюваного згідно з ч. 2 ст. 106 КПК України на загальних підставах. Стаття 65 КПК України передбачає, що дані, які вказують на наявність або відсутність суснільно-небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи зокрема, встановлюються протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів. Таким чином, при обґрунтуванні рішення про затримання особи як підозрюваного згідно зі ст. 106 КПК України можливо спиратися лише на такі відомості, які належним чином закріплені і можуть бути перевірені відповідно до кримінально-процесуального законодавства.

Оперативні дані, джерело яких не підлягає розшифровці, не можуть бути підставою для затримання.

Виходячи з вищезазначеного, потрібно доповнити ст. 106 КПК України положенням, в якому б йшлося, про те що затримати особу за підозрою у вчиненні злочину можливо, коли в процесі виконання слідчих дій, оперативно-розшукових заходів (результати яких належним чином закріплені і можуть бути перевірені) орган дізнання, слідчий, прокурор, отримує фактичні дані, які вкажуть на певну особу як на таку, що вчинила злочин.

Отже, зазначені підстави затримання можна розглядати тільки як підстави для захоплення та доставлення підозрюваного в орган дізнання з метою з'ясування обставин справи як підстави проведення слідчої дії “затримання на місці злочину”, спрямованої на запобігання злочину та закріплення його слідів.

Бабій І.В.,

ад'юнкта кафедри теорії

кримінального процесу та судоустрою

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Характерною особливістю кримінально-процесуальної діяльності є детальна регламентація порядку здійснення дій особами, які беруть участь у справі. Кримінально-процесуальна діяльність і відповідні їй правовідносини набувають певної форми процедурного характеру – процесуальну форму.

Процесуальна форма встановлює способи та строки здійснення процесуальних дій, пов'язаних зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів, порядок прийняття і оформлення рішень і засади найбільш доцільної процедури здійснення повноважень учасників кримінального судочинства. Додержання процесуальної форми не є самоціллю. Вона забезпечує здійснення всіх завдань кримінального судочинства в цілому, а також спеціальних завдань кожної стадії та інститутів кримінального процесу зокрема.

Враховуючи значення процесуальної форми, Пленум Верховного Суду України неодноразово звертав увагу судів на необхідність суворого додержання процесуальної форми. Зокрема, у п. 1 постанови від 29.06.90 р. “Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку” він наголосив,

що “неухильне додержання передбаченої законом процесуальної форми є неодмінною умовою всебічного, повного і об’єктивного дослідження обставин справи, встановлення істини і прийняття по ній законного, обґрунтованого і справедливого рішення”.

Процесуальна форма має ще один не менш важливий бік – забезпечення оптимальних шляхів досягнення завдань кримінального судочинства. В зв’язку з цим проблема диференціації процесуальної форми широко дискутується в науковій літературі. Під диференціацією у науці кримінального процесу розуміється наявність у межах єдиного кримінального процесу проваджень, що якісно різняться між собою за ступенем складності процесуальних форм.

Така диференціація повинна здійснюватися як у напрямку посилення і розширення процесуальних гарантій у складних справах про тяжкі злочини, так і у бік раціоналізації форм розслідування у справах про очевидні злочини, що не являють собою великої суспільної небезпеки. Подібна диференціація сприяє створенню таких форм, що дозволили б оптимально виконувати завдання кримінального судочинства при дотриманні всіх принципів кримінального процесу з найменшими затратами сил і засобів.

Про диференціацію може йти мова лише тоді, коли в системі судочинства є провадження, що істотно різняться між собою ступенем складності процесуальних форм. Про суттєвість, у свою чергу, можна зробити висновок на підставі особливостей, що якісно відрізняють окремі провадження від звичайних.

Аналізуючи норми чинного КПК, можна діти висновку, що кримінальний процес України має диференційовану побудову, оскільки в залежності від ступеня суспільної небезпечності злочину, складності з’ясування фактичних обставин справи та наявності певних властивостей у особи, щодо якої ведеться провадження, він містить в собі звичайні, спрощені та провадження з більш складними процесуальними формами, які мають певні особливості.

Під звичайними розуміють такі провадження, за якими судовій діяльності послідовно передують стадії порушення кримінальної справи та досудового розслідування. Це звичайна форма провадження у кримінальній справі. Саме вона приймається за основу при спрощенні чи ускладненні провадження за певними категоріями справ.

Однією з основних форм звичайних проваджень є досудове слідство, саме воно виступає обов’язковим у всіх категоріях справ, за винятком справ про злочини, зазначені у ч. 1 ст. 27 і ст. 425 КПК

України, за якими досудове слідство провадиться у випадках, коли злочин вчинено неповнолітнім чи особою, яка через свої фізичні або психічні вади не може сама здійснювати своє право на захист, а також, коли це визнає за необхідне прокурор чи суд.

Спрощеними за чинним кримінально-процесуальним законодавством вважаються провадження у справах приватного обвинувачення (ч. 1 ст. 27 КПК) та провадження з протокольною формою досудової підготовки матеріалів (розділ 7 КПК).

Особливості процесуального порядку провадження у справах приватного обвинувачення полягають у: справи за певною категорією злочинів порушуються суддею не інакше як за скаргою потерпілого; скарга потерпілого виступає єдиним приводом до порушення кримінальної справи; дізнання та досудове слідство за певною категорією справ не проводиться; обов'язок доведення вини і функція обвинувачення покладаються на потерпілого; справи цієї категорії підлягають закриттю за умови примирення сторін; примирення сторін може бути підставою до закриття провадження, тільки якщо воно відбулося до видалення судді в нарадчу кімнату для винесення вироку або прийняття іншого рішення.

Справи про злочини з протокольною формою досудової підготовки матеріалів порушуються прокурором, після того як орган дізнання у 10-денний термін встановить всі обставини скоєного злочину засобами, передбаченими протокольним провадженням. Досудове розслідування за загальними правилами за цією категорією справ не проводиться. До правопорушника не застосовуються запобіжні заходи, а лише у необхідних випадках відбирається зобов'язання з'являтися за викликами органів дізнання і суду та повідомляти їм про зміну місця проживання. Підсумковим документом виступає протокол, де зазначаються всі обставини злочину та наявні в матеріалах протокольного провадження докази.

Провадженнями з більш складними процесуальними формами виступають провадження в справах про злочини неповнолітніх (розділ 8 КПК) та неосудних або обмежено осудних осіб (розділ 6 КПК).

Таким чином, досліджуючи кримінально-процесуальне законодавство нашої держави можна дійти висновку про те, що в диференціації кримінально-процесуальних форм є об'єктивна потреба і законодавець у всі часи вдавався до такої диференціації залежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину, складності справи та певних властивостей у особи, щодо якої ведеться провадження, передбачаючи

наряду з зі звичайним, спрощене та провадження з більш складними процесуальними формами.

Карацюба Н.С.,
слухач IV-В курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
кримінального процесу та судоустрою,
кандидат юридичних наук, доцент
Карпов Н.С.*

ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема прав і свобод людини й громадянина була, залишається і в майбутньому буде винятково актуальною і соціально важливою в усіх своїх багатопланових проявах, оскільки права та свободи людини і громадянина є головним засобом здійснення цивілізованої життєдіяльності людей, задоволення їх принципово важливих інтересів і потреб.

Положення Конституції України свідчать про прагнення держави до неухильного забезпечення прав людини і громадянина, закріплення їх нормою повсякденного життя суспільства і головним напрямом діяльності будь-якого державного органу.

Кожен підозрюваний, обвинувачений, підсудний чи засуджений має право на захист та вільний вибір захисника. Засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду.

Згадаємо, що захисник – це самостійний учасник кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і тому він зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність. Як захисники до участі у справі допускаються фахівці у галузі права та особи, які мають свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, а в судовому засіданні як захисники можуть виступати також близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники. Участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді кримінальної справи в суді першої інстанції згідно зі статтею 45 КПК України є обов'язковою:

1) у справах осіб, які підозрюються або обвинувачуються у

вчиненні злочину у віці до 18 років, – з моменту визнання особи підозрюваною чи пред'явлення їй обвинувачення;

2) у справах про злочини осіб, які через свої фізичні або психічні вади (німі, глухі, сліпі тощо) не можуть самі реалізувати своє право на захист, – з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення або з моменту встановлення цих вад;

3) у справах осіб, які не володіють мовою, якою ведеться судочинство, – з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;

4) коли санкція статті, за якою кваліфікується злочин, передбачає довічне ув'язнення – з моменту затримання особи чи пред'явлення їй обвинувачення;

5) при провадженні справи про застосування примусових заходів медичного характеру – з моменту встановлення факту на явності в особи душевної хвороби;

6) при провадженні справи про застосування примусових заходів виховного характеру – з моменту першого допиту неповнолітнього або з моменту поміщення його до приймальника-розподільника.

У суді апеляційної інстанції участь захисника у відповідних випадках є обов'язковою, якщо в апеляції ставиться питання про погіршення становища засудженого чи виправданого.

Захисником не може бути особа, яка має судимість. Також захисник не може працювати в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління.

Одна й та сама особа не може бути захисником двох або кількох підозрюваних, обвинувачених і підсудних, якщо інтереси захисту одного з них суперечать інтересам захисту іншого.

Захисником не може бути особа, яка брала участь у цій справі як слідчий, як особа, що провадила дізнання, як прокурор, громадський обвинувач, суддя, секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач; особа, яка допитувалась або підлягає допиту як свідок. Захисником або громадським захисником не може бути також особа, яка є родичем будь-кого зі складу суду, обвинувача або потерпілого.

Адвокат не може брати участі у справі як захисник також і тоді, коли він у цій справі надає або раніше надавав юридичну допомогу особі, інтереси якої суперечать інтересам особи, яка звернулася з проханням про ведення справи, або коли вона брала участь у справі як

перекладач або понять, а також коли в розслідуванні або в розгляді справи бере участь посадова особа, з якою адвокат перебуває в родинних стосунках.

У випадках, коли участь захисника є обов'язковою, близькі родичі обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, його опікуни або піклувальники як захисники можуть брати участь у справі лише одночасно з захисником – адвокатом чи іншим фахівцем у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи.

Захисник може брати участь у справі за запрошенням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого, підсудного або за призначенням.

Проте в кримінальному процесі обвинувачуваний не завжди має можливість реалізувати своє право на юридичну допомогу захисника, в зв'язку з відсутністю коштів. За цих умов відмова від захисника стала поширеним явищем. Слідчим практично неможливо забезпечити участь захисника у справі за призначенням, оскільки відсутня зацікавленість у здійсненні ефективного захисту малозабезпечених обвинувачуваних діючими “адвокатами з посвідченнями”. Тим більше, що обов'язок забезпечити адвоката за призначенням держава покладає на різні, діючі на засадах самоврядування, об'єднання адвокатів, якими вона не керує і на яких не має адміністративного впливу.

Осмилення відповідних норм чинного кримінально-процесуального законодавства про участь захисника як під час досудового розслідування, так і в подальших стадіях кримінального процесу, приводить до такого висновку:

➤ У законі доцільно дати визначення, що захисником є учасник кримінального процесу, який, використовуючи свої спеціальні знання в галузі права, виконує функцію захисту обвинуваченого (підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого) чи потерпілого.

➤ У законі слід визначити: захисником обвинуваченого в кримінальному процесі може бути будь-яка особа, яка має вищу юридичну освіту, а також всі близькі родичі чи члени сім'ї обвинувачуваного, які не працюють у правоохоронних органах чи органах законодавчої і виконавчої влади, не визнані неосудними і не мають судимості.

➤ Доцільно створити державну службу захисту, яка б фінансувалась з місцевих бюджетів і виконувала б функцію надання юридичної допомоги малозабезпеченим громадянам.

➤ Необхідно надати слідчому право на відсторонення захисника від участі у справі, якщо він не виконує своїх обов'язків чи зловживає своїми правами, запропонувавши обвинуваченому зробити вибір іншого захисника.

Держава має турбуватися про те, щоб до послуг правосуддя були залучені захисники, які належним чином виконуватимуть свої обов'язки і реально захищатимуть права і свободи підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого у кримінальній справі.

Щодо належного виконання захисниками своєї функції, слід зазначити, що процесуально-правові засоби, які забезпечують захисникові можливість участі в доказуванні, для підвищення ефективності його діяльності потребують змін і доповнень. Наприклад, доцільно було б внести відповідні зміни до кримінально-процесуального законодавства України, по-перше, щодо наділення захисника правом на провадження "паралельного розслідування", і, по-друге, щодо надання доказової сили інформації, яка надається захисниками.

До того ж певних змін потребує і оплата праці адвокатів: розмір гонорару повинен визначатися законом на рівні, який співвідноситься з прийнятими в державі ставкам оплати праці працівникам правоохоронних органів відповідного рівня розгляду справи та здійснюватись за рахунок Державного бюджету при виконанні доручень державних органів по здійсненню захисту при провадженні кримінальної справи.

Нікулін Є.А.,

слухач IV-В курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, кандидат юридичних наук **Савицький Д.О.***

ПОТЕРПІЛИЙ І ЙОГО ПРЕДСТАВНИК У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

При виконанні найважливішого завдання кримінального судочинства – охорони прав і законних інтересів громадян і встановленні істини в справі – велику роль відіграють його суб'єкти, які залежно від своїх повноважень і займаного ними процесуального становища наділяються визначеною сумою прав і обов'язків, що

покладаються на них. Одним із видів суб'єктів кримінального процесу є потерпілий і його представник.

Перед усім слід відзначити явну недосконалість правового статусу інституту потерпілого, що чинить негативний вплив на його участь у процесі, ставить у неоднакове становище з обвинуваченим. Це виявляється, насамперед, в диспропорції обсягу прав потерпілого і обвинуваченого (в потерпілого він значно вужчий), в регламентації процесуальної процедури щодо потерпілого (інколи вона не є чітко визначеною), у проблемі відшкодування потерпілому шкоди, заподіяної злочином, що призводить до меншої гарантованості реалізації потерпілим своїх прав.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 49 Кримінально-процесуального кодексу України, потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. Про визнання громадянина потерпілим чи про відмову в цьому особа, яка провадить дізнання, слідчий і суддя виносять постанову, а суд – ухвалу.

Визнання особи потерпілою не залежить від її віку, фізичного або психічного стану. Також для визнання особи потерпілою закон не потребує її заяви.

Для успішного розслідування справи важливим є своєчасність виявлення осіб, потерпілих від злочину, та визнання їх потерпілими. І тому не підлягає сумніву постулат, що допит потерпілого доцільно проводити на початку розслідування справи, бо це сприяло б найбільш ефективній та цілеспрямованій організації розслідування. При цьому важливо, щоб особа, яка постраждала від злочину, допитувалася саме як потерпілий, а не як свідок. Своєчасне визнання потерпілим необхідне і для повнішого забезпечення прав і законних інтересів постраждалої особи. Тому важливе значення має питання про те, за наявності яких даних особа підлягає визнанню потерпілою.

Досліджуючи питання реалізації прав потерпілого під час судового розгляду, ряд науковців схиляється до думки про необхідність підвищення активності потерпілого в цій стадії кримінального процесу. З цією метою слід з'ясувати: чи зобов'язаний потерпілий з'являтися у судові засідання, його права під час судового засідання та можливість приводу в разі неявки; участь потерпілого в судових дебатах; оскарження потерпілим вироку.

Кримінально-процесуальний кодекс України закріпив дуже важливе положення, згідно з яким потерпілий і його представник у судовому розгляді користуються рівними правами з обвинуваченим,

підсудним, захисником, цивільним позивачем та їхніми представниками щодо подання доказів, участі в дослідженні доказів та заявленні клопотань (ст.261 КПК).

У судовому розгляді потерпілий має право давати свідчення. Допитується він судом за правилами допиту свідків, але раніше від них (ст. 308 КПК).

У справах приватного обвинувачення потерпілий першим виступає в судових дебатах. Якщо в судовому розгляді справи приватного обвинувачення бере участь прокурор, то послідовність виступів прокурора і потерпілого встановлюється судом за їхньою пропозицією. Замість потерпілого у справах приватного обвинувачення в судових дебатах може брати участь його представник.

Якщо потерпілого визнано цивільним позивачем, він має право брати участь у судових дебатах у всіх кримінальних справах. З промовою він виступає після державного та громадського обвинувачів. У промові він може висловлюватись лише як цивільний позивач про майнову шкоду.

Так, як вказано вище, потерпілий має право: давати свідчення у справі або відмовитись від давання свідчень; подавати докази; заявляти клопотання і відводи; знайомитися з усіма матеріалами справи з моменту закінчення досудового слідства, а у справах, в яких досудове слідство не проводилося, після віддання обвинуваченого до суду; брати участь у судовому розгляді: заявляти відводи; подавати скарги на дії особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора та суду, а також подавати скарги на вирок або ухвалу суду та постанову судді, а за наявності відповідних підстав – на забезпечення безпеки.

Потерпілий вправі користуватись рідною мовою, тобто давати свідчення і заявляти відводи і клопотання, ставити питання і здійснювати промови в судових дебатах рідною мовою, а в необхідних випадках безкоштовно користуватись допомогою перекладача. Він також вправі вимагати відшкодування заподіяної йому майнової шкоди та компенсації матеріальної шкоди.

З метою реалізації принципу змагальності сторін, слід надати представнику потерпілого всі ті права, які має захисник обвинувачуваного, а також, передбачити безпосередньо в кримінально-процесуальному праві можливість участі в справі захисника потерпілого. Захисником потерпілого можуть бути будь-які фахівці в галузі права, які не підлягають відстороненню від справи в передбачених законом випадках.

Потерпілому має бути надана можливість знайомитися з постановою про призначення експертизи, реалізувати своє право на відвід експерта. Йому слід надати можливість за всіма категоріями справ знайомитися після закінчення досудового слідства з матеріалами справи. Так само, як і підсудному, йому до початку судового засідання необхідно вручати копію обвинувального висновку, а після його закінчення – копію вироку чи іншого рішення.

Потерпілий має стати однією з повноправних сторін у змагальному кримінальному процесі. Після дебатов сторін до надання останнього слова підсудному потерпілому має бути надане право зробити свої заяви.

Реалізуючи принцип публічності, держава повинна взяти на себе обов'язок часткового відшкодування шкоди, заподіяної потерпілому злочином, а після того розкривати злочин та шляхом регресного позову відшкодовувати свої витрати за рахунок засудженого. Для цього необхідно створити відповідний фонд.

Будь-якому громадянину, який постраждав від злочину, моральна шкода має відшкодовуватися в порядку позовної вимоги. В кримінальному процесі мають бути відрегульовані механізми відшкодування моральної шкоди, передбачені заходи забезпечення відповідної позовної вимоги. Позовна вимога про відшкодування моральної шкоди має задовольнятися в першочерговому порядку за рахунок вилучених цінностей та майна, на яке накладено арешт.

Матвієнко К.О.,

слухач IV-В курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
теорії кримінального процесу та
судоустрою, кандидат юридичних наук,
професор Удалова Л.Д.*

ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб є одним із завдань кримінального судочинства, виконання якого досягається через реалізацію інших шляхом швидкого і повного розкриття злочинів, викриття винних та забезпечення правильного застосування Закону.

Розкриття та розслідування злочинів, розгляд і вирішення кримінальних справ – це сфера кримінально-процесуальної діяльності

органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду. Основний зміст кримінально-процесуальної діяльності складає робота з доказами: їх формування (збирання), перевірка, оцінка, прийняття рішення і його обґрунтування.

Саме на основі використання сукупності зібраних у кримінальній справі доказів і керуючись при цьому законом і професійною свідомістю, особи, які ведуть кримінальний процес, роблять висновок про наявність чи відсутність події злочину, винність чи невинність обвинуваченого у вчиненні злочину, встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи.

У зв'язку з цим проблема теорії доказів залишається досить актуальною.

Метою доказування є встановлення істини в кожній кримінальній справі. Вона може вважатися досягнутою тільки в тому випадку, коли всі висновки, що відображають об'єктивну реальність, є істинними. Об'єктивна істина у кримінальному судочинстві – це точна і повна відповідність оточуючої дійсності висновкам органів розслідування, прокуратури та суду про фактичні обставини справи, правову кваліфікацію діяння та юридичну відповідальність винних осіб.

Предмет доказування – це передбачена законом сукупність обставин, які підлягають обов'язковому встановленню у кожній кримінальній справі з метою її правильного вирішення. З поняттям предмета доказування пов'язане поняття меж доказування. Ці поняття близькі одне до одного, але не є рівнозначними. Під межами доказування розуміється сукупність доказів і їх процесуальних джерел, збирання та дослідження яких забезпечить повне та якісне встановлення всіх обставин предмета доказування і прийняття обґрунтованого рішення у кримінальній справі.

В процесі доказування беруть участь різні особи, які мають різні повноваження і статус. В залежності від цього, для одних така діяльність є обов'язком, а для інших – правом.

Таким чином, суб'єкти доказування – державні органи та посадові особи, на яких законом покладено обов'язок щодо збирання, перевірки, оцінки доказів та їх процесуальних джерел, обґрунтування рішень, прийнятих у процесі кримінально-процесуального доказування, а також інші особи, які вправі брати участь у вказаній діяльності.

Критерії оцінки процесуальних доказів – це визначення їх допустимості та повноти. Критерії оцінки самих доказів –

встановлення належності, допустимості, достовірності та достатності відомостей про факти. Правила оцінки доказів чітко визначені в ст. 67 КПК України.

Важливу роль у процесі доказування відіграють презумпції та преюдиції. Під час доказування використовуються фактичні та правові презумпції. Правові презумпції відіграють важливу роль у процесі доказування, оскільки впливають на належність доказів, окреслюють предмет доказування, його межі, визначають окремі обставини, які не підлягають встановленню.

Практичне значення мають преюдиції, вони дозволяють при наявності встановлених обставин у рішенні суду не вдаватись повторно до їх встановлення іншим судом при розгляді іншої кримінальної справи.

Особливу увагу необхідно приділити презумпції невинності, яка проголошена в багатьох міжнародних правових актах. Ця презумпція виступає як принцип кримінального процесу України. Вона закріплена в конституції України та продубльована в КПК.

Всі докази поділяються на 4 групи:

- 1) за джерелом одержання відомостей: первинні та похідні;
- 2) стосовно до предмета обвинувачення: обвинувальні та виправдовувальні;
- 3) стосовно до обставин, що підлягають доказуванню: прямі та побічні;
- 4) за механізмом формування і носієм доказової інформації: докази, що одержуються від людей та докази, що містяться в предметах та документах.

Необхідно констатувати, що кримінально-процесуальне доказування має здійснюватись із дотриманням не тільки правових норм, але й норм моралі.

В процесі доказування велику роль відіграє оперативно-розшукова діяльність. За її допомогою встановлюються можливі носії доказової інформації, вона сприяє перевірці доказів.

Процесуальні джерела доказів – це певна процесуальна форма за допомогою якої відомості про факти залучаються до сфери кримінально-процесуального доказування.

Реалізація концепції судово-правової реформи в Україні, орієнтація на європейські стандарти в судочинстві, розробка й прийняття нового кримінально-процесуального кодексу вимагають переосмислення суті

і завдань окремих кримінально-процесуальних інститутів, в тому числі й положень доказового права.

Пшонка А.В.,

*здобувач кафедри організації судових
та правоохоронних органів*

Національної юридичної академії

України ім. Ярослава Мудрого

Науковий керівник – професор

Марочкін І.Є.

ДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПРОСТУПОК ПРОКУРОРА: ПОНЯТТЯ ТА СТАДІЇ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дисциплінарний проступок як підстава дисциплінарної відповідальності прокурора є винним протиправним порушенням прокурорським працівником насамперед службової, а також трудової дисципліни. Такий проступок характеризується суспільною шкідливістю, протиправністю, винністю поведінки, за яку настає юридична відповідальність певного виду.

Конституційні положення (п. 22 ч.1 ст. 92), згідно з якими діяння, які є дисциплінарними правопорушеннями, визначаються виключно законами України, стосовно прокурорських працівників не дотримано: підстави дисциплінарної відповідальності таких осіб викладені у підзаконному акті – Дисциплінарному статуті прокуратури України, затвердженому Постановою Верховної Ради України.

Склад дисциплінарного правопорушення, зазвичай, містить такі елементи: об'єкт правопорушення, об'єктивну сторону правопорушення, суб'єкт правопорушення та суб'єктивну сторону правопорушення. Стосовно дисциплінарного правопорушення, вчиненого прокурором, його загальним об'єктом є суспільні відносини, пов'язані з неухильним додержанням службової (трудої) дисципліни в органах прокуратури, тобто порядком і правилами, встановленими Законом України "Про прокуратуру", Дисциплінарним статутом і правилами внутрішнього трудового розпорядку. Через їх порушення завдається шкода охоронюваним правом суспільним відносинам. Передусім, це стосується забезпечення режиму законності на відповідній території, певних сферах суспільного життя тощо. Об'єктивна сторона правопорушення, як його зовнішня характеристика полягає у невиконанні (бездіяльність) або неналежному виконанні (дія) покладених на прокурора службових і

трудових обов'язків. Суб'єктом правопорушення в цьому випадку виступає особа, яка перебуває на державній службі в органах прокуратури України і підпадає під дію Дисциплінарного статуту. Суб'єктивною стороною правопорушення є певне психічне ставлення суб'єкта до його протиправної поведінки та її наслідків.

При порушенні дисциплінарного провадження посадова особа, яка наділена дисциплінарною владою відносно прокурорського працівника, має забезпечити принцип індивідуалізації дисциплінарної відповідальності, який полягає у необхідності суворого та послідовного обліку рис конкретного правопорушення та його суб'єкта, обрання такої міри відповідальності, яка найбільш повно та точно відповідала б встановленим особливостям дисциплінарного проступку з метою досягнення оптимальних результатів впливу на свідомість і поведінку правопорушника та попередження дисциплінарних правопорушень.

Процес застосування норм про відповідальність за дисциплінарні проступки є взаємопов'язаною системою дій щодо оперування певними юридичними фактами, які утворюють комплекс пізнавально-оцінних дій, спрямованих на досягнення кінцевої мети процесу – вирішення питання відповідно до вимог встановлення об'єктивної істини у конкретній справі.

Постадійне здійснення принципу індивідуалізації дисциплінарної відповідальності складається з такого:

- індивідуалізація на стадії виникнення дисциплінарної відповідальності (виявляється у вигляді встановлення складу конкретного правопорушення, притягнення до відповідальності, визначення її меж);

- індивідуалізація на стадії визначення конкретної міри та обсягу дисциплінарної відповідальності (реалізація вимоги про сувору відповідність міри відповідальності, що визначається, обставинам справи та особи правопорушника);

- індивідуалізація на стадії реалізації конкретної міри дисциплінарної відповідальності (вимога адекватності за суворістю покарання та визначення режиму виконання міри відповідальності).

Додержання в органах прокуратури принципу індивідуалізації дисциплінарної відповідальності сприяє досягненню її мети, забезпечує службову і трудову дисципліну, а отже, і професійне виконання працівниками покладених на органи прокуратури завдань і функцій.

Квацба Р.Д.,

слухач IV-А курсу

Науковий керівник – доцент кафедри
теорії кримінального процесу та
судоустрою, кандидат юридичних наук
Савицький Д.О.

ЗАХИСНИК У КРИМІНАЛЬНІЙ СПРАВІ

Світовий досвід захисної практики був узагальнений у підсумковому документі VIII Конгресу ООН із запобігання злочинам, який відбувся у серпні 1990 року. В “Основних положеннях про роль адвокатів” на основі принципових засад Статуту ООН, Загальної декларації прав людини, Міжнародних пактів про громадянські, політичні, економічні, соціальні і культурні права, ряд інших загальноновизнаних документів детально висвітлено всі сторони діяльності адвокатів, їх права, обов’язки, а також зобов’язання урядів, судових та адміністративних органів щодо забезпечення ефективної роботи адвокатів з консультування та надання допомоги всім, хто її потребує в судах, трибуналах та адміністративних органах.

Законодавчі акти України враховують міжнародний досвід. Так у статті 129 Конституції України до основних засад судочинства віднесені ряд положень, які сприяють діяльності захисту і, насамперед, це пункт, згідно з яким звинувачуваному забезпечується право на захист. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права у статті 14 проголошує право кожної людини в разі її звинувачення у вчиненні протиправної дії захищати себе особисто або через посередництво обраного нею захисника. Це ж положення закріплене і в статті 59 Конституції України. Варто вказати, що адвокатура представлена і у Вищій раді юстиції трьома представниками, рекомендованими з’їздом адвокатів України. Безпосередня діяльність адвокатури в Україні регламентується Законом України “Про адвокатуру” від 9 грудня 1992 року, перша стаття якого дає визначення адвокатури як добровільного професійного громадського об’єднання, покликаного згідно з Конституцією України сприяти захисту прав, свобод і представляти законні інтереси громадян України та інших країн, осіб без громадянства, юридичних осіб, надавати їм іншу юридичну допомогу.

Діяльність адвокатури регулюється Конституцією України, зазначеним та іншими законами України, статутами об’єднань

адвокатів і здійснюється на принципах верховенства закону, незалежності, демократизму, гуманізму і конфіденційності.

Згідно ст. 44 КПК України, захисником є особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі.

Захисник – це учасник кримінального процесу, на якого покладено функцію захисту, і в силу цього він зобов'язаний використовувати всі зазначені в законі засоби і способи з метою з'ясування обставин, що виправдовують підзахисного чи пом'якшують його відповідальність.

Відповідно до статті 2. Закону України “Про адвокатуру” адвокатом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи за спеціальністю юриста або помічника адвоката не менше двох років, склав кваліфікаційні іспити, одержав свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю та прийняв Присягу адвоката України.

Адвокат не може працювати в суді, прокуратурі, державному нотаріаті, органах внутрішніх справ, служби безпеки, державного управління. Адвокатом не може бути особа, яка має судимість. Виходячи з такого положення, особи, що мають відповідний юридичний статус, не можуть допускатись до участі у справі як захисники.

Захисник сприяє підсудному в здійсненні його прав і в захисті його законних інтересів. Захисник має право на побачення з підсудним, бере участь у дослідженні доказів, порушує перед судом клопотання про витребування і присудження до справи нових доказів, що виправдують підсудного або пом'якшують його відповідальність, заявляє інші клопотання, викладає суду свою думку про клопотання інших учасників судового розгляду.

Захисник бере участь у судових дебатах, висловлюючи суду свою думку про значення перевірених доказів у справі, про наявність обставин, які виправдовують підсудного чи пом'якшують його відповідальність, а також свої міркування з приводу застосування кримінального закону та міри покарання.

Беручи участь у судових дебатах, захисник може давати оцінку доказам, робити свої заяви про їх належність до справи, допустимість, достовірність і достатність, висловлювати свої судження щодо сумнівів у винності підсудного або вказувати на факти, що

підтверджують його невинність. Захисник має право на забезпечення своєї безпеки.

Основний принцип захисника, якого він має дотримуватись, беручи участь у справі, — презумпція невинності обвинуваченого. Захисник повинен керуватися принципом невинності підзахисного і зробити все для його реалізації у кримінальному процесі. Водночас захисник не слуга свого підзахисного, не його інтелектуальний помічник у досягненні ним бажаної для нього мети будь-якими засобами і не повинен перетворюватись на засіб протидії намірам слідчого встановити істину, дозволяти собі втягуватись в брудну гру, в співучасть з приховування злочину. Захисник є безумовним учасником судових дебатів при викладенні підсудним або його захисником доводів з пред'явленого обвинувачення, і обмеження тривалості з цього питання не допускається.

Захисник має право на ознайомлення з протоколом судового засідання і на подання ним письмових зауважень на його неправильність або повноту. Клопотання про ознайомлення з протоколом судового засідання може бути заявлено відразу ж після проголошення вироку чи іншого судового рішення, але не пізніше ніж на третю добу з дня складання протоколу.

Горбатюк О.В.,

слухач IV-А курсу

Науковий керівник — доцент кафедри теорії кримінального процесу та судоустрою, кандидат юридичних наук
Савицький Д.О.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ ЗАХИСТУ

Україна розпочинає нову сторінку своєї історії. Після “помаранчевої революції” світова спільнота спостерігає за розвитком подій у нашій державі, яка спрямована на активну інтеграцію України у Європу. В свою чергу Європейський союз спостерігає за діянням нової влади, сформованої на прагнення і сподівання українського народу на докорінні зміни в суспільстві, на забезпечення прав і свобод громадян. Саме тому пріоритетами обрані захист життя, здоров’я, гідності кожної окремої особи, свобода слова, боротьба з корупцією, тобто заходи, спрямовані на захист прав людини.

Конституція України як гарант прав і свобод визначає *право кожного громадянина на правову допомогу як можливість фізичної*

особи одержати юридичні (правові) послуги (ч.1 ст. 59). Але сам механізм реалізації права на захист в Україні потребує удосконалення.

Ступінь важливості забезпечення права на захист підозрюваному, обвинуваченому, підсудному відповідно до ч. 2 ст. 63 і п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України та чинного законодавства, що є важливою гарантією об'єктивного розгляду кримінальної справи та запобігання притягнення до кримінальної відповідальності невинних осіб.

А тому що право на захист має бути більш універсальним, а процедура захисту в кримінальному процесі має бути більш простішою, ефективнішою та втілитися у новому КПК України, отже, деякі діючі норми Кримінально-процесуального кодексу України необхідно врегулювати законодавцем, а саме:

- значні труднощі викликало застосування у адвокатів на практиці положення Закону “Про адвокатуру” про те, що адвокати мають право посвідчувати копії документів у справах, які вони ведуть. Звичайно, право адвоката посвідчувати копії документа не наділяє його правом здійснювати нотаріальні дії, але у подальшому, беручи участь у процесі розгляду справи, доводиться досить важко доводити юридичний факт належності того чи іншого доказу;

- на жаль, на сьогодні, не існує спеціального закону стосовно “фахівців у галузі права”. Виходячи з цього, до участі у кримінальному судочинстві та розгляду справ про адміністративні правопорушення як захисники не можуть допускатися “фахівців у галузі права” у зв'язку з відсутністю спеціального закону щодо визначення кола таких фахівців та інших питань, пов'язаних з надання їм права здійснювати правової допомоги;

- відповідно до внесених змін до статті 48 КПК України захиснику надано право з моменту допуску до участі у справі опитувати громадян, але законодавець не визначив процедуру такого опитування, його доказове значення, хоча ця дія названа серед інших способів збирання захисником відомостей про факти, що можуть використовуватися як докази у справі, наприклад, таких як одержання письмових висновків фахівців або отримання документів, то з цього можна зрозуміти, що інформація під час опитування має фіксуватися, а письмове викладення має звірятися підписами опитуваного та адвоката або посвідчуватися нотаріально; законом адвокату надано право застосовувати науково-технічні засоби у порядку, встановленому законом. Але при цьому у законодавстві відсутнє посилання на те, які

саме науково-технічні засоби може застосовувати адвокат (захисник). У постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 жовтня 2003 року № 8 “Про застосування законодавства, яке забезпечує право на захист у кримінальному судочинстві” роз’яснюється, що такими засобами є звукозапис, кінозйомка, відеозапис тощо; законом встановлений перелік обставин, що виключають участь захисника у справі, що є вичерпний, однак такі обставини, як зловживання захисником своїми правами і перешкоджання встановленню істини у справі, затягування розслідування чи судового розгляду справи та інші, зазначені у ч. 4 ст. 61 КПК як обставини, що виключають участь захисника у справі, підлягають ретельному тлумаченню і обов’язковому мотивованому обґрунтуванню їх наявності, оскільки носять досить загальний характер і можуть стати підставою для усунення захисника, який, наприклад, принципово відстоює невинність підзахисного і пов’язаний цією правовою позицією, що складає його професіональний обов’язок.

Оскільки ставки роботи адвокатів за призначенням залишаються достатньо низькими, порядок врахування робочого часу, що витрачається адвокатом під час участі у справі за призначенням, необхідно переглянути законодавцем та внести відповідні зміни щодо ставок їх роботи. Крім того, законом не врегульоване питання порядку оплати праці адвоката за рахунок державного бюджету у кримінальних справах під час представництва потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача, що є досить суттєвою прогалиною.

Виявлені проблеми пов’язані, з участю захисника в кримінальному процесі, сподіваємось знайдуть своє відображення в новому кримінально-процесуальному кодексі України.

Амонс М.О.,

слухач II-V курсу

Науковий керівник – професор кафедри

історії держави та права, кандидат

історичних наук, доцент Калиновський В.С.

РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ

Суд присяжних – суд, що розбирає і вирішує кримінальні, а в деяких країнах і цивільні справи за участю присяжних засідателів.

Класичним варіантом суду присяжних є така організація судового розгляду справ, при якій суд чітко поділяється на дві частини: одну

складають судді-професіонали, а іншу – непрофесіонали (присяжні). Перші при розгляді кримінальних справ наділені правом вирішувати питання права (питання, які вимагають юридичних знань), зокрема щодо юридичної кваліфікації скоєного підсудним злочину і міри покарання, а другі – питання факту (про встановлення або невстановлення винності підсудного у здійсненні злочину).

Вперше суд присяжних виник у Стародавній Греції (наприклад, суд гелієя). Він існував також у Стародавньому Римі, в слов'янських і німецьких державах. Найбільший розвиток суд присяжних отримав із встановленням буржуазного ладу. У Великобританії суди присяжних, які виникли в XIII ст., після буржуазної революції були зміцнені, компетенція їх розширена. Тоді ж були встановлено велике журі (12 – 23 присяжних), яке вирішувало питання про передачу обвинувачених суду, і мале журі з 12 присяжних (брали участь в розгляді кримінальних справ і виносили вердикт про винність підсудних). Протягом XIX століття суди присяжних у тій чи іншій формі були введені у всіх великих європейських країнах (у Франції в кінці XVIII в ході буржуазної революції, в Росії – під час судової реформи 1864 р.).

Уперше суд присяжних був введений в Росії в ході судової реформи 1864 року і як діючий інструмент правосуддя фактично проіснував аж до 1917 року. Юридично він був скасований лише в жовтні 1922 року.

При розгляді конкретних справ цей суд складався із трьох суддів-професіоналів і 12 присяжних засідателів. Останніми могли стати російські піддані, які відповідали встановленим законом вимогам.

Спеціально створені комісії завчасно складали списки всіх, хто в цій місцевості міг бути викликаний до суду як присяжний. Головуючий суддя і священник, який запрошувався для цього, приводили їх до присяги (звідси їх найменування). Давши присягу, вони починали брати участь у розгляді справи.

Основною функцією присяжних того часу, як і в наші дні, було ухвалення рішення – винен або невинен підсудний у скоєнні злочину, в якому його звинувачували.

У разі визнання підсудного винним вони могли висловити свою думку щодо того, заслуговує або не заслуговує він поблажливості при визначенні міри покарання. На підставі рішення присяжних судді-професіонали ухвалювали вирок. Якщо він був звинувачувальним, то

ним призначалася конкретна міра покарання. Іншими словами, судді-професіонали і присяжні засідателі ухвалювали свої рішення окремо.

Доля російських судів присяжних склалася невдало. До початку Першої світової війни, а потім і подій 1917 р., коли дореволюційна судова система була зламана вщент, він більш менш був встановлений лише в центральних губерніях. Його не змогли впровадити на більшій частині території Російської імперії.

На зміну суду присяжних у багатьох країнах прийшли суди в інших складах. Важливим чинником для оцінки сучасного стану суду присяжних є те, що він не вводився або був скасований у переважній більшості країн світу.

Майбутнє суду присяжних невизначене. Навіть у Англії і Сполучених Штатах Америки навколо нього йдуть гарячі суперечки. Його прихильники доводять, що присяжні – це об'єднання проти правового бюрократизму. Супротивники – наполягають на тому, що ця система незручна і громіздка, а також, що сучасні юридичні складнощі виходять за межі компетентності більшості присяжних.

Разом з тим, в Російській Федерації після великої перерви, що почалася в 1917 році, знов стали докладати зусилля щодо реставрації суду присяжних. Нарешті 1 листопада 1991 року в статті 166 Конституції РРФСР з'явилося положення про можливість розгляду кримінальних справ судами такого роду.

Таке конституційне розпорядження одержало реальні контури після видання Закону РФ від 16 липня 1993 р., що поклав початок поступовому введенню Суду присяжних у Росії. З 1 листопада 1993 р. практично почали діяти такі суди в перших суб'єктах Російської Федерації.

Результати діяльності суду присяжних мали велике загальнодержавне значення. Для населення Росії суд послужив доброю правовою школою. Вердикти суду присяжних деколи вимушували уряд переглядати застарілі або невинновдані жорстокі закони. Участь у відправленні судочинства представників різних класів суспільства – присяжних засідателів – за відсутності виборчих представницьких установ в інших сферах державної діяльності Росії того часу давало підставу розглядати цей інститут не просто як юридичну, але і як демократичну установу.

Стаття 124 Конституції України передбачає участь народу як присяжних засідателів у здійсненні правосуддя. Звичайно, зважаючи на перспективу створення в Україні судів присяжних викликає

побоювання загальний настрій наших співгромадян, точніше – їх схильність, якщо вірити соціологічним дослідженням, невинувато жорстко карати за злочини. Адже якщо раніше опитування громадської думки щодо ефективних заходів покарання носили чисто показовий характер (даючи можливість зацікавленим особам по-різному маніпулювати результатами залежно від насущних потреб), то можливо, що тепер, ставши ненадовго вершителем чужої долі, громадянин одержить шанс застосувати свої переконання на практиці.

Втім, існування інституту суду присяжних налічує вже немало років, і в світовій практиці сформувалася певна система “заборон і протипаг”. Крім того, людина, обвинувачений, наприклад, в здійсненні так званих серійних вбивств, навряд чи клопотатиме про розгляд його справи судом присяжних. А ось дружина, що натерпілася від чоловіка за роки сумісного життя і, втомившись від катувань, врешті-решт підняла на нього руку, напевно, зможе розраховувати на те, що, вислухавши її нехитру життєву історію, присяжні засідателі винесуть вердикт: “Не винна!”. Чого ніколи не зможе дозволити собі жоден професійний суддя.

Положення практично будь-якого законодавчого акту, які, можливо, мали сенс на момент ухвалення, з часом можуть виявитися недоречними, несправедливими і навіть жорстокими. Введення судів присяжних в Україні було б надзвичайно актуальним і внаслідок нашого, м’яко кажучи, недосконалого законодавства – суд присяжних має унікальну можливість додати гнучкості закону, не порушуючи його.

Безперечна перевага судів присяжних полягає і в тому, що при ухваленні рішень засідателі використовують абсолютно “любительські” методи, що відображають щось більше, ніж холодну логіку закону.

Введення суду присяжних в Україні сприяло б підвищенню виховної ролі суду серед громадян, його авторитету, формуванню в свідомості громадян більшої довіри до суду як до демократичного органу, переважну більшість якого складають представники всіх верств населення. Суд присяжних надає можливість сполучати юридичні знання і професійний досвід постійних суддів з багатим і різноманітним життєвим досвідом, знанням місцевих умов, свіжим сприйняттям обставин справи присяжними. І тим самим уникнути односторонності при розгляді справи і винесенні вироку.

Секція 4. ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ, КРИМІНОЛОГІЧНІ ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІ АСПЕКТИ

Мозоль А.П.,
начальник ННІЗДН,
кандидат юридичних наук

ПРОФІЛАКТИЧНІ ЗАХОДИ ЯК ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ

Сучасна епоха підняла ряд глобальних проблем, від оптимального розв'язання яких залежить саме існування і розвиток людства в цілому, всіх націй і народностей. Перше місце займає міграція. Міграційними показниками охоплені більшість країн світу, а масштаби міграції нараховують вже сотні мільйонів людей, що дає підстави говорити про її глобальний характер.

Історичний розвиток України безпосередньо пов'язаний з процесами міграції. В останній час країна переживає нелегкий період реформування, що потягло за собою різку зміну міграційної ситуації. Ця проблема стала в один ряд з іншими важливими проблемами як з погляду соціально-економічного розвитку країни, так і її безпеки.

Україна все більше включається в міжнародну міграцію, будучи, завдяки своєму геополітичному становищу, країною як імміграції, так і еміграції. Якщо своєчасно не керувати цими процесами, то крім позитивних результатів для країни можуть настати і значні негативні наслідки. Насамперед, це стосується нелегальної міграції як складової сучасної міжнародної міграції, тісно поєднаної з глобалізацією світової економіки.

Після трагічних вересневих подій 2001 року в США проблеми зростання нелегальної міграції все більше пов'язують із зростанням злочинності і тероризму, іншими негативними явищами суспільного життя.

Злочинність залишається одним із найнебезпечніших явищ сьогодення. Вона створює реальну загрозу соціально-економічному розвитку України та її національній безпеці. Для розробки ефективних заходів протидії злочинності необхідно добре знати не лише її сучасний стан, а й тенденції розвитку в перспективі.

Боротьба зі злочинністю передбачає, передусім, попередження злочинів, яке полягає у застосуванні різноманітних заходів, зокрема проведенні таких видів профілактики:

- загальносоціальної (впливу на детермінанти злочинності в цілому);
- спеціально-кримінологічної (впливу на чинники окремих видів злочинів та їх носіїв);
- індивідуальної (запобігання вчиненню злочинів окремими особами).

Правоохоронні органи України належать до головної категорії суб'єктів попередження злочинів. Працівники правоохоронних підрозділів, які можна поділити на кілька груп, провадять профілактично-попереджувальну роботу в середовищі різних категорій громадян: перша – це суб'єкти безпосередньої профілактики злочинів – у родин, колективах тощо; друга та третя групи – здійснюють профілактику злочинів при виконанні службових обов'язків та функції контролю; четверта група – суб'єкти, які здійснюють керівництво профілактикою злочинів.

Незважаючи на беззаперечне значення своєчасного і неминучого покарання злочинця, у процесі розвитку цивілізації все більше утверджувалось усвідомлення того, що саме попередження злочинів є найперспективнішим способом боротьби з ними. Ще у XVIII ст. було висловлено ідею про те, що хороший законодавець має піклуватися не стільки про покарання злочинця, скільки про те, щоб запобігти злочину. Справедливість цього положення підтверджується і в наш час.

Для сучасного етапу розвитку українського суспільства характерним є послідовне розгортання демократії, що вимагає неухильного підвищення активності громадян у виконанні різних соціальних завдань, у тому числі й протидії злочинності.

У сфері боротьби зі злочинністю суспільство має використовувати всі можливі засоби для мінімізації порушення законності, утримання громадян від вчинення протиправних діянь.

Пріоритетність попередження злочинів підтверджується, по-перше, його попереджувальним характером: не допустити вчинення злочину завжди краще для можливих його жертв і суспільства в цілому, ніж карати за нього, по-друге, ефективність: попереджуючи конкретні злочини, держава і суспільство впливають на причини їх виникнення,

і, по-третє, економія значних матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів.

Практично профілактика злочинів – це специфічний багатоаспектний вид діяльності в економічній, політичній, правовій, виховній, соціально-психологічній та інших сферах, кожен з яких має свої форми і методи. Але який би аспект не розглядався, треба враховувати загальне завдання, що стоїть перед конкретним видом діяльності: максимальне сприяння удосконаленню і розвитку суспільних відносин, що формують соціально зрілу особу та забезпечення її від шкідливих криміногенних впливів, аби вона не перетворилася на злочинця.

Щодо боротьби зі злочинністю нелегальних мігрантів, то вона має свої складнощі, зумовлені насамперед різноманітністю їх контингенту.

З одного боку, загальні заходи безпеки населення покликані забезпечити правопорядок, охорону прав і законних інтересів усіх громадян, що перебувають на території України, з іншого, – інтереси боротьби зі злочинністю вимагають особливих підходів до різних категорій населення, у тому числі й мігрантів.

З цією метою у січні 2006 року правоохоронними органами проведено цільову оперативно-профілактичну операцію “іноземець”, за результатами якої на території України затримано 1 тис. 262 нелегальних мігранта, у тому числі 12 організованих груп.

У результаті проведених заходів та відпрацювання затриманих груп нелегальних мігрантів виявлено 180 об'єктів, де переховувались нелегали, припинено діяльність 20 суб'єктів господарювання, а також виявлено стійкий канал незаконної міграції під виглядом оформлення опіки над громадянами України.

Аналіз результатів проведення екологічних операцій у минулому році свідчить про значне підвищення ефективності заходів, спрямованих на боротьбу з нелегальною міграцією. Зокрема, під час проведення минулорічної операції затримано 836 нелегальних мігрантів, що на 66,2 відсотки менше, ніж цього року.

Оскільки на кримінологічну ситуацію впливають і кількісні, й якісні параметри потоку мігрантів, а інтереси правопорядку вимагають як його оптимізації, так і створення належних умов їх перебування, це зменшує ймовірність виникнення та впливу криміногенних чинників.

Досягнути цієї мети можна лише шляхом удосконалення політичного, економічного і духовного життя суспільства, тобто

завдяки загальносоціальним заходам профілактики. Те, що боротьба зі злочинністю залежить, передусім, від ефективного запровадження реформ в Україні, а вже потім – від якості правоохоронної діяльності, ні у кого сумнівів не викликає.

Без загальносоціальних, одними лише спеціально-кримінологічними заходами неможливо успішно нейтралізувати негативні наслідки міграції. Так, додаткові робочі місця можуть створюватися лише на основі зростання виробничого рівня, стабільної соціально-економічної ситуації у країні. Вищезазначене не виключає важливості врегулювання та контролю за міграційними процесами.

Проте правові та правоохоронні заходи можуть мати позитивний ефект лише за наявності економічних і соціальних гарантій дотримання відповідних правових норм.

Таким чином, фактор всезростаючого напливу нелегальних мігрантів в Україну має бути врахований як при плануванні соціально-економічного розвитку країни, регіону, міста, так і у процесі організації боротьби зі злочинністю взагалі, та нелегальної міграції зокрема.

Кісілюк Е.М.,

*старший викладач кафедри теорії
кримінального права, кандидат
юридичних наук*

ВИКОРИСТАННЯ ОЦІННИХ ПОНЯТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Ознайомившись з положеннями Кримінального кодексу України, можна дійти висновку, що всі ознаки норм закону про кримінальну відповідальність за ступенем їх незмінності і сталості поділяються на постійні та перемінні. До постійних відносяться ознаки, зміст яких залишається незмінним протягом усього часу дії закону про кримінальну відповідальність і суттєво не залежить від конкретних обставин вчинення злочину. До перемінних ознак відносяться ті, зміст яких може змінюватися, але при збереженні тексту диспозиції статті Особливої частини КК.

Постійні ознаки в свою чергу поділяються на формалізовані та неформалізовані. Взагалі формальна визначеність закону передбачає: 1) чітке закріплення у правовій нормі основних юридичних понять, що дозволяє встановити межі правового регулювання; 2) судову

регламентацію прав та обов'язків учасників правовідносин; 3) точну вказівку на наслідки дотримання чи недотримання правових норм. Формальна визначеність кримінального закону передбачає точність у реалізації кримінально-правових норм. У той же час штучна формалізація може призвести до догматизму. Тому норми закону про кримінальну відповідальність повинні поєднувати елементи формалізму та оцінки.

Законодавець при конструюванні кримінально-правових норм, крім формально визначених понять, досить часто використовує оцінні поняття. Це допомагає більш повно і різнобічно характеризувати наслідки злочинів, з'ясувати особливості окремих посягань. Разом з цим, для правильного застосування кримінально-правових норм важливе значення має їх однакове застосування.

Оцінні ознаки відносяться до різновиду перемінних ознак, використання яких, на відміну від постійних, не може базуватися лише на аналізі кримінально-правових норм, а викликає необхідність тлумачення закону про кримінальну відповідальність і підзаконних актів органами внутрішніх справ і судами. У загальній теорії права терміном "оцінні поняття" називають відносно визначені поняття, зміст яких виявляється тільки з урахуванням конкретних ситуацій, обставин справи, що розглядається.

Конкретизація оцінних ознак у процесі правозастосовчої діяльності вимагає систематичного аналізу кримінально-правових норм і практики їх застосування органами внутрішніх справ, постійного обліку суперечностей, які виникають у цій сфері. Це в свою чергу необхідно для вдосконалення правотворчої роботи, підтримки відповідності між змістом закону про кримінальну відповідальність та реальними потребами суспільства. Оцінна діяльність законодавця щодо визначення кола і ознак злочинів зумовлена світоглядом, ідеологією та психологією, які притаманні суспільству на певному етапі його розвитку. Разом з тим можливість оцінки обмежена об'єктивними властивостями конкретного діяння.

Особливість кваліфікації злочинів, які містять оціночні ознаки, полягає у тому, що:

1. Зміст оцінних ознак складу злочину повністю не розкривається ні в самому нормативному акті, ні в теорії чи судовій практиці. Таким чином, на відміну від інших, в оцінних поняттях вичерпно не сформульовані ті суттєві ознаки, що служать основою узагальнення предметів і явищ у понятті.

2. Оцінні ознаки конкретизуються в процесі кваліфікації відповідним правозастосовчим органом.

3. Конкретизація оцінної ознаки відбувається за допомогою оцінки конкретної ситуації (випадку, факту) в плані вирішення питання, чи притаманна цій ситуації та ознака, що виступає неподільним змістом оцінного поняття. При цьому немає потреби конкретизувати зміст оцінного поняття повністю, достатньо лише тих його елементів, що характеризують саме цю ситуацію.

Таким чином, при конкретизації оцінних ознак у процесі кваліфікації злочинів, структура оцінки повинна включати: суб'єкт – правозастосовчий орган, що здійснює кваліфікацію злочину; предмет – об'єкти, що підлягають оцінці, тобто ті фактичні обставини справи, які оцінюються суб'єктом при конкретизації оцінної ознаки; характер – кінцевий результат оцінки, альтернативна відповідь на запитання, чи містить предмет ознаку складу злочину, виражену оцінним поняттям; підставу – позиція, що схилила суб'єкт до відповідної оцінки.

Хоча оціночні ознаки й тлумачаться у взаємозв'язку з іншими інститутами і поняттями кримінального законодавства, це не виключає наявності у підставі встановлення змісту оціночної ознаки двох моментів – суб'єктивного, тобто правосвідомість правозастосовчих органів чи, точніше, уповноважених осіб цих органів і об'єктивного, тобто критерій (стандарт) оцінки, певні властивості предмета, що свідчать про наявність у ньому оцінної ознаки. Це сприяє підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, забезпечує одноманітне застосування закону про кримінальну відповідальність.

У свою чергу такий підхід вимагає від працівників правоохоронних органів, які розслідують і вирішують кримінальні справи по суті глибокої аргументації своїх рішень. Застосовуючи у процесі кваліфікації злочинів оцінні ознаки, правозастосовчі органи здійснюють дві функції – порівнюють скоєне діяння з описом злочину в кримінально-правовій нормі та формулюють, визначають у певних межах зміст цього суспільно-небезпечного діяння, виходячи з об'єктивних передумов.

Відмічаючи позитивне значення оцінних ознак, на сьогодні визнається необхідним скорочення їх кількості у кримінальному законодавстві. Це в певній мірі звужить межі врахування правосвідомості працівників правоохоронних органів, дасть їм менше можливостей для самостійної оцінки при кваліфікації злочинів. Там, де

формалізація неможлива, потрібна їх конкретизація. Кримінально-правові норми по можливості повинні бути формально визначеними.

Таким чином, можна зробити висновок, що особливості застосування і конкретизації оцінних ознак при кваліфікації злочинів ні в якому разі не свідчать про можливість вільного розсуду, довільної оцінки фактів. Оцінка як спосіб конкретизації оціночних ознак має свою підставу. Ця підстава, крім суб'єктивного моменту – правосвідомість суб'єкта, завжди містить і об'єктивний – критерій оцінки, тобто певні властивості предмета оцінки, що свідчать про наявність у ньому оцінної ознаки. Без пізнання і відображення у процесуальному документі критерія оцінки конкретизація оцінної ознаки в межах кваліфікації злочинів неможлива.

У цьому контексті потрібно звернути увагу на те, що оцінка може бути правильною чи неправильною, а проведена на її основі конкретизація оцінної ознаки, як і кваліфікація злочинів в цілому, істиною або хибною. Тому спрямованість на поступове скорочення використання оцінних ознак є закономірною, бо вона звужує оцінну діяльність працівників правозастосовчих органів, зводить до мінімуму кількість помилок при кваліфікації, посилює суворість і стабільність гарантій законності.

Підводячи підсумок, потрібно сказати, що при встановленні змісту і обсягу оцінних понять, у тому числі і з однаковою назвою, важко дати однозначне тлумачення, тому що при різних злочинах у кожній кримінальній справі вони мають встановлюватися з урахуванням конкретних обставин. Але загальні підходи, фактори, які треба враховувати при визначенні цих понять, повинні бути однаковими.

Ракович А.В.,

студент II-К-А курсу

Науковий керівник – доцент кафедри

кримінології та юридичної соціології,

*кандидат юридичних наук **Корецький С.М.***

ДЕРЖАВА В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

Держава є одним із найважливіших інститутів суспільства, що сформувався і вдосконалювався разом із розвитком людської цивілізації.

Визначальною ланкою політичної системи суспільства та її підсистеми – політичної організації – є держава.

Філософ Платон вважав, що держава – соціальна організація, яка переросла патріархальну і племінну організації в процесі розвитку скотарства, хліборобства, ремесла, торгівлі.

Політична та правова література подає різні теорії походження держави.

Засновником патріархальної теорії походження держави став Арістотель. Держава – продукт природного розвитку родини, роду і племені, виникла в процесі механічного об'єднання родів у плем'я, племен – у більші спільності.

Теологічна теорія походження держави охоплює аналогічні за змістом традиційні концепції християнської культури, за якими державна влада виникла з волі надприродного чиновника – Бога.

Розквіту договірна теорія набула в період розвитку капіталістичних відносин. Це реакція на релігійні теорії походження держави: держава результат не божественної волі, а угода між людьми.

В XIX ст. виникає насильницька теорія походження держави. Суть її зводилась до того, що держава виникла в первісній формі як організація переможців над переможеними, тобто актом насильництва.

Психологічна теорія походження держави (представники Петражицький, Фрейзер, Тард) пояснює державу особливими властивостями психіки людей, психологічною потребою людей підкорятися.

А основоположниками класової теорії є К. Маркс і Ф.Енгельс. Вони стверджували, що виникнення держави – це природно-історичний, об'єктивний процес.

Сучасна наука не заперечує важливого впливу виробничих відносин та економічних панівних класів на державу. Однак сама поява існування держави безпосередньо не зв'язується з виникненням приватної власності і класів.

Політика є сферою відносин між різними соціальними спільностями людей – класами, націями, соціальними групами і верствами.

Пізнати політичну систему означає розкрити її сутність і якісну специфіку, структуру і функції, зв'язки із зовнішнім середовищем, історію виникнення, розвитку й занепаду, а також вивчити інтегративні, системні фактори, що забезпечують її цілісність, стабільне функціонування і саморозвиток.

Політичне життя є функціонуючою системою, тобто між багатоманітними аспектами політики і політичними явищами існує відносно стабільний взаємозв'язок.

Політичні інститути повинні відображати всю багатогранну палітру інтересів України.

Національна інтеграція сьогодні можлива тільки за умови врахування політичними чинниками специфіки різноманітних інтересів (релігійних, соціальних, ідеологічних) і створення відповідного механізму консолідації соціально - політичних сил, подолання партикуляризму.

Докорінна реорганізація всіх сфер суспільного життя та соціального інституту зумовила перехід від тоталітарного до демократичного політичного режиму.

Принципом діяльності держави стає принцип “держава для громадянина, а не громадянин для держави”.

Вагомість політичних партій організацій, громадських рухів у волевиявленні народу підтвердили недавні події “помаранчевої революції”.

Громадський рух як політичний інститут довів свою життєздатність до вирішення ключових політичних питань фундаментальної реорганізації державної влади.

Одним із завдань нинішньої політичної системи є забезпечення реформування усіх сфер суспільного життя, а й сформування модерної політичної нації.

Основна причина недосконалості політичної системи України полягає в тому, що політичні сили керуються у своїй діяльності не правовими нормами, а груповими інтересами.

Істотним недоліком політичної системи України є недорозвиненість форм політичної конкуренції і конструктивної співпраці внаслідок збереження рецидивів тоталітарної політичної культури, незрілих елементів громадянського суспільства, мафіозних каналів розподілу ресурсів на базі державного монополізму в економіці і державного протекціонізму в політиці.

Особливістю політичної системи сучасної України є перехід до впровадження консенсусної моделі вирішення соціальних конфліктів, миролюбність і неагресивність, позбавлення власної глобальної системи забезпечення національних інтересів.

Усунення вказаних недоліків і є стратегічними шляхами вдосконалення держави як ядра політичної системи.

Василевич М.В.,

*пошукач кафедри кримінології та
юридичної соціології, слідчий СУГУ
МВС України в м. Києві*

*Науковий керівник – начальник
кафедри кримінології та юридичної
соціології, кандидат юридичних наук,
доцент Василевич В.В.*

ВЧЕННЯ ПРО ЖЕРТВУ ЗЛОЧИНУ В КРИМІНОЛОГІЇ

1. Науковий інтерес до жертви злочину виник давно і має майже сторічну історію. Однак виникнення цілісної теорії про жертву датується серединою ХХ століття¹.

Дослідження генезису вчення про жертву злочину дає можливість дійти висновку про те, що ця проблема за останні роки отримала достатнє обґрунтування. Водночас окремі її аспекти, зокрема кримінологічні, потребують своєї розробки та аргументації.

Ґрунтовний кримінологічний аналіз злочинності як соціального явища неможливий без вивчення негативних її аспектів і, насамперед, зростання кількості жертв злочинних посягань та ступеня віктимізації у країні. Щороку в Україні унаслідок вчинених навмисних злочинів гине понад 5 тис. осіб (у 2003 році – 5900, у 2004 році – 5600). Тільки у 2004 році було вчинено 3,7 тис. убивств і близько 1,8 тис. завдано тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілих². За даними лабораторій кримінологічних досліджень НДІ Національної академії внутрішніх справ України, якщо у 2003 році від злочинних посягань постраждало 43,6 % опитаних громадян, причому 51,7 % із них – більше одного разу, то вже у 2004 році – відповідно 50,8 та 54,5 %³.

Віктимологічна ситуація, що склалася в державі, може бути оцінена як напружена, що потребує створення системи заходів, які забезпечать особисту та майнову безпеку громадян і юридичних осіб. Виконання цього завдання неможливе без глибокого дослідження

¹ Див.: Франк Л.В. Виктимология и виктимность. – Душанбе, 1972. – С. 8-11; Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. – С. 17-19; Полубинский В.И. Криминальная виктимология. Что это такое? – М., 1977. – С. 6.

² Див.: Стан злочинності на території України за 12 місяців 2004 року.

³ Див.: Аналіз криміногенної ситуації в Україні у 2004 році. – К.: НДІ Нац. акад. внутр. справ України, 2005.

детермінаційних факторів і процесів, які зумовлюють зростання рівня віктимізації, зокрема, з позиції криміногенної поведінки жертв злочинів. Саме ця обставина ініціювала дослідження, що проводяться в межах відносно нового напрямку в кримінології, який отримав назву – *кримінологічна віктимологія* – вчення про жертву злочину, її кримінологічно-віктимологічні характеристики, якості та властивості; систему віктимологічних детермінант індивідуальної та групової віктимності, віктимізації та віктимної поведінки жертви злочину на основі накопичення віктимогенного потенціалу, а також систему заходів віктимологічної профілактики на загальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

2. Специфіка кримінологічної віктимології зумовлює і специфіку предмета її вивчення.

Предметом вивчення кримінологічної віктимології є:

а) віктимологічна характеристика жертв (потерпілих)⁴ від злочинних посягань як на соціальному (статистичному), так і на індивідуальному (фізичному) рівнях, згідно з їх класифікаційними диференційованими ознаками і властивостями віктимності певних груп ризику;

б) соціальні та особистісні (об'єктивні і суб'єктивні) причини й умови, що сприяють становленню потерпілих; їх роль у генезисі й механізмі злочину;

в) особистісно-ситуаційна природа взаємодії злочинця і жертви під час вчинення злочину (віктимологічна ситуація);

г) комплекс запобіжних (профілактичних) заходів, спрямованих на потерпілого та потенційну жертву на різних соціальних, у тому числі на індивідуальному (фізичному) рівнях;

д) шляхи, засоби та способи захисту і відшкодування збитків, заподіяних потерпілому (жертві) внаслідок злочинного посягання.

Наведені вище проблеми частково вивчалися в юридичній науці (передусім кримінології) й до виникнення вчення про жертву, але кримінальна віктимологія⁵ досліджує їх у комплексі.

⁴ На нашу думку, основним терміном для визначення тих, кому злочинними посяганнями завдана шкода, повинен все ж таки залишатися "потерпілий", тобто термін, обраний законодавцем. Однак й інші синоніми "потерпілого" (передусім "жертва") можуть бути використані не лише без шкоди для точного викладення тих чи інших положень, а й для точнішого словесного забарвлення багатогранної суперечливої фігури потерпілого в тому чи іншому контексті (Див.: Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе, 1977. – С. 9).

⁵ Для чіткості в характеристиках звужуємо дуже широке значення терміна "віктимологія", тобто вчення про жертву взагалі. З цією метою вводиться визначення

3. Основним завданням кримінологічної віктимології на сучасному етапі є потреба наукового пояснення і прогнозування віктимологічних процесів з метою забезпечення інтенсифікації профілактичного впливу на злочинність на основі нетрадиційних підходів, у центрі яких перебуватиме не особа, яка вчиняє, вчинила чи може вчинити злочин, а особа, яка за певних (соціобіопсихологічних) обставин може стати жертвою злочинного посягання. Саме ці обставини визначають її завдання та високий ступінь потреби таких знань.

4. З огляду на предмет, систему, завдання та значення кримінологічної віктимології, достатньо виразно виділяються її дві основні функції:

1) фундаментальна;

2) прикладна.

Реалізація фундаментальної функції дає можливість дослідити:

- поведінку жертви, що здійснює визначальний вплив на мотивацію злочинного діяння;

- віктимність як особливий феномен, що проявляється у підвищеній схильності (вірогідності) стати жертвою злочинного посягання. Віктимність притаманна як окремій особистості, так і соціальному статусу та соціальній ситуації, що провокує або полегшує злочин і настання суспільно небезпечних наслідків. У зв'язку з цим виділяють особистісну, рольову та ситуативну віктимність;

- віктимізацію як процес перетворення в жертву чи наслідок такого процесу.

- віктимну ситуацію як життєву обстановку, що складається у зв'язку з якостями особи чи поведінкою жертви, коли виникає реальна можливість заподіяння їй шкоди;

- віктимну детермінацію, як складну взаємодію різноманітних форм взаємодії соціально-політичних, економічних, психологічних та біологічних факторів на рівні причинних, функціональних та кореляційних залежностей.

Реалізація прикладної функції дає можливість розробити систему заходів, яка ґрунтується на:

- максимальному використанні та реалізації захисних можливостей потенційних потерпілих за рахунок відповідної індивідуально-виховної роботи: сімейного, статевого та фізичного виховання;

“кримінальна віктимологія”, тобто галузь знань, що вивчає потерпілих (жертв) від злочинних посягань, а не жертв природних економічних катаклізмів і не постраждалих від будь-яких правопорушень (адміністративних, цивільних, трудових тощо).

- ефективному, професійному навчанні, вмінні розпізнати небезпечні ситуації, критичності, уважності та самодисциплінованості;
- правовому вихованні, навчанні та умінні користуватися наданими гарантіями безпеки з боку держави та на активній громадській позиції як учасника суспільних відносин;
- ефективному технічному забезпеченні засобами безпеки від злочинних посягань як активного, так і пасивного захисту (охоронна сигналізація, спеціальні засоби тощо);
- пріоритетності, ефективності та дієвості заходів віктимологічної профілактики як найбільш перспективного і гуманного способу впливу на злочинність та недопущення настання шкідливих наслідків.

5. Успішна реалізація зазначених функцій кримінологічної віктимології можлива, на наш погляд, за умови дотримання певних принципів, тобто основних вимог і умов, що дозволить розробити ефективну стратегію поступового зниження рівня віктимізації населення країни. В основі таких принципів може лежати інтеракціоністський підхід пояснення причини злочинності та інтерація (взаємодія) між злочинцем і жертвою. Кожен із таких принципів може проявлятися специфічно. Серед них, зокрема, виділяються:

1) принципи ідентифікації факторів – за кожним фактом віктимізації необхідно побачити проблему – на підставі чого виникла віктимна ситуація і чому вона призвела до шкідливих наслідків;

2) принцип визначального фактору – необхідно орієнтуватися на найближчу та найвагомішу обставину (фактор), що формує зміст і напрям розвитку віктимної ситуації;

3) принцип ініціативного впливу – система віктимологічної профілактики повинна спрацьовувати на випередження, не обмежуючись наданням захисту чи допомоги у випадку настання шкідливих наслідків чи високої імовірності їх настання. Правове, професійне, сімейне, фізичне виховання, інформування населення має відбуватися без урахування рівня віктимності окремих громадян чи соціальної групи;

4) принцип концентрації зусиль – віктимність розподіляється достатньо нерівномірно, як у часі, так і в просторі, а також за суб'єктами. Дані поточних зведень заяв і повідомлень, що надходять до чергових частин органів внутрішніх справ, а також дані статистики

свідчать про наявність часу і територій, які є найбільш віктимогенними⁶.

За даними тих же досліджень, у жертв шахрайства та кишенькових крадіжок ризик стати потерпілим від аналогічних посягань у три рази вищий, ніж осіб, стосовно яких не було здійснено злочинного впливу;

5) принцип гарантії безпеки – правоохоронним органам, зокрема, силовим структурам, варто змінювати функціональну модель воєнізованої організації в модель надання гарантій безпеки. Потенційна жертва має перетворюватися у споживача безпеки, яку можуть надати (гарантувати) відповідні органи, запропонувавши спеціальні способи та засоби захисту⁷.

Подальший розвиток дослідження віктимної проблематики, гуманізація правових процесів в Україні передбачає необхідність реального забезпечення захисту потенційних жертв злочинів усіма органами системи кримінальної юстиції країни.

Водяницька Я. О.,

студентка III-К-А курсу

Науковий керівник – старший викладач

кафедри економічної безпеки,

кандидат юридичних наук Павлов Д.М.

ПОДАТКИ, ЇХ РІЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Поняття податку і збору. Відповідно до статті 2 ЗУ “Про систему оподаткування” 18 лютого 1997 року “під податком і збором (обов’язковим платежем) до бюджетів та цільових фондів слід розуміти обов’язковий внесок до бюджету відповідного рівня або державного цільового фонду, здійснюваний платниками у порядку і на умовах, що визначаються законами України про оподаткування”. Проте за своєю правовою формою та економічним змістом ці платежі не є тотожними. Податок являє собою узаконену форму відчуження власності юридичних та фізичних осіб до бюджету відповідного рівня (у розмірах і в строки, передбачені в законі) на принципах обов’язковості, безповоротності, індивідуальної безоплатності.

⁶ Див.: Кулик О.Г. Аналіз злочинності у 2004 р. – К.: НДІ Нац. акад. внутр. справ України.

⁷ Див.: Аналіз криміногенної ситуації в Україні у 2004 році. – НДІ НАВСУ. – К.: НДІ Нац. акад. внутр. справ України, 2005.

Збори – це платежі, які стягуються з платника державними органами за надання права брати участь або використовувати як матеріальні і нематеріальні об'єкти.

Податки, на відміну від зборів та інших обов'язкових платежів, мають головне значення для формування бюджету, оскільки вони забезпечують 80% надходжень до його дохідної частини. Отже, податок – це встановлений законом для досягнення загальнодержавних або місцевого значення цілей обов'язковий індивідуально безвідплатний грошовий платіж, який вноситься юридичними та фізичними особами до державного чи місцевого бюджету за наявності матеріальних передумов (доходу, прибутку чи майна) у чітко визначені строки та у передбачених законодавством розмірах і не призначений для конкретних витрат.

Російський економіст М.М. Алексєєнко у XIX столітті відзначив, що основне завдання пізнання природи податків – прослідкувати еволюцію уявлень про природу податку під впливом учення про державу.

Це дійсно так, тому що це одночасно економічне, господарське і політичне явище.

З одного боку, податок – один із елементів розподілу та перерозподілу, з іншого боку, запровадження справляння та використання їх є однією із функцій держави. Мета податків – задоволення потреб держави, тоді як збори спрямовані на задоволення потреб або видатків окремих установ, підприємств, організацій. Вони являють собою безумовні платежі, тоді як збори чи мито сплачуються у зв'язку з наданням платникові послуги з боку держави, установи, підприємства, організації, що виконує свої владні повноваження. Збори та мито здебільшого мають разовий характер, тоді як податки сплачуються з певною періодичністю.

Існуюча система оподаткування передбачає загальні принципи оподаткування: стабільність припускає незмінність основних податкових платежів, правил стягнення податку протягом тривалого часу, а також логічність змін податкового законодавства; гнучкість припускає оперативну зміну податкових платежів, способів їх нарахування, системи пільг і санкцій залежно від зміни ситуацій; рівновага забезпечує орієнтацію держави на підтримку через податки структурної рівноваги; рухомість відбиває зміну податкових платежів при формуванні бази оподаткування чи появі нових форм податків; чітка антиінфляційна спрямованість податкового вилучення; користь

для платника при внесенні податкових платежів, для контролюючого суб'єкта при вилученні податку, для держави при використанні податкових механізмів; рівність забезпечує однаковий обов'язок платників при рівних оцінних умовах і розмірах прибутку; стимулювання передбачає формування економічних і правових інтересів при здійсненні певної діяльності та одержанні більших доходів.

Усі податки можна розділити на види за різними ознаками:

1) залежно від характеру платника (податок з юридичних осіб; податок з фізичних осіб);

2) за формою обкладання:

- прямі або прибутково майнові (податок на прибуток підприємств, у тому числі дивіденди, що сплачуються до бюджету державними і не корпоратизованими, казенними або комунальними підприємствами; на доходи фізичних осіб; податок на промисел; плата за патент; збір за спеціальне використання природних ресурсів; податок на нерухоме майно(нерухомість); рентні платежі; плата за землю тощо);

- непрямі (акцизний збір; податок на додану вартість; мито; державне мито; збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення; збір на обов'язкове державне пенсійне страхування; збір до Державного інноваційного фонду тощо);

3) залежно від фондів державної влади і місцевого самоврядування, який встановлює податки і збори (загальнодержавні, місцеві);

4) залежно від характеру використання (податок загального призначення; спеціальні, що зараховуються до державних цільових фондів і використовуються для фінансування конкретних видатків);

5) за періодичністю стягнення (разові; систематичні).

Платниками податків і зборів є резиденти і нерезиденти.

На основі проведеного аналізу для формування ефективної системи оподаткування необхідно:

1) розробити єдину методику обчислення податків, упорядкувати податкові пільги, обґрунтовано застосовувати фінансові санкції за порушення норм оподаткування;

2) досягти оптимального співвідношення прямих і непрямих податків і зберегти тенденції зростання прямого оподаткування;

3) досягти науково обґрунтованої системи диференціації ставок податків залежно від обсягів господарської діяльності та технологічних умов виробництва;

4) підвищити відповідальність платників податків та реальне притягнення винних до неї за несвоєчасну та повну сплату податкових платежів, включаючи матеріальну та кримінальну відповідальність; ст. 212 Кримінального кодексу України;

5) стаття 67 Конституції України: “Кожен зобов’язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом”;

6) стаття 74 Конституції України: “Референдум не допускається щодо законопроектів з питань податків...”

7) привести податкове законодавство України у відповідність до умов Європейського економічного співтовариства (ЄЕС), дотримуватися міжнародних угод щодо оподаткування, для справжнього формування громадянського суспільства в правовій державі, яка тільки на початковому етапі до правової.

Сміх В.В.,

*ад'юнкт кафедри теорії
кримінального права, магістр права
Науковий керівник – доктор юридичних
наук, професор, Заслужений юрист
України Мельник М.І.*

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ (СТ. 400 КК УКРАЇНИ)

Стаття 400 КК України передбачає з об'єктивної сторони вичерпний перелік діянь, здійснення яких, при наявності інших передбачених законом ознак, дозволяє констатувати склад посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Український же законодавець, з урахуванням виняткової небезпеки дій суб'єкта посягання на життя захисника чи представника особи, або їх близьких родичів, визначив дві форми посягання, а саме: вмісне вбивство, замах на вбивство.

Що стосується другої форми посягання (замах на вбивство) законодавець момент закінчення злочину ніби переніс на стадію замаху, таким чином посиливши правовий захист захисника чи представника особи або їх близьких родичів.

Посягання на життя означає скоєння діянь, безпосередньо спрямованих на вбивство захисника чи представника особи або їх

близьких родичів, незалежно від настання фактичних наслідків. Фактичне настання смерті чи замах на життя зазначених осіб охоплюються ознаками цього складу злочину і не вимагають додаткової кваліфікації по статтях за вбивство (ст. 115 КК України) або навмисне заподіяння шкоди здоров'ю (ст. 121, 122 КК України).

Склад злочину "посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги", відноситься до складів, що у теорії кримінального права іноді іменують усіченими, тобто такими, "у яких законодавець момент закінчення злочину з метою посилення охорони визначених об'єктів переносить на стадію готування чи замаху, а іноді й на стадію виявлення умислу..."¹.

При такому трактуванні цього питання не зовсім зрозуміло, яким чином і чому стадія готування чи замаху, а іноді і стадія виявлення умислу розглядаються як закінчений злочин, оскільки попередня злочинна діяльність (готування до злочину і замах на злочин) у будь-якому випадку передують здійсненню закінченого злочину і не може розглядатися як закінчений злочин.

Розглядаючи цю проблему, варто згадати про те, що ще в 1951 році А.Н. Трайнін писав: "склад завжди єдиний і завжди "повний" тими конкретними елементами, з яких він за законом складається"².

Іншого, як вважає автор, і бути не може. В іншому випадку не зрозуміло, яким чином, дотримуючись законності, можна притягти особу як за закінчений злочин у випадку, коли в її діях є в наявності склад готування до злочину чи замаху на нього, тобто незакінченого злочину.

Усі злочини з так званими "усіченими складами", у тому числі і склад посягання на життя захисника чи представника особи, можуть бути визнані, визнаються і є закінченими злочинами лише в тих випадках, коли вчинені суб'єктом злочинні діяння містять у собі всі ознаки закінченого складу злочину, опис якого міститься в диспозиції відповідної статті Кримінального кодексу України.

При відповідному аналізі злочинів з так званими "усіченими складами" не можна не виділити властивих їм, як узагалі усім видам злочинів, стадій попередньої злочинної діяльності.

При аналізі конструкції таких складів не слід говорити про "перенесення моменту закінчення злочину на стадію виявлення

¹ Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. — К.: Наукова думка, 1985. — 456 с. (77)

² Трайнин А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву. — М.: Госоргиздат, 1951. — 387 с. (99)

умислу”, що саме по собі неможливо, оскільки, як вище було відзначено, закінчений злочин – це закінчений злочин, а попередня злочинна діяльність є попередня злочинна діяльність і кожної зі стадій злочинної діяльності (готуванню, замаху і закінченому злочину) притаманні свої власні ознаки і характеристики, закладені в диспозицію відповідної норми кримінального закону.

Відповідний аналіз злочинів, що деякими авторами іменуються злочинами з усіченим складом, свідчить про те, що в подібних випадках мова йде про злочини, у яких суспільно-небезпечні наслідки виведені законодавцем за межі складу злочину, тобто про злочини з формальним складом, “у яких законодавець як ознаку об’єктивної сторони називає тільки визначену суспільно небезпечну дію чи бездіяльність”³.

До висновку про безплідність міркувань про посягання на життя захисника чи представника особи з “усіченим складом” приводить і той факт, що при вчиненні злочину, передбаченого ст. 112 КК України, як і при здійсненні інших злочинів з формальним складом, можливі стадії злочинної діяльності, а саме: готування.

Приміром, готування до злочину, відповідальність за який передбачена статтею 400 КК України, може виразитися у вивченні маршрутів руху захисника чи представника особи; вивченні підходів до квартири, дачі; у придбанні і пристосуванні знарядь і засобів здійснення злочину; у підборі співучасників; у розробці плану підготовлюваного злочину, а також у здійсненні інших дій, що створюють реальні умови для здійснення цього злочину.

Замах при посяганні на життя захисника чи представника особи може мати місце, приміром, при помилці в особі потерпілого.

Таким чином, усі приведені аргументи дають право вважати, що злочин, передбачений ст. 112 КК України – це злочин з формальним складом, тобто зі складом, який не передбачає наявності шкідливих наслідків як обов’язкової ознаки його об’єктивної сторони⁴.

Посягання на життя захисника чи представника особи може бути вчинене як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності.

Злочинна бездіяльність – це суспільно-небезпечна, усвідомлювана, вольова, активна чи пасивна поведінка, яка виявляється у невиконанні тих дій, які особа повинна і могла виконати у певних умовах.

³ Уголовное право Украинской ССР на современном этапе. Часть общая. – К.: Наукова думка 1985. – 456 с. (77)

⁴ Кримінальне право. Загальна частина: Підручник для юрид. вузів і фак. // Проф. Малишевський П.С. - К.: Юрінком Інтер, 2000. – 272 с. (64)

Бездія – це негативна форма поведінки, і тому вона є протилежною дією.

Бездіяльність – це поведінка, яка полягає у невиконанні суб'єктом суспільно необхідних дій. Конкретна обстановка вимагає певного втручання, але особа цього не робить, не чинить тих дій, які вона повинна була виконати для охорони інтересів суспільства. Кримінальна відповідальність за бездію настає лише тоді, коли суб'єкт не виконує покладених на нього юридичних обов'язків, маючи можливість їх виконати⁵.

Таким чином, об'єктивна сторона посягання на життя захисника чи представника особи складається у діянні, спрямованому на навмисне позбавлення життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів.

Вказане діяння може вчинятися як шляхом активних дій, так і шляхом бездіяльності. Спосіб, час і місце скоєння посягання на життя захисника чи представника особи або їх близьких родичів на його кваліфікацію не впливають.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що в цілому кваліфікація злочину, у тому числі і посягання на життя державного чи громадського діяча, – це, заснований на законах логіки розумовий процес, сутність якого складається у встановленні наявності у діянні конкретної фізичної особи – суб'єкта злочину – ознак суспільно небезпечного діяння, передбаченого конкретною нормою кримінального закону, елементи якої містяться в статтях як Особливої, так і Загальної частини Кримінального кодексу України.

⁵ Коржанський М.Й. Кримінальне право і законодавство України. – К.: Атіка, 2001. – 432 с. (193)

Крумiна М.В.,

*здобувач кафедри кримiнологiї та
юридичної соцiологiї*

*Науковий керiвник – доцент кафедри
кримiнологiї та юридичної соцiологiї,
кандидат юридичних наук **iванов Ю.Ф.***

АНТИСОЦIАЛЬНI УСТАНОВКИ ОСIБ, ЩО ВЧИНИЛИ ЗЛОЧИНИ З НЕОБЕРЕЖНОСТI

У вiтчизнянiй кримiнологiї поняття особи злочинця трактується як сукупнiсть соцiально вагомих властивостей, ознак, зв'язкiв i вiдносин, якi характеризують людину, винну в порушеннi кримiнального закону, в поєднаннi з iншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведiнку. Разом з тим, варто розрiзнити суспiльну небезпеку типiв осiб злочинцiв i конкретних злочинцiв.

Суспiльна небезпека особи формується найчастiше до моменту вчинення злочину. Це звичайно виявляється в антигромадському поведiженнi конкретної особи. Антисуспiльна спрямованiсть особи проявляється в її аморальних вчинках, дисциплiнарних, адмiнiстративних та iнших правопорушеннях, якi ще не носять злочинного характеру, але при повтореннi все бiльше набирають кримiнальних рис i вказують на реальну можливiсть вчинення цiєю особою злочину¹.

Про особу злочинця можна говорити лише стосовно людини, винної в злочиннiй дiяльностi, тобто особи, що вчинила систему навмисних цiлеспрямованих дiй, передбачених кримiнальним законом, спрямованих на реалiзацiю загального для них мотиву. В iнших випадках ми повиннi говорити про осiб, що вчинили злочини. Варто визнати умовнiсть пропонуваного розподiлу — “злочинцi” й “особи, що вчинили злочини”².

У суспiльствi поширена думка, що у необережних злочинцiв вiдсутня суспiльна небезпека, антигромадська установка, що за своїми особистими характеристиками вони не вiдрiзняються вiд iнших громадян, якi не вчинювали злочини³.

¹ Див.: Мидлер А.И. Противоправное поведение несовершеннолетних (генезис и ранняя профилактика). – К., 1985. – С.112.

² Джужа О.М., iванов Ю.Ф. Кримiнологiя: Навчальний посiбник. – К.: Вид. Паливода, 2006. – С. 84.

³ Кононов А. Л. О роли личности в механизме неосторожного преступления // Вопросы борьбы с преступностью. Вып.43. – М.: Юрид.лит., 1985. – С.33.

Слід зазначити, що за характером мотивації необережні злочинці відрізняються значно меншою питомою вагою антигромадських мотивів і мети, розривом між мотивом і фактичними наслідками злочину: мотив не охоплює наслідок чи мету. Але при вчиненні необережних злочинів можливі деякі мотиви, характерні для навмисних злочинів: хуліганські спонування, ревності, помста і т.д. Правда, зв'язок цих мотивів з злочинними наслідками інший, ніж при вчиненні умисних злочинів.

Великий інтерес у зв'язку з цим становлять дані В.А. Номоконова про порівняльну характеристику необережних і навмисних (насильницьких і корисливих) злочинців. Серед необережних злочинців особи з загальною негативною спрямованістю зустрічаються майже втричі рідше, а з загальною позитивною спрямованістю – у п'ять-шість разів частіше, ніж серед навмисних злочинців. Приблизно такі ж пропорції спостерігаються й у характеристиці їхнього поводження, що передувало злочини⁴.

Разом з тим, В. Е. Квашис говорить, що антисоціальну установку не можна зводити у всіх випадках прояву злочинної необережності до її першопричин, так само як не можна, мабуть, заперечувати, що в ряді випадків такі злочини в основному зумовлені асоціальною спрямованістю особи винного⁵. Там, де криміногенні фактори, що є переважаючими, лежать або в площині ситуації, або зумовлені психофізичними особливостями людського сприйняття, де відсутній зазначений вище соціальний момент необережної провини, там, на його думку, навряд чи взагалі можна говорити про злочин, хоча б і необережний.

Існує певна відмінність між пересічними громадянами та особами, що вчинили вбивство чи тілесні ушкодження з необережності. В екстремальних ситуаціях особи, що вчиняють вбивства та тілесні ушкодження з необережності, легко піддаються страху і схильні до емоційної, а не раціональної реакції на ситуацію, що містить погрозу. Усе це припускає зниження ефективності виконуваних в екстремальних умовах дій і збільшення кількості помилок. Справа в тому, що не можна передбачити всі можливі ситуації і їхній розвиток, що виникають в життєвих ситуаціях. Кожна екстремальна ситуація

⁴ Номоконов В. А. Проблема свободы воли в уголовном праве: Автореф. канд. дисс. Специальность: 12.00.08. – Свердловск, 1974. – С. 17.

⁵ Квашис В. Е. Научно-технический прогресс и ответственность за неосторожность // Основные направления борьбы с преступностью. – М. – С. 121.

вимагає: 1) оцінки ситуації в цілому, виділення головних і другорядних факторів; 2) миттєвого прогнозування можливого її розвитку; 3) вибору оптимального рішення для конкретної сформованої ситуації, що не може бути стереотипним. Причому важливо відзначити, що ці вимоги до успішного дозволу екстремальної ситуації повинні здійснюватися в лічені секунди (або навіть частки секунд), і тому часу на її обмірковування немає.

Д.Н. Узнадзе вважає, що установка полягає в цілісній модифікації особи – у готовності суб'єкта до тієї або іншої психічної активності і випереджає реалізацію будь-якої поведінки. Вона виникає у результаті взаємодії двох необхідних факторів: а) потреби (суб'єктивний фактор) і б) середовища, що включає в себе предмет задоволення цієї потреби (об'єктивний фактор). Установка – це споконвічна реакція на вплив ситуації, у якій йому приходится ставити завдання та їх виконувати⁶.

В.Н. Мясищев доводить, що психічні відносини людини представляють цілісну систему індивідуальних, виборчих свідомих зв'язків особи з різними сторонами об'єктивності. Він зауважив, що від характеру відносин залежить вид характеру всієї системи вчинків і поведінки особи. Вибірчий характер відносин означає, що особливості характеру, у тому числі і сили реакцій, залежать від змісту об'єкта та його важливості для конкретної особи. На важливе людина реагує з уважністю, на неважливе, байдуже – не реагує⁷.

Іноді реакція на ситуацію відразу ж переходить у поведінку, і тоді останнє буде протікати під впливом залежності від імпульсів, що виникають зі взаємозв'язку умов внутрішнього і зовнішнього середовища. Така поведінка називається імпульсивною. В імпульсивній поведінці функцію відсутньої уваги бере на себе установка, що є звичайно регулюючою функцією психіки та дозволяє людині за принципом економії свідомості несвідомо орієнтуватися в навколишньому середовищі. Тим часом оскільки установка є формою динамічного несвідомого, що володіє властивістю інерції і протікає без контролю свідомості і волі, вона здатна привести людину до помилки, неуважності, а внаслідок до різних небажаних наслідків⁸.

Разом з тим, небажаний результат, що наступив, не можна визнати явищем лише механічним і таким, що побічно пов'язаний з

⁶ Узнадзе Д. Н. Экспериментальные основы психологии установки. – Тбилиси, 1961. – С. 18.

⁷ Мясищев В. Н. Личность и неврозы. – Л., 1960, – С. 210-211.

⁸ Басен и Ф. В. Проблема бессознательного. – М., 1968. – С. 294.

установкою особи. Завдяки певній властивості установки на несвідомому рівні, припускається прийняття-неприйняття визначених об'єктивних цінностей у залежності від їхньої персональної вагомості для суб'єкта в конкретний момент і конкретній обстановці⁹.

У своїх дослідженнях Н.Ф. Добринін установив тісну залежність активності свідомості від вагомості того, з чим цій свідомості доводиться мати справу¹⁰.

Характерною рисою установки є те, що в ній "образ" і "план" злиті воедино: вона одночасно відбиває минуле і передбачає майбутнє. Таким чином, саме установка представляє ту позитивну психічну силу, що займає при необережності місце відсутнього передбачення та визначає зміст і спрямованість необережності.

Отже, за загальною соціально-моральною характеристикою особи, необережні злочинці відрізняються значно меншим ступенем соціальної деформації і моральної зіпсованості. Але, разом з тим, існує певна залежність між вчиненням особою необережного злочину та ступенем криміногенної деформації й антигромадської спрямованості (установки, орієнтації і т.д.).

Медведенко О.П.,

ад'юнкт кафедри теорії

кримінального права

*Науковий керівник – доцент кафедри
теорії кримінального права, кандидат
юридичних наук, доцент Хавронюк М.І.*

ГАРМОНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННІ ДІЇ З ПЛАТІЖНИМИ ІНСТРУМЕНТАМИ З ЗАКОНОДАВСТВОМ РАДИ ЄВРОПИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

З набуттям Україною незалежності набагато більш активними стали міжнародні зв'язки у межах Європи, у т.ч. в інституційній та науковій сферах. 31 жовтня 1995 р. Україна приєдналась до Статуту Ради Європи. Процес входження України в європейський правовий простір продовжується. У серпні 1993 р. був виданий Указ Президента

⁹ Надирашвили Ш. А. Понятие установки в общей и социальной психологии. – Тбилиси, 1974. – С. 136.

¹⁰ Добрынин Н. Ф. Об активности сознания. – Проблемы сознания. Материалы симпозиума. – М., 1966. – С. 184.

України “Про Міжвідомчий комітет України у справах Європейського союзу”, 10 листопада 1994 р. Верховна рада України ратифікувала Угоду про Партнерство і Співробітництво між Європейськими Співтовариствами й Україною (УПС). Законом від 18 березня 2004 р. Верховна Рада України ухвалила Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського союзу. Названі акти – це лише кілька етапів входження України у загальноєвропейський правовий простір¹.

Необхідним кроком у сфері боротьби зі злочинністю є гармонізація кримінального законодавства України про відповідальність за незаконні дії з платіжними інструментами з законодавством Ради Європи та ЄС.

7 вересня 2005 року Україна ратифікувала Конвенцію про кіберзлочинність (Будапешт, 23 листопада 2001 р.)². Відповідно до Конвенції рекомендується уніфікувати кримінальне законодавство з питань комп’ютерних правопорушень і передбачити відповідальність за них.

Комітет у справах законодавства при Раді Європи уклав два переліки: перший – обов’язків для всіх країн, для включення до національних законодавств, мінімальний перелік правопорушень, другий – необов’язковий (вибірковий) перелік правопорушень для розгляду³.

Згідно з міжнародною практикою класифікації комп’ютерних злочинів, для зручності користування та статистичної обробки даних кожному виду злочинів наданий відповідний код. Серед необов’язкового переліку (списку) правопорушень є правопорушення, пов’язані комп’ютерним шахрайством (код QF). До такої категорії правопорушень згідно з переліком віднесено шахрайство з платіжними засобами – “Шахрайство та крадіжка, пов’язані з платіжними засобами та системами реєстрації платежів” (код QFP). Відповідно до кримінального законодавства України за вчинення зазначених вище діянь передбачена кримінальна відповідальність у ст.190, ст. 200 та ст. 362 КК.

¹ Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Істина, 2005. – 264 с.

² Голос України. – 2005. – 4 жовтня.

³ Виявлення та розслідування злочинів, що вчиняються у сфері інформаційних технологій: Наук.-практ. посіб. / Б.В. Романюк, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, В.М. Бутузов; За заг. ред. проф. Я.Ю. Кондратьєва. – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2004. – 144 с.

Розвиваючись, Україна обрала напрямок до членства у Європейському союзі, тому в процесі удосконалення кримінального законодавства України заслуговує на велику увагу гармонізація його з кримінальним законодавством ЄС.

Відповідно до ст. 1 Рамкового рішення, термін “платіжний засіб” означає матеріальний засіб, інший ніж законний платіжний засіб (банкноти та монети), який дає можливість у силу своєї особливої природи самостійно або в зв’язку з іншим (платіжним) засобом, власнику або користувачу передавати гроші або грошові суми, наприклад, такі, як кредитні картки, картки єврочеків, інші картки, видані фінансовими установами, дорожні чеки, єврочеки інші чеки та векселі, що захищені від підробки та шахрайського використання, наприклад, своєю конструкцією, кодуванням або підписом⁴.

Згідно зі статтею 2 Рамкового рішення “Злочини, пов’язані з платіжними засобами” кожна держава-член вживає належних засобів для забезпечення того, що такі діяння є кримінальним злочином, у випадку їх вчинення умисно, принаймні, стосовно кредитних карток, карток єврочеків, інших карток, виданих фінансовими установами, дорожніх чеків, єврочеків, інших чеків та векселів:

- а) крадіжка або інше протиправне привласнення платіжного засобу;
- б) підробка або фальсифікація платіжного засобу з метою використання в шахрайстві;
- в) прийняття, отримання, переміщення, продаж або передання будь-якій особі або володіння вкраденим або іншим чином привласненим, або підробленим чи сфальсифікованим платіжним засобом, з метою його використання в шахрайстві;
- г) шахрайське використання викраденого чи іншим чином протиправно привласненого або підробленого чи сфальсифікованого платіжного засобу.

Відповідно до ст. 3 Рамкового рішення “Злочини, пов’язані з комп’ютерами” кожна держава-член вживає належних засобів для забезпечення того, що такі діяння є кримінальним злочином, у випадку їх вчинення умисно. Здійснення або спричинення трансферту грошей або грошових сум і, таким чином, спричинення неправомірних втрат майна іншої особи, із наміром отримати неправомірні економічні прибутки для особи, яка вчиняє злочин, або для третьої особи шляхом:

⁴ Хавронюк М.І. Сучасне загальноєвропейське кримінальне законодавство: проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Істина, 2005. – 264 с.

- введення, зміни, знищення або блокування комп'ютерних даних, зокрема, ідентифікаційних даних, без наявності на це права, або
- втручання в функціонування комп'ютерної програми або системи, без наявності на це права.

Відповідно до ст. 5 участь у діяннях, зазначених у статтях 2, 3 та 4, та спонукання до них або спроба вчинити діяння, зазначені у пунктах (а), (б) та (г) ст.2 та у ст.3, є караними, а відповідно до ст. 6, діяння, передбачені статтями 2 – 5, караються ефективними, пропорційними та такими, що мають попереджувальний ефект, кримінальними покараннями, включаючи, принаймні у тяжких випадках, позбавлення волі, що може бути підставою для екстрадиції. Статтями 7 – 10 у традиційному для таких документів ЄС ключі регулюються питання кримінальної відповідальності юридичних осіб і санкцій для них, а також питання юрисдикції та екстрадиції⁵.

Іванов Ю.Ф.,

*доцент кафедри кримінології
та юридичної соціології,
кандидат юридичних наук*

Куц І.Г.,

*старший викладач кафедри
кримінології та юридичної соціології,
кандидат юридичних наук*

ПОВЕДІНКА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ ТА ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

Роль жертви – суттєвий чинник у вчиненні злочину. Адже її поведінка може так вплинути на розвиток конфлікту, що перетворить її з об'єкта злочину в його суб'єкт (наприклад, у сімейно-побутових конфліктах).

У межах криміногенної ситуації поведінка жертви може бути оцінена як:

а) *правомірна*, коли жертва реагує допустимим законом способом на суспільно-небезпечні дії злочинця або коли вона не створює умов для вчинення злочину;

⁵ Качка Т. Боротьба з відмиванням грошей: Комплексний порівняльно-правовий аналіз відповідності законодавства України аспис Свропейського Союзу в сфері боротьби та запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. – К.: Реферат, 2004. – 288 с.

б) *нейтральна*, коли між діями жертви і злочинцем відсутній прямий зв'язок;

в) *неправомірна*, коли дії жертви містять ознаки того чи іншого правопорушення, у тому числі злочину.

Особливе віктимологічне значення має, безумовно, неправомірна поведінка жертви, яка, зазвичай, є джерелом конфлікту і провокацією вчинення злочину. Її форми різні: від фізичного чи психічного насильства стосовно злочинця або його близьких до їх образи, виявів неповаги до громадського порядку та загальновизнаних норм моралі. Випадки неправомірної поведінки потерпілих найчастіше зустрічаються при вчиненні таких злочинів, як убивство, тілесні ушкодження, зґвалтування, грабежі, розбої тощо.

Поведінка до, під час та після вчинення злочину – це система поведінкових актів особи, спрямованих на підготовку, вчинення, приховання злочину, використання кримінального результату, сприяння або перешкоджання розкриттю злочинного діяння або варіант деструктивної поведінки, що свідчить про причетність суб'єкта до вчинення злочину.

Особа і поведінка потерпілого від злочину мають не тільки кримінологічне, а й кримінально-правове значення, тому що враховуються при розв'язанні питань кваліфікації злочинів і призначення покарання винним.

Кримінально-правова оцінка поведінки потерпілого та її вплив на кримінальну відповідальність залежать, по-перше, від ролі цієї поведінки у вчиненні злочину і, по-друге, від його соціальної, моральної та правової характеристики.

За соціальною, моральною і правовою характеристикою поведінка потерпілих може бути поділена на: 1) побутову, наприклад, виконання потерпілим свого службового чи громадського обов'язку, дії з охорони громадського порядку; 2) нейтральну, що не заслуговує ні позитивної, ні негативної оцінки; 3) аморальну, що порушує правопорядок, хоча й незлочинна; 4) злочинну. Три останніх випадки охоплюються загальним поняттям неправомірної поведінки потерпілого. У першому випадку кримінальна відповідальність особи, яка і завдала потерпілому шкоди, як правило, посилюється, у трьох останніх, як правило, пом'якшується аж до повної відмови від визнання завдання шкоди "потерпілому" злочином. В останньому випадку постає питання про кримінальну відповідальність самого "потерпілого".

Виходячи із цих загальних міркувань, слід розглянути конкретні види поведінки потерпілого та їх кримінально-правову оцінку.

Суспільно-корисна поведінка потерпілого. Загалом поведінка більшості потерпілих є позитивною. Однак кримінально-правового значення вона набуває тоді, коли, по-перше, злочин вчинено саме у зв'язку із суспільно-корисною поведінкою потерпілого; по-друге, коли вона враховується кримінальним законом. Кримінальний закон вказує на суспільно-корисну поведінку потерпілого в тих випадках, коли вважає за необхідність посилити кримінально-правову охорону осіб, які виконують певні види суспільно-корисної діяльності, конструюючи відповідні склади злочинів, наприклад, ст. 188 – 190¹; 234 – 237 КК України, або коли вчинення злочину у зв'язку із суспільно-корисною діяльністю потерпілого свідчить про суспільну небезпеку злочину і злочинця (ст. 93 п. “в” КК України). У прихованому вигляді ця ознака міститься і в деяких інших складах, наприклад, тих, що передбачають соціальний статус потерпілого (ст. 58, 180 КК України).

Приведені норми охороняють осіб, які здійснюють спільні види суспільно-корисної діяльності, від погроз, образ, насилля і позбавлення життя, устанавлюючи кримінальну відповідальність або посилюючи її, якщо ці дії були вчинено: а) з метою завадити суспільно-корисній діяльності; б) у порядку помсти за її здійснення.

Неправомірна поведінка потерпілого. Випадки неправомірної поведінки потерпілого в практиці фіксуються часто, особливо при вчиненні таких злочинів, як убивства, тілесні пошкодження, зґвалтування, злочини проти особистої власності громадян і деякі інші. Так, за даними Д.В. Рівмана, негативна поведінка потерпілих (у це поняття він включає і нечинення опору) прослідковується в 70 % випадків убивств, 61,8 % навмисних тяжких тілесних ушкоджень, 52,3 % зґвалтувань і 74 % випадків шахрайства.

Конкретно негативна поведінка потерпілого, що вплинула на вчинення злочину, виявилася, за даними В.С. Мінської, у таких випадках: 15,5 % – при застосуванні насильства, 23,5 % – при спробі застосування насильства, образах і погрозах, 27 % – при сприянні створення обстановки, яка спричиняє розпалення статевого потягу, 7,4 % – при вчиненні сварок; 2,9 % – при порушенні подружньої вірності; 9,2 % – при необґрунтованих майнових домаганнях потерпілого і 14,5 % – інші форми поведінки.

Таким чином, поведінка потерпілого становить значний інтерес як для кримінального права, так і для кримінології.

Правоохоронні органи при розслідуванні справи, а суди під час винесення у ній судового вироку повинні всебічно дослідити усі можливі нюанси, у тому числі й поведінку потерпілого та його роль у створенні криміногенної ситуації. Це надасть можливості більш точно визначити вину особи, яка вчинила злочин, і призначити їй диференційоване покарання.

Бабіна Л.С.,

слухач III курсу

Миколаївського відділення

Науковий керівник – старший викладач

кафедри кримінології та юридичної

соціології Левченко Ю.О.

ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ – ОДНА ІЗ СУЧАСНИХ ФОРМ РАБСТВА

Торгівля людьми – це міжнародне, складне та унікальне злочинне явище, яке містить багато тісно пов'язаних між собою елементів. Зараз цей злочин має глобальний характер та охоплює всі регіони планети, більше того, він все сильніше контролюється міжнародною організованою злочинністю. За оцінками Міжнародного центру із запобігання злочинності ООН у Відні, у 2001 р. глобальний грошовий обіг у сфері торгівлі людьми в регіоні досяг 8 мільярдів доларів на рік, а це приблизно дорівнює глобальному грошовому обігу у сфері торгівлі наркотиками. Основні фактори, що підштовхують жінок та дітей стати “живим товаром”: безробіття, бідність, недостатня освіта, дискримінація за ознакою статі, насильство, національна незахищеність та багато інших.

Основні фактори, що “притягують” жінок на роботу за кордоном: сподівання знайти роботу та заробити гроші; матеріальний добробут, пов'язаний з життям на Заході; більш високий соціальний статус; уявний “блиск” життя в країнах Західної Європи.

Найпоширеніші методи вербування жертв: індивідуальне вербування зацікавлених дівчат у барах, кафе, клубах, на дискотеках тощо; вербування за допомогою неформальних мереж рідних або друзів; оголошення у різних ЗМІ з пропозиціями працевлаштування за кордоном; агентства, які пропонують працевлаштування, освіти або подорожі за кордоном, шлюбні агентства; фіктивні шлюби.

Торгівля жінками для роботи у секс-індустрії є серйозною проблемою, яка зростає із загрозливою швидкістю в Україні. Кожного тижня жінок перевозять офіційними і неофіційними шляхами по

всьому світу. В деяких випадках жінки їдуть за кордон, знаючи, що будуть працювати у секс-індустрії, але не знаючи про жахливі умови праці та насильства, які супроводжують торгівлю людьми. Інші жінки відповідають на оголошення про працевлаштування. При вивезенні їх затримують проти волі і змушують займатися проституцією. Деяких викрадають і вивозять до інших країн без згоди. У країнах призначення жінки ризикують бути побитими, зґвалтованими і навіть вбитими. Значного поширення сьогодні набула торгівля дітьми. Вказаний злочин може бути вчинено відкрито чи в прихованій формі батьками, іншими родичами дитини, які за винагороду або з інших міркувань бажають її позбутися. В завуальованій формі продавцями можуть бути не лише родичі дітей, а й інші особи, які на законних підставах мають право розпоряджатися долею дитини, але зловживають наданими правами (наприклад, керівники дитячих закладів), а також особи, які викрали дітей у батьків з метою їх подальшого продажу.

Ефективна боротьба з таким ганебним явищем як торгівля людьми вимагає не лише законодавчих змін, але й розробки ефективних механізмів боротьби з торгівлею людьми в Україні. Необхідне налагодження співпраці з поліцейськими та спеціальними органами зацікавлених іноземних держав шляхом підписання відповідних міжнародних угод, розробки механізмів інформаційного обміну як між правоохоронними структурами в Україні, так і правоохоронними органами зарубіжних країн. Все це вимагає комплексної взаємодії різних установ та зацікавлених сторін як в межах однієї країни, так і між відповідними країнами, що охоплює органи поліції, судового переслідування, програми підтримки жертв та захисту свідків і засобів масової інформації. Актуальним на сьогодні є питання надання необхідної медичної та соціальної допомоги жертвам торгівлі людьми через створення системи реабілітаційних закладів із використанням можливостей благодійних та жіночих недержавних організацій. Невідкладним є введення обов'язкового страхування у вітчизняних страхових компаніях життя і здоров'я осіб, які виїжджають на роботу за кордон за рахунок підприємств, установ, організацій, що займаються працевлаштуванням цих осіб за кордоном. Потрібно здійснювати постійний контроль за діяльністю туристичних фірм, шлюбних агентств, а також суб'єктів господарювання, які мають ліцензії на провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном; проводити систематичне

роз'яснення та консультації серед осіб групи ризику, надавати їм якісну допомогу; забезпечувати проведення соціологічних та кримінологічних досліджень з проблем торгівлі людьми, узагальнити отримані дані та за результатами внести Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції; проводити роботу щодо подальшого вивчення, порівняльного аналізу, узагальнення та поширення в Україні міжнародного досвіду з питань запобігання та боротьби з торгівлею людьми. У регіонах із складною криміногенною ситуацією, пов'язаною з торгівлею людьми, організувати на основі науково обґрунтованих методик виявлення та облік осіб, які можуть стати об'єктами торгівлі людьми, забезпечити проведення з ними індивідуально-профілактичної роботи. Організувати роботу "гарячих ліній", де можливо було б отримати пораду кваліфікованого фахівця, російською, українською та іншими мовами. Підвищувати рівень інформованості населення про засоби і методи, які використовуються торговцями людьми, а також про потенційний ризик експлуатації, насильства та зловживань стосовно нелегальних мігрантів. Потрібно створити спеціальний цикл телерадіопередач, запровадити в друкованих та електронних засобах масової інформації окремі рубрики, в яких оприлюднювати наслідки нелегального виїзду за кордон з метою працевлаштування. І ще одне – сьогодні вкрай необхідно, щоб держава стала гарантом дотримання прав людини, щоб всі норми, які конституційно закріплені в нашій державі, не були такими лише на папері.

Кліх В.В.,
слухач IV-В курсу
Науковий керівник – доцент кафедри
теорії кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент
Кришечевич О.В.

УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ, ІНШИХ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ

Без сумніву, ухилення від сплати податків є одним з найбільш тяжких господарських злочинів.

По-перше, цим діянням руйнується формування фінансових надходжень у Державний бюджет і держава стає неспроможною виконувати свої соціальні функції.

По-друге, вся соціальна сфера не має фінансового забезпечення.

По-третє, суб'єкти несплати податків отримують невинуватені прибутки і мають змогу тиснути на ринку своїх сумлінних конкурентів.

В ст. 67 Конституції України наголошується – обов'язок кожного громадянина (іноземця та особи без громадянства у відповідних до закону випадках) сплачувати податки і збори в порядку та розмірах, установлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом.

Тому кримінальна відповідальність за ст. 212 Кримінального кодексу України настає за умисне ухилення від сплати лише тих податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які встановлені Законом від 25 червня 1991 р. "Про систему оподаткування", де передбачено загальнодержавні та місцеві податки, збори й інші обов'язкові платежі, які підлягають сплаті до відповідних бюджетів і державних цільових фондів, кримінально караним визнається ухилення від сплати як загальнодержавних, так і місцевих податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Обов'язкові платежі як предмет цього злочину повинні входити в систему оподаткування, а такі їх ключові елементи, як об'єкт і платник, мають бути визначені саме податковим законодавством. При цьому законодавець дозволяє, щоб стягнення збору за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення навколишнього природного середовища та геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету, здійснювались у порядку, встановленому КМУ відповідно до законів України. Умисне ухилення від сплати обов'язкових платежів, які не входять до системи оподаткування, кримінальну відповідальність за ст. 212 не тягне. Будь-які податки і збори, які запроваджені законами України, мають бути включені до Закону України «Про систему оподаткування». Зміни до нього стосовно пільг, ставок податків і зборів, механізму їх сплати повинні вноситись не пізніше ніж за шість місяців до початку нового бюджетного року і набувають чинності з початку нового бюджетного року. Ставки місцевих податків і зборів, інші елементи податкових баз, а також пільги щодо оподаткування встановлюються або змінюються виключно відповідними органами місцевого самоврядування у порядку, встановленому законом.

Згідно з Законом "Про систему оподаткування" ставки, механізм справляння податків, зборів (обов'язкових платежів) і пільги щодо

оподаткування не можуть установлюватись або змінюватись іншими законами, крім тих, які стосуються оподаткування. Також слід враховувати й те, що ч. 2 ст. 1 цього Закону органам місцевої влади та самоврядування надано право встановлювати додаткові пільги щодо оподаткування у межах сум, що надходять до їх бюджетів. Зміни щодо пільг, ставок податків і зборів (обов'язкових платежів) та механізму їх сплати, внесені до законів про оподаткування в установленому порядку, тобто не пізніше ніж за шість місяців до нового бюджетного року, набирають чинності з його початку.

Ухилення від сплати обов'язкових платежів, які хоча і входять до системи оподаткування, проте запроваджені з порушенням зазначеного вище порядку, охоплюються диспозицією ст. 212 лише в тій частині, в якій їх стягнення відповідає нормам законодавчих актів про оподаткування. Вчинення злочину, пов'язаного з отриманням в тій чи іншій формі доходу наприклад, викрадання майна, одержання хабаря, отрути, зброї, наркотичних засобів, не породжує легальний об'єкт оподаткування. Тому дії особи, яка скоїла злочин, пов'язаний із вилучанням майнової вигоди, повинні кваліфікуватись лише за відповідними статтями КК України без додаткової кваліфікації за ст. 212.

Відповідно до законів “Про систему оподаткування” і “Про податок з доходів фізичних осіб” об'єктом оподаткування є передбачені ними доходи, одержані з легальних джерел, а також згідно з підпунктом 4.2.16 п. 4.2 ст. 4 Закону “Про податок з доходів фізичних осіб” кошти або майно (немайнові активи), отримані платником як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно із законом, у сумах, підтверджених обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, незалежно від призначеної ним міри покарання.

У зв'язку з цим дії громадянина, який одержав доходи від незаконної торговельної або іншої діяльності, що містить ознаки підприємницької, яку він здійснював без державної реєстрації або щодо якої законом встановлено спеціальну заборону, а також від іншої незаконної діяльності і не сплатив із них податки, мають кваліфікуватись за відповідними статтями КК і додаткової кваліфікації за ст. 212 цього Кодексу не потребують.

За сукупністю злочинів, відповідальність за які передбачена статтями 212 та 201 КК, потрібно кваліфікувати і контрабанду, якщо метою незаконного переміщення товарів було ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, необхідної при їх

переміщенні через митний кордон України в установленому законом порядку.

Хотілось би звернути увагу, що ст. 212 не конкретизує способів ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. До найбільш поширених способів цього злочину належать:

- неподання документів, пов'язаних із їх обчисленням та сплатою до бюджетів чи державних цільових фондів (податкових декларацій, розрахунків, бухгалтерських звітів і балансів тощо);
- відмова сплатити податок;
- внесення до податкових декларацій, розрахунків завідомо помилкових відомостей про доходи і видатки;
- приховування об'єктів оподаткування;
- заниження цих об'єктів;
- заниження сум податків, зборів, інших обов'язкових платежів;
- приховування факту втрати підстав для одержання пільг з оподаткування;
- подання неправдивих відомостей чи документів, що засвідчують право фізичної особи на податковий кредит або на податкову соціальну пільгу.

Неподання документів, пов'язаних із обчисленням і сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів, полягає в умисному неподанні до органів державної податкової служби в установленний строк декларацій про прибуток суб'єктів господарської діяльності чи фізичних осіб, про сплату інших обов'язкових платежів тощо. Неподання податкової декларації, як правило, є одночасно і приховуванням об'єктів оподаткування.

Антонов С.В.,

*здобувач кафедри теорії кримінального права
Науковий керівник – начальник кафедри
теорії кримінального права, доктор
юридичних наук, професор Осадчий В.І.*

ПРО ПОТРЕБУ ВДОСКОНАЛЕННЯ СТАТТІ 350 КК УКРАЇНИ

Порівняно з аналогічними статтями Кримінального кодексу (345, 346, 377, 398, 405) ст. 350 КК має певні особливості.

В ч. 1 ст. 350 КК передбачено відповідальність за погрозу заподіянням тяжких тілесних ушкоджень (в ст. 345, 377, 398 – за погрозу насильством; в ст. 346 КК – за погрозу заподіянням шкоди здоров'ю; в ст. 405 КК – за погрозу заподіянням тілесних ушкоджень

чи побоїв). Як бачимо, кримінально-правова охорона здоров'я потерпілих в ч. 1 ст. 350 КК забезпечена лише від погрози заподіянням тяжких тілесних ушкоджень. В інших згаданих нормах кримінально-правова охорона здоров'я забезпечена в більшому обсязі.

В ч. 1 ст. 350 КК встановлена відповідальність за погрозу знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпеченим способом. В ст. 345, 346, 377, 398 КК – за погрозу знищенням чи пошкодженням майна будь-яким способом. Безумовно, що і це є певним обмеженням кримінально-правової охорони діяльності службових осіб.

Кримінально-правова охорона діяльності службових осіб в ч. 1 ст. 350 КК здійснюється лише в момент реалізації такої діяльності. В ст. 345, 346, 377, 389, 405 КК – часовий діапазон кримінально-правової охорони діяльності зазначених в цих нормах осіб фактично не обмежений.

В ч. 1 ст. 350 КК зазначено, що об'єктивну сторону цього злочину повинен реалізувати суб'єкт, в інтересах якого і має бути пригинена чи змінена діяльність службової особи чи громадянина. Передбачені ст. 345, 346, 377, 389, 405 КК злочини суб'єкт може вчинити з метою вплинути на діяльність відповідної службової особи як в своїх інтересах, так і в інтересах третіх осіб.

В ч. 1 ст. 350 КК, з одного боку, та в ч. 2, 3 ст. 350 КК з другого є "часова" неузгодженість вчинення злочину. Мається на увазі те, що в ч. 1 ст. 350 КК зазначено, що злочин може бути вчинено в момент діяльності службової особи чи громадянина, а в ч. 2 та ч. 3 ст. 350 КК – у будь-який час.

В диспозиції всіх трьох частин ст. 350 КК допускаються повтори. Зокрема, в ч. 1 ст. 350 КК зазначається, що злочин вчиняється щодо службової особи або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок. Далі підкреслюється, що це вчиняється з метою припинення діяльності службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

В ст. 350 КК кримінально-правовою охороною поряд зі службовими особами охоплено і їх близьких. В ст. 345, 346, 377, 398 КК – поряд із відповідними службовими особами їх близькі родичі.

В межах ст. 350 КК допущено неоднаковий підхід щодо кримінально-правової охорони близьких громадянина, який виконує громадський обов'язок. Так, в ч. 1 ст. 350 КК кримінально-правовою охороною не охоплені близькі громадянина. В ч. 2 та ч. 3 ст. 350 КК

кримінально-правова охорона близьких громадянина, який виконує громадський обов'язок, передбачена.

Статті 345, 346, 377, 398 405 КК є спеціальними щодо ст. 350 КК. За загальним правилом, спеціальні норми запроваджуються, зокрема, для більш дієвої кримінально-правової охорони. Однак, для наведеного ряду норм окреслена позиція не витримана повною мірою. Зокрема, за заподіяння побоїв, легких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 350 КК) санкція передбачає обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. За такі ж самі діяння в ч. 2 ст. 345 КК передбачено м'якше покарання.

Узгодження позицій у згаданих кримінально-правових нормах сприятиме не лише їх вдосконаленню, але й ефективному їх застосуванню, що в свою чергу створюватиме безпеку діяльності службових осіб та громадян, які виконують громадські обов'язки.

Гайовий Є.М.,

слухач III курсу

*Науковий керівник – старший викладач
кафедри кримінології та юридичної
соціології Левченко Ю.О.*

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ

Попереджувальна діяльність розглядається як один з видів соціального регулювання суспільних відносин, головною метою якої є усунення факторів, що детермінують злочинність.

Теорія попередження поділяється на дві частини: загальну і особливу. До загальної частини належать: предмет і поняття попередження злочинів, її суб'єкти, система, специфіка заходів залежно від рівня виконуваних завдань, організація керування цим видом діяльності, прогноз розвитку системи, планування і координація профілактики злочинів і т.д. До особливої частини відносяться розробка кримінологічних характеристик і специфіки попередження окремих видів і форм злочинів.

Теорія попередження злочинності – це сукупність знань про діяльність щодо удосконалювання суспільних відносин з метою: виявлення і нейтралізації причин злочинності й умов, їй сприятливих; виявлення і нейтралізації явищ і процесів, що обумовлюють здійснення, ріст і поширення окремих форм і видів злочинів, факторів.

що впливають на формування антигромадських рис у визначених категорій осіб, впливу на умови їхнього життя і виховання, усунення конкретних умов, що обумовлюють здійснення злочинів окремими особами, вивчення форм і методів контролю за злочинністю.

Попередження злочинності й окремих злочинів є головною проблемою кримінології, що полягає у розробці практичних пропозицій та рекомендацій, спрямованих на виконання завдань протидії злочинності. Боротьба зі злочинністю як соціальним явищем завжди передбачає ефективну профілактику злочинів.

Ще на ранніх етапах свого існування людство усвідомило, що стримувати злочинність тільки за допомогою покарання не можна. Виникло розуміння, що більш раціонально попередити злочин, щоб не бути змушеним карати за нього.

Попередження злочинності складається з ієрархічно пов'язаних між собою завдань. Перше з них – профілактичний вплив на динаміку, структуру, причини злочинності в цілому (соціальна профілактика). Друге – попередження злочинів серед окремих соціальних груп осіб тощо. Третє завдання полягає в попередженні злочинів, що вчиняються окремими особами (індивідуальна кримінологічна профілактика).

Виконання першого завдання виходить за рамки кримінології і є складовою частиною суспільної практики взагалі, та предметом усіх наук про суспільство і людину в контролі за злочинністю зокрема.

Кримінологія безпосередньо вивчає ту частину проблеми, що обмежується профілактичним впливом на злочинність та окремі діяння, які входять до її структури.

Залежно від характеру поставлених завдань, здійснюється класифікація заходів профілактичного впливу (загальні, спеціальні та індивідуальні). Специфіка завдань і особливостей профілактичних заходів визначається видами та компетенцією суб'єктів, які їх здійснюють.

Система попередження злочинів, як і всяка соціальна система, виявляє себе через конкретні форми діяльності. Профілактика злочинів коректує взаємини людей, впливає на їх поведінку в суспільстві. Виконуючи охоронну функцію, профілактика тим самим, створює умови для захисту прав і свобод громадян, захищає соціально-вагомі цінності. У цьому виявляється гуманістична спрямованість попередження злочинів. Це ж повинно бути метою правової держави.

Виховна функція профілактики полягає в тому, що вона широко використовує методи переконання, корекції поведінки людей, приведення їхніх вчинків у відповідність з вимогами права і гуманістичної моралі.

Таким чином, профілактика злочинів є необхідною частиною будь-якої правової держави. Отже, система попередження злочинів повинна не тільки ефективно діяти, але і постійно удосконалюватися.

Необхідним елементом системи є суб'єкти профілактики злочинів. До них, у широкому значенні, належать всі державні та суспільні інститути, формування громадян, своєї діяльності, що впливають на попередження злочинності. Серед цих суб'єктів є такі, що спеціально створені для цієї мети, або в їх компетенцію поряд з іншими повноваженнями входять і обов'язок здійснення у визначених рамках кримінологічної профілактики¹.

Класифікація зазначених суб'єктів може бути здійснена на різних підставах. Їх розділяють на три наступні групи. Перша – ті суб'єкти, що безпосередньо ведуть індивідуальну профілактику. До другої групи відносяться суб'єкти, що здійснюють профілактику в ході виконання своїх контрольних і правоохоронних функцій. Третю групу складають суб'єкти, зайняті переважно керівництвом чи координацією діяльності щодо попередження злочинів. Звичайно, такий розподіл певною мірою умовний, тому що окремі аспекти безпосередньої профілактики, контрольної і правоохоронної діяльності, її координації виявляється при функціонуванні суб'єктів у кожній із трьох названих груп. Крім того, суб'єкти профілактики діють не ізольовано, а у взаємодії один з одним. У самій системі є як горизонтальні, так і ієрархічні вертикальні взаємозв'язки (у залежності від рівня виконання завдань).

Характер компетенції (наявність владних чи рекомендаційних повноважень, їхня спеціалізація) також може служити підставою для класифікації суб'єктів профілактики злочинів. Їх можна розрізнити також за відомчою належністю, професійною спеціалізацією, територіальним межами діяльності тощо.

Таким чином, попередження злочинів – це найбільш гуманний засіб підтримки правопорядку, забезпечення безпеки суспільства. Здійснення цієї діяльності забезпечує поряд із захистом суспільства від злочинних посягань також захист нестійких членів суспільства від

¹ Кримінологія: Стислий конспект лекцій / За заг. ред. О.М. Джужи. – К.: НАВСУ, 2002. – 152 с.

подальшого морального падіння, не дає їм стати злочинцями, і тим самим позбавляє від кримінального покарання.

Безумовно, особливо важливу роль для правового регулювання попередження злочинів повинні зіграти основи державної політики зі злочинністю, що містять основні концептуальні положення діяльності органів державної влади і управління по протидії злочинності.

Коноваленко О.О.,

*здобувач кафедри кримінології та
юридичної соціології*

*Науковий керівник – доцент кафедри
кримінології та юридичної соціології,
кандидат юридичних наук Іванов Ю.Ф.*

ПРИЧИНИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ ТА УМОВИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ЇХ ВЧИНЕННЮ

Одними з найбезпечніших злочинів в структурі злочинності є злочини корисливо-насильницького характеру. З'ясування причин та умов існування корисливо-насильницької злочинності, дозволить розробити ефективні заходи їх запобігання.

Тому, кримінологами значна увага приділяється дослідженню причинного комплексу злочинності. Особлива увага в кримінологічній детермінації приділяється взаємозв'язку особи і середовища. Як вважає Н.Ф. Кузнєцова, кримінологічна детермінація, є видом соціальної детермінації, яку можна розглядати в рамках загальної системи – детермінації подій і явищ¹. Узавши за основу таке розуміння кримінологічної детермінації, можна вивести проблему на рівень окремих сфер життєдіяльності людей. А.І. Долгова зазначає, що про детермінацію або причини та умови злочинності вчені говорять як про об'єднуючі терміни. Процес детермінації, відзначає А.І. Долгова, є складною взаємодією різних форм зв'язків: не тільки причинних, але й функціональних, статистичних та ін. Але головне все ж таки – це причинність. При цьому А.І. Долгова вказує на причини, які можуть породжувати різні види злочинності, по-різному визначати її якісні і кількісні характеристики². Тут на увагу заслуговує позиція, що стосується найбільш поширених, типових причин, що породжують

¹ Кузнєцова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. – М., 1984. – С. 7 – 8.

² Долгова А.И. Криминология. – М., 1999. – С. 120–121. Див. також: Волков Б.С. Детерминистическая природа преступного поведения. – М., 1975. – С. 30 – 32, 40 – 45.

як злочинність в цілому, так і різні її види. До таких видів можна віднести і корисливо-насильницькі злочини проти власності. У цьому аспекті причинність розглядається як один з видів детермінації таких злочинів проти власності, як грабежі, розбої, вимагання.

Як відомо, в правовій літературі пропонувалися різні класифікації причин злочинності. Висловлювалися думки про те, що необхідно виділяти повну причину злочинності як сукупність обставин, що викликають настання злочинних наслідків, і специфічну причину як сукупність ряду обставин, які ведуть до настання злочинних наслідків³; ділити причини на об'єктивні та суб'єктивні⁴; диференціювати причини злочинності в цілому і причини конкретних злочинів⁵; розрізняти причини злочинності як соціального явища в цілому, так і певних видів і категорій конкретних злочинів, виходити з того, що крім соціальних причин злочинності, є ще причини біологічного походження.

Отже, як висновок слід зазначити, що безпосередніми причинами корисливо-насильницьких злочинів виступають такі негативні явища та властивості:

- 1) формування корисливо-паразитичної мотивації в сімейно-побутовому середовищі, за місцем роботи, навчання;
- 2) розповсюдження і впровадження психології користолюбства;
- 3) деформація дозвільно-побутових інтересів, потреб, звичок, яка проявляється в прагненні до пияцтва, наркотиків, азартних ігор і деградації особи на цій основі;
- 4) споживчо-егоїстична атмосфера, як і атмосфера насильства в мікросфері;
- 5) низький рівень культури, свідомості, моральності осіб, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини.

До умов, що сприяють вчиненню цих діянь, відносяться: слабка захищеність власності; недоліки боротьби зі збутом викраденого майна; наявність у злочинців різної зброї; безтурботне ставлення громадян до зберігання свого майна; віктимна поведінка потерпілих.

³ Кунеев В.В. Советская криминология. М, 1978. –С.62-63.

⁴ Кудрявцев В.Н. Причины правонарушений. –М., 1976. –С.124-129.

⁵ Шаргородский М.Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе. – Л., 1966. – С. 30.

ЗЛОЧИНІСТЬ У НАФТОГАЗОВОМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

Становлення України як правової демократичної держави з ринковою економікою, на жаль, супроводжується цілим рядом негативних явищ і процесів, серед яких тінізація і часткова криміналізація економіки, зокрема, такої важливої її галузі, як паливна енергетика. Це зумовлює необхідність вивчення на теоретичному рівні злочинності в нафтогазовому комплексі та розкриття специфіки практичної діяльності правоохоронних органів щодо протидії злочинам у цій сфері.

На сьогодні злочинність у нафтогазовому комплексі набуває все більш яскраво виражений характер. Характерними її ознаками стають, передусім, високий рівень латентності, динамічність і швидка адаптація злочинців до нових умов та правил господарювання (передусім, економіко-правових новацій), стійкий характер злочинної діяльності організованих груп у формі злочинного бізнесу під прикриттям різноманітних інститутів легальної фінансово-господарської діяльності ринкового типу, наявність міжрегіональних, транснаціональних злочинних зв'язків, застосування ефективних засобів протидії правоохоронним органам, зокрема використання з цією метою численних корумпованих важелів і сучасних інформаційно-технічних можливостей¹.

Подальше злиття кримінального бізнесу та законного підприємництва дає підстави вже вести мову про “кримінальне підприємництво” як спосіб і специфічну форму ведення бізнесу².

Нафтогазовий комплекс держави – одна з найбільш криміналізованих галузей народного господарства. З метою захисту державних інтересів видано Укази Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України” від 6 червня 2003 року, “Про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності надрокористування в Україні” та “Про заходи щодо забезпечення додержання законодавства у сфері надрокористування”.

¹ Джужа О.М. Місце і роль кримінологічних досліджень у протидії економічній злочинності в Україні // Право України. – 2005. – № 5. – С. 47.

² Гапоненко В.Ф., Мельников А.Б., Эриашвили Н.Д. Финансово-правовые особенности криминализации холдинговых корпораций: Монография. – М., 2003.

Протидія злочинності в нафтогазовій сфері останнім часом вимагає значних зусиль, оскільки певне розбалансування галузі спричинило загострення криміногенної ситуації. На ефективності захисту нафтогазового комплексу від злотиправних посягань негативно відбилися недоліки ліцензійної та інвестиційної діяльності, землекористування, що привернуло увагу керівництва держави. У ході перевірок, проведених ще Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Президентові України, виявлено порушення законодавства, допущені в сферах господарювання і правоохоронної діяльності, а також проблемні питання, які суттєво впливають на зниження ефективності діяльності нафтогазового комплексу.

В сучасних умовах розгорнуто комплексну роботу щодо виправлення ситуації, серед її конкретних напрямів: вдосконалення державного регулювання у сфері надрокористування, нормативно-правової бази відповідної діяльності, недопущення несанкціонованої промислової розробки родовищ корисних копалин, упорядкування ліцензійної діяльності, виявлення фактів порушень законодавства, яке регулює діяльність у нафтогазовій галузі, зокрема й пов'язаних з незаконним зберіганням, переробкою та реалізацією нафти, газу, а також продуктів їх переробки. З метою протидії злочинності у нафтогазовій галузі, зокрема крадіжок нафти і газового конденсату у травні-червні 2005 року проведено оперативно-профілактичні заходи "Октан", а у липні-червні цільове відпрацювання суб'єктів ринку нафтопродуктів у Полтавській, Сумській та Харківській областях, під час яких виявлено понад 400 злочинів, у т.ч. – 86 пов'язаних із розкраданням нафти і газу, ліквідовано 22 мініцехи з перероблення викраденого пального. Припинено діяльність 8 організованих злочинних груп і злочинних організацій. Виявлено та ліквідовано 68 несанкціонованих врізок на дільницях нафтопроводів.

Для протидії злочинності в Україні створена значна кількість контролюючих органів різного спрямування, проте їх кількість, на жаль, не розв'язує належним чином проблему забезпечення ефективного контролю у сфері економічних відносин. Необхідно вести взаємопов'язану боротьбу з організованою злочинністю і корупцією за допомогою та з використанням різноманітних забезпечуючих заходів, насамперед заходів первинного фінансового контролю, в тому числі у нафтогазовій промисловості.

Корисливі злочини, що вчиняються в нафтогазовому комплексі, нерідко характеризуються порушенням визначеного законодавчими і нормативними актами порядку, умов та правил підприємницької діяльності на ринку енергоносіїв, порядку проведення розрахунків, в тій або іншій формі, між суб'єктами підприємництва і бюджетними установами, використання бюджетних та державних коштів, управління ввірем майном та виконання зобов'язань, перед державою і партнерами.

Потребують також всебічного аналізу та удосконалення нормативно-правового регулювання правовідносин у нафтогазовому комплексі України, організаційно-управлінських і технічних заходів протидії, покращення стану фінансової дисципліни суб'єктів господарювання та забезпечення максимальної прозорості процесів приватизації об'єктів, підґрунтям для якої став Указ Президента України від 9 лютого 2004 р. "Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції"³.

³ Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції: Указ Президента України від 9 лютого 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 6. – Ст. 307.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК НОРМ УКРАЇНСЬКОГО ФІНАНСОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА З МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИМИ ФІНАНСОВИМИ НОРМАМИ

Фінансове законодавство України на сьогодні є однією з галузей права, що найбільш динамічно розвиваються. Нова фінансова політика держави провадиться в життя через фінансове законодавство. Правові норми, що регулюють фінансові відносини, містяться як у загальних, так і в спеціальних, присвячених регулюванню тільки фінансових відносин, нормативних актах.

Україна виявила бажання набути асоційованого членства у Європейському співтоваристві з перспективою вступу до нього на засадах повноправного членства, при цьому нинішній стан фінансової системи, і передусім, її найбільш важливих складових компонентів – системи оподаткування і бюджетної системи – викликає занепокоєння. Нестабільність і недосконалість законодавства у цих сферах може стати серйозною перешкодою для реалізації зазначених планів. Тому гостро постає проблема адаптації українського законодавства в галузі кредитно-фінансової діяльності до уніфікованого законодавства ЄС. Угодою про партнерство та співробітництво між Європейським союзом та його державами-членами і Україною від 16 червня 1994 року (Люксембург) передбачається поглиблення зв'язку між повним впровадженням партнерства і продовженням Україною політичних, економічних і правових реформ, введення факторів, необхідних для співробітництва. Зокрема, передбачається удосконалення законодавства в напрямку стандартів Союзу, співробітництво на регіональному і міжнародному рівнях. Відповідно до статті 51 Угоди приблизна адекватність законів повинна мати місце стосовно законів про банківську справу, в галузях бухгалтерського обліку компаній і податків, фінансових послуг, правил конкуренції, непрямого оподаткування. Усе це вимагає не механічного погляду на механізми фінансово-правового регулювання у країнах ЄС, поверхневої орієнтації на найбільш розвинуті в демократичному плані інститути, здатні забезпечити якість і надійність фінансової системи, а скоріше аналізу доцільності та можливостей реалізації принципів таких новацій у системі правового регулювання в Україні у сучасних умовах, не копіювання найбільш привабливих механізмів, які

ефективно працюють у країнах ЄС, а корегування власних правових ідей, зрозумілих і можливих для сприймання населенням України, які б гармонізували із правовими традиціями і звичаями народу України.

Сучасне міжнародне фінансове право формується і діє в системі всезагальної глобалізації господарчих процесів, що в свою чергу зумовлює зміни традиційних підходів до застосування міжнародно-правових норм у системі правового регулювання окремих держав. Розвиток українського фінансового права повинен відбуватися паралельно з становленням нової доктрини про співвідношення міжнародного і національного права, взаємозв'язки внутрішніх і зовнішніх норм фінансового права повинні враховувати тенденцію глобалізації фінансових процесів, фактор активного змішування міжнародних, національних і інтеграційних фінансових правопорядків.

Тенденції міжнародної правотворчості – перетворення міжнародного фінансового права на сукупність ділових звичаїв і управлінських функцій (функцій міжнародного управління), що застосовуються в національних правових системах часто без прямої трансформації в національне фінансове законодавство. Інтернаціоналізація банківського бізнесу і прискорена інтеграція фінансових ринків взагалі як об'єктивні процеси в розвитку міжнародних економічних відносин виявили той факт, що відмінності, наприклад, в правовій регламентації банківської діяльності призвели до значних складностей на ринку фінансових послуг.

Процес формування норм міжнародного фінансового права базується не лише на договірно-правових засадах. Інтегрована фінансова система як сукупність національних фінансових ринків все більше підпорядковується нормам, які приймаються без попереднього узгодження з державними органами окремих країн. Юридичні правила поведінки на фінансових ринках закріплюються в різноманітних корпоративних угодах, засновницьких документах неурядових організацій, рекомендаціях фінансових асоціацій і союзів. Міжнародно-правові норми та ділові фінансові звичаї все більше набувають рис інститутів міжнародного фінансового регулювання, що розвиваються самостійно та утворюються в системі міжнародних фінансових організацій, союзів, асоціацій, інтеграційних співдружностей, груп, які самостійно регулюються. Ці норми і звичаї нерідко змикаються з інформаційними джерелами, внаслідок цього важко визначити, де інформація, рекомендація, норма, звичай ділового обігу. Тобто джерела міжнародних фінансових норм поповнюються

новими, окрім тих, що традиційно визнавалися українською наукою міжнародного права.

Визначаючи роль зовнішніх впливів (під якими розуміємо норми міжнародних угод і універсальних конвенцій, іноземного податкового права, типові акти і рекомендації міжнародних організацій, визнані в світовій економічній практиці загальні принципи оподаткування, бюджетної збалансованості, стратегії виплати зовнішніх боргів, гарантії повернення кредитів, страхування інвестицій та інші фінансові документи) на розвиток норм податкового і бюджетного законодавства, слід акцентувати увагу на адекватності системи правових інститутів податкового і бюджетного права України правовим інститутам, що складають базу податкового і бюджетного законодавства економічно розвинутих держав світу.

Міжнародні фінансові акти, підписані Україною, і українське фінансове право є самостійними фінансовими правопорядками. Однак вони починають активно взаємодіяти, коригувати одне одного, що відповідає загальним закономірностям впливу міжнародного права на національне.

Ричук А.Ю.,

студентка магістратури

*Науковий керівник – старший викладач
кафедри економічної безпеки,*

кандидат юридичних наук Павлов Д.М.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

Нагальною потребою розвитку економіки України у контексті євроінтеграційного розвитку виступає подальший розвиток та становлення дієвої системи фінансового контролю. Фінансовий контроль ґрунтується на використанні контрольної функції фінансів і виступає як один із проявів її важливого значення в розширеному відтворенні.

Практика свідчить, що Україні потрібно ще немало часу для становлення повноцінної ринкової системи, а головне – для того, щоб управлінські, виробничо-комерційні та банківські структури адаптувалися до загальновизнаних світових стандартів. При цьому слід пам'ятати, що самі по собі ринкові відносини не усувають необхідності систематичних ревізій і перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств і установ усіх форм власності,

усунення заходів щодо усунення недоліків та запобігання їм. Фінансовий контроль об'єктивно притаманний і ринковій економіці. Його використовують усі країни Заходу, щоправда, тією мірою, яку диктують політичні та економічні завдання¹.

Подальший розвиток фінансового контролю і його ефективність багато в чому залежать від створення нової концептуальної і законодавчої бази, що забезпечує проведення його на якісно новому рівні, властивому демократичній державі. Зокрема, важливим кроком у цьому напрямі стали внесені до Конституції України зміни, якими було передбачено повернення Рахунковій палаті України повноважень щодо здійснення контролю від імені Верховної Ради України не лише за використанням коштів Державного бюджету України, а й за їх надходженням.

У наукових джерелах наводяться різноманітні визначення фінансового контролю, найбільш вдалим серед яких є визначення розроблене О.П. Орлюк. Відповідно фінансовий контроль розглядається як цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, спрямована на додержання законності, фінансової дисципліни і раціональності у забезпеченні реалізації фінансової діяльності держави, тобто мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих фондів коштів з метою виконання завдань та функцій держави та ефективного соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів фінансових відносин².

Оскільки вся фінансова діяльність у державі регламентується законами і підзаконними актами, змістом фінансового контролю є забезпечення виконання та додержання законів і фінансової дисципліни всіма державними, громадськими організаціями, посадовими особами і громадянами. При цьому фінансова діяльність повинна не тільки відповідати закону, але і бути доцільною. Таким чином, у перевірці законності і доцільності проявляється суть фінансового контролю.

Необхідною умовою належного здійснення державного фінансового контролю є взаємодія контрольних органів, які мають спільну мету, діють на основі однакових принципів. При об'єднанні

¹ Калюга Є. Система державного фінансового контролю: шляхи реформування // Вісник податкової служби України. – 2001. – № 30. – С. 59.

² Орлюк О.П. Фінансове право: Навч. Посібник. – К.: Хрінком Інтер, 2003. – 528 с.

зусиль контрольних органів підвищується результативність, ефективність і дієвість фінансового контролю. Метою взаємодії є також скорочення перевірок, що позитивно впливатиме на функціонування об'єкта перевірки.

Багато проблем у сфері регулювання фінансового контролю викликані тим, що нормативні акти, які визначають правовий статус органів фінансового контролю, містять статті, у яких мова йде про інші органи, з якими вони координують свою діяльність, але не визначають методи і форми, межі такої взаємодії.

Сучасний стан соціально-економічного розвитку нашої держави потребує вдосконалення організації і здійснення державного фінансового контролю, а це вказує на необхідність прийняття Закону України "Про фінансовий контроль в Україні". У зазначеному законі слід закріпити принципи фінансового контролю (взявши за основу ті, що вказані у Лімській декларації керівних принципів контролю та Декларації про загальні принципи діяльності вищих органів фінансового контролю держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав) окремою статтею такої редакції: "Фінансовий контроль базується на принципах законності, плановості, об'єктивності, незалежності, публічності, компетентності, оперативності, ефективності та результативності". В окремій статті можна вказати загальні завдання фінансового контролю: "Завданнями фінансового контролю є виявлення фактів порушень фінансового законодавства, неналежного виконання учасниками фінансової діяльності своїх обов'язків, встановлення причин порушень, усунення та попередження цих порушень з метою забезпечення ефективності фінансової діяльності держави та виявлення резервів росту її фінансових ресурсів". Визначити: ревізію як систему контрольних дій, при якій за певний період і відповідно до затвердженої програми перевіряється відповідний об'єкт на предмет економічної ефективності його фінансово-господарської діяльності, законності, достовірності і доцільності, ефективності господарських і фінансових операцій; перевірку як систему контрольних дій щодо вивчення окремих ділянок фінансово-господарської чи адміністративно-розпорядчої діяльності відповідного об'єкта; статус посадових осіб органів державного фінансового контролю, гарантії незалежності виконання ними своїх повноважень³.

³ Савченко Л.А. Яким бути Закону про фінансовий контроль? // Вісник Запорізького юридичного інституту. - 2002. - № 1(18). - С. 73 - 78.

НЕДОПУСТИМІСТЬ РОЗГОЛОШЕННЯ ДАНИХ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЯК ГАРАНТІЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

У ст. 2 КПК зазначено, що одним із завдань кримінального судочинства є охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у ньому. Проте, для встановлення об'єктивної істини у кримінальній справі та виконання низки інших завдань кримінального судочинства іноді не обійтися без певного втручання в особисте життя людини.

Право на недоторканність особистого життя кримінальне судочинство розглядає як конституційний принцип і визначає у ч. 2 ст. 14¹ КПК: "Особисте життя громадян ... охороняється законом". Важливість існування такого положення також підкреслюється у ч. 3 ст. 10 проекту КПК: "Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя ...".

Зміст недоторканності особистого людини не слід зводити тільки до захищеності персональних даних та права на усамітнення, а включати у нього право особи на встановлення і підтримання стосунків з іншими людьми, свободу об'єднуватись з іншими особами, що є соціальним аспектом особистого життя. Поняття особистого життя охоплює також фізичну і моральну цілісність особи, включаючи ставе життя.

Навіть якщо законом і передбачається можливість тимчасового обмеження вказаного права, нормативно закріплюється й альтернатива – отримані відомості мають знаходитись виключно у матеріалах кримінальної справи та використовуватись в інтересах розслідування. Тому нерозголошення даних досудового розслідування є важливою процесуальною гарантією забезпечення недоторканності особистого життя людини.

Зрозуміло, що передчасне розголошення матеріалів дізнання і досудового слідства може ускладнити з'ясування обставин вчинення певного злочину, дати можливість винному та іншим особам, які не зацікавлені у швидкому, повному і об'єктивному розслідуванні справи, вплинути на його хід і результати, а іноді й завдати шкоди учасникам

кримінального судочинства. Тому на відміну від судового розгляду кримінальної справи, досудове розслідування є лише частково гласним. Згідно з ч. 1 ст. 121 КПК дані досудового розслідування можна оголосити лише з дозволу особи, яка провадить розслідування, або прокурора і лише в тому обсязі, у якому вони визнають це за можливе. До таких даних належать усі одержані під час розслідування відомості: свідчення допитаних осіб, результати очних ставок, обшуків, відтворення обстановки та обставин події тощо.

Існування цієї заборони зумовлено тим, що розголошення даних може скомпрометувати особу, яка бере участь у справі або включаються у сферу кримінально-процесуальних відносин, порушити її право на недоторканність особистого життя.

Небажаність розголошення даних досудового слідства не означає те, що воно повністю проводиться негласно (таємно). Порядок проведення і зміст процесуальних дій передбачений законом, тому доцільно вести мову про те, що під час їх проведення забезпечується внутрішня гласність, через обов'язкову присутність при їх проведенні певного кола суб'єктів кримінального процесу. Так, наприклад, закон надає можливість захиснику ознайомлюватись з матеріалами, якими обґрунтовується затримання підозрюваного чи обрання запобіжного заходу або пред'явлення обвинувачення, а після закінчення слідства – з усіма матеріалами справи (п. 3 ч. 2 ст. 48 КПК). Відповідно до вимог ст. 185 КПК слідчий під час проведення обшуку або виїмки повинен вживати заходів щодо нерозголошення обставин особистого життя обшукуваних.

Суть передчасного розголошення даних досудового розслідування полягає у повідомленні цих даних стороннім, в тому числі особам, які беруть участь у справі, але не повинні знати певну інформацію, в усній бесіді, публічному виступі, листі, в пресі тощо, якщо це може скомпрометувати людину, негативно вплинути на розкриття злочину, викриття винних осіб. Обізнаність окремих заінтересованих осіб чи цілих злочинних угруповань у тому, в якому напрямі проводиться розслідування, які конкретно слідчі та інші процесуальні дії будуть виконуватися дозволить їм активно протидіяти зусиллям слідчого та органу дізнання, перешкодити встановленню істини шляхом знищення документів, речових доказів, переховування викраденого майна, залякування чи навіть знищення осіб, які можуть бути свідками чи потерпілими у справі, створення умов для ухилення осіб, причетних до вчинення злочину, від розслідування і т.д. Тому ст. 121 КПК

зобов'язує особу, що провадить розслідування, у необхідних випадках попередити свідків, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, захисника, експерта, перекладача, понятих, а також інших осіб, які присутні при провадженні слідчих дій, про обов'язок не розголошувати без їх дозволу даних дізнання і досудового слідства або.

За розголошення даних досудового розслідування винні особи несуть відповідальність за ст. 387 КК, а прокурор, слідчий, дізнавач, у певних ситуаціях за невжиття заходів до забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування підлягають притягненню до дисциплінарної відповідальності.

Закон не визначає форму попередження про нерозголошення даних досудового розслідування. Однак попередження про недопустимість розголошення і дозвіл на розголошення (якщо такий був) доцільно фіксувати або у протоколі певної слідчої дії, результати якої слідчий (дізнавач) забороняє розголошувати, або в окремому, спеціально для цього призначеному протоколі чи іншому документі (наприклад, підписці про нерозголошення даних досудового розслідування). Письмова форма дисциплінуватиме учасників процесу та інших осіб, а також за умови порушення вимог слідчого (дізнавача, прокурора) щодо нерозголошення даних досудового розслідування в майбутньому надає змогу обґрунтовано вирішити питання про відповідальність винних у цьому осіб.

Додаткове акцентування у чинному КПК на процесуальній охороні обставин особистого життя учасників кримінального процесу буде сприяти захисту інтересів особи як одного з основних завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК).

Фешук В.В.,
*старший викладач кафедри
економічної безпеки*

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИВАТНИХ ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ

З першого січня 2004 р. в Україні докорінно змінилась структура пенсійного забезпечення – замість діючої державної системи пенсійного забезпечення запровадили нову трирівневу систему, в якій першим рівнем є реформована солідарна система, а другим і третім рівнем – нова та невідома українському загалу накопичувальна система пенсійного страхування.

Міжнародний досвід свідчить, що солідарна пенсійна система ефективно працює лише тоді, коли на одного пенсіонера припадає три і більше працівників, які сплачують внески до системи. Якщо цього немає, пенсійна система буде слабкою з погляду фінансової стабільності. Тут головним є те, що в ринкових умовах людина повинна одержувати адекватну пенсію, тобто відповідно до стажу роботи та внесків, сплачених з отримуваного розміру заробітної плати або доходу за всі періоди її трудового життя. Тому для підкріплення солідарної системи додається накопичувальний компонент.

Домінуючою ознакою нової пенсійної системи є перехід від принципу пенсійного забезпечення до системи, що побудована на принципі пенсійного страхування.

Особливість державного регулювання діяльності приватних накопичувальних пенсійних фондів полягає в тому, що ступінь державного втручання у відносини щодо утворення, розподілу, управління та використання коштів цих фондів є меншим, ніж при державному регулюванні публічних накопичувальних пенсійних фондів. Відповідно до світової практики існує щонайменше два шляхи впливу держави на показники роботи приватних пенсійних фондів.

Першим чинником є те, що держава впливає на якість управління роботою пенсійних фондів через регулювання та нагляд, як і при регулюванні діяльності публічних накопичувальних пенсійних фондів. Але якщо при регулюванні діяльності публічних накопичувальних пенсійних фондів держава часто безпосередньо бере участь у виборі їх компаній з управління активами, адміністраторів і банків-зберігачів, то при регулюванні діяльності приватних пенсійних фондів вплив держави обмежений лише “допуском” певних інституцій на ринок шляхом видачі їм відповідних ліцензій, після чого держава ніяким чином не впливає на вибір приватними пенсійними фондами тих чи інших компаній з управління активами, адміністраторів і банків-зберігачів. Тобто при регулюванні діяльності приватних накопичувальних пенсійних фондів держава здійснює ті ж регулюючі функції, що і при регулюванні публічних накопичувальних пенсійних фондів, але в обмеженому обсязі. Отже, роль регулюючих функцій держави зменшується, а з розвитком системи добровільного пенсійного страхування та зростання кількості приватних пенсійних фондів посилюється роль державного нагляду, тому особливої ваги набувають наглядові функції держави.

Другим чинником державного впливу на функціонування приватних накопичувальних фондів є макроекономічний вплив. Держава суттєво впливає на макроекономічне середовище країни і підтримує цілісність фінансової системи, в якій працюють добровільні пенсійні фонди. Накопичити заощадження у пенсійній системі можна лише тоді, коли уряд докладає достатніх зусиль для забезпечення макроекономічної стабільності. Уряд має утримуватися від спокуси скористатися значними ресурсами добровільних пенсійних фондів і не вимагати розмішувати велику частину пенсійних коштів у державні облігації чи інші не вигідні майбутнім пенсіонерам активи, виходячи з патріотичних та інших “нефінансових” міркувань.

Водночас слід враховувати наявність певних ризиків у системі недержавних пенсійних фондів:

1. Інвестиційні ризики (ризик втрати коштів на етапі інвестицій).
2. Інституційні ризики (“нецільове використання”, прямий обман, розкрадання шляхом зловживання службовим становищем тощо).
3. Системні ризики (втрати коштів у пенсійній системі через “непрозорість” самої пенсійної системи, через крах “суміжних систем” – банківської, страхової, фондової).

Отже, державне регулювання та нагляд повинні здійснюватись таким чином, щоб гарантувати насамперед :

- справедливе пенсійне страхування для всіх учасників недержавних пенсійних фондів;
- розважливе інвестування активів таких фондів;
- відкритий і прозорий бухгалтерський облік пенсійних активів та інвестиційного прибутку;
- створення дієвої системи моніторингу та нагляду за приватними пенсійними фондами, адміністраторами, страховими та банківськими установами;
- узгодження пенсійного банківського та страхового законодавства.

Шевчук Б.Б.,
слухач III курсу
Науковий керівник – заступник
начальника кафедри кримінології та
юридичної соціології, кандидат
юридичних наук, доцент Кулакова Н.В.

НАРКОМАНІЯ – ХВОРОБА ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИЙ ЗЛОЧИН

Здавна використання наркотичних речовин та рослин обмежувалося релігійними традиціями та моральними нормами. Тому протягом тривалого часу наркотики використовувалися з лікувальною метою (для знеболювання) та під час здійснення релігійних обрядів. У XI-XII ст. у Болонському університеті було складено близько 150 рецептів наркотичних засобів, що використовувалися як знеболюючі речовини. Поступово наркотичні засоби утворили групу лікувальних речовин, від систематичного вживання яких виникає психічна і фізична залежність. Більшість з наркотиків викликає ейфорійний ефект. Слово “ейфорія”¹ за походженням давньогрецьке й означає піднесений настрій, почуття задоволення, повного добробуту. В результаті впливу наркотичних засобів поведінка особи характеризується стійкою антисуспільною спрямованістю. Це проявляється в глибокій неповазі до суспільства, неадекватному розумінні моральних засад, зневажливому ставленні до людей, своїх батьків. Особи характеризуються черствістю, безсоромністю, відсутністю співчуття і жалю. Паразитичний спосіб життя не обтяжує, а іноді навіть служить предметом гордості. Ідеали відверто цинічні, й відсутня внутрішня потреба це приховувати.

З початку 90-х років минулого століття Україна здійснює зовнішню політику, спрямовану на інтеграцію в Європейське та світове співтовариство, розвиток економічних, політичних і гуманітарних контактів з іншими державами. Але ця позитивна тенденція має й негативний наслідок – відкритість держави стала активно використовуватися міжнародними кримінальними структурами, у тому числі й тими, що вчинюють злочини у сфері незаконного обігу наркотиків.

¹ Словник іншомовних слів. Київ. Видавництво “Довіра” УНВЦ “Рідна мова” 2000. -- 402 с.

Однією з причин поширення наркоманії на теренах як нашої держави, так й інших пострадянських республік стали серйозні кризові явища в різних сферах суспільного життя, погіршення соціально-економічного та соціально-психологічного стану ряду груп населення.

В умовах кризи відбувається втрата частиною населення чітких соціальних орієнтирів, зниження престижу чесної праці, руйнування настанови на ведення здорового способу життя. На цьому тлі відбувається поширення наркоманії, яка є для певної частини населення способом розв'язання життєвих проблем, а злочинна діяльність у сфері незаконного обігу наркотиків – безпосереднім джерелом одержання прибутків.

Динаміка розповсюдження наркотиків за останні тридцять років свідчить про те, що відбувається збільшення кількості споживачів наркотичних засобів в Україні, яка спостерігається з кінця 60-х років минулого століття. У 1997 році діагноз наркоманія був поставлений 55 тисячам осіб, у 2004 році – майже 84 тисячам осіб. За період з 1999 року по 2004 рік приріст зареєстрованих наркоманів склав більше ніж 50%. Незважаючи на ті обставини, що різні відомства України дають неоднакові кількісні оцінки, фактичне число осіб, які вживають наркотики, наближається до мільйона чоловік, а загальний світовий обсяг наркоринку становить 400 млрд. доларів США².

Споживання наркотиків (виробництво, зберігання, виготовлення, придбання), виступають як форми злочинної діяльності. Для її виділення в правовому аспекті в кримінології використовується термін “наркотизм”. Етимологічно це слово (від нім. *Narkotikum* + *sucht* – шукаю наркотик) означає асоціальне явище, яке виявляється у незаконному вживанні наркотичних речовин і вчиненні дій, пов'язаних з їх незаконним добуванням (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи його пересилання), для задоволення особистої потреби в таких речовинах³. Згідно із статистичними даними наркотизм найбільш розповсюджений у Дніпропетровській, Донецькій, Одеській, Запорізькій, Харківській, Луганській, Миколаївській областях, Автономній Республіці Крим та місті Києві. Щорічно число наркозалежних осіб зростає на 5 – 7 тисяч, з яких 27% – дорослі, 60% молоді і 13% – діти віком 11 – 14 років. Практично всі наркозалежні особи належать до активного населення, 80% з них – у віці 30 років.

² Аналітичний огляд МВС України / Національне бюро Інтерполу. – К., 2004. – 23 с.

³ Бабоян Д. Путівка в ад. – М., 1973. – 116 с.

Сучасний період становлення України як правової держави характеризується загальним загостренням криміногенної ситуації, зростанням злочинності, в тому числі й пов'язаної з незаконним наркообігом. Тільки за 2003 рік в Україні було розкрито понад 57 тисяч злочинів, що на 24,6% перевищує показники 1997 року. Середньорічний приріст зареєстрованих злочинів у сфері незаконного наркообігу у структурі всієї злочинності в Україні становить в середньому 10,8%. Питома вага щодо осіб, які вчинили злочини у сфері незаконного наркообігу досягла 12,4% від загальної кількості осіб, які скоїли злочини. Сучасний стан злочинів, що скоюються у сфері незаконного наркообігу, характеризується високим рівнем кримінального професіоналізму, постійним удосконаленням правопорушниками механізму вчинення таких діянь. Спостерігається збільшення кількості виявлених злочинів у сфері незаконного наркообігу, що вчинені організованими злочинними групами. Зокрема, частка злочинів у сфері незаконного наркообігу, скоєних групою осіб, у тому числі і організованими злочинними групами, збільшилася в 2003 році у порівнянні з 1997 роком майже на 28%. Незаконний наркообіг все більш стає загрозливим соціальним явищем, тому що до нього залучається все більше людей, як правило, молодь. Серед них також значна частина неповнолітніх. За даними Мін'юсту України за період з 1993р. по 2003 р. до кримінальної відповідальності за участь у незаконному наркообігу було притягнуто 9465 неповнолітніх, з них 72,1% за незаконні наркооперації, пов'язані з добуванням наркотиків та їх споживанням, 27,9% – за торгівлю наркотиками. Незаконний наркообіг серед неповнолітніх характеризується не тільки різким збільшенням кількості підлітків, які вживають наркотичні засоби, але й розповсюдженням серед них так званих “дискотечних”, “клубних”, “тусовочних”, “сексуальних” психотропів. Нині на обліку перебуває 5900 неповнолітніх, які займаються немедичною наркотизацією, а за експертними оцінками латентності цього асоціального явища кількість осіб цієї категорії становить близько 30 тисяч.

Слід відмітити, що розповсюдження зловживання вказаними речовинами серед неповнолітніх є одним з криміногенних факторів таких злочинів: розбої, грабежі, крадіжки, які були вчинені неповнолітніми з метою добування коштів для придбання наркотичних або психотропних речовин.

Масштаби і темпи розповсюдження наркотизму, широкий розмах незаконного наркообігу серед неповнолітніх свідчить, що проблема

попередження цих асоціальних явищ набуває першочергового значення для кримінальної міліції у справах неповнолітніх. Одним із основних напрямів такої діяльності є недопущення поширення незаконного попиту на наркотичні засоби і психотропні речовини. Її ефективність значною мірою залежатиме від стану профілактики вживання наркотиків та психотропних речовин заходами вказаної служби міськрайорганів внутрішніх справ. Найбільш ефективно у боротьбі з наркозлочинністю є профілактичний вплив на причини і умови, що її обумовлюють.

Соціалістична система цінностей, що існувала впродовж десятиліть самоліквідувалася, а нова й досі не сформувалася. Держава, церква, інші суспільні інститути мають украй незначний вплив на формування системи суспільних поглядів основної частини населення. Особливо це стосується неповнолітніх та молоді. Опинившись без уваги держави та суспільства, вони відчують себе „зайвими людьми”, „втраченим поколінням”. Тому наркоманія сприймається багатьма з них як відхід від суспільства, яке їх не потребує і для якого вони є зайвими.

З метою удосконалення боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів на 2003-2010 роки затверджено Постанову Кабінету Міністрів України від 4 червня 2003 року № 877 про заходи, спрямовані на:

- стримування зростання незаконного обігу наркотиків та зловживання ними;
- створення в суспільстві негативного ставлення до цього явища;
- підвищення ефективності механізму боротьби з наркотизмом;
- своєчасну розробку і прийняття додаткових заходів щодо незаконного обігу наркотиків.

Але оскільки недостатня кількість служб БНОН, недосконала матеріально-технічна база, недостатній рівень взаємодії з іншими підрозділами МВС, кількість наркозалежних осіб у суспільстві, а також злочинів, пов'язаних з наркообігом зростає, можна зробити висновок, що державні органи не виконують запланованих завдань для забезпечення здорового розвитку суспільства.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІКТИМОЛОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ

Як у світовій, так і у вітчизняній науці та практиці сьогодні закріпилася стійка думка про взаємозалежність і взаємопов'язаність таких соціальних явищ, як злочинність і віктимізація.

Емпіричний матеріал, отриманий у результаті віктимологічних досліджень у масштабі України, засвідчив, що число потерпілих від злочинів характеризується статично сталим станом і структурою демографічних, соціальних, соціально-психологічних, кримінально-правових ознак, що відрізняються від аналогічних показників – як числа осіб, які вчинили злочин, так і населення в цілому.

Можна виділити чотири категорії осіб, які сьогодні найбільше схильні до злочинних посягань. Перша – це люди, соціальне становище яких привертає увагу злочинців. На першому місці тут стоять банкіри та підприємці. Потім політичні діячі, журналісти, іноземці, а також мігранти – їх легко можна пограбувати, обманути, а знайти захист їм складніше, ніж корінному жителю. Досить високу ступінь віктимності мають особи похилого віку та молодь.

Друга категорія осіб з підвищеною віктимністю, тобто здатністю ставати об'єктом нападу, – люди, які на професійному рівні контактують із злочинцями – працівники міліції, охоронці, інкасатори, співробітники позавідомчої охорони тощо.

Якщо перші дві групи потерпілих пов'язані з їх статусом, то дві наступні – з поведінкою майбутнього потерпілого.

Спочатку необхідно сказати про людей, які беруть участь у всіляких сварках, конфліктах та бійках. Встановлено, що близько третини потерпілих від тілесних ушкоджень і вбивств самі порушували моральні та юридичні норми поведінки. Інколи навіть складно передбачити, хто у розпочатому конфлікті буде жертвою, а хто – злочинцем: пияки б'ють один одного, і в результаті один гине, а інший сідає на лаву підсудних.

Інша категорія жертв – люди, які допускають необачні, легковажні вчинки, самі “напрошуються” на небезпеку. Необачлива поведінка виражається не лише в надмірній довірливості до незнайомих осіб, а й

у відвідуванні сумнівних і небезпечних місць, пересування в пізній час темними вулицями тощо.

На зростання злочинності та зміни її якісного стану, на думку А.А. Гаджієвої¹, впливають дві тенденції: 1) посилення процесу віктимізації населення; 2) подальше формування та закріплення кримінальної ідеології.

Визначення поняття ідеології в цьому випадку має початкове значення. Ідеологія – поняття світогляду, світорозуміння, система поглядів на природу, суспільство та особистість. Вона включає філософські, політичні, економічні, правові, моральні, естетичні, релігійні та інші погляди, що визначають ставлення людей до дійсності. У певної частини населення складається негативна система поглядів, так звана “деформована” чи кримінальна ідеологія, недооцінка якої може призвести до небажаних результатів. Отже, сьогодні є нагальна потреба глибокого аналізу кримінальної ідеології, виявлення механізму її формування, а також встановлення її співвідношення з віктимізацією населення, яка разом з іншими явищами виступає однією з причин злочинності.

Ця ідеологія здатна зробити досить сильний соціально-психологічний вплив як на окрему особистість, так і на все населення в цілому. В зв'язку з цим, варто відзначити негативну роль засобів масової інформації, яка, має різні прояви.

По-перше, засобами масової інформації на фоні інформації, сповненої жахів та досить часто далекої від реальної дійсності, відбувається нагнітання страху перед злочинністю.

По-друге, засоби масової інформації при висвітленні в загальнодержавному масштабі злочинів постійно висувують на передній план насильницькі злочини, в той час як багато інших і, зокрема, білокомірцевих, фактично ігноруються. Цей стандарт і відображає, і формує наш інтерес до злочинності і нашу стурбованість нею. Іронія полягає в тому, що висвітлення насильницьких злочинів у новинах дня сприяє швидше зростанню, а не попередженню насилля, в той час як повідомлення про білокомірцеві злочини являють собою досить сильний засіб попередження їх вчинення.

Постійні повідомлення про насильницькі злочини ускладнюють існуючу атмосферу насильства. Повідомлення про підпали, вибухи

¹ Гаджиев А.А. Криминальная идеология, средства массовой информации и виктимизация населения // Преступность и культура / Под ред. д-ра юрид. наук, профессора А.И. Долговой - М.: Криминологическая Ассоциация, 1999. – С.109-110.

бомб, умисні вбивства та зґвалтування викликають свого роду психотичну реакцію, яку можна зіставити з резонансною вібрацією. Люди, які в усіх інших відносинах були до певного часу абсолютно мирними, реагують на повідомлення про насилля так, ніби-то воно саме було інфекційною хворобою, а повідомлення про нього – бацилоносієм.

По-третє, великої шкоди завдає романтизація злочинного життя та моралі, зображення злочинця майже як героя суспільства на сторінках публікацій ЗМІ. Це призводить до того, що серед населення, особливо серед молоді та підлітків, негативна соціальна поведінка набуває привабливості. З'являються думки про можливості “союзницьких” взаємин із злочинцями. Висловлюються ідеї про те, що злочинний світ, “зłodії в законі” – це частина національної культури, а зłodійські “правильні” поняття простіші, доступніші і розумніші, ніж закон.

По-четверте, цілком очевидно, що логічним завершенням стає пропаганда кримінальної ідеології та моралі (особливо “зłodійської”). Інакше кажучи, вплив засобів масової інформації на соціальну дійсність оцінюється з погляду теорії соціального навчання, ключовою ідеєю якого виступає думка про те, що людьми можуть бути засвоєні настанови, соціальні стереотипи, ціннісні орієнтації та стиль поведінки злочинного світу. Злочинне мислення породжує злочинну поведінку.

По-п'яте, ЗМІ активно сприяють руйнуванню духовної сфери життя суспільства в цілому: породжують аморальність, насилля, порнографію, виховують людей на ідеалах вседозволеності, на цьому ґрунті відбувається ерозія моральних цінностей, викривляється уява про ідеал; закони моральності порівнюються з побутовими уявами, думками людей, що “так прийнято”, “так всі роблять”. І як результат – злочинність прогресує, охоплюючи та втягуючи немов спрут у свою орбіту все нових і нових людей.

Однак вплив кримінальної ідеології не вичерпується криміналізацією суспільства. При глибшому її осмисленні стає очевидним те, що злочинні погляди, цінності, кримінальні настанови мають свій зворотній резонанс. Безсумнівно, вони не можуть не зачіпати поглядів інших осіб, а саме – віктимів (потенційних і реальних), які в свою чергу, “засвоюють” кримінальну ідеологію. В той же час їх уява пов'язана, з одного боку, з усвідомленням свого безсилля, зростанням почуття страху, невпевненості, недовіри, іншими нігілістичними ідеями, а з іншого, – з безсильністю, вседозволеністю та невразливістю кримінальних елементів. Звичайно, така “віктимна

ідеологія” призводить до зростання віктимізації населення. В той же час певна частина віктимізованого населення криміналізується. Отже, процеси криміналізації і віктимізації взаємообумовлені та взаємопов’язані.

Лашук О.В.,

слухач магістратури

Науковий керівник – начальник

навчально-наукового інституту

заочного та дистанційного навчання,

*кандидат юридичних наук **Мозоль А.П.***

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯМ НАРКОМАНІЇ У КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Серед пріоритетних проблем сьогодення, які стоять перед українським суспільством, на одне з перших місць усе впевненіше виходить проблема наркоманії, яка несе реальну загрозу не тільки здоров’ю населення країни, а і національній безпеці.

На сьогодні в Україні простежується невпинне зростання незаконного розповсюдження наркотичних засобів, їх немедичного вживання, збільшення кількості хворих на наркоманію. Це справляє відчутний вплив на зростання криміногенної ситуації.

Проблеми організації ефективної протидії нелегальному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в Україні закономірно посідає чільне місце у процесі стабілізації криміногенної ситуації в державі. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються в державі, труднощі, які об’єктивно переживає суспільство, вимагають від органів законодавчої і виконавчої влади, правоохоронних органів, більш досконалої системи боротьби з незаконним обігом наркотиків.

З метою подолання криміногенної ситуації, яка склалася в Київській області у сфері обігу наркотиків, у 2005 році зазначеними підрозділами проводилися цільові оперативно-профілактичні операції: “Батискаф”, “Канал”, “Зброя та вибухівка”, “Мак-2005”, “Генофонд”, а також відпрацювання розважальних закладів і місць проведення дозвілля молоді.

Працівниками підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (далі – БНОН) виявлено 2884 факти незаконних операцій з

наркотиками, за які затримано 2303 особи, в тому числі 52 неповнолітні особи, з яких: 56 учнів шкіл та ПТУ та 30 студентів вищих і середніх навчальних закладів.

З незаконного обігу вилучено 899 кг. 545 гр. наркотичних засобів, в тому числі: макової соломи – 714 кг. 657 гр.; ацетильованого опію – 6 літрів 414 мл.; маріхуани – 178 кг. 484 гр.; метадону – 3 гр.; амфетаміну – 3 гр.; героїну – 0,2 гр.; отруйних і сильнодіючих засобів – 945,60 гр.; прекурсорів – 959,346 літрів. За вказаними фактами було порушено 2185 кримінальних справ, що на 138 менше ніж за аналогічний період попереднього року (-6 %).

У 2005 році збільшилась кількість проведених оперативних закупівель наркотиків (+ 5,5 % – 108 у 2005 р., проти 102 у 2004 р.). Зменшилась кількість розслідуваних злочинів, передбачених ст. 307 КК (незаконний збут наркотичних засобів), яка становить 389 порушених кримінальних справ за вказаними фактами, що на 176 справ менше (-31,2 %), ніж у 2004 році. Викрито 44 “наркопритони”, проти 76 у 2004 році (ст. 317 КК).

Знешкоджено 2 нарколабораторії (обладнання, призначеного для виготовлення наркотиків) проти 11 в 2004 році (ст. 313 КК). Порушено 7 кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ст. 315 КК (схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів). З яких порушено 5 кримінальних справ за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 зазначеної статті – тобто вчиненні щодо неповнолітнього, проти 8 аналогічних справ у 2004 році.

За минулий рік виявлено 10 фактів незаконного обігу наркотиків на території розважальних закладів і в місцях проведення дозвілля молоді Київського регіону, за якими порушено 5 кримінальних справ.

Тенденція до зростання стосується також розповсюдження наркотиків і психотропів у школах, вищих і середніх спеціальних навчальних закладах Київської області. Зокрема, виявлено 51 факт незаконних операцій з наркотиками серед студентів, учнів шкіл та ПТУ, схиляння неповнолітніх до вживання наркотиків, за якими затримано 47 осіб.

На обліку у лікаря-нарколога станом на 31.12.2005 р. перебувало 3878 осіб, з них – 2987 повнолітніх осіб з діагнозом “наркоманія”, неповнолітніх – 231, з яких 42 – з діагнозом “наркоманія”. Проте зазначена статистика стосується лише тих осіб, які добровільно звернулися до лікаря. Справжня поширеність наркоманії, на жаль, є набагато більшою.

Крім того, за вчинення злочинів і адміністративних правопорушень, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків, у 2005 році затримано осіб: в порядку ст. 263 КУпАП – 386, проти 438 у 2004 році (-12%); в порядку ст. 115 КПК України – 140, проти 164 у 2004 р. (-14,7%); проведено обшуків – 410, проти 312 у 2004 р. (+ 24%); розкрито інших злочинів – 12, проти 43 у 2004 р. (-72,1%); притягнуто до адміністративної відповідальності – 389 осіб, проти 480 у 2004 р. (-19%); притягнуто до кримінальної відповідальності – 1606 осіб, проти 1580 у 2004 р. (+2%); засуджено до позбавлення волі – 750 осіб, проти 677 у 2004 р. (+9,8%), з них: за ст. 307 КК України – 449; за ст. 317 КК – 68 за ст. 313 КК – 10 за ст. 309 КК – 223; засуджено з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням чи обмеженням волі – 971 особа, проти 925 осіб у 2004 р. (+4,8%), з них: за ст. 309 КК – 786; за ст. 307 КК – 8; за ст. 310 КК – 177 осіб.

Отже, криміногенна ситуація у сфері обігу наркотиків за минулий рік дещо погіршилася. Зазначене насамперед пов'язано з недостатнім фінансуванням підрозділів БНОН. Зокрема, суттєво знижені спеціальні видатки на проведення оплати роботи негласного апарату, проведення оперативних закупівель наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Незадовільним залишається матеріально-технічне оснащення Управління БНОН і відповідних підрозділів регіону.

І останнє – це високий рівень “плинності” кадрів, що суттєво погіршує результати роботи зазначених оперативних підрозділів. Для Київщини, на жаль, стала вже характерною часткова або навіть цілковита відсутність працівників БНОН у деяких міських і районних підрозділах ОВС, не кажучи вже про те, що стаж роботи переважної більшості зазначених підрозділів не перевищує двох років.

Безуглий Л.А.,
начальник курсу

ОРГАНІЗОВАНІ ГРУПИ ЗЛОЧИНЦІВ ТА ПРОФІЛАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО НИХ

Активне організоване протистояння злочинності є однією з найактуальніших проблем усіх країн світу. А для молодих демократичних країн, якою є незалежна Україна, це без перебільшення питання життя або смерті. І не тому, що криміналітет захопить владу і перетворить країну на величезне бандитське угруповання – це неможливо, а тому, що сьогодні відбувається перебудова діяльності

всіх правоохоронних органів та перегляд підходів до наукового, методичного та правового обґрунтування боротьби з організованою злочинністю.

Злочинність – це відносно масове явище всякого суспільства, яке складається із сукупності передбачених кримінальними законами вчинків, скоєних на тій чи іншій території протягом певного часу. Якісними показниками злочинності є, насамперед, її структура – співвідношення між складовими частинами, тобто між різними видами і групами злочинів. Криміногенну ситуацію в державі останнім часом характеризують вкрай негативна і досить стала тенденція зміни структури злочинності, що викликана посиленням її організованості.

В новому Кримінальному кодексі України подано визначення понять “організована група” та “злочинна організація”. Так, ч. 3 ст. 28 КК України вказує, що організована група – це якщо в готуванні або вчиненні злочину брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Запобігання організованій групі злочинців має будуватися за принципом відповідності, тобто рівні, напрямки, форми і зміст запобіжної діяльності повинні відповідати рівням, функціональній ролі та механізмам детермінації, у тому числі причинності, організованої злочинності та вчинення злочинів організованими злочинними групами.

Класифікація запобіжних заходів за цією підставою повинна будуватися з огляду на їх масштаб і спрямованість відносно причин і умов:

- 1) злочинності в цілому;
- 2) її окремих видів, територіальних структур, соціальних груп населення;
- 3) злочинів окремих груп та осіб.

Звідси диференціація запобігання злочинності, у тому числі організованої, на загальне (стосовно перших двох груп причин і умов) та індивідуальне (відносно третьої групи детермінант). Разом з тим, індивідуальне запобігання злочину організованих груп має бути диференційоване з урахуванням змістовних відмінностей на профілактику, попередження та припинення злочинів. При цьому мається на увазі те, що профілактика – це запобіжна діяльність, яка

здійснюється до сформування злочинного наміру, спрямована на його попередження та виконується переважно засобами, серед яких превалюють переконання та морально-психологічна корекція.

Об'єкт цього дослідження відносно індивідуальної профілактики організованих злочинних груп включає:

- власне організовану злочинну групу;
- потенційних і реальних її учасників;
- процес формування ними групи;
- середовище формування таких груп;
- спонування та інші безпосередні детермінанти організованої злочинної діяльності загалом та вчинення конкретних злочинів.

Серед названих елементів першорядне значення мають ознаки, що визначають у сукупності високу ймовірність вчинення злочину і зумовлюють у зв'язку з останнім необхідність цілеспрямованої індивідуальної профілактики ще до початку реалізації власне злочинної мотивації, а також заходи щодо нейтралізації і усуненню цих ознак. Саме ці елементи і визначають, зрештою, характер і зміст індивідуально-профілактичного впливу відносно організованих злочинних груп, що охоплює їх формування, становлення, кримінальну діяльність.

Підводячи підсумок, можна визначити такі моменти:

- організована злочинність – це складне політичне, економічне, юридичне та соціально-політичне явище, основу якого складає багатопланова, видозмінювана та всебічно організована злочинна діяльність стосовно масових угруповань злочинців у вигляді промислу;

- її соціально-психологічними особливостями на сучасному етапі є: об'єднання злочинних угруповань у потужні регіональні та міжнародні організації зі складною функціонально-ієрархічною структурою; висока внутрішньо-групова організованість; високий рівень професіоналізму учасників;

- сьогодні індивідуальна профілактика стосовно організованих злочинних груп ще не стала повсякденно плановою та організованою діяльністю, не відповідає потребам у її проведенні;

- окремо відзначається неконкретна, декларативна форма та суперечливий зміст норм, що мають регулювати профілактичну діяльність, зокрема щодо організованих злочинних груп, нетерпимі зволікання з прийняттям Закону "Про профілактику злочинів".

Микитчик А.В.,
ад'юнкт кафедри кримінології та
юридичної соціології
Науковий керівник – начальник кафедри
кримінології та юридичної соціології
кандидат юридичних наук, доцент
Василевич В.В.

ЗАПОБІГАННЯ ШАХРАЙСТВУ ПРИ ІНВЕСТИВАННІ У БУДІВНИЦТВО ЖИТЛА

На сьогодні можна знайти житло на будь-який смак і в будь-якому районі – все залежить від бажання покупця і його фінансових можливостей. Ринок створив і, головне, зробив можливим появу нових способів вчинення шахрайства при угодах з нерухомістю. З шахрайством із нерухомістю пов'язана діяльність професіоналів, а також прояви організованої злочинності, що свідчить із аналізу діяльності спеціально створених для вчинення шахрайства з нерухомістю різних агентств нерухомості, будівельних компаній і банківських установ. Це пояснюється високими доходами зазначеного кримінального промислу. Одна стрімко і вміло проведена операція приносить прибутки, які покривають не тільки усі затрати на її підготовку, але і приносить величезні доходи.

Необхідно зазначити, що купівля квартири в нових будівлях принципово відрізняється від договорів на вторинному ринку. У населення склалося уявлення, що купувати нове житло більш безпечніше: квартира не має “історії”, не треба боятися повернення “зниклих” спадкоємців чи виписаних невідомо куди неповнолітніх дітей. При інвестуванні у будівництво житла: укладається офіційний договір; сплачуються визначені у договорі кошти; і з часом оформлюються права власності.

Але насправді легкість, прозорість і повна безпека такого договору – просто міф. Купівля квартири в нових будівлях і інвестування на стадії нульового циклу будівництва – дуже складна процедура, яка має цілий ряд особливостей. Від того, який договір укладений з продавцем, з якими доповненнями і на які пункти особливо буде звернута увага, напряду буде залежати, яку квартиру, за якою ціною і коли покупець отримає право власності на збудовану квартиру (чи отримає взагалі).

Що вабить у нових будівлях: велика площа за менші гроші, широкий вибір районів, можливість здійснити власне планування ще в момент будівництва. Проте, на жаль, навіть на сьогодні, коли, здається, вже є реально діючі закони, які регулюють ринок нерухомості, виникають ситуації, коли покупець залишається один на один з проблемою втрати права власності, чи ненабуття цього права через помилки в договорах чи через шахрайство продавців, чи через “прогалини” в законодавстві, про які навіть продавець не міг знати. Потенціальному покупцю слід зрозуміти, що інтереси будівельних організацій і їх клієнтів можуть не збігатися.

Зокрема, як би будівельна організація не гарантувала, які в неї надійні партнерські стосунки з іншими інвесторами, завжди можуть виникнути проблеми невиконання зобов'язань, що може призвести до заморожування будівництва в гіршому випадку чи до затягування термінів здачі об'єктів нерухомості і вводу в експлуатацію, а й відповідно і до збільшення терміну реєстрації права власності. Як правило, договори, які пропонують укладати на первинному ринку житла спрямовані на зменшення ризиків продавців, а не покупців. Купуючи житло на первинному ринку (на стадії будівництва), можна зіткнутися з рядом ризиків. Наприклад, з ризиком того, що будинок не буде добудований через припинення фінансування його будівництва яким-небудь інвестором, у якого виникли власні труднощі. Чи з ризиком того, що хоч і дім буде добудований, але виявиться, що в силу непорозумінь на одну і ту ж квартиру претендують кілька інвесторів.

На практиці при будівництві нового житла виникає низка причин, за яких інвестори ризикують не отримати оплачених квартир або повернення вкладених коштів. Зокрема, такими причинами можуть бути:

- помилки в економічних розрахунках (будинок не добудований, гроші закінчилися, темп фінансових надходжень від додаткового продажу квартир у недобудованому будинку не достатній для завершення будівництва; в результаті починається паніка, люди, що раніше внесли гроші, вимагають повернути їх назад, нових покупців у такій ситуації практично немає (грошей немає і квартир немає);

- низька якість будівництва (відомий випадок, коли зруйнувався під'їзд у майже побудованому будинку);

- помилки в проектуванні, особливо це стосується геологічної експертизи будівельної ділянки (у деяких районах під землею багато порожнеч, а в інших можливий високий рівень ґрунтових вод);

- спірні моменти щодо виділення земельної ділянки під будівництво;

- інші причини.

Особливе занепокоєння викликає ситуація, яка склалася в житловому будівництві на території м. Києва. Недосконалість діючого законодавства, відсутність належного контролю за інвестиційною політикою і ринком нерухомості є основною умовою незахищеності громадян від шахрайських дій з боку будівельних компаній, які видають себе за власників об'єктів, які будуються чи виставляються на продаж.

З метою профілактики і запобігання злочинів, які вчиняються на ринку житла яке будується, для зміцнення системи захисту населення при інвестуванні у будівництво житлових будинків від злочинних посягань, доцільно :

- створити при адміністраціях районів м. Києва спеціальні відділи (чи виділення окремих працівників адміністрації), що контролювали б поточне (кінцеве і майбутнє) будівництво житлового сектору, яке здійснюється на території району;

- запровадити обов'язкову реєстрацію договорів на виконання комплексу робіт для зведення житлових будинків, договорів інвестування (пайової участі) і інших подібного виду договорів, пов'язаних з будівництвом;

- створити спеціальні електронні інформаційні бази (єдиного реєстру), у яких би акумулювались всі наявні відомості про житлові будинки, які будуються (з зазначенням кількості квартир, їх площі і інших характеристик), замовників будівництва, будівельні організації і інвесторів, в тому числі власників квартир (з зазначенням всіх характеристик, квартир, які вони купують);

- запровадити обов'язкове страхування договорів інвестування (пайової участі) для захисту інвесторів у випадку виникнення форс-мажорних чи інших обставин, які не дозволяють одній із сторін виконати взяті на себе за договором обов'язки .

Для того, щоб потенційний інвестор не став жертвою шахраїв, необхідно:

- звертати увагу на правильність юридичного оформлення документів;

- при укладенні договору впевнитись у відсутності обмежень на квартиру і в тому, що продавець дійсно має право розпоряджатися нерухомістю;

- звернення до спеціалізованих юридичних, реєлторських і банківських організацій, які мають необхідний досвід роботи і хорошу репутацію на ринку нерухомості.

Таким чином, резюмуючи викладене, доцільно буде зазначити, що правове регулювання правочинів з житлом потребує подальшого вдосконалення, проблема шахрайства з нерухомістю потребує комплексного підходу, і надані пропозиції є доцільними для запобігання, виявлення і розслідування злочинів у сфері нерухомості.

Кришевич О.В.,
доцент кафедри теорії
кримінального права, кандидат
юридичних наук, доцент

КВАЛІФІКАЦІЯ ШАХРАЙСТВА ТА ВІДМЕЖУВАННЯ ЙОГО ВІД СУМІЖНИХ ЗЛОЧИНІВ

Серед загальної злочинності в Україні значний відсоток складають злочини проти власності, в тому числі й заволодіння чужим майном шляхом шахрайства чи зловживання довірою. Останнім часом шахрайство набуло особливого поширення і характеризується зміною форм, видів і способів обману й зловживання довірою, прикладом є гучна справа про будівельну компанію “Еліта-Центр”.

Отже, під шахрайство розуміється заволодіння чужим майном шляхом обману або зловживання довірою. Тому предметом шахрайства є не тільки майно, але й право на це майно. Під правом на майно розуміється набута в результаті дій потерпілого можливість злочинця користуватися, володіти та розпоряджатися чужим майном. Така можливість відповідно до норм цивільного та господарського кодексів України, інших нормативних актів може бути надана тільки за умови оформлення відповідних документів, які мають правове значення, тобто встановлюють певні майнові права, або ж звільняють від виконання певних обов’язків майнового характеру (пр., заповіт на квартиру тощо).

Під майном слід розуміти речі матеріального світу, для яких притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного чи юридичного характеру. Фізичними ознаками є те, що вказані речі можуть бути вилучені з володіння законного власника або пошкоджені чи знищені. Людина, як фізична особа, не може бути предметом злочинів проти власності – незаконне заволодіння особою чи її викрадення шляхом вимагання слід кваліфікувати за відповідними

статтями розділу “Злочини проти волі, честі та гідності особи” та “Злочини піроти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку”. Економічними ознаками таких речей є те, що вони повинні мати споживчу вартість, тому предметом посягання при шахрайстві можуть бути документи, які виконують роль грошового еквівалента, та надають майнові права без будь-якого додаткового документального оформлення (пр., виграшні лотерейні білети, цінні папери). Не можуть бути предметом вимагання такі документи, як накладні квитанції, чеки. Однак, що стосується документів на проїзд авіаційним чи залізничним транспортом, які можуть бути використані за призначенням лише після відповідного оформлення, скріплення печаткою, кормпостування, то заволодіння таким документами може утворювати готування до відповідних посягань і підлягає правовій оцінці відповідно до вимог ст. 14 КК України. Спроба зловмисника отримати не належне йому майно шляхом обману або зловживання довірою, якщо цей намір винний не зміг довести до кінця з причин, які не залежали від його волі, кваліфікується як замах на шахрайство за статтями 15 і 190 КК України. Помилка зловмисника щодо належності майна тому чи іншому власнику (наприклад, винний вважає, що майно є приватною власністю, а насправді вони є власністю держави) для правової оцінки його вчинку значення не має. Не може бути предметом шахрайства речовина та нежива природа, яка знаходиться у своєму природному стані, в яку не вкладено людську працю. Юридичними ознаками є те, що, це майно повинно знаходитись у чужій для винного власності, воно не повинно виступати предметом злочинів, передбачених іншими розділами Особливої частини КК України. Не є власниками майна колективних підприємств, акціонерних товариств члени чи акціонери даних підприємств. А тому заволодіння ними цим майном шляхом вимагання тягне за собою кримінальну відповідальність по ст. 190 КК України в повному обсязі. Не є чужим для кожного з членів подружжя майно, нажите ними за час спільного проживання, і яке знаходиться у сумісній власності. Водночас роздільне майно чоловіка та дружини, тобто те, що належало їм до вступу в шлюб, одержане ними під час шлюбу в дар чи у спадок, або належить їм за шлюбним контрактом, є власністю кожного з них, а тому є предметом посягання при шахрайстві.

Протиправне вилучення чужого майна в рахунок повернення боргу не може визнаватися злочином проти власності, тобто вимаганням, оскільки в таких випадках не заподіюється шкода об'єктові таких злочинів, праву

власності. Не може кваліфікуватися як злочин проти власності заволодіння чужим майном, здійснене всупереч установленому законом порядку, у випадку, коли винний вважав, що він має право на володіння, користування або розпорядження таким майном. В цьому випадку такі протиправні діяння будуть кваліфікуватися за відповідними статтями інших розділів Особливої частини Кримінального кодексу України.

Що стосується викрадення шляхом шахрайства вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів до неї, вибухових речовин, вибухових пристроїв чи радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та їх аналогів, документів, штампів, печаток, то вони є предметом посягання інших злочинів, передбачених вимогами ст.ст. 262, 308, 312, 313, 357 КК України. Але ж пневматична зброя, сигнальні та стартові пістолети, ракетниці, вибухові пакети, які не відносяться до предмету злочину за ст. 262 КК України, є предметами посягання при шахрайстві (ст. 190 КК України). Незаконне заволодіння транспортним засобом, в тому числі і шляхом шахрайства, повинно кваліфікуватися за ст. 289 КК України.

Однією з кваліфікуючих ознак шахрайства є вчинення його шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки і цю обставину утворюють лише операції, здійснення яких без застосування електронно-обчислювальної техніки є неможливим (пр., здійснення електронних платежів). В тому випадку, коли електронно-обчислювальна техніка використовується тільки для набору тексту чи виготовлення будь-якого документа, то розглядуваний склад шахрайства відсутній.

В багатьох випадках при виникненні ускладнень при кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, а саме при сукупності та конкуренції кримінально-правових норм за основу беруться ознаки суб'єктивної сторони: спрямованість умислу та мотив при вчиненні злочину. Також і мета безпосередньо впливає на кваліфікацію діяння, якщо злочинцем ставиться мета вилучення у потерпілого його майна чи отримання право на його майно з користю для себе, своїх близьких і рідних. При відсутності такої мети цей злочин уже не буде кваліфікуватися як шахрайство, а підпадатиме під ознаки статей інших розділів Особливої частини КК України.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що на науковому та законодавчому рівні визначення змісту такого поняття, як шахрайство, має важливе практичне значення для припинення злочинності в цій сфері, правильної кваліфікації злочинів і призначення покарання,

адже шахраї сьогодні поряд із класичними методами злочинної діяльності використовують комп'ютерні технології. Враховуючи те, що від прийняття нового КК України пройшло не так багато часу, а також те, що на даний час немає достатньої кількості досліджень за цією тематикою, відсутні конкретні рекомендації Пленуму Верховного Суду України з цього питання, то завданням є узагальнення наявного досвіду правоохоронних органів щодо застосування ст. 190 КК України “Шахрайство” та розроблення на його основі концептуально нових підходів щодо кваліфікації діянь, пов’язаних із вимаганням чужого майна.

Зубар Г.Л.,

слухач II-V курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри
прав людини, кандидат історичних
наук Дем’янюк О.М.*

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “БІЖЕНЕЦЬ” У МІЖНАРОДНОМУ ТА НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Лише на початку ХХ ст. проблему біженців почали розглядати як правову. Масове переміщення людей після Першої світової війни, зумовлене переважно революцією в Росії та занепадом Османської імперії, змусило міжнародну спільноту знаходити правові шляхи розв’язання проблеми біженців для полегшення особливо тяжкого становища категорії цих осіб, оскільки, біженці – це люди, які змушені поривати зв’язки зі своєю країною з певних обставин, не мають можливості користуватися захистом своїх урядів і знаходяться без доступу до засобів правового та соціального захисту на території іншої держави перебування.

Необхідність у розв’язанні проблеми біженців в Україні виникла після розпаду СРСР і утворення суверенних держав. Ці події стали переломним моментом міграційних процесів, що відбувалися на території СНД.

Наприкінці 80-х рр. ХХ ст. внаслідок міжнаціональних сутичок у Закавказзі та Карабахського конфлікту, в Україні з’являються перші біженці. У зв’язку з Придністровським конфліктом у 1992 р. до нашої держави прибуло 60 тис. осіб. Саме в цей період вперше до правових документів незалежної України норма статусу біженця була введена

Постановою Кабінету Міністрів “Про порядок визначення статусу біженців Республіки Молдова” від 8 липня 1992 р.

Хоча Конституція УРСР 1977 р. містила норму про надання притулку громадянам зарубіжних держав, це поняття було цілковито заполітизоване і могло застосовуватися лише до іноземців, які на батьківщині переслідувалися за захист інтересів робітничого класу, участь у революційному та народно-визвольному русі тощо.

У 1995 – 1997 рр. Україна приймала біженців з Чечні. Урядом було прийнято дві постанови “Про заходи щодо надання допомоги особам, які змушені були залишити місця постійного проживання в Чеченській Республіці Російської Федерації та прибули в Україну” та “Про заходи щодо надання допомоги особам, які змушені були залишити місця постійного проживання в Автономній Республіці Абхазія Грузії та прибули в Україну”.

Набутий Україною досвід з “гарячих точок” СНД на початку 90-х рр. XX ст. було використано під час підготовки основного законодавчого документа у сфері захисту біженців – Закону України “Про біженців”, першу версію якого було прийнято Верховною Радою України 24 грудня 1993 року (закон втратив чинність з прийняттям парламентом нової редакції Закону України “Про біженців” від 21 червня 2001 р.).

Відповідно до ст. 1 Закону України “Про біженців” від 24 грудня 1993р. під терміном “біженець” розуміється іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця.

Закон передбачав принцип невислання, що є основним принципом захисту біженців, визначалися умови, за яких статус біженця не надавався (вчинення злочину проти миру, воєнний злочин, злочин проти людства та людяності, тяжкий кримінальний злочин за межами України), визначав головні права та обов’язки шукачів притулку та біженців (право на працю за наймом та підприємницьку діяльність, охорону здоров’я та відпочинок, отримання грошової допомоги, пенсій

та інших видів соціального забезпечення, користування житлом, наданим у місці тимчасового проживання, навчання, користування надбаннями культури, свободу совісті, недоторканність житла, охорону законом особистого життя, судовий захист, вступ до легалізованих громадських організацій, питання процедури надання статусу біженця). Але неврегульованість процедурних питань, декларативність та схематичність закону не давали відповіді на низку важливих питань щодо правового становища біженців, а практика застосування закону показала, що його потрібно було приймати разом із законами про імміграцію та про правовий статус іноземців. Недоліки Закону “Про біженців” старої редакції можна пояснити ще й відсутністю досвіду роботи України з біженцями.

Нова редакція Закону України “Про біженців” від 21 червня 2001 року, містить положення, що максимально наближені до Конвенції ООН 1951 р. та Протоколу ООН 1967 р., а визначення поняття “біженець” цілковито відповідає міжнародним нормам. “Біженець – особа, яка не є громадянином України і внаслідок цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань”.

Таким чином, у результаті аналізу міжнародних документів і національного законодавства у визначенні поняття “біженець”, можна зробити висновок, що норми українського законодавства відповідають міжнародним стандартам. Потребують подальшої наукової розробки такі поняття, як “екологічний біженець”, “політичний біженець”, “особа, переміщена всередині країни”, “тимчасовий захист”, “додатковий захист”, а також низка важливих положень, необхідних для якіснішого виконання Україною її зобов’язань стосовно захисту біженців (право заявників на правову допомогу та представлення їх інтересів, реєстрування та документування всіх шукачів статусу біженця одразу від моменту подання ними заяв тощо). Звичайно, що виважене правове рішення вимагає часу, але сподіваємося, що робота

у цьому напрямі стане плідною, і ці рішення будуть впроваджені у практику.

Кулик М.І.,
доцент кафедри теорії
кримінального права

НАСИЛЬСТВО ПРИ ВЧИНЕННІ “МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ”

Встановлення поняття **насильства**, як елемента об’єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 294 Кримінального кодексу України, дозволить вирішити важливі для слідчої та судової практики питання про кримінально-правове значення: насильства, наслідків насильства, кваліфікації дій при сукупності злочинів, а також при з’ясуванні інших ознак, що характеризують “масові заворушення”, тому що, всі вони (погроми, підпали, знищення майна, захоплення будівель або споруд, насильницьке виселення громадян, опір представнику влади) супроводжуються або можуть супроводжуватися застосуванням насильства.

Загальновизнаним у юридичній літературі є те, що насильство, насамперед, є протиправним діянням, яке може бути як фізичним, так і психічним.

Це повною мірою узгоджується з етимологічним змістом терміна “насильство”, викладеного в різних джерелах, в яких зазначається, що насильство – це фізичний вплив однієї людини на іншу. Причому, підкреслюється, що фізичне насильство проявляється в безпосередньому впливі на організм людини: нанесення побоїв, тілесних ушкоджень і т. ін. Психічне насильство полягає у впливі на психіку людини¹.

Разом із тим, законодавець термін “насильство” вживає в кримінально-правових нормах неоднозначно. В одних нормах, наприклад, ст.157 КК, “перешкоджання здійсненню виборчого права шляхом насильства”, так і в нормі, що розглядається, зміст насильства не конкретизується. В інших – ст. 152 “Згвалтування”, ст. 289 “Незаконне заволодіння транспортним засобом”, зокрема, поєднане з насильством або погрозою застосування такого насильства, насильство розглядається тільки як фізичний вплив на потерпілого, а про психічний вплив підкреслюється окремо.

¹ Советский энциклопедический словарь. – Изд. 4-е. – М.: Сов. энциклопедия, 1989. – С. 875.

Також присутня неоднозначність у поглядах авторів у розумінні змісту поняття фізичне насильство. Одні вважають, що фізичне насильство – це вплив лише на тканини людини², інші автори під **фізичним** насильством розуміють вчинення дій, пов'язаних з обмеженням чи позбавленням волі, спричинення фізичного болю, катування, згвалтування, завдання будь-яких за ступенем тяжкості тілесних ушкоджень³. Тобто включають до цього поняття обмеження чи позбавлення волі. Третя група дослідників розглядає фізичне насильство більш узагальнено, не виключаючи настання смерті.

Як зазначає Л.Д. Гаухман, поняття “фізичне насильство” охоплює насильницькі дії, які здійснюються при вчиненні конкретного злочину та тягнуть за собою спричинення шкоди тілесній недоторканності, здоров'ю іншої людини або його смерть, чи спрямовані на спричинення такої шкоди. Він також зазначає, що фізичне насильство являє собою елемент, що характеризує об'єктивну сторону не будь-якого злочину, поєднаного з насильством, а лише того, де в диспозиції кримінально-правової норми прямо указано про насильство⁴.

Під **психічним** насильством розуміють погрозу застосування будь-якого характеру насильства: спричинення шкоди здоров'ю чи заподіяння смерті, мучення, катування, згвалтування тощо. Форми погрози можуть виражатися по-різному: словесно, шляхом демонстрації предметів, які можуть бути використані при реалізації погрози. Дещо по іншому розуміє це Л.Д. Гаухман, який визначає психічне насильство як вплив на психічну сферу організму людини, що виражається в залякуванні її застосуванням фізичного насильства. Слушною також є і його думка про те, що поняттям насильства можуть охоплюватися і наслідки насильства.

Законом про кримінальну відповідальність під насильством також визнаються як діяння, так і його наслідки. Наприклад, у ст. 345 КК поняттям “насильство” охоплюється як нанесення потерпілому легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, так і побоїв. Але по суті діями можна визначити тільки побої. Тілесні ж ушкодження -- це результат дій, їх наслідок.

² Левертова Р.А. Ответственность за психическое насилие по советскому уголовному праву. – Омск, 1978. – 134 с.

³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Під загальною ред. М.О.Потебенька, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – 941 с.

⁴ Демидов Ю.Н. Массовые беспорядки: уголовно-правовой и криминологический аспекты. – М., 1994. – 175 с.

Аналогічно вирішує це питання й Пленум Верховного Суду України. В постанові № 15 “Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень” від 26.12.2003 р. зазначається, що фізичне насильство при перевищенні влади або службових повноважень полягає у незаконному позбавленні волі, завданні побоїв або ударів, заподіянні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, у мордуванні.

В руслі цих керівних роз’яснень вищої судової інстанції крокус і судова практика. Наприклад, у вироку Голосіївського районного суду м. Києва по обвинуваченню за ст.71(“масові заворушення” в редакції ККУ 1960 року), відповідно до висновків судово-медичних експертиз вказується не тільки кількість, характер нанесених ударів потерпілим, а й обов’язково наслідки – ступінь тяжкості спричинених їм тілесних ушкоджень. Відсутність такого наслідку в одного з потерпілих гр. С. дала підстави суду поставити під сумнів сам факт застосування насильства взагалі.

Що стосується застосування насильства при масових заворушеннях, то виходячи зі змісту закону, воно може бути яким завгодно, оскільки в диспозиції статті відсутні щодо цього будь-які вимоги. Разом з тим, існують й інші погляди. Наприклад, А. Соловійов вважає, що насильство при масових заворушеннях може бути тільки фізичним⁵. Інші автори, зокрема, у вітчизняних коментарях до Кримінального кодексу України, при тлумаченні ст. 294 КК під **наси́льством** над особою як одним з обов’язкових чинників, що застосовується в процесі масових заворушень, визначають всі можливі форми насильницьких дій – нанесення ударів, побоїв, тілесних ушкоджень, мордування, незаконне позбавлення волі, незаконне введення в організм іншої особи проти її волі наркотичних засобів, грабiж, поєднаний з насильством, розбій тощо. Тобто не поділяють насильство на види: психічне і фізичне, разом із тим, роз’яснюючи саме поняття насильство по суті, визначають його тільки як фізичне⁶.

Найбільш правильною є думка, висловлена В.І. Осадчим та російськими авторами курсу кримінального права⁷, які вважають, що

⁵ Навроцький В.О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. – К.: Атака. – 1999 – 418 с.

⁶ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Під загальною ред. М.О.Потебенська, В.Г. Гончаренка. – К.: Форум, 2001. – 941 с.

⁷ Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : Монографія. – К.: Атіка, 2004. – 336 с.

насильство як обов'язковий фактор, який стимулює порушення встановленого порядку в публічних місцях, може бути як фізичним, так і психічним.

На підставі викладеного приходимо до висновку, що під терміном “насильство” у такій нормі слід розуміти як фізичний, так і психічний вплив на людину, а також його наслідки.

Москаль Д.П.,

ад'юнкта кафедри теорії кримінального права

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗГВАЛТУВАННЯ

Одним з пріоритетних напрямків кримінально-правової охорони особи є захист її статевої свободи та статевої недоторканності. У системі суспільно-небезпечних і протиправних діянь, передбачених розділом IV “Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи” Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), центральне місце належить згвалтуванню. Враховуючи те, що цей злочин є найпоширенішим серед усіх “статевих” посягань, його правильна і точна кваліфікація буде запорукою ефективного застосування норм кримінального законодавства щодо охорони статевої свободи та статевої недоторканності особи. Отже, є потреба у розкритті деяких специфічних рис кваліфікації згвалтування.

При здійсненні кваліфікації згвалтування мають бути враховувані такі особливості:

1. Нормативний чинник, який передбачає те, що особи, котрі здійснюють офіційну кваліфікацію згвалтування, керуються Конституцією України, нормами КК, відповідними законами та підзаконними актами (наприклад, Правилами проведення судово-медичних експертиз (обстежень) з приводу статевих станів у бюро судово-медичної експертизи, які затверджені наказом МОЗ України 17 січня 1995 року № 6), міжнародними конвенціями, рішеннями Конституційного Суду України, а також деякими постановами Пленуму Верховного Суду України (зокрема ППВСУ “Про судову практику в справах про згвалтування та інші статеві злочини” від 27 березня 1992 р. № 4) тощо.

Крім того, справи про згвалтування без кваліфікуючих ознак належать до справ так званого приватно-публічного обвинувачення, а тому можливі процесуальні перешкоди для його кваліфікації за ознакою повторності. При вчиненні двох згвалтувань без обтяжуючих

обставин приводом до порушення справи за ч. 2 ст. 152 КК за ознакою повторності є подача скарги потерпілою особою від першого злочину або подача скарг обома потерпілими. Якщо потерпіла від першого злочину особа не порушувала питання про притягнення винного до кримінальної відповідальності, то наступне вчинення ним зґвалтування іншої потерпілої особи не може розцінюватись як повторний злочин. У такому випадку за наявності скарги про порушення справи лише потерпілою особою від другого зґвалтування дії винного мають кваліфікуватись (за відсутності інших обтяжуючих обставин) за ч. 1 ст. 152 КК.

2. Специфіка основного складу зґвалтування. Так, родовим і безпосереднім об'єктом цього злочину є статевая свобода та статевая недоторканність особи, а його додатковими факультативними безпосередніми об'єктами можуть виступати здоров'я, воля, честь і гідність особи, нормальний розвиток неповнолітніх. Потерпілим від зґвалтування є особа як жіночої, так і чоловічої статі, незалежно від її попередньої поведінки (зокрема аморальної) та стосунків із суб'єктом злочину (перебування з ним у фактичному чи законному шлюбі).

3 об'єктивної сторони зґвалтування (ч. 1 ст. 152 КК) полягає у статевих зносинах, які поєднуються із: 1) застосуванням фізичного насильства (його спектр – від завданні удару до заподіянні легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень); 2) погрозою його застосування (воля потерпілої особи пригнічується); 3) використанням безпорадного стану потерпілої особи (воля потерпілої особи ігнорується). Інші форми (способи) задоволення статевої пристрасті, крім статевого акту в природній формі, складу зґвалтування не утворюють і за наявності для цього підстав кваліфікуються за ст. 153 КК ("Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом"). Зґвалтування є закінченим злочином із моменту початку насильницького статевого акту (формальний склад), через це закінчення насильником статевого акту в фізіологічному розумінні для визнання зґвалтування закінченим не вимагається.

Суб'єкт зґвалтування – фізична осудна особа чоловічої або жіночої статі, котра досягла 14-річного віку (при цьому стать безпосереднього виконавця злочину має бути протилежна статі потерпілої особи).

Суб'єктивна сторона цього злочину передбачає прямий умисел і, зазвичай, сексуальний мотив. При цьому з'ясування мотиву зґвалтування є неодмінною умовою його правильної кваліфікації, оскільки у разі посягання на свободу та недоторканність потерпілої

особи з хуліганських або інших мотивів (наприклад, із корисливих мотивів, із помсти та ін.), дії винного мають кваліфікуватися за іншими статтями КК.

3. Специфіка кваліфікуючих і особливо кваліфікуючих ознак. Так, кваліфікуючими ознаками зґвалтування (ч. 2 ст. 152 КК) є вчинення його: 1) повторно; 2) особою, що раніше вчинила один зі злочинів, передбачених статтями 153–155 КК. Особливо кваліфікуючі ознаки зґвалтування: 1) учинення його групою осіб; 2) зґвалтування неповнолітньої особи (ч. 3 ст. 152 КК); 3) спричинення особливо тяжких наслідків (наприклад, смерть або самогубство потерпілої особи; втрата якогось органа чи його функцій; психічна хвороба чи інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше, ніж на одну третину; переривання вагітності; зараження вірусом імунодефіциту людини тощо); 4) зґвалтування малолітньої особи (ч. 4 ст. 152 КК). При цьому вбивство, вчинене під час зґвалтування чи відразу після нього, необхідно кваліфікувати за п. 10 ч. 2 ст. 115 КК як поєднане зі зґвалтуванням та за ч. 4 ст. 152 КК – за ознакою зґвалтування, що спричинило особливо тяжкі наслідки. Якщо вбивство з метою приховати зґвалтування вчинено через деякий час (за наявності розриву в часі), дії винної особи належить кваліфікувати за відповідною частиною ст. 152 і п. 9 ч. 2 ст. 115 КК як убивство з метою приховати інший злочин.

Врахування цих і деяких інших моментів при кваліфікації зґвалтування сприятиме правильному застосуванню закону про кримінальну відповідальність, а отже, і відповідній кримінально-правовій оцінці скоєного винним діяння.

Овсюк Т.Є.,

слухач II курсу

*Науковий керівник – доцент кафедри
кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
Вартилицька І.А.*

КОРУПЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ТА КРИМІНОГЕННЕ ЯВИЩЕ

Корупція є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є нагальною справою. Це повною мірою стосується України, високий рівень корумпованості якої визнано її політичним керівництвом, вітчизняними та зарубіжними аналітиками, відповідними міжнародними інституціями.

Корупція в сучасних умовах стала чинником, який реально загрожує національній безпеці і конституційному ладу України. Це явище негативно впливає на різні галузі суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, із аномалії поступово перетворюються у норму поведінки.

В останні роки в Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато – прийнято спеціальний антикорупційний закон та низку інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією, розроблено спеціальну антикорупційну програму, на політичному рівні проголошено курс на посилення протидії цьому злу, запроваджено систематичне проведення на найвищому рівні організаційних заходів за участю керівників правоохоронних та інших державних органів, присвячених питанням протидії корупції тощо.

Однак, ці та інші здійснювані в державі та суспільстві заходи не привели до відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції. Причин тому багато – як об'єктивних, так і суб'єктивних. Одна з них полягає у тому, що протягом існування України як незалежної держави антикорупційні процеси не мали належного наукового забезпечення. Власне, на сьогодні проблему протидії корупції визначають три аспекти, співіснування яких є досить парадоксальним фактом: по-перше, вона є надзвичайно актуальною для соціального життя загалом, і для юридичної науки і практики зокрема, що визнається і підкреслюється усіма; по-друге, про неї надзвичайно багато говорять політики, журналісти, інші категорії громадян; по-третє, при цьому вона характеризується низьким рівнем наукового дослідження.

Корупція – не просто соціальне, але психологічне та моральне явище. Адже вона не існує поза людей – їх поведінки, діяльності. Корупція – це спосіб мислення, який зумовлює спосіб життя. В країнах, де хабарництво та інші корупційні діяння зустрічаються порівняно рідко, корупція у громадській свідомості асоціюється з великим злом для держави та її громадян і не має істотного впливу на суспільне життя. У тих країнах, де корупція поширена значною мірою, корумповані відносини все більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, корупція із соціальної аномалії поступово перетворюється в правило і виступає звичним способом розв'язання

життєвих проблем, стає нормою функціонування влади і способом життя значної частини суспільства. Найбільш небезпечним наслідком такого стану речей у суспільстві є те, що в результаті витіснення корумпованими відносинами правових та етичних відносин відбувається значний злам у суспільній психології – люди у своїй поведінці з самого початку психологічно вже налаштовані на протиправні способи вирішення питань.

Україну у світі в останні роки сприймають як державу, де корупція набула надзвичайно широкого поширення. Так, однією з найкорумпованіших держав світу Україну було названо на Міжнародному симпозіумі “Корупція – внутрішній ворог”, що відбувся у Кембриджському університеті у вересні 1996 р. Такий же висновок про стан корупції в Україні прозвучав на конференції глав парламентів держав-членів Центральноєвропейської ініціативи (24-25 жовтня 1997 р., Трієст, Італія), присвяченої обговоренню питання “Парламенти проти організованої злочинності: міжнародні аспекти”. У редакційній статті американської газети “Вашингтон пост” за 14 квітня 1997 р. зазначалося, що “рівень офіційної та неофіційної корупції в Україні приголомшливий”. В аналітичній довідці США, підготовленій до одного з останніх економічних форумів у Давосі, підкреслювалось, що Україна входить до числа лідерів серед країн з найвищим рівнем хабарництва, корупції в політиці та ухилення від сплати податків. Наприкінці 2000 р. Світовий банк назвав Україну найбільш корумпованою країною СНД.

Одне із основних завдань, яке постає перед державою і суспільством у сфері протидії корупції, – засобами, які є у їх розпорядженні, зробити корупцію справою ризикованою і не вигідною. Зокрема, правовий і соціальний статус особи, уповноваженої на виконання функцій держави, в діяльності якої завжди присутня спокуса використати надані йому владу або посадові повноваження в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, повинен стимулювати її до законослухняної поведінки. Не страх бути викритим (“попасти на гарячому”), а свідоме розуміння наслідків учиненого корупційного діяння повинно лягати в основу правомірної поведінки державного службовця. Безумовно, забезпечити такий статус державного службовця набагато складніше, ніж посилити репресії, створивши нові табу, збільшити кількість правоохоронних структур тощо.

До тих пір, поки для державного чиновника буде вигідно брати хабарі, красти, іншим чином зловживати владою або посадовим

становищем, поки ризик відповісти за допущені зловживання буде мінімальним, ніякі, навіть найбільш жорстокі заходи репресивного та іншого характеру не дадуть позитивного ефекту у протидії корупції. На жаль, соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні, сприяє поширенню корумпованих відносин по вертикалі і горизонталі влади, а включення чиновника у ці відносини є передумовою його матеріального добробуту, кар'єрного зростання, можливості ухилитися від відповідальності за вчинені ним протиправні дії. Невигідною і ризикованою у багатьох випадках є інша модель поведінки державного службовця – діяти як передбачає закон, чесно і сумлінно виконувати свої службові обов'язки.

Савченко А.В.,

*доцент кафедри теорії кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ТА НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ЩОДО АМЕРИКАНСЬКОГО НАПРЯМУ У ПОРІВНЯЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

За сучасних умов одне з чільних місць у системі порівняльних кримінально-правових досліджень належить ґрунтовній розробці американського напрямку, що передбачає проведення комплексного порівняльного аналізу кримінального законодавства України та США. При цьому головний акцент має бути зроблений на американських федеральних кримінально-правових стандартах, оскільки нині у США відбуваються відчутні процеси централізації державної влади та на формування загальнонаціональної кримінально-правової політики впливають передусім і переважно норми федерального кримінального законодавства, а не норми кримінального законодавства окремих штатів. Однак, опанування нормами федерального кримінального законодавства США має враховувати особливості англо-американської правової сім'ї (сім'ї загального права), наявність паралельної юрисдикції штатів, складнощі та суперечливі моменти окремих правових приписів. Тільки такий підхід повинен органічно вписуватися у визначену схему порівняння кримінального законодавства обох держав, що включатиме аналіз положень щодо історичного минулого, джерельної бази, інститутів злочину та покарання, а також суміжних з ними інститутів і норм, окремих груп конкретних злочинів тощо.

У політико-правовій сфері останніх років українсько-американські стосунки стали більш очевидними та поглибленими. На рахунок цього існує чимало вагомих аргументів, які безпосередньо торкаються й сфери кримінально-правових відносин, приміром: 1) налагодження плідної співпраці між Україною та США у сфері правоохоронної діяльності та протидії організованих злочинності; 2) тісне співробітництво із США та іншими державами світу у сфері протидії міжнародному тероризму, направлення Україною під егідою США радіохімічного батальйона до Кувейту та миротворчого військового контингенту до Іраку; 3) включення до оборонної доктрини України слів “про пріоритетність вступу в НАТО та ЄС”; 4) набуття у 2004 р. Україною повноправного членства в Егмонтській групі – міжнародній організації, створеній у червні 1995 р. з ініціативи фінансових розвідок Бельгії та США для боротьби з незаконними фінансовими операціями; 5) відміна у вересні 2005 р. урядом США торгівельних санкцій щодо товарів походженням з України, запроваджених у 2002 р., у відповідь на інтелектуальне “піратство”; 6) скасування у листопаді 2005 р. Сенатом США обмежувальної поправки Джексона-Веніка щодо торгівлі з Україною; 7) ухвалення Верховною Радою України низки законів, які сприяють вступу нашої держави до Світової організації торгівлі (СОТ), а також надання Україні статусу держави з ринковою економікою тощо. Слід також вказати на виключний міжнародний вплив, властивий федеральним кримінально-правовим нормам США. Наприклад, встановлення санкцій американського уряду щодо нашої держави з приводу незадовільного стану протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності, відмиванню грошей і торгівлі людьми у нашій країні посприяло тому, що через деякий час у КК України з’явилися нові чи значно вдосконалені статті.

У науково-теоретичному аспекті також є низка передумов для проведення порівняльних досліджень кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства США. Завдяки таким стрижневим рисам порівняльного права (а отже, й порівняльного кримінального права) як метод порівняльного аналізу, комплексність, міжсистемний і міжнаціональний характер, слід наголосити на принциповій можливості та необхідності проведення порівняльних досліджень між різними правовими системами та правовими сім’ями, що відкриває шлях для компаративних досліджень на різних рівнях і в різних сферах. Через це порівняння кримінального законодавства України (як унітарної держави, що належить до романо-

германської правової сім'ї) та федерального кримінального законодавства США (як федеративної держави, що належить до англо-американської правової сім'ї чи сім'ї загального права) постає як: а) бінарне (порівнюються тільки дві паралельно існуючі системи, котрі різними шляхами досягають подібних результатів); б) макро- (загальнотеоретичне, глобальне, системне) та мікрорівневе (емпіричне, прикладне, практичне); в) аналітичне (матеріал викладається з авторськими висновками); г) вертикально-горизонтальне (історико-догматичне). Важливість наукового дослідження федерального кримінального законодавства США зумовлюється багатьма чинниками: існуванням у ньому цікавих у науковому плані та дієвих на практиці норм й інститутів, які були реципіювані (повністю чи частково) іншими країнами; криміналізацією поки що "невідомих" українському законодавцю посягань, що вже виявилися чи можуть виявитися у загальній структурі злочинності в нашій державі; докладним формулюванням ключових термінів і понять, без яких неможливе правозастосування; тісними зв'язками із суддівською нормотворчістю; виробленою практикою первинної ініціації законодавчих змін, які потім сприймаються кримінальними кодексами окремих штатів; вагомим деструктивним впливом на злочинність, рівень якої, за підтвердженими даними, щорічно зменшується у цій країні тощо.

Посприятися порівнянню українсько-американських кримінально-правових стандартів має й стійка тенденція до зближення та взаємопроникнення між інститутами романо-германської та англо-американської правових сімей. Це означає, що має місце взаємна поступова трансформація окремих явищ і процесів із однієї правової сім'ї до іншої та навпаки (наприклад, можна констатувати, що в державах англо-американської правової сім'ї все більшого значення набувають закони, а в державах континентальної правової сім'ї – судові прецеденти та інші нетрадиційні інститути). Крім цього, вітчизняний дослідник О.М. Лисенко доводить, що сучасний вибір України – це європейський (а не євразійський) шлях та атлантизм, що включає геополітичний простір навколо США, Атлантичного океану та Західної Європи, а також таласократична цивілізація. Також інші українські компаративісти А.І. Дмитрієв та А.О. Шепель, досліджуючи поняття "європейський правовий простір", дійшли висновків, що воно як регіональна правова система, об'єднує національні правові системи

європейських країн та правові системи США й Канади, які беруть участь у загальноєвропейському процесі.

Отже, американський (атлантичний) вплив на європейському просторі – це об'єктивний фактор, який несе в собі позитивний зміст і який слід обов'язково враховувати при здійсненні сучасних порівняльно-правових досліджень взагалі і порівняльних кримінально-правових досліджень зокрема.

Хіменко Ю.І.,

слухач III курсу

Науковий керівник – доцент кафедри кримінального права та процесу, кандидат юридичних наук, доцент

Вартилицька І.А.

ПРОТИДІЯ БАНДИТИЗМУ В УКРАЇНІ

Злочини проти громадської безпеки є загальнонебезпечними діяннями, що порушують загальну безпеку, ставлячи ряд цінностей. передусім життя і здоров'я невизначеного кола осіб, під загрозу заподіяння їм істотної шкоди.

Виходячи з послідовності злочинів, вказаних у дев'ятому розділі Особливої частини Кримінального кодексу, всі злочини проти громадської безпеки можуть бути поділені на три групи:

1) створення злочинної організації, терористичної групи та інших злочинних об'єднань, участь у них та в злочинах, що вчиняються ними, чи пов'язаних з ними (статті 255-261);

2) незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами вибуховими речовинами чи радіоактивними матеріалами (статті 262-266);

3) порушення різних правил, що забезпечують громадську безпеку (статті 267-270).

Сьогодні, хоча в кримінальному законодавстві України й існує чітке визначення бандитизму, це не означає, що воно є достатньо простим для практичного розуміння. Навпаки, з кримінально-правового погляду кваліфікаційний склад бандитизму характеризується великою неоднозначністю. Якщо, на перший погляд, з такими складовими цього злочину як суб'єкт (осудна фізична особа віком понад чотирнадцять років), суб'єктивна сторона (лише прямий умисел), об'єкт (громадська безпека) все є відносно зрозумілим, то об'єктивна сторона злочину є набагато складнішою.

З об'єктивної сторони бандитизм полягає в організації озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи і організації чи на окремих осіб, а також в участі в такій банді або у вчинюваному нею нападі.

Виникає дуже багато проблем і запитань, насамперед, виникають питання щодо того, з якого моменту цей злочин можна вважати закінченим?

Чітко не з'ясованим також залишається питання щодо закінченості чи незакінченості складу бандитизму у випадку щодо участі у банді. А саме: що слід вважати такою участю? Науковці та правоохоронні органи України приділяють досить багато уваги питанням вивчення і боротьби з організованою злочинністю, постійно наголошують на необхідності посилення цієї боротьби і застосування більш суворих покарань.

Законодавці чітко визначили, що, для громадського порядку небезпечним вже є сам факт існування озброєної, певною мірою організованої групи (це стійке об'єднання декількох осіб (трьох і більше суб'єктів злочину), які попередньо зорганізувалися для готування або вчинення злочину), осіб, які готові в будь-який момент вчинити напад, навіть якщо вони його ще фактично не вчинили. У зв'язку з цим виникає дуже багато проблем і запитань. Насамперед виникають питання щодо того, з якого моменту цей злочин можна вважати закінченим. Наприклад, у випадку з процесом організації банди теоретично можуть бути запропоновані два варіанти вирішення цього питання: а) достатньою підставою для притягнення такого організатора до кримінальної відповідальності за ознаками статті 257 КК України ("Бандитизм") слід вважати будь-яку фактичну дію (підбір кандидатур майбутніх членів банди, акумуляція грошових коштів, розробка ієрархічної структури банди, розробка внутрішнього "кодексу честі" тощо), спрямовану на це; б) достатніми для такого притягнення підставами слід вважати лише ті реальні дії, які фактично призвели до організації такої банди. До речі, саме такою є офіційна позиція Верховного Суду Російської Федерації. А якщо не призвели, то такі дії потрібно кваліфікувати як замах на бандитизм або ж взагалі не можна вважати злочинними (якщо тільки вони не містять у собі складу іншого злочину). Адже в українській мові саме слово "організація", яке застосовує законодавець у диспозиції ст. 257 КК України, може розумітися і як триваючий, і як закінчений процес організації чого-небудь.

Як довело вивчення практики застосування Кримінального законодавства, не завжди правильно приймаються такі ознаки складу бандитизму, як організація банди й керівництво нею, участь у банді й участь у бандитських нападах. Недостатньо повно з'ясовується, які саме дії вчинив кожен учасник банди, не встановлюються особи, що сприяють бандитській діяльності. Допускаються помилки в кваліфікації вчинених бандою нападів по сукупності з іншими діями, оскільки не всі злочини, у яких узяла участь банда, охоплюються поняттям бандитизму.

За даними Верховного Суду України, слідчий апарат іноді помиляється у своїх діях: проводить розслідування за статтями “Розбій” чи “Вимагання” у той час, коли необхідно було вести розслідування за статтею “Бандитизм”. Розв’язання цієї проблеми може бути досягнуто шляхом видання Верховним Судом України більш чіткого роз’яснення щодо правової спрямованості дії, кваліфікаційних особливостей цієї норми.

Ще раз хочеться відзначити, що бандитизм – злочин навмисний, умисел прямий, оскільки учасники банди бажають вчинити напад і нанести потерпілим шкоду. А стосовно статті 257, то законодавець призначив дуже гуманну санкцію за вчинення цього злочину. Для прикладу можна привести санкцію статті 289 “Незаконне заволодіння транспортним засобом”. В ч. 3 цієї статті сказано, що “...дії поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров’я потерпілого, або вчинені організованою групою, або щодо транспортного засобу, вартість якого у двісті п’ятдесят разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (що на сьогодні це майже будь-який автомобіль), – караються позбавленням волі на строк від десяти до п’ятнадцяти років з конфіскацією майна”. Відразу ж напрошується думка, а що “Бандитизм” менш суспільно-небезпечніший ніж “Незаконне заволодіння транспортним засобом”?

Вердієва С. Ф.,

*здобувач кафедри кримінального
права та процесу*

*Науковий керівник – доцент кафедри
кримінального права та процесу*

Плугатир В.С.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРИ НАЯВНОСТІ ПОМИЛКИ

Щодня в Україні скоюються сотні різноманітних злочинів, що посягають на ті чи інші суспільні відносини. Одні з цих діянь мають явно протиправний характер (вбивство, зґвалтування), із приводу інших можемо сказати, що вони протизаконні, тільки тоді, коли вивчимо їхню суть, засоби, за допомогою яких злочинні задуми були виконані (шахрайство, розтрата). Одні з них містять простий склад злочину, у той же час інші відбуваються при наявності обтяжуючих або пом'якшуючих провину обставин. Працівники ж правоохоронних органів повинні вирішити питання про кваліфікацію діяння, якій статті КК України або якій її частині відповідає та або інша дія або бездіяльність.

Кваліфікувати злочин – це значить встановити в поведженні людини ознаки певного складу злочину, передбаченого кримінальним законом.

У кримінальному праві України діє принцип суб'єктивного ставлення, закріплений у ст. 3 КК, яка стверджує, що кримінальній відповідальності і покаранню підлягає тільки особа, винна у вчиненні злочину, тобто яка умисно або з необережності вчинила передбачене кримінальним законом суспільно-небезпечне діяння.

При встановленні ознак суб'єктивної сторони складу злочину найбільші труднощі виникають при установленні форми провини. Особливо у випадках, коли суб'єкт припускається помилки щодо фактичних або юридичних обставин скоєного діяння. У теорії кримінального права прийнято виділяти юридичну і фактичну помилки.

У свою чергу юридична помилка (помилка в праві) має такі підвиди: 1) уявний злочин; 2) помилка, протилежна першій (особа не вважає свої дії злочинними); 3) помилка в кваліфікації, виді та розмірі покарання.

Уявний злочин, тобто уявлення особи про своє діяння як злочинне в ситуації, коли воно кримінальним законом не передбачене як таке, не має ніякого впливу на кваліфікацію. Помилка в кваліфікації, виді та розмірі покарання також байдужа при визначенні винності суб'єкта, який учинив злочин.

Свої особливості має помилка, при якій особа не вважає свої дії злочинними. У такому випадку діє принцип – незнання закону не звільняє від кримінальної відповідальності.

Більш складна ситуація з кваліфікацією діяння при наявності фактичної помилки (неправильне уявлення особи про фактичні обставини діяння) у суб'єктивній стороні складу злочину. І це пов'язано не тільки з тим, що за кількістю видів (помилка в об'єкті, незнання кваліфікуючих обставин, помилка в особі, у предметі, у характері діяння, відхилення дії, помилка у причинному зв'язку й у наслідках, непридатний замах) вона набагато перевищує помилку в праві. Труднощі викликає те, що наявність цієї помилки перетворює закінчений злочин, що мав суспільно-небезпечні наслідки, у замах, або ж провина визначається з урахуванням сукупності злочинів.

Помилка в об'єкті (хотів убити представника іноземної держави з метою викликати міжнародні ускладнення, але переплутав, убив звичайного громадянина) тягне відповідальність за те діяння, що бажав суб'єкт учинити спочатку і що охоплювалося його умислом. Механізм створення наміру включає в собі не тільки мету, яку ставить перед собою злочинець, але і сукупність тих заходів та засобів, за допомогою яких ця поставлена мета буде досягнута, а також і бажання реалізувати заплановану програму. Але задуманий злочин не був доведений до кінця, а значить відповідальність настає лише за замах. У теорії кримінального права прийнято говорити в цьому випадку про юридичну фікцію. Об'єкту, що охоплювався умислом винної особи, ніякої шкоди не заподіюється, на відміну від іншого об'єкта, стосовно якого відбувається закінчений злочин. А щоб узгодити ці дві обставини (спрямованість умислу і заподіяння шкоди іншому об'єкту, а не тому, на котрий суб'єктивно було спрямоване діяння), вдаються до того, що злочин, який за своїм фактичним змістом був доведений до кінця, оцінюється як замах на намічений винним об'єкт. Не можна погодитися з позицією Немировського Е.Я., що вбачає умисел стосовно дійсного об'єкта, а стосовно задуманого

лише готування¹. При помилці в об'єкті варто уважно вивчати спрямованість умислу винного, тобто, що усвідомлювалось особою при вчиненні злочину і що конкретно бажала вона досягти. Якщо в нього входила можливість розкрадання як державного майна, так і приватного, то про помилку говорити вже не можна. У такому випадку вбачається альтернативний умисел, і особа притягується до відповідальності з урахуванням наслідків, що фактично наступили.

Помилка щодо дії або бездіяльності може кардинально змінити кваліфікацію діяння, у якому вона мала місце. Класичний приклад, який подають у кримінально-правовій літературі, це використання при розрахунку фальшивої купюри. Це положення варто розглядати з двох боків. Перша – особа купує товар, оплачуючи його вартість фальшивою купюрою, але не усвідомлює того, що купюра фальшива. Друга – використовується справжня купюра, але суб'єкт вважає її фальшивою. У першому випадку особа не підлягає кримінальній відповідальності, тому що в її діях відсутній умисел, а в другому – відповідальність настає за замах на збут фальшивої купюри.

Виникають труднощі і при наявності в суб'єктивній стороні помилки в причинному зв'язку. Слід відзначити, що вона носить двоякий характер: впливає на кваліфікацію або ж ніяк не враховується. Не враховується так названа "технічна" помилка, коли винний, задумавши вчинити вбивство, стріляє в голову, а потрапляє в серце. У цьому випадку з'явився бажаний суспільно-небезпечний результат.

Сучасною доктриною кримінального права виділяється помилка в наслідках. Наумов О.В. обґрунтовує наявність помилки якісної (А завдає удар по обличчю В з метою нанесення побоїв, але через ті чи інші причини настала смерть останнього) і кількісної (А бажав учинити крадіжку в значних або в особливо великих розмірах, але наміченого результату не досяг)². При кваліфікації варто враховувати спрямованість умислу винного. Протилежна думка у Кириченко В.Ф., Семернєвої Н.К., які відносять помилку в наслідках до помилок у причинному зв'язку, в об'єкті, у відхиленні дії.

Який же висновок випливає з вищевикладеного? Які правила можливо встановити при кваліфікації діянь, у суб'єктивній стороні складів злочинів яких присутня помилка? Безумовно, наявність помилки справляє вагомий вплив на встановлення провини особи. При вирішенні цього питання необхідно враховувати, що юридична

¹ Немировский Э.Я. Учебник уголовного права. Общая часть. – Одесса, 1919.

² Наумов А.В. Российское уголовное право. Общая часть. – М., 1996.

помилка не має істотного впливу на кваліфікацію злочину, при наявності ж фактичної помилки чільну роль грає спрямованість умислу, від якого залежить форма провини, настання відповідальності за закінчений злочин або ж за замах на нього, наявність пом'якшуючих і обтяжуючих обставин. Насамкінець треба сказати про те, що усі види помилок (юридичні і фактичні) тою чи іншою мірою пов'язані зі свідомістю особи, а значить питання про них може виникнути тільки при розгляді злочинів, учинених зумисне.

Живилів О.І.,

слухач I курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
історії України, кандидат*

історичних наук, доцент Сокур В.В.

ВІДРОДЖЕННЯ ТА РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1917-1920рр.)

В історії нашої України було три періоди державності, які завершувалися, як це не прикро, втратою незалежності.

Це – княжа доба (Київська Русь і Галицько-Волинське князівство); це – так звана, козацька ера (Запорізька Січ, держава Богдана Хмельницького) і третій період – національно-визвольні змагання й утвердження державності у 1917-1920 роках.

Хронологічно цей період, обіймає лише кілька років. Але за насиченістю подіями і досвідом державотворення він може дорівнювати цілому століттю. За чотири роки змінилися кілька урядів, кілька форм державності, кілька різноманітних політичних орієнтацій щодо державотворення: 1917 р. – Центральна Рада (М. Грушевський), 1918 р. - Гетьманат (П. Скоропадський), 1919 р. – Директорія (С. Петлюра), 1920 р. – Радянська влада (більшовики).

Сьогодні, з 1991 року, Україна вкотре утверджує свою державність. Вхідження у світове співтовариство відбувається не просто. Дуже важливо не робити помилок, яких припускалися наші політики у 20-ті роки минулого століття, з'ясовувати причини втрати державності в той період, а саме:

1. Несприятливість міжнародної обстановки. Вороже ставлення більшовицької Росії, білогвардійської армії Денікіна до здобуття Україною незалежності (подібне спостерігаємо і сьогодні: хоч Росія і не вдається до військового втручання, але економічний і політичний

тиск має місце – т. з. “газова” і “м’ясо-молочні війни”, Тузла, Крим і тощо).

2. Неспроможність тогочасних урядів вирішити першочергові економічні питання – соціалізація землі, приватна власність тощо (аграрне питання і сьогодні у нас також не розв’язане).

3. Відсутність досвіду державного і адміністративного управління у членів Центральної Ради, середній вік яких складав 30 років, нехтування “буржуазними” спеціалістами, (сьогодні також бачимо, що кадрова політика проводиться за критеріями партійної належності, а не за ознакою професіоналізму).

4. Відсутність єдності у діях політичних лідерів, особисті політичні амбіції, розпорошеність патріотичних сил (“Два українці – три гетьмани”), (сьогодні також маємо відсутність консолідованої патріотичної більшості у парламенті, що ускладнює становлення держави).

5. Наявність проросійської більшовицької протидії діяльності УНР, Гетьманської держави, Директорії, ЗУНР (проросійська т.з. “п’ята колона”, представниками якої є комуністи, прогресивні соціалісти та інші партії, на сучасному етапі також ускладнюють розбудову єдиної соборної України).

6. Нехтування необхідністю збройного захисту, зміцнення збройних сил молодой держави, пацифістські настрої тогочасних політиків М. Грушевського, В. Винниченка та ін. Так, була відкинута пропозиція генерала П. Скоропадського про співпрацю, у розпорядженні якого було численне боєздатне військове формування із українців. Тож, коли більшовицькі війська Муравйова посунули на Київ, державність не було ким і чим захищати, крім 300 добровольців, гімназистів, яких ми вшановуємо як “героїв Крут”. С. Петлюра взявся за військову справу, створив армію, але було вже запізно. На сучасному етапі ми також бачимо, з якою легкістю Україна самороззброїлась, будучи ядерною державою.

7. Не слід забувати, що в усі часи і в людських взаєминах, і в міждержавних стосунках – “сила поважає силу”. Щодо держав, то мова йде про силу економічну і військову.

8. Наявність сепаратизму, розгул отаманщини, політична строкатість на території України. Відсутність політичної волі, неспроможність лідерів УНР і ЗУНР щодо спільності дій для зміцнення соборності єдиної України (сьогодні також має місце сепаратизм у східних і південних регіонах України, помітне

протистояння у ставленні до державності між східними і західними регіонами України).

9. Коли ми говоримо про причини втрати державності у 1917 – 1920 рр., то слід брати до уваги і т. з. суб'єктивний фактор – менталітет народу, що творить державу. Багатовікова бездержавність сформувала тип українця-індивідуаліста, байдужого до громадянських засад, до державотворення. “Моя хата скраю, я нічого не знаю”, – цей стереотип від давніх часів міцно засів у психології широкого загалу українства. Пасивність, індивідуалізм, анархічність народних мас дає змогу спритним політикам вести Україну іноді у зовсім протилежний бік від утвердження засад державності. Тож, не слід забувати аксіому: який народ, такий і уряд, така й держава.

Зрозуміло, що вищесказаним не вичерпуються всі уроки із досвіду національно-державницьких домагань 20-х років. Цей досвід потребує подальшого вивчення, оскільки не втратив корисності й актуальності для сьогодення.

Заросило Н.В.,

студентка І-К-Б курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
адміністративного права, кандидат
юридичних наук, доцент Братков І.С.*

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ НОРМИ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

У Декларації про державний суверенітет України, ухваленій 16 липня 1990 року, вперше було проголошено, що Україна визнає перевагу загальнолюдських цінностей над класовими, пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права. Після того подібні правові норми були зафіксовані в Законах України “Про дію міжнародних договорів на території України” та “Про міжнародні договори України”, пізніше в Конституції України. Основним Законом України передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Згідно з законами формальної логіки ратифікований міжнародний договір чи конвенція не може суперечити законодавству України і, навпаки, законодавство України не повинно суперечити міжнародному законодавству.

Діяльність органів внутрішніх справ України повністю регламентована чинним законодавством України, але в ряді випадків чинне законодавство не відповідає нормам міжнародного права.

Ситуація, яка складається, є результатом несистемного ставлення законодавчого органу України до імплементації міжнародних правових норм.

Міжнародні правові норми поділяються на: загальні конвенції, які ратифіковані більшістю держав світу, в тому числі і Україною; міжнародні документи, які визначають окремі галузі діяльності державних органів, наприклад, Кодекс поведінки осіб, які впроваджують закон, загальні міжнародні угоди, які визначають також окремі конкретні напрями діяльності державних органів; регіональні міжнародні угоди, наприклад Європейські конвенції; окремі міждержавні угоди, які передбачають діяльність державних органів в

тому числі і органів внутрішніх справ; регіональні угоди окремих підрозділів органів внутрішніх справ України, наприклад, угоди УМВС України у Закарпатській області з відповідними територіальними органами сусідніх держав.

Переважна більшість міжнародних правових норм реалізується через національний механізм імплементації. Термін “імплементація” вживається у контексті співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права. У правових доктринах країн СНД цей термін має ширше тлумачення. Низка вчених розуміє під імплементацією цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держав, яка здійснюється індивідуально, колективно або в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, всебічної і повної реалізації прийнятих ними, відповідно до міжнародного права, зобов’язань. Тобто імплементація є підготовчою і необхідною стадією для забезпечення своєчасної і всебічної реалізації норм.

Інші вчені вважають, що імплементація є синонімом поняття реалізація тобто це є втілення норм міжнародного права у практичну діяльність державних органів.

Як приклад неповної імплементації міжнародних правових норм у національне законодавство України можна використати окремі статті Кодексу посадових осіб у підтриманні правопорядку, який прийнято резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй 17 грудня 1979 року. Україна як член ООН повинна привести національне законодавство у відповідність до вимог зазначеної резолюції. П. 6 статті 3 визначено, що національне законодавство повинно обмежувати застосування сили посадовими особами у підтриманні правопорядку відповідно до принципів пропорційності, тобто застосування сили повинно бути співмірним із законною метою, якої треба досягти.

У статті 13 Закону України “Про міліцію” вказано, що працівники міліції мають право застосувати заходи фізичного впливу для припинення правопорушень, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на них обов’язків. Разом з тим законодавчо не закріплено положення про те, що сила повинна застосовуватися пропорційно опору порушника, що є прямим порушенням вимог міжнародного законодавства.

Таких прикладів можна навести безліч, тому що при розробці нормативних актів, які визначають окремі сфери діяльності органів

внутрішніх справ України, міжнародне законодавство, яке проголошено частиною національного законодавства, не враховується.

Таким чином, домогтися узгодженості та несуперечності в системі права і у найбільш формалізованій його частині – у законодавстві України – є головною метою і складним завданням. Сьогодні це питання повинно вирішуватися на декількох рівнях. Гармонізація на нижчому рівні передбачає узгодження елементів правової норми у межах самої правової системи. На більш вищому рівні це гармонізація у рамках одного акта за низкою ознак на підставі вимог юридичної техніки у межах блоку (пакету) нормативних актів, пов'язаних одним предметом правового регулювання.

Останнім часом поширюється досвід гармонізації законодавства України та Європейського союзу Ради Європи. Тут реалізуються рамкові, модельні закони та інші прийоми, що впливають на зміст і склад зацікавлених сторін.

Практика міжнародних відносин пропонує багато інших прийомів гармонізації та синхронного розвитку різних форм правового будівництва. До них відносяться:

1. Гармонізація та зближення національних законодавств держав.
2. Уніфікація правових рішень з низки загальних проблем.
3. Прийняття загальних нормативно-правових актів.
4. Прийняття основ законодавства з предметів спільного ведення.

Кицин Ю.І.,

слухач магістратури

Науковий керівник – начальник

магістратури, кандидат

юридичних наук Сербин Р.А.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Існування громадського порядку для правової держави має як наукове, так і практичне значення, оскільки його суть та ефективність певною мірою впливають на непорушність прав громадян, результати їх праці та необхідність всебічного задоволення їх матеріальних і духовних потреб.

В умовах розбудови правової держави особливу увагу слід приділяти державним органам, які мають здійснювати охорону громадського порядку.

Служба охорони громадського порядку є галузевою підсистемою органів внутрішніх справ, головними завданнями якої є:

забезпечення громадського порядку на вулицях, в парках, скверах та інших громадських місцях;

охорона державної власності, прав і законних інтересів установ, підприємств та організацій від протиправних посягань та інших антигромадських дій;

попередження і припинення злочинів та інших правопорушень у громадських місцях, активна участь у розкритті злочинів і затриманні злочинців.

Одним із підрозділів служби охорони громадського порядку є полк міліції особливого призначення “Беркут”, який крім загальних, для всіх підрозділів міліції завдань, виконує специфічні, притаманні лише цьому підрозділу завдання, основними з яких є:

- постійна готовність до дій у ситуаціях, що ускладнюють оперативну обстановку в регіонах держави;

- участь у проведенні спеціальних операцій щодо затримання озброєних злочинців, членів організованих злочинних угруповань, звільнення заручників, припинення терористичних актів, відбиття нападів на будівлі, приміщення, споруди, транспортні засоби або звільнення їх у разі незаконного захоплення;

- забезпечення громадського порядку та безпеки в районах зі складною оперативною обстановкою при введенні режиму надзвичайного стану й надзвичайних ситуаціях, під час проведення масових заходів та припинення групових порушень громадського порядку і масових безпорядків.

Додатково до охорони громадського порядку також залучаються сили внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України.

Разом з оснащенням підрозділів охорони громадського порядку органів внутрішніх справ засобами транспорту, зв'язку і сигналізації важливе значення має приділятися озброєнню співробітників органів внутрішніх справ та їх забезпеченню спеціальними засобами. Водночас, найголовнішим в організації такої діяльності має бути формування в свідомості кожного з працівників органів внутрішніх справ принципу гуманного ставлення до громадян, оскільки важливо, щоб тяжкість наслідків застосування посадовими особами спеціальних засобів та прийомів, відповідала характеру і ступеню небезпеки правопорушень та особливостям опору осіб, що їх вчинили.

Кожний працівник органів внутрішніх справ, який безпосередньо виконує завдання з охорони громадського порядку, знаходиться найближче до суб'єктів найрізноманітніших правопорушень і, відповідно, на перших етапах розвитку протиправної поведінки запобігає виникненню фактів правопорушень та злочинів, таким чином, виконуючи свої службові обов'язки.

Існує велика кількість підрозділів органів внутрішніх справ, основним або додатковим завданням яких є забезпечення охорони громадського порядку як у повсякденних умовах, так і при ускладненні оперативної обстановки в сфері охорони громадського порядку.

Правоохоронна діяльність потребує узгоджених зусиль всіх служб органів внутрішніх справ, взаємодії з іншими органами держави, громадськими формуваннями та трудовими колективами.

Діяльність органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку є необхідною для забезпечення такої діяльності суспільства, яка б відповідала нормам правової держави.

Корбуля С.О.,

слухач II курсу

Науковий керівник – професор кафедри адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент Братков І.С.

ДІЇ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК НА ЗАКРИТИХ ОБ'ЄКТАХ (НА ПРИКЛАДІ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ 3030)

1. Внутрішні війська МВС України як спеціальні загони

Важливою умовою існування держави, як свідчить історичний досвід, є здійснення нею своїх функцій шляхом використання виконавчого апарату (механізму), який у свою чергу складається із цілого ряду елементів. Одними із найбільш давніх з них є спеціальні загони озброєних людей (дружина, армія, поліція, жандармерія тощо), організованих і навчених для виконання волі влади. У світовій історіографії щодо останніх панує одностайна думка: вони такі ж старі, як і держава. Порівняно рано з'явилися також суди, органи адміністрації, в'язниці, дещо пізніше фіскальні установи, цензура та інші.

2. Особливі завдання ВВ МВС щодо охорони особливо важливих об'єктів (на прикладі ЧАЕС)

Набуваючи з часом все більш витончених організаційних форм і досвіду роботи, адміністративно-каральні органи і їх збройні формування, спираючись у своїй діяльності на відповідним чином врегульовану правову систему, стали займати у державному апараті країн світу дедалі важливіше місце. При цьому їх основна увага зосереджувалась, насамперед, на охороні суспільно-політичного устрою шляхом придушення невдоволених, і лише потім на охороні громадського порядку (боротьби зі злочинністю, забезпечення пожежної, санітарної безпеки). Відповідно до цих напрямів формувались і розвивались особливі карально-охоронні установи: органи політичної й загальної поліції, жандармерії, охоронні і військові підрозділи.

3. Гвардія Нації як центральний орган виконавчої влади з особливим статусом

Непростий шлях генезису та еволюції пройшли і формування, які отримали з часом назви Національна гвардія і Внутрішні війська. Їх історія – невід’ємна складова частина загальної історії, і водночас правоохоронних систем держав і державних утворень різного типу, що існували у різні історичні періоди, зокрема на теренах України. Не менш важливі функції і завдання покладаються на внутрішні війська і в умовах незалежної Української держави.

Отже, в Україні повинні бути створені спеціальні підрозділи, які будуть підпорядковуватись Президенту України. Підрозділи з охорони спеціальних об’єктів повинні складатися з 50% військовослужбовці за контрактом і 50% військовослужбовці строкової служби.

Події та факти 2004-2005 років, підтверджують необхідність створення на базі спецпідрозділів ВВ МВС України та Полку Президента України – Гвардії Нації як центрального органу виконавчої влади з особливим статусом. Потрібно започаткувати підготовку та перепідготовку фахівців такого напрямку на базі навчального центру Київського національного університету внутрішніх справ України у Віті Поштовій та на базі навчального центру УПТРК у с. Нові Петрівці.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ У БОРІТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Взаємодія органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами – це основана на законах, підзаконних актах та спільних відомчих наказах, узгоджена за метою, завданням, місцем і часом діяльність щодо використання сил і засобів, спрямована на виконання загального завдання – зміцнення законності, правопорядку і боротьбу зі злочинністю.

Діяльність органів внутрішніх справ в боротьбі зі злочинністю неможлива без постійного підвищення її якості і ефективності. Слід зазначити, що одним з напрямів удосконалення діяльності органів внутрішніх справ є зміцнення взаємодії між утворюючими її елементами (внутрішня взаємодія) й органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами (зовнішня взаємодія).

Питання взаємодії органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами знаходить все більше висвітлення в нормативно-правових документах та спеціальній літературі.

Особливо великого значення набула ця проблема у зв'язку з розгортанням широкого наступу на злочинність. Разом з тим, результати вивчення причин низької ефективності взаємодії органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами свідчать, що організація такої взаємодії не відповідає вимогам сьогодення.

Основними причинами, є, по-перше, недосконалість теоретичної розробки проблем взаємодії; по-друге, не враховується комплексний характер взаємодії; по-третє, сучасна криміногенна ситуація потребує від взаємодіючих суб'єктів нових підходів до тісної співпраці у боротьбі зі злочинністю.

На сьогодні як науковці, так і практики наголошують, що залишаються недостатньо вивченими і питання щодо розмежування компетенції суб'єктів боротьби зі злочинністю, визначення напрямів, форм і методів їх взаємодії, особливо специфіки міжнародного співробітництва у сфері протидії злочинності.

Взаємодія органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами повинна передбачати їх спільну діяльність у боротьбі зі злочинністю.

У зв'язку з цим доцільно визначити основні напрями взаємодії органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів: а) організація реалізації державної політики у сфері боротьби зі злочинністю; б) профілактика злочинів та інших правопорушень; в) виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів; г) розшук та затримання злочинців; ґ) забезпечення громадського порядку та громадської безпеки; д) удосконалення правової бази у боротьбі зі злочинністю.

Організаційною основою взаємодії органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами є спільна розробка і реалізація плану заходів для боротьби зі злочинністю.

До умов, які забезпечують ефективність взаємодії органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами, слід віднести:

- неухильне дотримання всіма суб'єктами взаємодії законності;
- чітке розмежування компетенції суб'єктів взаємодії;
- самостійність суб'єктів взаємодії;
- безперервне інформаційне забезпечення.

Взаємодія органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами повинна відповідати певним вимогам, а саме, бути:

- науково обґрунтованою (будуватися за єдиними класифікуючими критеріями);
- достатньо повною (охоплювати весь зміст взаємодії);
- максимально простою (зручною для використання в оперативно-службовій практиці, науково-дослідній, нормотворчій роботі та в навчальному процесі).

Покращити співпрацю органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами можна шляхом підвищення рівня якості планування спільних заходів щодо боротьби зі злочинністю та удосконалення процедури прийняття спільних рішень про взаємодію.

Саме шляхом забезпечення взаємодії органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів можна зосередити достатню кількість сил і засобів там, де за умовами оперативної обстановки це необхідно для своєчасного вжиття спільно розроблених заходів для боротьби зі злочинністю.

Таким чином, правильно організована взаємодія дозволить: по-перше, сконцентрувати сили і засоби органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів; по-друге, оперативно визначити напрями їх діяльності у попередженні, виявленні та припиненні злочинів; по-третє, цілеспрямовано використовувати сконцентровані

сили і засоби на вирішальних ділянках боротьби зі злочинністю, а також уникнути дублювання і паралелізму.

Михайлов О.В.,

слухач II курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
адміністративного права, кандидат
юридичних наук, доцент Братков І.С.*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РОБОТИ ЧЕРГОВИХ ЧАСТИН ОВС УКРАЇНИ НА ВОДНОМУ ТРАНСПОРТІ З ЗАТРИМАНИМИ

1. Правову основу діяльності чергових частин ОВС України становлять Конституція України, Закон України “Про міліцію” від 20.12.1990 р., “Положення про МВС” від 07.10.1992 р., наказ МВС України від 18.08.1992 р. № 485 “Про заходи щодо подальшого покращення діяльності чергової служби ОВС України” та інші нормативно-правові акти.

1.1. В ст. 29 Конституції України закріплено право кожної людини на свободу та особисту недоторканність, але, разом з тим, “у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосовувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом”.

1.2. Згідно з Законом України “Про міліцію” від 20.12.1990 р. працівники міліції для забезпечення виконання службових обов’язків з охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, в разі необхідності, тимчасово, в межах чинного законодавства, обмежують права і свободи громадян. При цьому затриманим чи взятим під варту обов’язково дається пояснення з приводу затримання, забезпечується право на юридичний захист та інші права.

1.3. Наказ МВС України № 485-92 р. ввів в дію “Інструкцію по організації роботи чергової частини міського, районного відділу внутрішніх справ, лінійного відділу внутрішніх справ на транспорті”, якою встановлено порядок доставлення та утримання в чергових частинах ОВС України громадян, які вчинили дії, що підпадають під ознаки адміністративного правопорушення чи злочину.

2. Коло осіб, які можуть бути затриманими і можуть утримуватися в чергових частинах ОВС, чітко окреслено в Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кримінально-процесуальному

кодексі, Кодексі адміністративного судочинства України, наказі МВС України № 485-92 р.

2.1. Громадяни України несуть адміністративну відповідальність, якщо на момент вчинення правопорушення їм виповнилося 16-ть років (ст. 11 КУпАП). Іноземні громадяни, особи без громадянства, які перебувають на території України, підлягають адміністративній та кримінальній відповідальності, можуть бути затриманими та утримуватися в чергових частинах ОВС України на загальних підставах (крім осіб, наділених дипломатичним імунітетом).

2.2. Особи чоловічої та жіночої статі можуть бути затриманими в адміністративному порядку або згідно з вимогами кримінально-процесуального кодексу і утримуватися в кімнатах для затриманих в чергових частинах ОВС. Жінки – матері малолітніх дітей віком до 7-ми років не затримуються. Утримання чоловіків та жінок в кімнатах для затриманих проводиться нарізно. Особистий огляд при затриманні може проводитись лише особою однієї статі з затриманою і в присутності двох понятих тієї ж статі.

2.3. Адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення правопорушення 16-ти річного віку. Заборонено утримувати в кімнатах для затриманих ОВС неповнолітніх осіб разом з громадянами, які досягли 18-ти річного віку. При затриманні неповнолітнього негайно повідомляються батьки або особи, що їх заміщують, представники адміністрацій трудових чи педагогічних колективів.

2.4. До ЧЧ ОВС України також можуть доставлятися та утримуватися в кімнатах для затриманих:

- особи, які займаються бродяжництвом, з подальшою їх передачею до приймальників – розподільників;
- особи, які ухиляються від лікування хронічного алкоголізму або наркоманії, з подальшою передачею їх до ІТТ;
- особи, які затримані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства за підозрою в скоєнні злочину, звинувачуваних, засуджених, тільки у разі відсутності ІТТ та при наявності документів, що підтверджують їх статус;
- військовослужбовці, що вчинили дії, які підпадають під ознаки злочину, адмінправопорушення – до передачі їх військовим патрулям, представникам військової комендатури.

2.5. ОВС України адміністративне затримання може проводитись, згідно зі ст. 262 КУпАП, при скоєнні таких адмінправопорушень, як

дрібне хуліганство, злісна непокора законному розпорядженню чи вимозі працівника міліції, розпиття алкогольних напоїв в громадських місцях та інші. Згідно зі ст. 263 КУпАП адміністративне затримання особи, яка вчинила правопорушення, може тривати не більше, як 3 години, за деякими винятками – до розгляду справи, але не більше 3-х діб. Не підлягають затриманню та доставленню в ОВС народні депутати України, депутати рад місцевих рівнів, прокурори і слідчі органів прокуратури, судді, особи, що мають небезпечні для життя тілесні ушкодження, сильний стан сп'яніння.

3. Працівники міліції, виконуючи свої обов'язки з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю, зобов'язані застосовувати заходи впливу не інакше, як на підставах і в порядку, встановлених законодавством. Дотримання вимог чинного законодавства забезпечується систематичним контролем з боку вищих органів і посадових осіб, прокурорським наглядом, правом оскарження, іншими встановленими законодавством заходами. Основними недоліками в роботі ОВС при доставленні та утриманні громадян є порушення термінів утримання доставлених осіб, порушення вимог Кодексу про адміністративне судочинство України в застосуванні оптимального строку – найкоротшого строку розгляду адміністративної справи, який достатній для надання своєчасного, без невинуватених зволікань, судового захисту порушених прав, свобод та інтересів громадян, випадки нескладання протоколів про адміністративні правопорушення та ін.

4. Діяльність ЧЧ ОВС на водному транспорті має свою специфіку. По-перше, відсутність житлових будинків і постійно проживаючого населення, по-друге, режимна територія, по-третє, постійна присутність іноземців – членів екіпажів морських суден. Хоча іноземні громадяни несуть адмінвідповідальність на загальних підставах з громадянами України, але при їх затриманні необхідно терміново розглядати адміністративну справу. Затримання іноземця – члена екіпажу, наприклад на строк до 3-х діб, може потягнути за собою затримку судна, а це в свою чергу – штрафні санкції, негативний вплив на міжнародні політичні відносини. Також існує вірогідна загроза захворювання працівників ЧЧ ОВС інфекційними захворюваннями, носіями яких можуть бути іноземці, наприклад, громадяни країн, де виявлено такі захворювання (Китай, Індія, Філіппіни, В'єтнам).

Враховуючи вищевикладене, бажано:

а) внести зміни до діючого законодавства стосовно термінів розгляду адміністративних справ відносно іноземців (членів екіпажів морських суден);

б) виділити окрему кімнату для тимчасового утримання затриманих іноземців у чергових частинах ОВС;

в) проводити щомісячні кушові наради працівників ЧЧ ОВС на водному транспорті та щоквартальні наради працівників чергових частин всіх транспортних підрозділів для обміну досвідом, розробки методичних рекомендацій та використання новітніх технологій.

Сахнік О.В.,

слухач III-В курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
психології НАСБ України, доктор
психологічних наук Сафін О.Д.*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО- АКМЕОЛОГІЧНИХ РЕЗЕРВІВ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ОВС УКРАЇНИ

Перехід нашого суспільства на якісно новий, більш високий рівень соціального і економічного розвитку, забезпечення повноцінного, всебічного і гармонійного розвитку особистості вимагає накопичення та інтенсивного використання кадрового потенціалу держави. Це положення в повній мірі відноситься і до Міністерства внутрішніх справ України та відображається в діяльності всіх його структур із вдосконалення переважно якісних їх параметрів. У зв'язку з цим перед педагогом вищої школи, представником управлінської ланки практичного підрозділу постає мета – створити новий образ системи навчання, становлення фахівця, головними якими якої повинні стати безперервна потреба у того, хто навчається та проходить шлях свого професійного становлення, в самостійній пізнавальній діяльності, розвиток його здібностей до самопізнання, потреби в пошуку творчих і нестандартних розв'язань поставлених завдань. Формування здатності до самоосвіти, яка є необхідною умовою повноцінної діяльності фахівця в сучасному світі, можливе тільки при набуті індивідуального гнучкого орієнтування у світі інформації, що швидко змінюється. Підготовлений таким чином фахівець зможе безперешкодно адаптуватися до умов професійної діяльності,

безболісно пройти шлях свого професійного становлення, впевнено крокувати кар'єрними сходинками.

Звідси постає найважливіше завдання – як, в процесі навчання у вузі і під час професійного становлення в практичному підрозділі з урахуванням здібностей і мотиваційно-ціннісної сфери особистості допомогти майбутньому фахівцеві, спираючись на його психологічні резерви, побудувати індивідуальну траєкторію освіти, самовдосконалення, що поступово сформує підґрунтя для зародження та становлення суто значущих для нього професійних якостей. Без диференціації та індивідуалізації навчання у ВНЗ, процесу професійного становлення неможливо виростити нову фахову еліту, як неможливо гарантувати нормальне протікання адаптаційних процесів молодих фахівців у практичних підрозділах та закріплення в подальшому їх на службі.

Як свідчать результати дослідження службової діяльності посадових осіб різних родів військ і правоохоронних структур, значна їх частина не досягає в ній своїх вершин. Лише незначний їх відсоток орієнтується на досягнення свого “АКМЕ”.

Успішне розв'язання цих проблем і труднощів багато в чому визначається результативністю діяльності з професійного психологічного відбору кандидатів на навчання до ВНЗ, якісного психологічного супроводу курсантів, метою чого є формування оптимального контингенту тих, хто навчається, на основі вивчення і оцінки їх психолого-акмеологічних резервів, подальшої оптимізації процесу професійного становлення фахівців як у стінах вищого навчального закладу, так і в практичних підрозділах.

Виходячи з характеру реальної діяльності співробітника правоохоронної структури, що зумовлена специфікою відомчої орієнтації, перспективним бачиться професіографічне моделювання динаміки становлення і саморозвитку особистості молодого фахівця на початкових етапах його професійної діяльності. Такий особистісно-динамічний підхід передбачає, виходячи з виявлених при вхідному контролі психологічних резервів особистості, обґрунтування провідних етапів у періодизації професійної підготовки, системну розробку методик і процедур поетапної і випереджальної діагностики рівня сформованості професійно важливих якостей (ПВЯ) тих, хто адаптується до умов служби та проходить шлях початкового професійного становлення на кожному з його етапів. Випереджальна оцінка відповідності реальної сформованості ПВЯ їх необхідному

значенню для успішної професійної діяльності випускника дозволить ухвалювати своєчасні і ефективні управлінські рішення з корекції недоліків, що можуть проявлятися під час несення служби в перші 3 роки на адекватній інформаційно-технологічній основі.

Дослідження закономірностей розвитку особистості фахівця в системі безперервної професійної освіти дозволить виявити ряд напрямів пошуку та діагностики психолого-акмеологічних резервів професійного становлення начальницького складу ОВС.

Кирилюк І.Ю.,

студентка II-К-Б курсу

Науковий керівник – старший викладач

кафедри адміністративного права,

*кандидат юридичних наук **Пастух І.Д.***

ВИХОВНІ ВЛАСТИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначено, що адміністративне стягнення є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Відомо, що виховання є процесом систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, суспільної та культурної діяльності. Вихованість людини проявляється у її поведінці і, очевидно, що метою виховання у нашому випадку є створення таких якостей особистості, які зумовлюють її правомірну поведінку. Однак остання може бути зумовлена різною мотивацією, залежно від якої, як правило, виділяють соціально-активну правомірну поведінку, звичну правомірну поведінку, конформістську правомірну поведінку та маргінальну правомірну поведінку.

На жаль, статистика свідчить, що у сучасному українському суспільстві панує правовий нігілізм. Щороку в Україні до адміністративної відповідальності притягуються мільйони осіб. Так, наприклад, у 2003 р. до такої відповідальності було притягнуто 7097,3 тис. осіб. При цьому, кількість населення у віці від 15 до

65 років, тобто найбільш соціально-активної вікової групи, складала 32826,5 тис. осіб. Отже, до адміністративної відповідальності було притягнуто майже 22% дорослого населення країни. А враховуючи високу латентність адміністративних правопорушень, реальний стан справ є набагато гіршим.

Якщо попереджувальна функція адміністративної відповідальності є досить дослідженою, то виховна функція останнім часом залишається поза увагою науковців, що й обумовлює майже повну відсутність наукових праць, а відповідно і спеціальної літератури на цю тему. Частково це пов'язано, з одного боку, зі зміною поглядів взагалі на роль адміністративної відповідальності у правовому регулюванні суспільних відносин, з іншого – стрімким виходом від домінуючих у радянські часи поглядів на можливість виховання людини засобами юридичної відповідальності.

Очевидно, що для адміністративної відповідальності не властивий страх покарання у буквальному сенсі. Скоріше треба вести мову про баланс між інтересом у вчиненні адміністративного правопорушення та інтересом в уникненні негативних наслідків від можливого застосування адміністративного стягнення.

Цю проблему цілком можливо розв'язати, якщо дещо змінити принцип визначення розмірів штрафів, що застосовуються за вчинення адміністративних правопорушень. Та й взагалі, за умов існуючої системи визначення розміру адміністративних стягнень, насамперед у вигляді штрафу, практично неможливо забезпечити рівність всіх осіб перед законом. Необхідність сплати штрафу в розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян заможною людиною, доходи якої вимірюються десятками тисяч гривень на місяць, при вирішенні питання, вчинювати правопорушення чи ні, мабуть схилить її на користь вчинення. З іншого боку, такий штраф є суттєвою втратою для особи, яка отримує доходи на рівні мінімальної заробітної плати або пенсії.

Чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає лише один випадок можливої заміни адміністративних стягнень. Відповідно до ст. 325 цього Кодексу, у разі ухилення особи від відбування виправних робіт, застосованих за вчинення дрібного хуліганства, постановою судді невідбутий строк виправних робіт може бути замінено штрафом у розмірі від трьох до семи неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або адміністративним арештом з

розрахунку один день арешту за три дні виправних робіт, але не більш як на п'ятнадцять діб.

Проте, проблема у реалізації адміністративних стягнень стосується виконання постанов про накладення адміністративних штрафів. Часто у практиці трапляються випадки, коли особа не сплачує накладене адміністративне стягнення у вигляді штрафу і у неї відсутнє майно, на яке можна звернути стягнення, і в таких ситуаціях правопорушник фактично залишається поза впливом держави, притягнення до адміністративної відповідальності не досягає своєї мети.

Ще одним, досить дійовим фактором, здатним покращити виховні властивості адміністративної відповідальності, є розроблення заходів, спрямованих на забезпечення практичного виконання накладених адміністративних стягнень. Йдеться насамперед про систему заміни останніх у разі неможливості їх практичного виконання.

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що для надання адміністративній відповідальності реальних виховних властивостей, необхідно, по-перше, забезпечити відповідність адміністративних стягнень у вигляді штрафу рівню фактичних доходів правопорушника та встановити такі їх розміри, щоб інтерес в уникненні адміністративної відповідальності переважав інтерес у вчиненні адміністративного правопорушення і, таким чином, утримував би особу від його вчинення. По-друге, необхідно забезпечити абсолютне виконання адміністративних стягнень незалежно від особистих характеристик та майнового становища правопорушника. При цьому важливу роль може відігравати система заміни стягнень з використанням такого їх виду, як громадські роботи.

За умов реалізації зазначених підходів адміністративна відповідальність може значно покращити виховні властивості і поступово, від формування у людей спочатку маргінальної правомірної поведінки, перейти до конформістської, а можливо, і звичної правомірної поведінки. З урахуванням цього, подальшого наукового розроблення потребують проблеми практичної реалізації різних видів адміністративних стягнень, а також їх ефективності, у тому числі й з метою формування у громадян України досконалих форм мотивації правомірної поведінки.

Гриценко А.В.,
слухач III курсу
Науковий керівник – викладач кафедри
педагогіки та кадрової роботи
Лукішенко А.А.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

За своїми соціально-економічними та політичними наслідками минуле чотирнадцятиріччя виявилось періодом утвердження України як повноцінної держави, що посіла гідне місце на політичній та економічній карті світу. Однак процес розбудови ще не завершено, і найближче завдання полягає в тому, щоб остаточно облаштувати фактично нове суспільство – економічну, соціальну, політичну та гуманітарну сфери, подолати деформації, що виникли на стартовому етапі трансформаційного процесу.

Україна має достатній потенціал для здійснення прориву до нових технологій у промисловому виробництві, до нових відносин у сфері економіки, до нових поглядів на якість і рівень життя, до нових підходів у сфері освіти та науки, до соціокультурної інтеграції нашого суспільства в Європейське співтовариство.

Україна чітко визначила орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності у контексті європейських вимог, щораз наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Не підлягає сумніву той факт, що саме орієнтація економіки розвинених країн світу на інтенсивні шляхи розвитку зумовлює зростання вимог до якості освіти, модифікацію соціальної структури суспільства, зміну психології людей та пріоритетів їх життєдіяльності.

Незадоволення багатьох країн результатами системи освіти сьогодні призвело до необхідності її реформування. Для цього важливо було розробити стратегічні напрями розвитку національних систем освіти на перспективу.

Вища освіта – особливий рівень освіти та результатів засвоєння особистістю сукупності систематизованих знань, умінь і навичок, розвитку її інтелектуально-моральних якостей. До найбільш суттєвих характеристик вищої освіти відноситься безпосередня взаємодія освіти і наукової діяльності особистості в руслі відповідних професійних її інтересів. Вихідним і принципово значущим виступає розуміння того,

що поняття “особистість” є значно ширшим, ніж поняття “професія”. Головними учасниками вузівського навчально-виховного процесу виступають викладач-науковець і студент.

Новий перелік напрямів базової вищої освіти передбачає побудувати таку систему освіти, щоб пристосування до потреб ринку здійснювалося на завершальних етапах формування фахівця. Це її провідна засада. Вона дає змогу надати більшій гнучкості системі освіти щодо тих освітніх послуг, яких потребує суспільство, а також забезпечити адекватність їх потребам ринку праці. В умовах розвитку ринкової економіки та демократизації суспільства гнучкість системи вищої освіти стає досить важливим елементом. Запровадження ринкових відносин потребує від вищої школи введення нових напрямів базової освіти, передусім, тих, які дають можливість випускникові вузу відразу зайняти своє місце в народному господарстві.

З цією метою на Колегії МОН України 23 лютого 2006 року вирішено реформувати та модернізувати вищу освіту у двох площинах:

- 1) національної стратегії соціально-економічного розвитку України;
- 2) європейської співпраці.

У сучасних умовах більшого значення набуває автономія університету та відповідальність університету за власну діяльність. Так, вісім університетів вже утворили консорціум із впровадження основ автономії. Експеримент з впровадження основ університетської автономії в Україні підтримують і Президент України і МОН України. За попередніми прогнозами експеримент розраховано на 5 років. Слід розуміти, мова йде про те, щоб університети запропонували своє бачення автономії, яке втілюватиметься в конкретні програми, плани дій, оцінку результатів і можливих ризиків.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що основними завдання вищої освіти є:

- оволодіння студентами основними науковими принципами та фундаментальними знаннями з обраного фаху (наукові засади мають бути засвоєні ґрунтовно, основні математичні та фізичні закони — на рівні розуміння);
- набуття студентами найважливіших навичок і умінь з обраної спеціальності;

- засвоєння майбутніми фахівцями умінь використовувати найважливіші результати наукових досліджень за своєю спеціальністю і професійною мовою викладати їх;
- стимулювання постійної зацікавленості студента в подальшому професійному самовдосконаленні;
- підготовка фахівця до конструктивної участі в економіці, орієнтованій на одержання прибутку з урахуванням існуючої конкуренції.

Також, в умовах прискороного розвитку науки і техніки, особливе значення надається підготовці фахівця з набуттям ним навичок самостійного навчання, потреби до безперервного процесу освіти протягом всієї професійної діяльності.

Констатуючи певні успіхи у розвитку вищої освіти, водночас розуміємо, що далеко не всі проблеми вирішено. Зокрема:

- необхідно продовжити політику нарощування обсягів фінансування вищої освіти. Мова повинна йти про його подвійне зростання в найближчий період, з тим, щоб забезпечити конкурентоспроможність української освіти в європейському просторі і світовому просторі. А значить і конкурентоспроможність випускників університетів України. Особливу увагу необхідно приділити оновленню матеріально-технічної, технологічної бази навчального процесу, створення власної індустрії виробництва навчальних засобів. Саме це передбачено здійснити програмою "Навчальне обладнання", яка невдовзі буде розглянута Урядом за дорученням Президента України. Передбачається щороку виділяти 130 мільйонів гривень, починаючи з цього року.

Слід здійснити радикальні кроки щодо покращення умов проживання, харчування та відпочинку студентів. Підвищення з 1 липня стипендій вдвічі, відповідно до Указу Президента України, започаткування соціальних стипендій для недостатньо забезпечених студентів і стипендій талановитим студентам для навчання за кордоном є суттєвими і важливими кроками. Але потрібно продовжити цю роботу, в тому числі і через надання пільгових кредитів не тільки для навчання, а й проживання студентів.

Необхідно зробити все для створення умов плідної співпраці студентів, роботодавців і університетів з питань працевлаштування та практичної підготовки, приведення у відповідність переліку напрямів і спеціальностей з державним класифікатором професій.

Змушені констатувати, що розширення доступу до вищої освіти, а значить і збільшення контингенту студентів не завжди супроводжується адекватним зростанням кількості висококваліфікованих викладачів. Головною причиною є недостатній рівень оплати праці. Необхідно, щоб уряд продовжив роботу з підвищення заробітної плати освітянам і науковцям.

Кардинальним кроком у розв'язанні кадрової проблеми буде виконання у повному обсязі положень статті 57 Закону України "Про освіту".

Економічна ефективність системи вищої освіти неможлива за умов існування малопотужних вузів та їх розпорошеності за підпорядкованістю. Відповідно до Указу Президента України розроблено програму поетапного впорядкування мережі вузів та системи управління ними.

Невід'ємною складовою захисту особи і суспільства є боротьба з корупцією і хабарництвом у системі вищої освіти. З метою протидії цьому негативному явищу прийнято нормативно-правові акти, що розширюють права абітурієнтів та зменшують ризик суб'єктивного підходу до проведення вступних випробувань та оцінювання знань. Впроваджується зовнішнє незалежне тестування навчальних досягнень учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Змінено порядок формування апеляційних комісій. Тепер до їх складу будуть входити провідні вчителі шкіл, які не беруть участь у роботі предметних комісій.

Розв'язання цих та ряду інших проблем дозволить вітчизняній вишій школі перебороти існуючі труднощі, зберегти кращі традиції і здійснити модернізацію системи з тим, щоб повною мірою задовольняти потреби людини, суспільства і держави Україна XXI століття.

Кузьміна І.Є.,
студентка III-К-А курсу
Науковий керівник – завідувач відділення
післядипломної підготовки спеціалістів-
правознавців КНУВС Ромашико А.В.

РОЛЬ БІОЛОГІЧНИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ЧИННИКІВ У ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ

Для нашого часу є характерним значний розвиток психологічної науки, проникнення її в усі сфери людської діяльності, використання психологічних даних у виконанні на науковій основі завдань удосконалення роботи правоохоронних органів, глибоке дослідження проблем психологічного аналізу особистості і юридичної діяльності, що спирається на вивченні основних психологічних явищ, процесів, станів, їхніх особливостей у правовій сфері.

Необхідність вивчення особистості злочинця диктується, насамперед, потребами практики боротьби зі злочинністю.

Одним із напрямів юридичної психології є дослідження механізму імунітету особистості в криміногенній ситуації і через пізнання його закономірностей розроблення рекомендацій в області індивідуальної профілактики злочинності. Особистість правопорушника – свідомий суб'єкт, наділений сукупністю біологічно зумовлених і соціально детермінованих властивостей та якостей, поведінка якого визначається антисуспільною спрямованістю, виникає під впливом дії певних суспільно-політичних, економічних і соціокультурних умов.

Принципова позиція сучасної юридичної психології полягає у визнанні соціального і біологічного в людській природі, які не протистоять, тим більше – не виключають один одного в поясненні поведінки людини, а перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності. Але при встановленні причин конкретної соціально вагомої дії, у тому числі і правопорушення, визначальним є соціальне. Воно активно впливає на індивідуальні особливості людини, детермінуючи зміст, сутність поведінки. Біологічне – лише її динамічна, функціональна сторона, тобто біологічні чинники є умовою дії соціальних причин.

Незважаючи на зрозумілість та логічність останнього положення, проблема особистості злочинця залишається дискусійною вже понад сто років. Це зумовлено недостатньою вивченістю мотиваційного боку вчинків людини, глибинних процесів формування її особистості, а також нерозмежованістю понять “злочин” та “поведінка людини”,

зумовлена розладом психіки, хворобливим станом при аналогічних формах їх виявлення.

Правосуб'єктність в частині здатності осудної особи нести кримінальну відповідальність у побутовому розумінні, як правило, не сприймається. Тим часом формалізація суб'єкта злочину за строго визначеними ознаками (віком, осудністю, іншими) має глибокий сенс. Неосудна людина, яка вчинила суспільно-небезпечну дію, підлягає примусовому лікуванню (якщо у цьому є необхідність), осудна – покаранню. Вік визначає саму можливість кримінальної відповідальності, оскільки йдеться про здатність людини усвідомлювати соціальну важливість своїх вчинків, а відповідно їх суспільну-небезпеку та заборонність законом.

Здатність людини до вибірковості поведінки не є її біологічною сутністю, вона є сферою свідомості індивідуальності, її моральних і правових засад. Ця здатність може варіювати у досить широких межах. В одних випадках звуження її зумовлене нерозвиненістю соціальних якостей особистості, в інших – їх деформацією та формуванням антисуспільної спрямованості, причому в граничних проявах вона набуває форми готовності діяти злочинно, що притаманне рецидивістам. Одна й та ж життєва ситуація сприймається й оцінюється кожною людиною по-різному. Було б великою помилкою не вбачати тут індивідуальних відмінностей. Особистість злочинця не виникає сама по собі. Вона формується середовищем у широкому розумінні цього слова, тобто комплексом мікро- та макровпливів, що потрапляють на певну біологічну основу, але остання не визначає ні зміну особистості, ні її поведінки. Якщо суворо дотримуватись принципу біологічної, наслідуваної детермінації злочинної поведінки, стає проблемним питання про провину і відповідальність особистості, оскільки наука ще не винайшла ефективних методів корекції природи людини.

Загальновизнаним є твердження, що зовнішній вплив видозмінюється за рахунок внутрішніх умов. Тому інколи роблять висновок, що сама особистість не може бути причиною злочину. Але такий висновок не беззаперечний. Принцип особистої відповідальності за провину лишається, але людина може бути винною лише при певному рівні розвитку свідомості та волі.

Не менш важливим є правильне розуміння співвідношення соціального і біологічного стосовно граничних станів психіки, зокрема – психопатії в межах осудності. Відомо, що психопатія – аномалія

характеру, у певних випадках зумовлена вродженими аномаліями мозку. У несприятливих умовах оточення притаманна психопатам жорстокість, агресивність, егоцентризм, вибуховість, підвищена емоційна збудливість, подразливість призводить до вчинення злочинів, у тому числі і в стані сильного душевного хвилювання. Але це не означає, що саме хвороба є причиною злочину.

Таким чином, якщо прослідкувати генезис злочинної поведінки від її витоків до настання наслідків, можна констатувати, що вона є низкою багатократної взаємодії між особистістю і середовищем, точніше результатом такої взаємодії, незалежно від того, про який злочин йдеться і яка поведінка йому передувала.

Оруджева В.В.,

слухач III курсу

*Науковий керівник – професор кафедри
філософії та юридичної логіки, кандидат
філософських наук, професор Чміль Б.Ф.*

СВОБОДА СОВІСТІ ТА ЇЇ ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Свобода совісті як сукупність прав людини виникла за певних соціально-історичних умов і пройшла складний шлях свого формування: від віротерпимості, суспільного визнання права та вільний вибір релігії віросповідання (свобода віросповідання) до права особистості на свободу свого волевиявлення щодо вибору світоглядних (релігійних чи антирелігійних) парадигм, орієнтирів, цінностей. Свобода віросповідання як правовий інститут утвердилася в період буржуазних революцій XVIII – XIX століть. Україна також перебувала в “силовому полі” Європейських реформаційних рухів, тому ідеї свободи релігійної совісті набули тут значного поширення.

Три з половиною століття Україна знаходилася в стані колонії Російської імперії, зараз вона переживає своє національне відродження, зроблені кроки до плюралізму світоглядів, утвердження свободи буття, релігії і віровизнань. Одним із найдемократичніших у світі є “Закон про свободу совісті і релігійні організації”, прийнятий Верховною Радою України ще в 1991 році.

Законодавство України про релігійні культи тоталітарної доби ґрунтувалося на Декреті Раднаркому 1918 року про свободу совісті за підписом В. Леніна, який відіграв формально-демократичну функцію. У сфері державно-церковних відносин домінували установки компартії на подолання релігії, як гальма суспільного розвитку.

Після розпаду СРСР і краху комуністичних режимів рухнула й тоталітарна політика держави щодо релігії і церкви. Зріс суспільний статус релігійних організацій: якщо в недалекому минулому зараховували себе до віруючих 5% респондентів, то тепер близько 70%.

Незалежна Українська держава уже забезпечила свободу віросповідань і релігійної діяльності: відновлена діяльність заборонених в минулому конфесій і церков, зокрема Української автокефальної православної і української греко-католицької церков, вільно діють вже свідки Єгови і п'ятидесятники, діють помісні власне українські церкви – Київський Патріархат, УГКЦ, Українська лютеранська церква.

Однак в Україні, як ні в жодній країні світу, виникли складні суперечності релігійного життя. Небувалу кризу переживає в нас православ'я, поділене на три самостійні церкви – Московського Патріархату, Київського Патріархату та Автокефальну. Ця криза має чітко визначений геополітичний аспект і постає одним із нюансів державних відносин України та Росії та можливих змін у середовищі вселенського православ'я.

Існує пряма кореляція між національним духовним відродженням України і втручанням різних іноземних центрів, зокрема, Московського Патріархату і Ватикану в релігійне життя підпорядкованих їм спільнот, в релігійне життя України взагалі. Це актуалізує питання законодавчого розв'язання проблеми зв'язків українських релігійних об'єднань із своїми закордонними центрами.

Незважаючи на законодавчо визначену заборону релігійним організаціям брати участь в політичному житті, маємо все ж пряме або опосередковане підключення деяких з них до тих політичних протистоянь, що відбуваються в нашому суспільстві.

Національне відродження українського етносу актуалізувало питання його національної релігії, її інституалізації в українську Християнську церкву. За нинішніх складних і важких умов національного відродження в ролі національної постає та церква України, яка несе її національну ідею – Церква Київського Патріархату, Автокефальна православна, Українська греко-католицька та Українська лютеранська церкви, а також рідновірські течії.

Вихід із нинішньої складної ситуації в церковно-релігійному житті і державно-церковних відносинах криється не лише в демократизації існуючого "Закону про свободу совісті", а й формуванні в Україні

національної громадянської релігії як особливого надцерковного ідеологічного утворення. Ставлячи на чільне місце національний інтерес, вона бачитиме своє покликання в орієнтації всіх громадян країни на сприйняття авторитету своєї країни як святині. Світоглядним ядром громадянської релігії могли б бути віра у Вищу Силу – Абсолют і особливу місію України в світі.

Піньковська І.І.,
студентка II курсу
Науковий керівник – професор кафедри
філософії права та юридичної логіки,
кандидат філософських наук, професор
Чміль Б.Ф.

КОНЦЕПЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Початок третього тисячоліття застав людство в стані якісної трансформації, в момент переходу до нової соціально-економічної формації. Вчені по-різному називають суспільний лад, в який стрімко затягує людство: постіндустріальне, постекономічне, інформаційне суспільство, суспільство знань. Кожна із назв відображає певні риси майбутнього суспільства.

Інформація обіцяє змінити не тільки зміст праці, в десятки і сотні раз збільшивши її продуктивність. Можуть докорінно змінитися економічні відносини, соціальний устрій та спосіб життя людей.

Проблеми інформації стоять на перехресті дослідження багатьох наук, і особливо суспільних. Філософія тут не виняток. Соціологічні, правові або кібернетичні проблеми інформації не дозволяють розглянути більш широкі “глобальні” питання, які несе у собі сама суть розповсюдження інформації у суспільстві. І саме філософія, у рамках своїх соціологічних і комунікаційних концепцій дозволяє різнобічно і більш узагальнено розглянути ці питання.

Тим цінніша кожна спроба передбачити і проаналізувати певну грань явища під назвою інформаційне суспільство.

Інформаційне суспільство – соціологічна і футурологічна концепція, що визнає головним чинником суспільного розвитку виробництво і використання науково-технічної й іншої інформації. Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства, основу якої поклали З. Бжезинський, Д. Белл, О. Тоффлер. Розглядаючи суспільний розвиток як “зміну

стадій”, прихильники теорії інформаційного суспільства зв’язують його становлення з домінуванням “четвертого”, інформаційного сектора економіки вслід за сільським господарством, промисловістю й економікою послуг. При цьому стверджується, що капітал і праця як основа індустріального суспільства поступаються місцем інформації і знанню в інформаційному суспільстві. Концепція інформаційного суспільства викликає критику з боку гуманістично орієнтованих філософів і вчених, що відзначають неспроможність технологічного детермінізму, що вказує на негативні наслідки комп’ютеризації суспільства¹.

Визначення поняття “інформаційного суспільства” є одним із ключових моментів. У 50 – 70 роки стало очевидно, що людство вступає в нову епоху, дорогу до якої проклав бурхливий розвиток техніки і, насамперед, комп’ютерів, і НТР у цілому. Проблема існування і буття людини в цілком “технізованому” і “інформаційному” світі не могла не займати філософів, що викликало до життя концепцію “інформаційного” суспільства. Жоден із філософів, що писав про цю проблему, не сумнівався в радикальному відновленні всього життя людства в рамках цієї нової формації, але більшість із них аналізували проблему односторонньо або з політичного, або економічного, або соціального поглядів. Це породило величезну кількість різноманітних назв і визначень.

“Прагнення висловити сутність нового інформаційного століття вилилося в цілий калейдоскоп визначень. Дж. Ліхтайм говорить про постбуржуазне суспільство, Р. Дарендорф – посткапіталістичне, А. Етціоні – постмодерністське, К. Боулдінг – постцивілізаційне, Г. Кан – постекономічне, С. Алстром – постпротестантське, Р. Сейденберг – постісторичне, Р. Барнет вносить у цей калейдоскоп прагматичну нотку, пропонуючи термін “постнафтове суспільство”. Більшість цих епітетів виходить з поняття “постіндустріальне суспільство”, популяризоване десятиліття тому гарвардським соціологом Д. Беллом. Загальний префікс цих термінів віддає якимось осіннім почуттям зів’янення, властивим нашому століттю, – відчуттям кінця”².

Таким чином, “інформаційне суспільство” – це цивілізація, в основі розвитку й існування якої лежить особлива нематеріальна субстанція,

¹ Современная западная философия: Словарь. – М.: Изд-во полит. литературы, 1991. – С. 117.

² Дайзард У. Наступление информационного века. (Новая технократическая волна на Западе) / Под ред. П.С. Гуревича. – М.: Прогресс, 1986. – С. 343-344.

умовно іменована “інформацією”, що володіє властивістю взаємодії як із духовним, так і з матеріальним світом людини. Остання властивість особливо важлива для розуміння сутності нового суспільства, тому що, інформація формує матеріальне середовище життя людини, виступаючи в ролі інноваційних технологій, комп’ютерних програм, телекомунікаційних взаємовідносин, постійно виникаючи, видозмінюючись і трансформуючись у процесі переходу від однієї людини до іншого. У такий спосіб інформація одночасно визначає і соціокультурне життя людини і його матеріальне буття. У цьому і перебуває принципова новизна майбутнього суспільства.

Інформаційні технології спрощують, скорочують, оптимізують, роблять ефективнішими й ближчими до громадянина структури держави, її функції. Вони позбавляють громадян необхідності делегувати доволі значну кількість своїх повноважень чиновникам чи обраним посадовцям. Так, для апарату це незручно й не вигідно. Але це змусить багатьох людей шукати самореалізації у справах, більш значущих, ніж обмін папірцями, заповнення й перекладання їх.

Україні до того, як перейти до інформатизованих партнерських взаємин з бізнесом та громадянами, треба подолати значні економічні проблеми, зокрема структурні. Тож її дії у цьому секторі мають бути спрямовані передусім на селективну підтримку тих напрямів наукових досліджень, які орієнтовані на якісні прориви (наприклад, архітектура багатопроцесорних обчислювальних систем, систем штучного інтелекту тощо) та одержання практичних результатів світового рівня (нейрокомп’ютинг, відкриті системи)³.

Таким чином, намагання, що повинен здійснити уряд, мають на меті навіть не стільки не відстати від інших країн світу, як зберегти наукову, культурну, мовну, національну, політичну самобутність. Зберегти те, чим ми будемо цікаві глобальному співтовариству, чим ми збагатимо його, що надасть реальної ваги такому утворенню як “Україна” – утворенню культурному, інтелектуальному, національному, а не просто територіальному чи економічному.

³ Крупнов А.Е., Финько О.А., Черешкин Д.С. О государственной политике России в области формирования информационного общества / О. Голубицкий, О. Шевчук. – E-Ukraine Інформаційне суспільство: бути чи не бути. – С. 41-42.

Тичина Д.М.,
науковий співробітник відділу
організації наукової роботи
Науковий керівник – професор кафедри
юридичної психології, кандидат
психологічних наук, професор
Казміренко Л.І.

КОРИСЛИВА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ – ВІДЛУННЯ МИНУЛОГО ТА ПЕРСПЕКТИВИ БОРОТЬБИ

Складний період розвитку України припускає переорієнтацію політичних, економічних, етично-культурних процесів в умовах ринкових відносин, вимагає нових підходів щодо забезпечення правопорядку.

У цей період не могли не загостритися дестабілізаційні процеси, що знаходять свій прояв, зокрема, в значному зростанні загальної злочинності, і злочинності неповнолітніх. За останні п'ять років злочинність неповнолітніх зросла в 1,5 рази або майже в шість разів швидше, ніж все підліткове населення країни. Це у свою чергу серйозно гальмує реформування суспільства, негативно впливає на забезпечення прав і свобод громадян.

Розвиток негативних процесів і явищ, що інтенсивно виявляються в протиправній поведінці неповнолітніх, зумовлений впливом попередніх етапів розвитку суспільства і держави, насамперед великими прорахунками у формуванні і реалізації політики відносно до сім'ї, проблем дітей і підлітків, побутової сфери тощо.

Ці прорахунки виражалися, наприклад, у тому, що багато років пріоритетними вважалися обов'язки сім'ї і громадянина перед державою, нерідко навіть у збиток обов'язкам і правам держави перед ними. Виробничі відносини часто протиставлялися сімейним і побутовим, а виховання в сім'ї вважалося менш значущим і ефективним, ніж виховання в навчальних закладах і трудових колективах.

Держава прагнула не лише контролювати сім'ї, процес виховання дітей, але нерідко заохочувала втручання своїх органів і громадських організацій в сімейні конфлікти, що пов'язані з відхиленням поведінки дітей, без достатніх на це підстав. В результаті відбувалося поступове зниження рівня сімейного виховання, руйнування почуття сімейного обов'язку стосовно до дітей.

Все це, поряд із прогресуючою алкоголізацією та наркотизацією населення, викликало руйнівні негативні наслідки, що значним чином позначилося на формуванні так званих “неблагополучних сімей” і зростанні правопорушень підлітків.

До принципів недоліків раніше діючої концепції боротьби зі злочинністю неповнолітніх в цілому, і корисливими злочинами підлітків зокрема, можна також віднести пріоритет репресивних засад над превентивними; недостатню диференціацію і індивідуалізацію дій, недооцінку значення ресурсного забезпечення; захоплення широкомасштабними заходами, масовими формами дії, нерідко завдяки індивідуальній роботі.

Водночас, незважаючи на відмічені недоліки, неможливо однозначно негативно оцінювати практику боротьби з корисливою злочинністю неповнолітніх минулого періоду, всі її теоретичні, організаційні, інформаційні, правові і методичні аспекти.

Дослідження переконують в тому, що, не дивлячись на недостатню ефективність тієї, що раніше діяла, системи спеціальної профілактики злочинності неповнолітніх у цій сфері, яка обмежувалася і стримувалася поряд відмічених вище ідеологічних настанов, правовими, концептуальними, організаційно-методичними недоліками, існуюча правоохоронна система та її спеціалізовані елементи певною мірою стримували розвиток негативних процесів у сім’ї, конкретних підлітків від вчинення корисливих злочинів.

Тому невиправдано швидке руйнування існуючої раніше системи профілактики злочинів неповнолітніх без адекватної заміни, і різкий перехід до демократичних способів впливу, став одним з чинників, який сприяє зростанню підліткової злочинності в цілому, та корисливої зокрема.

Проблема вдосконалення профілактики корисливих злочинів неповнолітніх, різноманіття їх проявів зумовили міжгалузевий характер досліджень. Багато аспектів цієї проблеми постійно знаходилися у полі зору юристів, педагогів, психологів, соціологів, медиків.

Починаючи з 1996-1997 рр., виникла особлива потреба в аналізі саме корисливої злочинності неповнолітніх. На неї стали робити вплив передусім економічні чинники, що змінило кількісні, а ще важливіше – якісні характеристики злочинів цього виду. Одночасно нову силу значущість дослідження проблем психологічної дії на неповнолітніх правопорушників з урахуванням особливостей їх особистості.

У нових умовах виникла також необхідність наукового обґрунтування тих, що розробляються останніми роками (у відповідності до нових підходів до сім'ї, неповнолітніх) законопроектів про охорону сім'ї і дитинства, про державну службу для допомоги сім'ї і підліткам та ін.

Ухвалення цих законів повинно створити цивілізовану правову базу дії, підтримки і допомоги суспільства та держави сім'ї і підростаючому поколінню, дозволить забезпечити розробку теоретичних основ організації і управління процесом профілактики корисливих злочинів неповнолітніх, обґрунтувати місце і функції різних соціальних інститутів, державних органів і недержавних об'єднань у протидії неправомірній поведінці неповнолітніх, наданні допомоги сім'ям, підліткам, що потрапили в несприятливу ситуацію, і виступить як передумова ефективного контролю суспільства за станом корисливої злочинності неповнолітніх.

П'янківська Л.В.,

слухач V-V курсу

Науковий керівник – старший викладач

кафедри прикладної психології,

кандидат психологічних наук

Сидоренко О.Ю.

ФАКТОРИ, ЩО СПРИЯЮТЬ ВИНИКНЕННЮ СИНДРОМУ “ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРЯННЯ” У ПРАЦІВНИКІВ ОВС

Діяльність є невід'ємною складовою способу життя людини, важливим засобом її формування та розвитку як члена суспільства і особистості. Професійне виконання службових обов'язків поряд з визначальним позитивним ефектом може призвести до побічних наслідків. Одним із них є синдром “емоційного вигорання”.

У X перегляді Міжнародної класифікації хвороб синдром вигорання був описаний під рубрикою Z. 73.0 як “Вигорання – повне виснаження”. Зараз немає єдиного погляду на структуру синдрому вигорання, але не звертаючи уваги на відмінності в підходах до його вивчення, можна вважати, що він є деформацією внаслідок емоційно-утруднених або напружених відносин у системі “людина-людина”.

Загалом “вигорання” характеризується як специфічна дисфункція у представників “допоміжних професій”, що найімовірніше

розвиваються внаслідок завищеної вимогливості до їх енергії, сил і ресурсів.

Синдром переважно проявляється у осіб (в тому числі і працівників МВС), чиї професійні вимоги включають в себе як високий сенс ідеалів, так і постійну взаємодію з іншими людьми. У цієї категорії осіб є тенденція до ідеалістичних, а не реалістичних очікувань, вони стають надмірно зацікавлені своєю роботою і їм важко відірватися від неї. Працівники міліції можуть бути співзалежними від професії і відчувати сильну потребу відчувати себе необхідними, вагомими, цінними (Vincent, 1983). Тобто, модус служіння ініціює виникнення і розвиток симптомів емоційного вигорання. Саме при модусі служіння професіонал споконвічно має позицію життєствердження, сам організовує свою професійну позицію, керуючись принципами практичної етики.

Дослідження багатьох науковців довели, що наслідки вигорання потенційно серйозно впливають як на самих працівників, так і на їх оточення, установи, організації, в яких вони працюють. Синдром “вигорання” характеризується симптомами емоційного виснаження, знеособлення, зневажливого ставлення до своєї роботи.

В.В. Бойко наголошує, що емоційне вигорання – це вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на певні психотравмуючі впливи¹.

За результатами проведеного дослідження синдрому “вигорання” у працівників міліції виявлено позитивну залежність між такими симптомами, як резистенція, виснаження, тривожність і мотивація досягнення успіху. Крім того, з’ясовано, що чим більше знижується емоційний тонус у співробітників, тим більше деформуються настанови та формуються відповідні почуття стосовно до себе та оточуючих. У співробітників, у яких наявні симптоми вигорання, можуть спостерігатися емоційна відстороненість, незадоволеність собою, подружні та сімейні конфлікти, зневажливе ставлення до оточуючих, демонстрація втрати ідеалізму, зниження рівня трудової моралі, продуктивності діяльності та ін. Тобто починають подавлятися прояви гуманних форм поведінки між людьми, що створює загрозу для особистісного розвитку представників цієї професії.

¹ Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. – М., 1996. – 472 с. – С.133

Основними факторами виникнення синдрому “вигоряння” у працівників ОВС є:

1. Підвищені навантаження в діяльності, **неможливість повноцінно відпочити** спричиняють виникнення та розвиток вигоряння. Їх специфіка діяльності впливає і на те, що працівник ОВС в будь-який час може очікувати термінового виклику і підсвідомість знаходиться в постійній напрузі.

2. **Очікування успіху або невдачі** теж впливають на виникнення вигоряння. Надмірно позитивні та іноді нереалістичні очікування відносно можливостей полегшення специфіки роботи (наприклад, укомплектування вакантних посад) можуть призвести в результаті до почуття безвихідності, коли ці очікування не справджуються.

3. Багато аспектів у специфіці роботи неможливо контролювати. В результаті чого, **відсутність можливості передбачення** може впливати на фізичний та емоційний стан тих, хто в цій сфері працює.

4. Працівники, у яких наявні прояви емоційного вигоряння демонструють так званий **тип поведінки А**: швидкий темп роботи, працелюбність, прагнення переборювати труднощі, потреба утримувати все під контролем. Працівники міліції можуть бути співзалежними від професії і відчувати сильну потребу відчувати себе необхідними, цінними та найбільше прагнуть зайняти “позицію майстрів”. Їх екзистенціальні потреби задовольняються через професійну ідентичність, і тому професійні стреси вони переживають як виклик своїм надіям, мети, що практично не компенсуються підтримкою інших.

5. **Недостатнє стимулювання працівників МВС** (неналежна винагорода за їх працю) як матеріальне, так і моральне (схвалення з боку керівництва, моральна підтримка) може призвести до вигоряння. Важливим є справедливе заохочення з боку керівництва та серед колег. Крім того, подяка, моральне стимулювання, приклад – підвищують відчуття професійної ефективності.

6. Соціально-психологічні взаємини в організації як по вертикалі, так і по горизонталі можуть сприяти формуванню синдрому вигоряння. Вирішальну роль при цьому відіграє **соціальна підтримка з боку колег і керівництва**, а також сім'ї, друзів і т.д. Вигоряння залежить від емоційної взаємодії з підлеглими, громадянами: ступеня гостроти і глибини їх проблем, тривалості і інтенсивності контактів з ними. Отже, взаємодія з колегами може стати джерелом емоційного стресу, а значить, і джерелом “емоційного вигоряння”.

Зокрема, такий організаційний чинник, який часто проявляється у працівників МВС і є причиною виникнення емоційного вигоряння у співробітників керівної ланки – **рольовий конфлікт**. Під рольовим конфліктом розуміється суперечність між функціями працівника, які він виконує. Наприклад, керівник підрозділу чи заступник начальника, крім організації роботи, належного матеріального забезпечення повинні виконувати і педагогічні функції (навчання і виховання).

Отже, проведене дослідження та зроблений аналіз чинників, що сприяють формуванню виснаженню у співробітників ОВС, дозволяє зробити висновок про необхідність привертання уваги до проблеми емоційного “вигоряння” у працівників МВС з метою профілактики розвитку цього стану і надання вчасної допомоги тим, у кого воно вже спостерігається. Зокрема, ця допомога повинна бути комплексною, психологічною і організаційно спрямованою на корекцію порушень психічного стану та, при необхідності, на поліпшення психологічного клімату в колективі, оптимізації умов праці.

Фанін І.С.,

слухач III-В курсу

*Науковий керівник – заступник начальника
кафедри проблем управління,*

*кандидат юридичних наук **Літкан В. А.***

ПРАВОВІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ЗОВНІШНІЙ СФЕРІ

Невід’ємна та найважливіша складова зовнішньої і внутрішньої політики будь-якої держави світу, що має хоча б найменші амбіції претендувати на місце та роль розвиненої у повному розумінні цього терміну країни, є питання національної безпеки.

Безперечно, що в контексті сучасних світових тенденцій до правового регулювання відносин питому вагу приділяють саме нормативно-правовій базі.

Основним джерелом регулювання відносин у сфері національної безпеки України, безумовно, є Конституція. Наступним, не менш важливим, нормативно-правовим актом, який конкретизує та деталізує основні напрями реалізації державної політики України у сфері забезпечення національної безпеки є Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003. До моменту набуття чинності цього закону діяв інший нормативний акт, а саме, Постанова

Верховної Ради України від 18 липня 1995 р. “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України”. Іншим нормативно-правовим актом, який заклав легальні офіційні підвалини діяльності основного органу координації державної політики у сфері забезпечення національної безпеки є закон України “Про Раду національної безпеки і оборони України”.

Згідно зі статтею 4 Закону України “Про основи національної безпеки України” суб’єктами національної безпеки визначаються:

- Президент України;
- Верховна Рада України;
- Кабінет Міністрів України;
- Рада національної безпеки і оборони України;
- міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;
- Національний банк України;
- суди загальної юрисдикції;
- прокуратура України;
- місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;
- Збройні Сили України, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;
- громадяни України, об’єднання громадян.

Деякі науковці та дослідники проблем національної безпеки як складової державної політики додають до цього переліку суб’єктів ще й недержавні безпекові організації, які своєю діяльністю на комерційній основі також забезпечують національну безпеку України.

Державна безпека – у її непоширеному розумінні – це **складова національної безпеки** – стан норм і відповідних їм інститутів безпеки, що гарантує захист суверенітету, територіальної недоторканності, політичної незалежності і конституційного ладу держави.

Національна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам.

Відповідно до статті 3 Закону України “Про основи національної безпеки України” об’єктами національної безпеки є:

- **людина і громадянин** – їх конституційні права і обов’язки;

- **суспільство** – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси;

- **держава** – її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність.

Першочерговість прав людини лише підтверджує світову тенденцію пріоритету прав людини перед усіма іншими інтересами.

Сфери забезпечення суб'єктами національної безпеки України: зовнішньополітична, внутрішньополітична, воєнна, охорони державного кордону, державна безпека, економічна, екологічна, соціальна, гуманітарна, науково-технологічна, інформаційна.

Досить значну увагу слід приділити удосконаленню нормативно-правовій базі забезпечення національної безпеки України.

Альміз В.М.,

студент II курсу

*Науковий керівник – доцент
кафедри історії держави та
права, кандидат історичних
наук, доцент Захарченко П.П.*

НАПОЛЕОН БОНАПАРТ – ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ

Дійсне ім'я – Наполионе ди Буонапарт (1769 р. – 1821 р.)

Французький імператор, політичний діяч і геніальний полководець. Завдяки переможним війнам значно розширив територію імперії, поставив у залежність від Франції більшість держав Західної й Центральної Європи. Зробив величезний внесок у теорію та практику військового мистецтва.

Наполеон був розумним і далекоглядним політиком, він спирався на широкі верстви населення: буржуазію, селянство, а також на армію і бюрократію. Він почав створювати нове дворянство, роздаючи офіцерам і чиновникам титули графів, князів, баронів і герцогів. Разом із титулами багато хто одержував помістя і гроші. Було проведено амністію емігрантам і дозволено їм повернутися до Франції.

Селянам Наполеон гарантував володіння набутих земель й у договорі з Папою закріпив скасування десятини. Це все сприяло виникненню міцних селянських господарств. Зайве сільське населення (чоловіки) йшло на службу в армію, для якої імператор був кумиром, завдяки військовим успіхам і вмілому поводженню з підлеглими.

Робітники були поставлені під нагляд поліції та підприємця. Вільні робітники Смороду одержували робочі книжки і зобов'язані були при зміні місця проживання та роботи віддавати їх для прописки в поліцію, а потім вручати їх підприємцю; робітник, який не мав робочої книжки, вважався бурлакою і підлягав шестимісячному ув'язненню. Учасників страйків карали ув'язненням від одного до трьох і більше місяців, а організаторів – від двох до п'яти років.

Так званий “кодекс Наполеона” був прийнятий в епоху, коли з величезними зусиллями країна виходила з “революційної смуги”, а перед Бонапартом стояло складне завдання – стабілізувати державу і дати тверду юридичну базу новому порядку.

Особливо велике значення кодекс додав нормалізації прав спадкування – уперше у Франції було введено право синів на рівні частки спадщини. При цьому новий звід скасував гуманні закони революції, що зрівнювали в правах так званих “незаконних” дітей із “законними”.

Цивільний кодекс закріпив ліквідацію феодальних відносин. У його основу було покладено принципи цивільно-правової рівності всіх перед законом і необмеженої приватної власності. Це призвело до законодавчого закріплення свободи підприємництва, права власності селян на землю. Кодекс складається з 2281 статей, поділених на три книги та вступ. У першій книзі обґрунтоване найважливіше завоювання французької революції – принцип рівності усіх перед законом. У другій книзі мова йде про регулювання права власності на нерухомість. Головним принципом тут є недоторканність права власності і свободи у використанні об'єктів цього права. У третій книзі мова йде про різноманітні способи набуття права власності, головним чином, про спадкове та зобов'язуване право.

Сучасні фахівці називають наполеонівський кодекс “правовою пам'яткою тонкому розумінню юридичного пристрою держави”.

Варто звернути увагу на те, що цивільний кодекс, а пізніше і кримінальний, могли діяти тому, що за ними стояла сильна влада, закон забезпечувався сильною державою. Управління імперії будувалося на засадах жорсткої централізації. Департаменти були поділені на округи та комуні на чолі з чиновниками, які підпорядковувались центральній владі.

У кримінальному кодексі 1810 р. були збережені основні принципи демократії в галузі кримінального права, проголошені ще “Декларацією прав людини і громадянина”. Навіть Ф. Енгельс називав

кодекс 1810 р. “класичним зразком” і “сучасним буржуазним кодексом, що ґрунтується на соціальних завоюваннях буржуазної революції і перекладає їх на юридичну мову”. Кодекс захищав принцип святенності і непорушності приватної власності. Цей принцип складав основу не тільки розділу кодексу про майнові злочини, але й всього кодексу в цілому. У кодексі був проголошений принцип рівності усіх перед кримінальним законом.

Кодекс встановив послідовно проведену систему складних політичних злочинів, злочинів проти держави, особи і майнових злочинів. Злочини проти держави каралися смертною карою. “Будь-який француз, – зазначається в ст. 75, – що підняв зброю проти Франції, карається смертю”. “Той, хто вдається до інтриг, аби вступити в зносини з іноземними державами або агентами з метою схилити їх вчинити ворожі дії або розпочати війну проти Франції, або доставити їм для цього засоби, карається смертю”.

Мабуть, жодна історична особистість нерозпалювала до такого ступеня пристрасті людей, як Наполеон, і жодна не мала настільки різнобічних дарувань; кожне з них накладало свій відбиток на багатогранну і велику діяльність, що він розвив у період свого правління з 1799 до 1815 року. Яку б рису цієї особистості не намагалися висвітлити мемуаристи й історики, усе виглядає в ньому могутньо і самотутньо – розум, характер, поведження, прийняті рішення, світогляд, стрімкість і сила у виконанні задуманих планів, уміння домагатися мети найкоротшим і результативним способом. Наполеон – центральна фігура післяреволюційної перебудови французького суспільства. Всі ідеї щодо реорганізації політичних і правових інститутів виходили від нього.

Але є і сторони, які свідчать про нього як бездарного політика, це, по-перше, те, що він воював з усією Європою, тобто досягав силою того, до чого прагнув, а не політичними способами, адже справжній політик спирається на силові та економічні структури, але добивається всього руками силою інших (союзників та ворогів).

Наполеону так і не вдалося захопити увесь світ, але він здобув собі безсмертне ім'я та навіки посів гідне місце в історії.

Секція 3. Кримінальний процес України і Європейські стандарти судочинства

Токова І.В. Професіограма оперуповноважених оперативних підрозділів МВС України	3
Хусанова К.Ю. Кримінальна відповідальність за порушення порядку зайняття господарською та банківською діяльністю	6
Оглобліна І.В. Відповідність кримінального законодавства України міжнародній Конвенції про кіберзлочинність	7
Клименко Л.О. Використання можливостей Інтерполу у розкритті та розслідуванні злочинів	10
Свірчевська І.О. Незаконний обіг наркотичних засобів психотропних речовин, їхніх аналогів та прекурсорів: ставлення населення і діюче законодавство	13
Соловійов М.О. Сучасні тенденції і перспективи розвитку криміналістики в Україні	15
Данішевська Ю.Б. Україна в епіцентрі наркоманії та ВІЛ-СНІДу в Східній Європі	19
Карпов О.Н. Інтерпол як механізм боротьби з міжнародною злочинністю, проблеми та шляхи їх подолання	22
Латишева О.А. Провадження дізнання	24
Голоскевич Н.В. Цивільний позов у кримінальному процесі	26
Чорна Ю.Ю. Кримінально-процесуальні проблеми застосування примусових заходів медичного характеру	31
Баштега Р.І. Охорона таємниці діяльності психолога у кримінальному процесі України	33
Гелемей О.В. Проблеми оптимізації слідчої діяльності: вітчизняний та закордонний досвід	35
Голуб Є.В. Зловживання службовим становищем: співвідношення понять основного складу злочину та кваліфікуючих ознак	38
Гончаров І.В. Кримінальні вибухи: криміналістичний аналіз	41
Гуменюк І.В. Гарантії забезпечення підозрюваному та обвинуваченому права на захист на стадії досудового слідства	44
Довбаш Р.С. Криміналістична характеристика способу незаконного відшкодування ПДВ у сфері зовнішньоекономічної діяльності	47
Єгоров А.А. Цивільний позов у кримінальному процесі	51

Єник С.М. Взаємодія органів дізнання з органами досудового слідства при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод	54
Забожчук О.В. Зловживання довірою як спосіб вчинення злочинів проти власності	57
Кузнєцов В.В. Особливості кваліфікації повторності тотожних злочинів	59
Малик І.І. Участь психолога-криміналіста в розкритті злочинів	62
Мурашковський М.О. Потерпілий і його представник у кримінальному процесі	65
Надточій Н.С. Слідчі дії, поняття, види і тенденції розвитку в сучасних умовах	67
Сердюк Н.Г. Участь захисника на досудових стадіях кримінального процесу	72
Тертична А.В. Особливості відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві	74
Тихенко Г.А. Тлумачення поняття “інші фахівці у галузі права” у кримінальному процесі	77
Федоренко О.А. Застосування спеціальних технічних засобів у розслідуванні злочинів	80
Хабібуллін В.М. Охорона адвокатської таємниці в контексті Європейської конвенції з прав людини	83
Хохотва Р.С. Кримінальна відповідальність підозрюваного (обвинуваченого, підсудного) за завідомо неправдиві показання... ..	85
Чернявський С.С. Особливості криміналізації холдингових корпорацій в Україні	88
Чорноус Ю.М. Нові перспективи пред’явлення для впізнання	92
Якубів Л.Я. Цивільний позов у кримінальному процесі	96
Останін О.В. Проблеми забезпечення незалежності та недоторканості слідчих у проекті закону України “Про статус і процесуальні та соціальні гарантії слідчих України”	98
Чабайовський Т.В. Особисте життя як об’єкт правового захисту	101
П’ятакова О.П. Проблеми кримінально-процесуального доказування	104
Семенюк О.О. Підстави затримання особи за підозрою у вчиненні злочину	106
Бабій І.В. Диференціація процесуальної форми у кримінальному процесі України	108
Карацюба Н.С. Захисник у кримінальному процесі	111

Нікулін Є.А. Потерпілий і його представник у кримінальному процесі	114
Матвієнко К.О. Докази та доказування у кримінально-процесуальному судочинстві	117
Пшонка А.В. Дисциплінарний проступок прокурора: поняття та стадії індивідуалізації відповідальності	120
Квацба Р.Д. Захисник у кримінальній справі	122
Горбатюк О.В. Проблеми реалізації функцій захисту	124
Амонс М.О. Роль і значення суду присяжних у правовій державі	126
Секція 4. Протидія злочинності в сучасних умовах: кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі аспекти	
Мозоль А.П. Профілактичні заходи як протидія злочинності нелегальних мігрантів	130
Кісілюк Е.М. Використання оцінних понять у кримінальному праві	133
Ракович А.В. Держава в політичній системі суспільства	136
Василевич М.В. Вчення про жертву злочину в кримінології	139
Водяницька Я.О. Податки, їх роль у функціонуванні економічної системи суспільства	143
Сміх В.В. Об'єктивна сторона посягання на життя захисника чи представника особи (ст. 400 КК України)	146
Круміна М.В. Антисоціальні установки осіб, що вчинили злочини з необережності	150
Медведенко О.П. Гармонізація кримінального законодавства України про відповідальність за незаконні дії з платіжними інструментами з законодавством Ради Європи та Європейського союзу	153
Іванов Ю.Ф., Куц І.Г. Поведінка потерпілого від злочину та її характеристика	156
Бабіна Л.С. Торгівля жінками – одна із сучасних форм рабства ...	159
Кліх В.В. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів	161
Антонов С.В. Про потребу вдосконалення статті 350 КК України	164
Гайовий Є.М. Профілактика злочинності	166
Коноваленко О.О. Причини корисливо-насильницьких злочинів та умови, що сприяють їх вчиненню	169
Левченко Ю.О. Злочинність у нафтогазовому комплексі України	171
Павлов Д.М. Взаємодія ^{законодавства} норм українського фінансового законодавства з міжнародно-правовими фінансовими нормами	174

Ричук А.Ю. Організаційно-правові засади підвищення ефективності фінансового контролю	176
Самодін А.В. Недопустимість розголошення даних досудового розслідування як гарантія недоторканості особистого життя людини під час провадження у кримінальних справах	179
Фещук В.В. Державне регулювання діяльності приватних пенсійних фондів	181
Шевчук Б.Б. Наркоманія – хвороба як суспільно небезпечний злочин	184
Мінченко С.І. Актуальні питання віктимологічної профілактики	188
Лашук О.В. Проблеми Боротьби з незаконним обігом наркотиків і розповсюдженням наркоманії у Київській області	191
Безуглий Л.А. Організовані групи злочинців та профілактична діяльність щодо них	193
Микитчик А.В. Запобігання шахрайству при інвестуванні у будівництво житла	196
Кришевич О.В. Кваліфікація шахрайства та відмежування його від суміжних злочинів	199
Зубар Г.Л. Визначення поняття “біженець” у міжнародному та національному законодавстві	202
Кулик М.І. Насильство при вчиненні “масових заворушень”	205
Москаль Д.П. Про деякі питання кваліфікації зґвалтування	208
Овсюк Т.Є. Корупція як соціальне та криміногенне явище	210
Савченко А.В. Політико-правові та науково-теоретичні передумови щодо американського напрямку у порівняльних кримінально-правових дослідженнях	213
Хіменко Ю.І. Протидія бандитизму в Україні	216
Вердієва С. Ф. Особливості кваліфікації злочинів при наявності помилки	219
Живилов О.І. Відродження та розбудова української держави (1917 – 1920 рр.)	222

Секція 5. Адміністративне право у формуванні громадянського суспільства і правової держави

Заросило Н.В. Міжнародні правові норми та діяльність органів внутрішніх справ України	225
Кицан Ю.І. Забезпечення охорони громадського порядку в умовах розбудови правової держави	227
Корбуля С.О. Дії внутрішніх військ на закритих об’єктах (на прикладі військової частини 3030)	229

Коруля І.В. Деякі питання щодо взаємодії органів внутрішніх справ з іншими правоохоронними органами у боротьбі зі злочинністю	231
Михайлов О.В. Деякі проблеми роботи чергових частин ОВС України на водному транспорті з затриманими	233
Сахнік О.В. Теоретико-методологічний аналіз психолого-акмеологічних резервів ефективності професійного становлення начальницького складу ОВС України	236
Кирилюк І.Ю. Виховні властивості адміністративної відповідальності	238
Гриценко А.В. Пріоритетні напрями вищої освіти в контексті Болонського процесу	241
Кузьміна І.Є. Роль біологічних та соціальних чинників у детермінації поведінки особистості злочинця	245
Оруджева В.В. Свобода совісті та її законодавче забезпечення	247
Піньковська І.І. Концепція інформаційного суспільства у сучасній філософії	249
Тичина Д.М. Корислива злочинність неповнолітніх – відлуння минулого та перспективи боротьби	252
П'янківська Л.В. Фактори, що сприяють виникненню синдрому “емоційного вигорання” у працівників ОВС	254
Фанін І.С. Правові основи забезпечення національної безпеки України у зовнішній сфері	257
Альміз В.М. Наполеон Бонапарт – політичний діяч	259

Навчальне видання

**ФОРМУВАННЯ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
ТА ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ**

**Тези доповідей
науково-практичної конференції
(Київ, 21–22 квітня 2006 року)
Частина II**

Підписано до друку 11.04.06. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 16,75. Ум. друк. арк. 15,58. Вид. № 23д/II.
Тираж 258 прим. Зам. № **123**

Редакційно-видавничий центр
Київський національний університет внутрішніх справ.
03035 Київ-35, Солом'янська пл., 1.